JAZYK A POLITIKA

NA POMEDZÍ LINGVISTIKY A POLITOLÓGIE

Radoslav Štefančík (ed.)

Bratislava 2016 **EKONÓM**

Zborník príspevkov
z medzinárodnej vedeckej konferencie

JAZYK A POLITIKA

NA POMEDZÍ LINGVISTIKY A POLITOLÓGIE

Fakulta aplikovaných jazykov
Ekonomická univerzita v Bratislave
23. 6. 2016
Bratislava

Conference Proceedings
International Scientific Conference

LANGUAGE AND POLITICS

BETWEEN LINGUISTICS AND POLITICAL SCIENCE

Faculty of Applied Languages
University of Economics in Bratislava
23. 6. 2016
Bratislava

Bratislava 2016 **EKONÓM**

Organizers of the conference:
Faculty of Applied Languages University of Economics in Bratislava
Institute of Political Sciences Slovak Academy of Sciences
Slovak Association for Regional Policy at SAS

Reviewers:
Prof. PhDr. Richard Repka, CSc.
Prof. PhDr. Ján Liďák, CSc.

Editor: PhDr. Radoslav Štefančík, MPol., Ph.D.

International Scientific Committee
PhDr. Radoslav Štefančík, MPol., Ph.D. – chairman – FAJ EU Bratislava
Univ.- Prof. Dr. Irena Zavrl, PhD. – FHB Eisenstadt
Prof. PhDr. Ján Liďák, CSc. ARC – VŠPV Kutná Hora
Prof. PhDr. Lívia Adamcová, PhD. – FAJ EU Bratislava
Prof. Tamara Ibragimovna Magomedová, FF DŠU Mačkala
Prof. PhDr. Richard Repka, CSc. – PF UK Bratislava
Doc. Ing. Denisa Čiderová, M.A., PhD. – OF EU Bratislava
Doc. PhDr. Daniela Breveníková, CSc. – FAJ EU Bratislava
Doc. Mgr. Ing. Katarína Seresová, PhD. – FAJ EU Bratislava
Doc. PhDr. Danuša Lišková, CSc. – FAJ EU Bratislava
Doc. PhDr. Alexander Duleba, PhD. – FF PU Prešov
PhDr. Miroslav Pekník, CSc. – ÚPV SAV Bratislava
PhDr. Irina Dulebová, PhD. – FF UK Bratislava
Mgr. Boris Mattoš, PhD. – FMV EU Bratislava
PhDr. Tatiana Hrivíková, PhD. – FAJ EU Bratislava
PaedDr. Eva Stradiotová, PhD. – FAJ EU Bratislava
PhDr. Ildikó Némethová, PhD. – FAJ EU Bratislava
Mgr. Jana Paľková, PhD. – FAJ EU Bratislava
Mgr. Mónica Sánchez-Presa, PhD. – FAJ EU Bratislava
Mgr. Silvia Adamcová, PhD. – FAJ EU Bratislava

Programme Committee
Marta Špániková – chairman
Mgr. Ivana Pifková
Zuzana Bihárioová

ISBN 978-80-225-4292-0

The authors are responsible for the content and writing of their papers.

OBSAH/CONTENTS

PREDSLOV/PREFACE 9

PAVOL ADAMKA
Politická lingvistika? *[Political Linguistics?]* 11

IRENA ZAVRL
Sprache der Politik – nützliche Zweideutigkeit *[Language of Politics – Useful Ambiguity]* 20

RADOSLAV ŠTEFANČÍK
Politický jazyk. Ako ho definovať? *[Political Language. How to Define it?]* 28

MARIÁN MACHO
Teoretické aspekty statusu lexikálnej jednotky a lexikálnej zásoby v ideologických súradniciach *[Theoretical Aspects of the Status of Lexical Unit and Vocabulary in Ideological Dimensions]* 47

SOŇA TEREKOVÁ
Die Sprache in der Politik und die Diskursanalyse *[Political Language and the Discourse Analysis]* 57

NINA CINGEROVÁ
Prázdne označujúce a organizácia diskurzu v teórii E. Laclau a Ch. Mouffovej *[Empty Signifier and Discourse Theory Organisation of E. Laclau and Ch. Mouffe]* 65

OĽGA ORGOŇOVÁ – ALENA BOHUNICKÁ
Imigrácia ako predmet xenoslovakistiky a kritickej analýzy diskurzu na Slovensku *[Immigration as a Subject of Xenoslovak Studies and of Critical Discourse Analysis in Slovakia]* 79

MARTINA KÁŠOVÁ
„Dobrý človek z Bratislavy“ *[„The Good Person of Bratislava“]* 94

IRINA DULEBOVÁ
Idiolekt Putina ako zdroj precedentných výrazov súčasného ruského politického diskurzu *[Idiolect of Putin as a Source of Precedential Expressions in a Modern-Day Russian Political Discourse]* 104

JOZEF SIPKO
Fragmenty hodnotového obrazu Ruska v súčasných slovenských médiách *[Fragments of Value Picture of Russia in the Present Slovak Mass Media]* 117

ĽUBOMÍR GUZI
Historická symbolika v politickom diskurze postsovietskeho Ruska *[Historical Symbology in Political Discourse of Post-Soviet Russia]* 135

TATIANA HRIVÍKOVÁ
Politický diskurz ako odraz vzťahu medzi kultúrou a rodovou polarizáciou jazyka *[Political Discourse as a Reflection of the Relationship Between Culture and Gender Bipolarity of Language]* 150

SILVIA ADAMCOVÁ
Political Language in International Relations 161

PAVEL REICH
On the Semantic Structure of American Political Euphemisms 167

TOMÁŠ HÁJIK
Terminologické aspekty prekladu chromatických termínov – fenomén červenej v geopolitickom kontexte *[Basic Aspects of Terminology on Chromatic Terms Translation – The Phenomenon of Red Colour in the Geopolitical Context]* 182

DANUŠA LIŠKOVÁ
Metafory v nemeckých hospodárskych printových médiách a úskalia pri preklade *[Metaphors in German Economic Print Media and Dangers of the Translation Process]* 195

MÁRIA BLÁHOVÁ – ANNA MAJTÁNOVÁ
Linguistic and Job-related Aspects of Political Correctness 209

CHRISTIAN AHLREP
Das Konzept „Sprachreflexion“ und „Sprachkritik“ als Teil des DaF-Unterrichts *[The Concepts „Sprachreflexion“ and „Sprachkritik“ as Part of teaching German as a Foreign Language]* 216

LÍVIA ADAMCOVÁ
Einige Bemerkungen zur politischen Rhetorik *[Some Remarks on the Political Rhetoric]* 227

MARCELA ANDOKOVÁ – SILVIA VERTANOVÁ
Antické politické rečníctvo a súčasný politický diskurz *[Ancient Political Rhetoric and Current Political Discourse]* 241

ŽANETA PAVLÍKOVÁ
Speech Acts in Political Discourse and Political Speeches 249

PAVOL ŠTUBŇA – STANISLAVA MOYŠOVÁ
Lingvistické aspekty defektného rečového prejavu slovenských politických rečníkov *[Slovak Public Speaking – the most Frequent Pitfalls and Errors from Linguistic Point of View]* 260

ĽUDOVÍT BARAC
Campaign Language in Slovakia prior to the 2016 Parliamentary Elections 277

DANIELA BREVENÍKOVÁ
Semantic Analysis and Pragmatic Aspects of US Presidential Campaign Speeches: Donald Trump’s Speech on Foreign Policy 285

DENISA ČIDEROVÁ
Shakespeare’s Legacy in 2016: To Be, or Not to Be (in the EU)? 293

ILDIKÓ NÉMETHOVÁ
The Discourse of Multiculturalism and Integration in Britain 312

MIROSLAV ŘÁDEK
Pojem ideológia podľa teórie politických strán *[The Concept of Ideology According to the Theory of Political Parties]* 327

SZABOLCS SIMON
Právne vedomie – jazyková výchova – škola *[Legal Consciousness – Mother-Language Education – School Education]* 337

ZOZNAM AUTOROV 349

PREDSLOV/PREFACE

Predložený zborník predstavuje výstup z medzinárodnej konferencie, ktorá niesla názov *Jazyk a politika: medzi lingvistikou a politológiou*. Organizátorom konferencie boli okrem Fakulty aplikovaných jazykov Ekonomickej univerzity v Bratislave aj Ústav politických vied SAV a Slovenská spoločnosť pre regionálnu politiku pri SAV.

Ako z názvu podujatia vyplynulo, jednalo sa o interdisciplinárnu konferenciu s cieľom preskúmať fenomén politického jazyka očami odborníkov z viacerých vedeckých disciplín. Nielen lingvistiky a politológie, ale rovnako sociológov, ekonómov, ako aj odborníkov na interkultúrnu a masmediálnu komunikáciu. Politický jazyk je totiž spoločným objektom výskumu viacerých humanitných a spoločenských disciplín.

Organizovanie konferencie bolo podporené z projektu VEGA 1/0347/15 s názvom *Parlamentný jazyk v koncepte štiepnych línií*. Koncept štiepnych línií nórskeho politológa Steina Rokkan a amerického sociológa Martina Seymoura Lipseta je jedným z najznámejších historicko-sociologických prístupov výskumu vývoja a formovania politických strán. Obaja autori prišli s tézou, že každá spoločnosť je členená do určitých socioekonomických segmentov, medzi ktorými vznikajú názorové i hodnotové rozpory. Ak tieto rozpory majú vážny charakter ovplyvňujúci formovanie jednotlivých socioekonomických segmentov, ich dôsledok sa spravidla prejaví vo vzniku politických strán.

Hoci je tento koncept používaný pri vysvetľovaní politických strán západoeurópskych demokracií, v jeho modifikovanej podobe si našiel uplatnenie aj pri interpretácii formovania straníckych subjektov po systémových zmenách v krajinách strednej a východnej Európy, vrátane Slovenska. Aj na Slovensku po roku 1989 existovalo viacero hodnotových konfliktov, ktoré mali bezprostredný vplyv na formovanie straníckeho systému, či už išlo o komunizmus vs. antikomunizmus, federalizmus vs. secesionizmus, konflikt o charakter štátu v zmysle orientácie na západ vs. orientácie na východ, alebo (nielen) v žurnalistickom jazyku vyjadrený konflikt mečiarizmus vs. antimečiarzmus, konflikt medzi prívržencami rýchlej socioekonomickej transformácie a predstaviteľmi pomalšieho modelu prechodu na trhovú ekonomiku, konflikt medzi eurooptimistami a euroskeptikmi, najnovšie možno hodnotový konflikt o prístupe k migračným udalostiam, či konflikt spojený s korupciou a klientelizmom slovenskej politickej elity.

My sa v rámci nášho projektu snažíme platnosť tohto konceptu verifikovať prostredníctvom výskumu politického jazyka, a to v podmienkach slovenského parlamentarizmu. Dovolím si tvrdiť, že každý z týchto konfliktov,

ktoré boli od systémovej zmeny v roku 1989 charakteristické pre slovenskú politiku, zanechali za sebou typickú slovnú zásobu, ktorá buď v politickej komunikácii stále pretrváva, ak niektorý z uvedených konfliktov pokračuje, alebo sa z politickej komunikácie vytratila spolu s konkrétnym hodnotovým sporom.

V slovenských, ale určite aj v európskych podmienkach ide o jedinečný prístup vzhľadom k tomu, že v politológii, ani v sociológii nie sú známe prípady, kedy by tento koncept niekto verifikoval práve v spolupráci s odborníkmi z lingvistiky.

Ambíciou konferencie teda bolo predstaviť interdisciplinárny prístup k výskumu jazyka a politiky. Keďže náš výskumný tím zložený z pracovníkov troch slovenských univerzít nie je veľký, navyše výskum politického jazyka doteraz nepatril k primárnym oblastiam výskumu pracovníkov Fakulty aplikovaných jazykov EU v Bratislave, dovolili sme si na konferenciu pozvať špičkových slovenských odborníkov z FF UK a FF PU, ktorí sa tejto téme venujú dlhšie obdobie, majú za sebou skvelé výskumné a publikačné aktivity a dokážu inšpirovať k ďalším možným postupom vo výskume vzťahu jazyka a politiky.

Preto som nesmierne rád, že o vystúpenie na tejto konferencii prejavili záujem pracovníci z viacerých slovenských i českých univerzít a mimoriadne ma teší, že som v radoch účastníkov konferencie mohol privítať aj nášho cteného hosťa z rakúskej Fachhochschule Burgenland pani profesorku Irenu Zavrl.

Konferenciu sme zámerne neplánovali ako masové podujatie s rôznymi panelmi na tematicky odlišné témy. Naopak, mali sme záujem o komornejšiu atmosféru, ale o to koncentrovanejšiu práve na politický jazyk. Tento cieľ sa nám aj vzhľadom na prednesené a uverejnené príspevky v tomto zborníku skutočne podarilo naplniť.

Radoslav Štefančík
Editor

POLITICKÁ LINGVISTIKA?

Pavol Adamka

Abstract

Political Linguistics? *In our paper we deal with several problematic aspects of terminology defining political linguistics – within linguistics system as a whole, in relation to other linguistic sub-disciplines which had been constituted on the basis of specificity of methodological approaches, the research object, subject, etc. We summarize the particular methodological approaches applied in research of political discourse that determine the descriptive nature of the current "political-linguistics"*

Kľúčové slová: lingvistika, politická lingvistika, metodológia, medialingvistika, diskurz
Keywords: linguistics, political linguistics, medialinguistics, metodology, discourse

Úvod

Jazykovedné skúmania sa v každom jednotlivom období koncentrujú na oblasti, ktoré stoja v centre pozornosti konkrétneho sócia a na základe akejsi „spoločenskej objednávky" analyzujú tie procesy, ktoré toto sócium vníma ako práve aktuálne. Oslobodenie sa od ideologických obmedzení a následná výrazná politizácia spoločenského života logicky upriamila pozornosť multidisciplinárneho výskumu na problematiku politických procesov v ich komplexnosti; v jazykovede sa tak deje v rámci tzv. politickej lingvistiky.

V našom príspevku sa sústredíme na niektoré problémové aspekty terminologického zadefinovania politickej lingvistiky[1]: v systéme jazykovedy ako celku, ale aj vo vzťahu k iným jazykovedným subdisciplínam, ktoré sa konštituovali na báze špecifika metodologických prístupov, výskumného objektu, predmetu atď. Vychádzajúc primárne z prác ruských autorov sa pokúsime zosumarizovať jednotlivé metodologické prístupy, aplikované vo výskume politického diskurzu, ktoré determinujú opisný charakter súčasnej politolingvistiky.

[1] Pojmy politická lingvistika a politolingvistika chápeme ako synonymá.

Politická lingvistika v systéme jazykovedy

V priebehu konštituovania a rozvoja lingvistiky sa prístupy k jazyku, ako centrálnemu objektu jazykovedných skúmaní, rozširovali i zužovali, v snahe postihnúť ho ako komplexný jav: vychádzajúc z princípov uchopenia jazyka ako vnútorne usporiadaného (v synchrónii) a naďalej kreujúceho a modifikujúceho sa (v diachrónii) systému, vzájomne ovplyvňujúceho/ovplyvňovaného svoje okolie (v najširšom ponímaní – spoločnosť, kultúra, myslenie), ktorý slúži ako „nástroj" spoznávania svojho enviromentu a pôsobenia na neho, sa postupne, v súlade s odbornou akceptáciou jednotlivých všeobecných postulátov, konštituovali jednotlivé subdisciplíny s vlastnými teóriami, vektormi výskumu a metodologickými postupmi. V štandardnej klasifikácii sa lingvistické disciplíny delia podľa dominanty charakteru výskumu a jeho výsledkov na teoretické, deskriptívne a aplikované: do oblasti teoretickej lingvistiky sa zaraďujú: štrukturalistické disciplíny (skúmajúce jazyk ako systém: fonológia, morfológia, syntax, generatívna lingvistika), ale i pragmatika a kognitívna lingvistika (jazyk ako nástroj pôsobenia), lexikálna sémantika; v oblasti deskriptívnej lingvistiky sa vydeľujú: antropologická, evolučná lingvistika (historicko-porovnávacia, etymológia), fonetika, sociolingvistika; v oblasti aplikovanej – štylistika, psycholingvistika, translatológia, lingvistická expertíza a i.

Ako je zrejmé z vyššie uvedenej klasifikácie, pri formovaní jazykovedy došlo (a dochádza) k výraznej syntéze, ktorá sa prejavila nie len vo vzájomnom pôsobení jednotlivých lingvistických disciplín, ale aj v multidisciplinárnej kooperácii s humanitnými (sociológia, psychológia, antropológia, etnografia) vedami, ale i s viacerými odbormi pedagogických a prírodných vied: primárne mala syntéza charakter uchopenia a poznania jazykových javov a procesov pomocou poznatkov a metód ostatných vied, no jazykovedy recipročne vplývala i na pochopenie ich vlastných procesov, lingvistická analýza (metódy i závery) sa stala podkladom pre postihnutie mnohých mimojazykových javov (psychických, kognitívnych, sociálnych, kultúrnych procesov, kreovania umelých jazykov – počítačová/strojová lingvistika).

V súvislosti s heterogénnosťou jazykovedných výskumov sa vo vzťahu ku klasifikácii lingvistických disciplín vcelku inšpiratívnym javí hierarchické delenie Nikolaja Fjoforoviča Alefirenka (2009: 314-397) – delenie podľa paradigmatického kľúča, ktoré reflektuje vzájomnú synchrónnu i diachrónnu previazanosť jednotlivých výskumných dominánt, nakoľko „v histórii rozvoja lingvistiky nové znalosti neodvrhujú staré (...): nová paradigma tak, alebo onak rozvíja starú, medzi nimi sa zachovávajú následnícke vzťahy" (Komarova 2012: 24). Vychádzajúc z rôznorodosti paradigiem a existencie

intra- a interparadigmatických vzťahov špecifikuje paradigmy jazykovedy na troch úrovniach:

1. Superparadigma – antropocentrická (hlavnou funkciou jazyka je antropogénna, t. j. dominantným princípom lingvistických výskumov je skúmanie jazyka s cieľom poznania človeka);
2. Makroparadigmy – historicko-porovnávacia (komparativizmus), systémovo-štrukturalisická (štrukturalizmus), komunikatívno-pragmatická a kognitívno-diskurzívna (každá z nich zahŕňa všetko disciplinárne poznanie v konkrétnej oblasti vedy – rôznorodé teórie, školy, koncepcie, prístupy v diachronickej postupnosti);
3. Paradigmy-špecifikátory – paradigmy sociolingvistiky, etnolingvistiky, areálovej lingvistiky, psycholingvistiky, neurolingvistiky, lingvokulturológie, politolingvistiky a i. (čiastkové paradigmy, ktoré zahŕňajú parciálne poznanie konkrétnej disciplíny) (Alefirenko 2009: 314-397 – cit. podľa Komarova 2012: 25).

Daná klasifikácia odráža na jednej strane etapy vývinu lingvistických teórii a súčasne reflektuje inter-/multidisciplinárnosť lingvistických výskumov v rámci, v súčasnosti dominantnej, kognitívno-diskurzívnej metodologickej paradigmy.

Predmet a objekt politickej lingvistiky

Politická lingvistika je jednou zo teoreticko-aplikačných subdisciplín, ktorá sa sformovala na priesečníku politológie a lingvistiky (v tomto poradí). Ako napovedá sémantika tejto determinatívnej nominálnej syntagmy, primárne sa jednalo o využitie jazykovedných poznatkov v politických cieľoch: analýza politických prejavov (dešifrácia „nevysloveného“ – napr. Dlhý telegram George Kennana, ktorého následkom bolo formovanie Trumanovej doktríny), ovplyvňovanie más (Walter Lippmann – analýza vplyvu médií na prijatie udalosti, agenda setting, Paul Felix Lazarsfeld – jazyk predvolebnej kampane a jej vplyv na preferencie kandidátov), propaganda (newspeak George Orwella). V súčasnosti sa jej ciele definujú podstatne širšie: stanovenie zákonitostí vzájomného pôsobenia spoločensko-politických udalostí na zmeny v jazyku a naopak, t. j. skúma sa nie len jazyk využívaný v politických cieľoch (diskurzívna analýza politických prejavov), ale i vzájomné pôsobenie jazyka na politiku ako takú („výskum osobitostí politického myslenia na základe jazykových údajov“ – Sineľnikova 2009: 42; „lingvopolitológia“ – Komarova 2012: 27) a recipročne i politiky na jazyk. Pri politolongvistickom výskume sa prejavujú všetky charakteristické črty súčasnej lingvistiky: antropocentrizmus, expanzionizmus (medzipredmetovosť), funkcionalizmus a explanatórnosť (opis faktov a ich interpretácia).

Podľa Anatolija Čudinova (zakladateľa Uralskej školy politickej metafory) predstavuje politická lingvistika samostatný interdisciplinárny komplexný smer, predmetom výskumu ktorého je „politická komunikácia ako rečová činnosť orientovaná na propagandu ideí, emočné pôsobenie na občanov a vyprovokovanie ich k politickej činnosti, na vyvolanie obecného súhlasu... Základným cieľom (...) je výskum rôznorodých vzájomných vzťahov medzi jazykom, myslením, komunikáciou, subjektmi politickej činnosti a politickým stavom spoločnosti, čo vytvára podmienky pre vypracovanie optimálnych stratégií a taktík politickej činnosti“ (Čudinov 2006: 7). Súčasne však pripúšťa, že napriek pragmatickému, aplikačnému významu realizovaných politolingvistických výskumov, politická lingvistika nemá doteraz vypracovaný ani jednotný teoretický základ, ani ucelenú metodológiu a terminológiu[2] (Čudinov 2003: 172); z epistemiologického hľadiska naďalej pretrvávajú neriešené problémy jednoznačne zadefinovaného objektu výskumu, metód jeho poznania, metód verifikovateľnosti a systematizácie výsledkov.

Ako vyplýva z definície Čudinova, resp. z ďalších politolingvistických prác, predmetom politickej lingvistiky je politická komunikácia, resp. politický diskurz ako mnohoaspektný, rôzne chápaný fenomén (Zoja Komarovová ho definuje ako „zovšeobecnený predmet výskumu“ – Komarova 2012: 28). Sémantika oboch týchto pojmov pripomína postmoderný prístup k riešeniu analogickej otázky „Čo je umenie?[3]“: všetko, čo má akýkoľvek súvis s politikou; tento prístup vyplýva z absolutizácie foucaultovského chápania diskurzu ako komunikatívno-pragmatickej udalosti: v rámci tejto definície diskurz môžeme rozšíriť na všetky oblasti ľudskej činnosti (kulinársky, disidentský, rybársky, hubársky, mládežnícky, opozičný a pod.). Je reálne, že každý z nich je natoľko výnimočný, že musí byť vyčlenený ako samostatný? V danom prípade sa prikláňame k jeho užšej definícii ako komunikatívno-kognitívnej udalosti[4].

---

[2] O neujasnenosti teoretickej bázy, hlavne neurčitosti objektu výskumu a metód svedčia i príspevky v časopise Politická lingvistika (uralská škola politickej metafory), v ktorom, napriek existencii 2 častí zasvätených teoretickým otázkam (Politická komunikácia a Teória politickej lingvistiky) boli za celé obdobie jeho existencie uverejnené len 2 čisto teoretické práce (pozri zoznam literatúry), v ostatných prípadoch sa jednalo o práce aplikačného charakteru.

[3] V danom prípade sa za umenie považovalo to, čo je vytvorené umelcom, resp. čo je umiestnené v priestoroch určených pre umenie (galérie, verejné priestranstvá a pod.), alebo to, za čo sú ľudia ochotní zaplatiť ako za umenie.

[4] K problematike rôznorodosti zadefinovania fenoménu diskurz pozri Aktuálne otázky teórie diskurzu. Prešov: PU, 2013.

S kritikou vydelenia lingvistickej subdisciplíny na základe tematiky súvisí i problematika rozrôznenosti výskumného objektu. Táto vyplýva z praktickej realizácie jednotlivých funkcií politického diskurzu: bezprostredná realizácia politickej moci sa uskutočňuje cez normatívne politické akty, regulujúce ústavný a právny poriadok (objekt výskumu právnej, resp. „dokumentnej“ lingvistiky (v nadváznosti na administratívnu štýlovú dominantu – termín L. Duskajevovej (2014: 5), presviedčanie/manipulácia – t.j. vnucovanie želateľných postojov, názorov, hodnotení, vzorov správania (intenčne pravdivých i klamlivých) pomocou verejných politických prejavov (objekt rétoriky, PR komunikácie), publicistických prejavov politikov, resp. ďalších žurnalistických materiálov o politike (oblasť medialingvistiky).

Najproblematickejším momentom vo vzťahu k výskumnému objektu ostáva vzájomný vzťah medzi politolingvistikou a medialingvistikou, nakoľko väčšina analýz politického diskurzu sa uskutočňuje práve na materiáli médií. Medialingvistika sa rovnako ako politická lingvistika vyšpecifikovala na základe výskumného predmetu (polykódový média text) a sféry fungovania jazyka (mediálny diskurz), pričom nadviazala na teórie funkčnej štylistiky, publicistického štýlu. Na rozdiel od politickej lingvistiky má jasne vymedzený objekt výskumu – mediálny produkt. Pragmatika mediálneho diskurzu, analogicky i politického, je determinovaná nie len realizačným prostredím, ale i osobnosťou adresanta a sociálno-psychologickými príznakmi adresáta. Oba diskurzy majú rovnakého adresáta (masové publikum), často i adresanta (politici, politickí novinári, politológovia, predstavitelia verejnosti, spisovatelia, ktorí píšu na politické témy), ktorí tvorí mediálne texty so zámerom pôsobiť na adresáta v želateľnom smere. Nemôžeme sa úplne stotožniť s názorom Lary Sineľnikovovej, ktorá odmieta stotožňovanie politického a mediálneho diskurzu s odôvodnením rozdielnej hierarchickosti diskurzných funkcií: „ ... len v politickom diskuzre sa funkcii pôsobenia podriaďujú iné funkcie jazyka – informačná, kognitívna, hodnotiaca“ (Sineľnikova 2009: 43), nakoľko táto neberie do úvahy analogickú pozíciu autora ako maximálneho sugestora v sfére PR-komunikácie.

S ohľadom na výrazné prieniky výskumného objektu medialingvistiky a politolingvistiky (a v mnohých prípadoch i predmetu), je pri analýze ich diskurzov nevyhnutná dôkladná špecifikácia určujúcej dominanty textu: či je charakter textu (na všetkých úrovniach) determinovaný tematikou, alebo funkciou, či je mediálny diskurz podriadený politickej/politologickej téme, alebo spracovanie politickej témy je determinované funkciou mediálneho diskurzu a kritériám naň kladeným.

Metodológia politickej lingvistiky

Ďalším momentom, ktorý komplikuje konštituovanie politickej lingvistiky ako samostatnej lingvistickej disciplíny je nevyhranenosť výskumných metód, neexistencia vlastného metodologického aparátu. Napriek širokej diskusii o metodológii výskumu politického diskurzu sa každé doterajšie riešenie obmedzuje na otázky obsahovej analýzy textov, deskriptívnej a kritickej analýzy diskurzov (pozri Uchvanova-Šmygova 2002).

Metodologická rozmanitosť politickej lingvistiky súvisí s značnou fragmentárnosťou jej výskumných dominánt, jej predmetovou „všeobjímajúcosťou“, tak ako sa sformovala počas konštituovania politolingvistiky (pozri tab. 1).

Tabuľka 1: Predmet výskumu a metódy politickej lingvistiky

Predmet výskumu	Dominantné metódy
Vojnová a komunistická propaganda	kvantitatívna sémantika, obsahová analýza
Vyjadrovania sa a rečnícke majstrovstvo politikov	m. rétoriky
Idiolekty politikov	m. psycholingvistiky, kognitívnej lingvistiky, rétoriky
Politická publicistika	štylistická analýza, m. sociolingvistiky, kognitívnej lingvistiky
Výskum politickej symboliky	semiotika, rétorická kritika
Výskum politickej komunikácie	analýza diskursu – kvalitatívna, kvantitatívna, m. kognitívnej lingvistiky
Analýza modelovania štruktúr vedomia, ktoré sa aktualizujú v procese politickej komunikácie	m. kognitívnej lingvistiky

Zdroj: Spracované podľa Čudinov-Budajev 2011.

Podľa A. Čudinova, každý výskum v oblasti politolingvistiky (PL) sa môže charakterizovať pomocou určitej schémy nie vždy explicitne vyjadrených binárnych opozícií výskumných dominánt:

a) výskumy v oblasti všeobecnej teórie PL – opis jednotlivých prvkov politického jazyka;
b) výskum jazyka určitého obdobia, ktorý je výrazne špecifický (v prípade ruského jazyka – sovietskeho „novojazu“) – výskum súčasného politického jazyka;

c) analýza jazyka na jednotlivých úrovniach jazykového systému (lexiky, fonetiky, slovotvorby, morfológie, syntaxe) – výskum textu a diskurzu (komunikačných stratégií a taktík, prejavy rečovej agresie a pod.);
d) normatívny prístup (analýza normatívnosti jazyka, zvyčajne kritická) – deskriptívny prístup (fixácia a výskum nových javov bez ich hodnotenia);
e) výskum jednotlivých politických žánrov, štýlov, naratívov a textov – výskum všeobecných charakteristík politického jazyka;
f) výskum idioštýlov jednotlivých politických lídrov, politických smerov a strán – výskum všeobecných zákonitostí politického jazyka;
g) diskurzívny výskum komunikatívnych rolí, rituálov, stratégií a taktík – lingvistický výskum politického jazyka;
h) kognitívny výskum politickej komunikácie – tradičný výskum politickej komunikácie;
i) výskum „národného" politického jazyka – komparatívne výskumy, špecifikácia spoločných a osobitých príznakov politických diskurzov rôznych krajín a období;
j) politická lingvistika sama osebe – materiály z politickej lingvistiky, ktoré sú obsiahnuté vo výskumoch, orientovaných na spoločné oblasti vedy (pozri Čudinov 2003: 172-173 – upravené P. A.).

S ohľadom na široký záber výskumných úloh viacerí odborníci zdôvodňujú metodologickú neurčitosť na jednej strane existenciou „medzidisciplinárneho integrovaného prístupu" k diskurzu (Sineľnikova 2009: 42), resp. funkčným uplatnením metodológie, rôznorodých metodík a postupov výskumu, ktoré sú absorbované lingvistikou v rámci komplexnej antropocentrickej paradigmy: predstavujú „medziparadigmálnu a medzipredmetovú integráciu metód, ktorých úlohou je výskum politickej komunikácie, politického diskurzu s cieľom vytvorenia podmienok pre kreovanie potenciálnych modelov v politológii a vypracovania optimálnych stratégií a taktík politickej činnosti" (Komarova 2012: 26-27).

Vychádzajúc z tejto definície Zoja Komarovová rozširuje metodologický rámec politolingvistického skúmania a popri „klasických" výskumných metódach politolingvistiky – kvalitatívna a kvantitatívna kritická a deskriptívna analýza diskurzu, obsahová analýza diskurzu, rétorická kritika diskurzu, kognitívna analýza (Čudinov 2011), špecifikuje v rámci PL i tzv. komplexné metodiky (neurolingvistické, psycholingvistické, politikosociologické, typologické), metodiky výskumu politického jazyka, metodiky výskumu konceptov (lingvokulturologických, lingvosociálnych, lingvoetnických, psycholingvistických a pod.), rôznych aspektov politického diskurzu a konštruovania diskurzívnych svetov, metodiky politickej metaforo-

lógie (deskriptívne, kritické i komparačné), metodiky analýzy polykódových fenoménov politickej komunikácie, metodiky kognitívneho mapovania (Komarova 2012: 30).

Záver

Nie len politická lingvistika, ale i ďalšie subdisciplíny, ktoré sa diferencovali v rámci jazykovedy sa stretávajú s problémami, ktoré sme sa snažili vyšpecifikovať v našom príspevku, predovšetkým s nejednoznačnosťou vlastnej teoretickej i metodologickej bázy. Na rozdiel od minulosti, kedy každá „vedecká škola“, každé smerovanie malo pevne zadefinované vektory výskumu (a nepriamo tak i hranice svojho poznania), „povolené“ výskumné postupy a procesy, dnešní jazykovedci akoby odhodili ten povestný wittgensteinovský rebrík poznávania jazyka, nakoľko, ako správne poznamenáva I. Dulebová, súčasnej lingvistike dominuje interdisciplinarita ako syntéza „dvoch alebo viacerých vedných disciplín, ktorá vedie k etablovaniu nového vedeckého diskurzu, pričom poznanie, ktoré z neho vyplynie, má integratívny charakter. Kým v prípade multidisciplinárneho výskumu pracujeme akoby súčasne s rôznymi explanačnými a konceptuálnymi rámcami, v prípade interdisciplinárneho prístupu sa pohybujeme na ich pomedzí, pričom hranice týchto rôznych rámcov sa rozplývajú, nie sú jasne vymedziteľné. Výsledkom je integrácia a syntéza pôvodne separovaných vedných smerov, vrátane zjednotenia metodologických postupov, pričom výsledok interdisciplinárneho prístupu je viac než len suma jednotlivých častí“ (Dulebová 2015: 91-92). Opodstatnenosť inter- i multidisciplinárneho výskumu v rôznorodých parciálnych sférach fungovania jazyka demonštruje heuristickosť takto dosiahnutých výsledkov, ktoré síce zatiaľ predstavujú v značnej miere izolované javy, no v perspektíve majú výrazný potenciál pre pochopenie ľudskej rečovej činnosti v jej komplexnosti.

Literatúra

ALEFIRENKO, N. F. (2009): Metodologičeskije problemy sovremennogo jazykoznanija. In: *Sovremennyje problemy nauki o jazke*. Moskva: Flinta-Nauka, s.314-397.

ČUDINOV, A. P. (2003): Osnovnyje napravlenija v političeskoj lingvistike. In: *Sovremennaja političeskaja lingvistika*. Jekaterinburg: UGPU, s.172-173.

ČUDINOV, A. P. (2006): *Političeskaja lingvistika*. Moskva: Flinta – Nauka.
ČUDINOV, A. P. – BUDAJEV, E.V. a kol. (2011): *Sovremennaja političeskaja lingvistika*. Jekaterinburg: UGPU.
DULEBOVÁ, I. (2015): *Precedentné fenomény súčasného ruského jazyka: Interkultúrny a lingvodidaktický aspekt*. Bratislava: UK.
DUSKAJEVA, L. R. (2014): Medialingvistika v Rossiji: lingvopraksiologičeskaja dominanta. In: *Medialingvistika*, č. 1(4), s. 5-15.
KOMAROVA, Z. I. (2012): Lingvopolitologija kak častnaja paradigma sovremennoj lingvistiky: metodologičeskij aspekt. In: *Političeskaja lingvistika*, č. 42, s. 23-31.
SINEŇIKOVA, L. N. (2009): Političeskaja lingvistika: koordinaty meždisciplinarnosti. In: *Političeskaja lingvistika*, č. 30, s. 41-47.
UCHVANOVA-ŠMYGOVA, I. F. a kol. (2002): *Metodologija issledovanija političeskogo diskurza: aktuaľnyje problemy soderžateľnogo analiza obščestvenno-političeskich tekstov.* Minsk: BGU.

Článok vznikol v rámci riešenia projektu KEGA 013UKF-4/2014 – *Tvorba a implementácia inovačných modulov výučby anglického a ruského jazyka pre žurnalistov*.

Kontakt:

Mgr. Pavol Adamka, PhD.
Jazykové centrum
Filozofická fakulta
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
E-mail: padamka@ukf.sk

SPRACHE DER POLITIK – NÜTZLICHE ZWEIDEUTIGKEIT

Irena Zavrl

Abstract

Language of Politics – Useful Ambiguity. *Politics is concerned with power: the power to make decisions, to control resources, to control or even manipulate behavior and thoughts of other people, and to control their values. Politicians choose their words carefully in order to persuade and influence people´s mind, often using metaphors to make abstract concrete, euphemisms to make things more positive than they otherwise might be, use structural parallelism, use pronouns with care to foreground or hide agency, and to include or distance the speaker and the audience. This article tries to illuminate the various rhetorical dimensions in the interplay of language and politics.*

Schlüsselwörter: Sprache der Politik, rhetorische Stilmittel, Euphemismus, Pleonasmus, Perissologie, Hendiadyoin
Keywords: Language of Politics, Rhetoric, Euphemism, Pleonasm, Perissology, Hendiadyoin

Einleitung

Mit der Sprache der Politik oder politischer Kommunikation setzt sich eine relativ junge Teildisziplin der Sprachwissenschaft auseinander, nämlich die im Grenzbereich zwischen Linguistik und Politikwissenschaft angesiedelte Politolinguistik: sie soll als angewandte, auf die pragmatische Anwendung der Sprache orientierte Sprachwissenschaft verstanden werden. Laut Vazrik Bazil (2010) ist „die politische Sprache ein Kampf mit Wörtern um Wörter“. Die politische Kommunikation bzw. die Sprache der Politik kann man als negativ oder positiv geprägte und behaftete „Überzeugungsarbeit“ mit einzelnen Wörtern, Wortgruppen, Sätzen, Sprechhandlungen und Texten bezeichnen, da man oft mit dem Hintergedanken spielt, die Öffentlichkeit über Medien mit den Machtwörtern entweder zu beeinflussen, zu überzeugen oder sogar zu manipulieren zu versuchen – in welcher Richtung auch immer.

Politische Sprache oder Sprache der Politik?

Die beiden Termini, *politische Sprache* und *Sprache der Politik* sind auseinanderzuhalten, obwohl beide auf den Gebrauch der alltäglichen und speziellen Sprache im Bereich der Politik deuten. Die politische Sprache ist nicht mit dem Terminus Sprache der Politik gleichzusetzen: wenn jemand nämlich „politisch" spricht, bedeutet es noch lange nicht, dass er über politische Inhalte spricht. *Politisch sprechen* heißt auch Aussagen individuell, zweideutig und ambivalent zu färben und semantisch negativ oder positiv zu konnotieren. Daher wird die politische Sprache nicht nur von den Politikern verwendet, sondern sowohl von Führungskräften der oberen Managementetage als auch von Intellektuellen.

Beim Gebrauch der alltäglichen Sprache denkt man unwillkürlich vor allem an Grammatik, Rechtschreibung oder sogar Stilistik. Beim Gebrauch der Fachsprache denkt man vor allem an Sachverhalte, an Objektivität, an Fakten. Und bei dem Gebrauch von Sprache der Politik kommen vorwiegend sorgfältig ausgewählte Schlagwörter, sprachliche Wendungen und rhetorische Mittel im Vordergrund, um das Zielpublikum zu überzeugen, um die Mehrheit für sich zu gewinnen, um eigene Anhänger zu mobilisieren oder um den Gegner anzugreifen.

Politische Sprache als solche ist nicht nur informativ und ideologisch angehaucht oder gefärbt, sondern auch rhetorisch und pragmatisch angelegt. Das heißt, sie arbeitet zielorientiert auf Überzeugung und Überredung („Persuasion") hin. In diesem Sinne wird Sprache instrumentalisiert. Das mächtigste Instrument der politischen Sprache ist die Rede mit bewusster, zielorientierter und sorgfältig ausgesuchter Wortwahl und dazu passender Argumentationsstrategie.

Sprache der Politik als wirkungsmächtigstes Mittel der Politik

Die politischen Akteure bedienen sich spezifischer, sorgfältig ausgesuchter sprachlicher Mittel, um ihre Ziele erreichen zu können. Sie stehen oft vor einer großen Herausforderung: Einerseits sollen sie komplexe Sachverhalte so vermitteln, dass das Zielpublikum sie versteht. Andererseits müssen Politiker auch unter strategischen Gesichtspunkten kommunizieren, um die Öffentlichkeit zu überzeugen, zu lenken und zu steuern. Deshalb erwartet man von ihnen, die angehenden Themen, Vorstellungen, Ziele, Ideologien, Programme und Werte ausreichend argumentativ und somit erfolgreich durchzusetzen. Auch die neue Medienwelt gibt uns allen, nicht nur den politisch agierenden Menschen, die Möglichkeit, sich medial in Szene zu

setzen, sich zu profilieren oder in den Vordergrund zu rücken, um unsere Botschaften bzw. Informationen zu verbreiten.

Sprache der Politik – Sprache der Wahrheit?

Der bekannte slowenische Philosoph und Buchautor Slavoj Žižek (2013) behauptet, dass es keine Sprache gibt, in der man "die Wahrheit" sagen kann oder darf. Also gilt das ebenso für Politiksprache: die politischen Akteure verwenden für Durchsetzung ihrer Überzeugungsarbeit spezifische sprachliche Mittel (bestehend aus Institutionsvokabular, Ressortvokabular, allgemeinem Interaktionsvokabular und Ideologievokabular (Klein 1989: 3-50), um mit ihrer Sprache zu überzeugen, sich selbst bestens zu präsentieren und ihre Botschaften erfolgreich zu platzieren.

Eine bewusste Wortwahl und auch gut durchdachte Argumentationsstrategie werden zur Verstärkung, Verdeutlichung oder besonderen Hervorhebung des Gesagten verwendet.

Und wenn Politiker im Fokus stehen, so fallen einem bestimmte, oft wiederholte Wörter und Sätze ein, wie z. B.: "Wir gehen davon aus, dass ..."; "Bitte lassen sie mich ausreden."; "Wir müssen die Dinge beim Namen nennen"; "Wir brauchen Visionen – wir brauchen Zukunft"; "Wir werden es gemeinsam schaffen"; „Das kann ich gar nicht deutlich genug sagen"; "Die Menschen da draußen können es nicht mehr verstehen"; "Der Mann von nebenan", usw. Mit diesen Wörtern und Wendungen ist die Öffentlichkeit durch zahlreiche Medien (vorwiegend Interviews oder Talkshows) vertraut. Hinzu kommen Substantivierungen oder Passivkonstruktionen, die den Staub der Behördensprache immer wieder aufwirbeln und jede Verantwortung von Politikern fernhalten: denken wir dabei an das Wort *Solidaritätszuschlag*: das ist ja kein Zuschlag zu dem Gehalt, sondern eine blanke Steuererhöhung. Oder das Wort *kalte Progression.*

Auch abwertende Wörter werden häufig durch positiv geprägte Wörter ersetzt, was manchmal auch Missverständnisse hervorruft, z. B. wird „Hausfrau" durch "Haushaltsmanagerin" ersetzt, „Ausländer" durch „Menschen mit Migrationshintergrund". Aber sind dann Migranten auch Menschen mit Migrationshintergrund oder gehören auch Leute dazu, die als Ausländer in einem Land schon länger leben, arbeiten oder studieren?

Mit Hilfe bestimmter sprachlicher und rhetorischer Mittel wird absichtlich versucht, die Meinungen und Einstellungen der Adressaten zu beeinflussen und Vertrauen in die Richtigkeit des Gesagten und in den politischen Akteur zu schaffen (Klein 2009: 114). Im Dienste der Politik befin-

den sich unumstritten zahlreiche und häufig verwendete rhetorische Sprachmittel.

Verschiedene rhetorische Stilmittel im Dienste der Sprache der Politik

Neben Spruchweisheiten, Merksprüche und zahlreichen Neologismen als sprachlichen Neubildungen und Wortneuschöpfungen schmücken auch viele Floskeln als Phrasendrescherei und oberflächliche Bemerkungen (Ein Mann muss tun, was ein Mann tun muss.) als rhetorische Stilmittel jede Rede, so auch die politische. So begegnet man in der Sprache der Politik oft dem **Adynaton** (Vergleich mit Unmöglichem: Eher geht die Welt unter, als dass…), der **Allusion** (Anspielung: Sie wissen, was ich meine..), **Anaphora** (Wiederholung: Ich fordere Verständnis. Ich fordere Leistung.), **Antithesen** (gedanklicher Gegensatz: Sie konnte alles, aber sie konnte dies nicht), **Antitheton** (Gegenüberstellung zweier entgegengesetzten Gedanken: Das wird Schaden, nicht Nutzen bringen), **Brevitas** (auffällig knappe Ausdrucksweise: Wirtschaft kaputt, Geld weg), **Correction** (Verbesserung: Es war ein Erfolg- sage ich- ein Triumph), **Epiphora** (Wiederholung: ich fordere Moral, ihr lebt Moral), **Euphemismus** (Beschönigung)**, Litotes** (Hervorhebung eines Begriffs durch Untertreibung, Abschwächung oder sogar doppelte Verneinung: meine Wenigkeit), **Metapher** (Ersatz durch bildlichen Ausdruck: ein Meer von Menschen), **Parenthese** (Einschub von Wörtern oder sogar Satzteilen im Satz: Das ist – wie bereits gesagt – unwichtig), **Personifikation** (Zuweisung menschlicher Eigenschaften an Gegenstände: Vater Staat, Mutter Heimat**), Pleonasmus** (Häufung sinngleicher, der Wortart nach verschiedener Wörter, wobei beide Worte schon die Bedeutung des Gesamtbegriffs enthalten: politische Partei), **Pluralis Auctoris** (Verwendung des Plurals: Wir kommen damit zum Kern des Problems.), **Polysyndeton** (Mehrfach verbundene Reihung mit Bindewörtern und / oder: Einigkeit und Recht und Freiheit..), **Redundanz** (d.h. Informationsdoppelung), **Repetitio** (Wiederholung eines Wortes oder Satzteiles: einmal hier, einmal dort), **rhetorische Fragen** (d.h. Scheinfragen, auf die keine Antwort erwartet wird: Was wollte ich damit sagen?), **Vergleich** (Geht es der Wirtschaft gut, geht es uns allen gut), **Tautologie** (Häufung, Wiederholung des Gesagten mit sinnverwandtem Wort, wobei bereits beide Wörter die Bedeutung des Gesamtausdruckes beinhalten: hegen und pflegen), **Übersteigerung oder Untertreibung** (wo nicht gesagt wird, was eigentlich gemeint ist, wird scheinbar gesteigert oder heruntergespielt), **Vulgarismus** (ordinäre Ausdrucksweise). In der Sprache der Politik findet man oft auch zahlreiche **Wortspiele**, (wobei man das gleiche, vom gleichen Wortstamm abgeleitete

Wort oder ein ähnlich klingendes Wort im gleichen Satz verwendet, um auf scheinbar oder tatsächlich vorhandene verschiedene Bedeutungen oder verschiedene Zusammenhänge hinzuweisen) oder sogar **Zynismus** (boshaft verletzende, oft ironische Äußerung als Demonstration der Missachtung: Jedes Volk hat die Regierung, die es verdient) usw. Um nur einige der häufigsten zu identifizieren, wird dem Euphemismus, Pleonasmus, der Perissologie (griechisch Häufung) und dem Hendiadyoin besondere Aufmerksamkeit geschenkt.

Euphemismus

Ein Euphemismus als beschönigende Umschreibung ist ein sprachliches Mittel der möglichen Aufwertung bzw. Beschönigung, Milderung oder Schonung mit abschwächender Wirkung der Aussagekraft oder absichtlichen Verschleierung, Verhüllung, Tarnung oder sogar Vertuschung der Tatbestände oder geschilderten Sachverhalte (*Steueranpassung* statt *Steuererhöhung*). Der Bestand an Euphemismen ist im Wortschatz einer Sprache nur zu einem geringen Teil konventionalisiert und hängt am meisten von dem Redeanlass, der Redeabsicht, dem Ort oder sogar der sozialer Gruppe ab.

Politischer Sprachgebrauch beschränkt sich auf Beispiele aus der Wirtschaft (*Preiskorrektur* bedeutet die *Preiserhöhung*), aus der Außen- und Innenpolitik (*soziale Marktwirtschaft* als Beschönigung für *Kapitalismus*– ist die Wirtschaft sozial?) sowie dem militärischen Bereich *(Stabilisierungseinsatz* in Afghanistan statt *Kriegsunterstützung*, *ethnische Säuberung* statt *Völkermord*, *bewaffneter Konflikt* statt *Krieg, friedenssichernde Maßnahmen* statt *Waffeneinsatz*) und dem Sprachgebrauch in der Zeit des Nationalsozialismus (mit negativen Assoziationen belastete Ausdrücke, so z. B. Gestapochef).

Ein organisierter und konsequenter Einsatz von Euphemismen im politischen und medialen Bereich kann letztendlich tatsächliche Manipulation und Meinungslenkung bedeuten. Denn neben der Tabubewältigung ist die beabsichtigte Beeinflussung anderer die wesentliche pragmatische Funktion des euphemistischen Sprachgebrauchs. Dabei darf diese Lenkung des anderen nicht nur aus negativer Sicht gesehen werden (Luchtenberg 1985: 179, 181).

Pleonasmus

Rhetorik und rhetorische Rede sind unabdingbare Sprachfiguren in der Politik. Um einen Wortreichtum ohne Informationsgewinn zu beschreiben

(Braungart, Fricke, Grubmüller, Müller, Vollhardt, Weimar 2007: 91), bedient man sich oft des Pleonasmus, z. B. aus rhetorischen Gründen (*weibliche Bundeskanzlerin*), als Stilmittel (*offizielle Amtssprache*), in bestimmten Formulierungen (*politische Partei* – der politische Charakter der Partei ist ja offensichtlich, seltene Ausnahmeerscheinung), als Steigerung absoluter Adjektive (*zu unserer vollsten Zufriedenheit*), als eine oft verwendete Floskel (*im wahrsten Sinne des Wortes*) , als feststehender Ausdruck *(Zukunftsprognose* - Prognose: Aussage über Ereignisse in der Zukunft) u.v.m. Solche pleonastische Wortschöpfungen können somit auf semantischer Ebene redundant sein, jedoch die Wirkung einer Aussage stark steuern (Braungart, Fricke, Grubmüller, Müller, Vollhardt, Weimar 2007: 91).

Perissologie

Die Perissologie als die Bezeichnung für eine Häufung synonymer Wörter dient als Mittel zur Verstärkung von Aussagen, so z. B. *mit Sack und Pack, mit Fug und Recht* (mit voller Berechtigung), *ohne Ruh und Rast.*

Der Unterschied zwischen dem Pleonasmus und der Perissologie besteht darin, dass bei jenem nur durch ein Formwort ein längeres Verweilen bei dem betreffenden Begriffe bezweckt wird, ohne dass er verstärkt würde, bei dieser dagegen eine Verstärkung der Vorstellung eintritt. Daher verleiht eine richtige Perissologie dem Ausdruck Fülle und Reichtum.

Hendiadyoin

Das Hendiadyoin (griechisch „eins durch zwei“), bezeichnet eine rhetorische Figur, die einen komplexen Begriff mittels zweier semantisch nicht gleichrangiger Ausdrücke beschreibt und diese durch die Konjunktion “und” verbindet. Wenn drei Wörter (Lexeme) statt zweien verwendet werden, spricht man von einem Hendiatris (Drillingsformel). Folglich verwendet man den Begriff Hendiatetris oder auch Hendiatetrakis, wenn ein Ausdruck aus vier Wörtern besteht, was jedoch sehr selten vorkommt.

Hendiadyoin-Konstruktionen kommen in unterschiedlichen phraseologischen Verbindungen vor, z. B. *Art und Weise, unter Dach und Fach, mit Rat und Tat, schön und gut (*oft in der Bedeutung „soweit in Ordnung“), *mit Wissen und Gewissen* oder *klipp und klar,* um emotionale Färbung hervorzurufen und den Hörer zu mobilisieren.

Schlussfolgerung

Sprache ist die wichtigste Begleiterscheinung der Politik, da jede politische Handlung sprachlich ausgearbeitet und übermittelt werden muss. Als solche bedeutet die politische Sprache einen besonderen Sprachgebrauch und eine spezielle Sprachinsel innerhalb der Sprache, die als Mittel der Manipulation, und Beeinflussung und Hervorrufung von Emotionen verwendet wird. Politische Sprache ist so wie jede andere Sprache normiert, standardisiert, instrumentalisiert, aber auch reglementiert. Das politische Interesse lenkt den Sprachgebrauch und dadurch bekommt jedes Wort, jeder Satz, jede Äußerung das eigene Sprachpotenzial und seinen wahren Inhalt. Das Wort, der Satz oder die Äußerung werden situativ bedingt verstanden und bekommen inhaltlich gefüllte und semantische Wertung, d.h. die Äußerungen können je nach Bedarf sowohl auf- oder abgewertet werden.

Politische Kommunikation ist Kommunikation mit der Öffentlichkeit, wird medial aufbereitet und ausgestrahlt, hat sehr viel mit der Erzeugung von Aufmerksamkeit (aber auch der Macht) und weniger mit den tatsächlichen Entscheidungen zu tun. „Schön reden“ ist die Devise. Die Sprache der Politiker umfasst also stilistisch und rhetorisch facettenreiche Eigenheiten, liebgewonnene, öfters wiederholte Formulierungen und gewöhnliche, inhaltsleere Floskeln, die teils individuell und teils ideologisch gefärbt sind und demnach in ihren Deutungen ambivalent erscheinen.

Gesprochene und zumeist gelebte Sprachambivalenz resultiert in der nützlichen Zweideutigkeit des komprimierten und kondensierten Sprechens eines politischen Akteurs und bedeutet nichts anderes, als dass die Wörter, Redewendungen, Äußerungen der politischen Akteure situativ vorbelastet sind und mit ihrer ideologischen Färbung sogar polarisierend wirken, daher semantisch infiziert und toxisch sind. Politische Sprache ist daher ein Instrument zur Erlangung, Sicherung, Ausübung und Kontrolle von Macht (Girnth 2010).

Literaturverzeichnis

BRAUNGART, G.; FRICKE, H.; GRABMÜLLER, K.; MÜLLER, J. D.; VOLLHARDT, F.; WEIMAR, K. (2007): *Reallexikon der deutschen Literaturwissenschaft: Neubearbeitung des Reallexikons der deutschen Literaturgeschichte.* Band III: P–Z. Walter de Gruyter.

GIRNTH, H. (2010): *Einstieg: Sprache und Politik*, http://www.bpb.de/-politik/grundfragen/sprache-und-politik/42678/einstieg [27.7.2016].

GIRNTH, H. (2002): *Sprache und Sprachverwendung in der Politik. Eine Einführung in die linguistische Analyse öffentlich-politischer Kommunikation*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.

KLEIN, J. (1989): *Politische Semantik. Wortschatz, Wortkampf. Wortfelder in der Politik.* Opladen: Westdeutscher Verlag

KLEIN, J. (2009): *Politische Meinungssprache als Mittel von Identifikation und Distanzierung.* In: Sprache als Mittel von Identifikation und Distanzierung (Leipziger Arbeiten zur Sprach- und Kommunikationsgeschichte 5).

LUCHTENBERG, S. (1985): *Euphemismen im heutigen Deutsch. Mit einem Beitrag zu Deutsch als Fremdsprache*. Frankfurt am Main: Peter Lang.

VAZRIK, B. (2010): Politische Sprache: Zeichen und Zunge der Macht. In: *Aus Politik und Zeitgeschichte*, 8/2010, http://www.bpb.de/apuz/32947/-politische-sprache-zei-chen-und-zunge-der-macht?p=all [17.2.2016].

WILSON, I. (2015): *Sprache und Gesellschaft*. Eisenstadt: Weber-Verlag.

ZÖLLNER, N. (1997): *Der Euphemismus im alltäglichen und politischen Sprachgebrauch des Englischen*. Frankfurt am Main: Peter Lang.

ŽIŽEK, S. (2013): *Ein Plädoyer für die Intoleranz* (1998). 5. überarbeitete Auflage. Wien: Passagen.

Kontakt:

Univ.-Prof.in Dr.in Irena Zavrl, PhD.
Fachhochschule Burgenland GmbH
Eisenstadt
E-Mail: irena.zavrl@fh-burgenland.at

POLITICKÝ JAZYK. AKO HO DEFINOVAŤ?

Radoslav Štefančík

Abstract

Political Language. How to Define it? *The author of this text has ambition to explain the complexity of the concept of political language. It is not only the language of election campaigns, television duels or political speeches at party meetings, but the same political language of the legislation or communication between bureaucrats. The text also follows the ambition to contribute to the study of political language in Slovakia. The author focuses on the explanation of the concept of political language, its inherent characteristics and different functions. It is assumed that political language and its functions in the political communication are just as complex as the policy itself.*

Kľúčové slová: politický jazyk, politika, funkcie, policy, polity, politics
Keywords: political language, functions, policy, polity, politics

Úvod

Antikomunizmus, slobodné voľby, zvrchovanosť, svojbytnosť, mečiarizmus, *janičiar*, *národ*, *slobodomurár*, *preskakovač vatier*, *Hejslováci*, *čierna diera Európy*, *svetoobčan*, *maďarón*, *zapredanec*, *sionista*, *zradca národa*, *krvavé paprče*, *divoká privatizácia*, *rovná daň*, *reformy*, *sociálny netvor*, *skupinka*, *tender*, *nástenkový tender*, *tunel*, *teplý vzduch*, *sociálne istoty*, *Európa*, *euroval*, *europeizácia*, *eurohujer*, *migračná kríza*, *terorizmus*, *zlepenec*, *gazda*, *gorila*, *oligarchovia, svet kešu, analógová doba, korupcia, klientelizmus, Bonaparte, bonapárty, Kolesíkovci, Bašternákovci, Brexit, Grexit, Slovexit*.

Všetky uvedené výrazy tvorili v určitom období ponovembrového vývoja slovenskej politiky základ verejnej i politickej koalično-opozičnej diskusie. Niektoré výrazy sú typicky politické, niektoré z nich sa používajú aj v každodennej komunikácii bez bezprostrednej politickej konotácie, ale v určitom kontexte nadobúdajú svoj osobitný politický rozmer. Viaceré z nich boli v určitom časovom období neodmysliteľnou jazykovou výbavou mienkotvorných straníckych lídrov. Podľa nich by sa dal identifikovať vý-

voj konfliktnej štruktúry spoločnosti a od nich sa odvíjajúci vývoj slovenského straníckeho systému (Liďák 2001; Štefančík 2015). Niektoré výrazy totiž boli charakteristické len pre určité časové obdobie, počas ktorého dominovala v slovenskej politike konkrétna politické téma, ale po jej odznení sa postupne vytratili z politického používania. Iné výrazy sú prirodzenou súčasťou politického jazyka od počiatkov formovania demokratickej formy vlády až po súčasnosť.

Termín politický jazyk sa používa vo viacerých kontextoch, preto je z pohľadu témy tohto konferenčného zborníka dôležité objasniť jeho základný význam. Nasledujúci text sleduje ambíciu vysvetliť zložitosť pojmu politický jazyk. Pod týmto pojmom totiž nerozumieme len jazyk držiteľov politickej moci, jazyk volebnej kampane, diskusných duelov v médiách alebo výstupov politikov na straníckych mítingoch, ale rovnako jazyk právnych predpisov alebo komunikácie medzi štátnymi úradníkmi. S politickým jazykom je možné stretnúť sa rovnako v médiách, resp. v mediálnom spravodajstve. Politický jazyk nepoužívajú len na moc orientovaní politici, ale aj nevolení úradníci, štátni zamestnanci a sudcovia, rovnako žurnalisti, alebo vlastne všetci politicky aktívni i pasívni občania. Médiá informujú o politickom dianí a recipienti týchto správ reagujú vlastnými komentármi, pretože v moderných demokraciách, ktoré predpokladajú existenciu internetu a jeho využívanie v politickej komunikácii, nemá plynutie informácií medzi politikom a občanom iba jednorozmerný smer, ale naopak predpokladá sa spätná väzba (Meyer 2001).

Okrem vysvetlenia zložitej štruktúry politického jazyka sleduje tento text ambíciu prispieť k rozvoju vedy o politickom jazyku, resp. politolingvistike v podmienkach Slovenska. Na rozdiel od väčšiny politololingvistických textov nie je vytvorený jazykovedcom, ale politológom, keďže výskum politického jazyka stojí na pomedzí lingvistiky a politológie a preto by politický jazyk a jeho funkcie nemali byť skúmané len z pohľadu lingvistov, ale rovnako očami zástupcov vedy o politike. Interdisciplinárny prístup k výskumu politického jazyka je mimoriadne dôležitý, pretože dokáže poukázať na skutočnosti, ktoré často nepatria medzi priority klasických filológov.

Oblasti politického jazyka

Jazyk a politika sú odjakživa pevne prepojené (Niehr 2014), jazyk sa niekedy považuje za dôležitejší mocenský nástroj, ako ktorýkoľvek iný. Používajú ho tak kovaní demokrati, ale je súčasťou mocenskej výbavy aj každého diktátora. Jazyk sa vo vzťahu k politike nechápe len ako nástroj politickej

komunikácie, prípadne propagandy, ale vystupuje rovnako ako objekt politiky (Gbúrová 2009). Nielen slovenské dejiny sú bohaté rôznymi zápasmi o charakter a podobu spisovného jazyka, pretože jazyk je považovaný za súčasť národnej identity a povedomia, je jeden z hlavných znakov moderných európskych národov.

V tomto texte však jazyk bude vystupovať v prvom rade ako nástroj komunikácie medzi politickými aktérmi navzájom, medzi aktérmi politiky a občanmi, ale rovnako ako nástroj diskusie o politike medzi občanmi. Politickú komunikáciu totiž možno podľa nemeckého autora Armina Burkhardta (2003: 123) vnímať tak v užšom, ako aj širšom význame. V tom užšom význame sa ním označuje na jednej strane komunikatívna interakcia politických funkcionárov buď v rámci politických orgánov štátu alebo v rámci politických strán, alebo na strane druhej medzi politikmi a občanmi. Pod politickou komunikáciou je však možné vnímať aj každé komunikačné správanie, ktoré je orientované na politické témy. To znamená, že pod tento pojem spadá nielen komunikácia politických aktérov, ale aj verejnosti, ktorá sa zaoberá politickými témami.

Vzhľadom k tomu, že politika je oblasť mimoriadne obsiahla, vzťah medzi jazykom a politikou existuje v rozličných formách, vyskytuje sa vo viacerých žánroch (Dulebová 2011, 2012, 2013). Politický jazyk je prítomný vo verejných prejavoch, v napísaných textoch, v diskusiách s vlastnými spolustraníkmi, ako aj s politickými oponentmi, preto je charakteristickým znakom každého aktéra politiky (Mocanu 2011). Podľa nemeckého autora Josefa Kleina (2010: 8) „*politickí aktéri používajú jazyk na verejnosti ako prostriedok vykonávania moci alebo k legitimácii mocenského nároku tým, že produkujú pre jednotlivé inštitúcie typické texty a prejavy, vedú politické debaty, formujú verejné diskusie, prostredníctvom spravodajstva a vlastných výstupovú sú prítomní v mediálnom priestore a stále skúšajú získať súhlas pre svoje postoje prostredníctvom pojmov, argumentov, sloganov a apelov*“.

Na spôsobe používania jazyka je u politikov identifikovateľná aj ich ideologická a programová orientácia. Jazyk sa používa na mobilizáciu svojich voličov, na presviedčanie nerozhodnutých a útoky politických oponentov. Prostredníctvom jazyka sú prezentované politické obsahy, predstavujú sa ním jednotlivé politické osobnosti, vyjadrujú sa vlastné posolstvá a spochybňujú argumenty rivalov. Prostredníctvom jazyka sa vyjadruje pravda, ale rovnako sa ním manipuluje. Jazyk slúži k získaniu moci, k vykonávaniu moci, k zabezpečeniu moci ako aj k mocenskej kontrole (Grünert 1974).

Jeden zo zakladateľov nemeckej politickej lingvistiky Armin Burkhardt (1996) rozlišuje niekoľko oblastí politického jazyka. Je pritom zjavné, že Burkhardt nevníma politický jazyk len ako jazyk aktérov politiky alebo mé-

dií, ale zahŕňa do neho aj bežného človeka, ktorého vzťah k politike je vyjadrený napríklad účasťou na voľbách, aktívnou diskusiou na sociálnych sieťach, či len súkromnou diskusiou o politických témach. Aj súkromná diskusia o politike totiž predpokladá, že človek bude používať výrazy typické len pre oblasť politiky.

Prvou oblasťou politického jazyka je tak pre Burkhardta *hovorenie o politike*. Tento termín zahŕňa súkromnú až polooficiálnu komunikáciu a diskusie o politike súkromných osôb. Predpokladá sa totiž, že aj súkromná komunikácia obsahuje špecifické termíny, ktoré sú charakteristické len pre oblasť politiky. Ide najmä o termíny, ktorými sa pomenúvajú politické inštitúcie (vláda, parlament, strany), prípadne sa do komunikácie dostanú výrazy s pôvodom v rôznych politických škandáloch so zámerom sarkasticky pomenovať určitý jav („svet kešu“ – obdobie, kedy sa nepoužívali platobné karty alebo internetbanking).

Politický jazyk médií používajú prevažne žurnalisti. Ako príklady môžu byť uvedené publikované texty v tlači. Občan sa podľa Burkhardta na rozdiel od hovorenia o politike na tejto úrovni rovnako zúčastňuje politickej participácie, ale skôr pasívnou formou. Lenže Burkhardt toto členenie predstavil v roku 1996, pričom až v nasledujúcich dvoch desaťročiach došlo k výraznému posunu aj v politickej komunikácii, a to najmä vďaka internetu. Médiá sú síce aj naďalej považované za dôležitý zdroj informácií, aj keď v súčasnosti už nie jediný. Internet priniesol do politickej komunikácie revolúciu. Nielenže umožnil bezprostredne reagovať na zverejnené informácie rôznymi formami diskusných fór, ale umožnil vystupovať ako producent správy. A to či už písanou formou, napríklad formou blogu (Stradiotová 2012), alebo audiovizuálnou formou zverejnením svojej nahrávky v niektorej databáze videí (napr. youtube).

Prostredníctvom médií sa politickým jazykom okrem žurnalistov vyjadrujú aj publicisti. Ide o osobitnú kategóriu producentov osobných (objektívnych i subjektívnych) názorov na rozličné aspekty domácej i zahraničnej politiky. V minulosti boli publicisti osobitnou kategóriou mediálnych pracovníkov, vďaka ponuke, ktorú okrem iného dáva aj internet, sa k publicistom zaradili osoby rozličného vzdelania, od žurnalistov, politológov, sociológov, historikov po autorov s rôznym technickým vzdelaním, prípadne bez univerzitného vzdelania. Pre médiá je ich vzdelanie prakticky bez významu, dôležité je, aby mali vysokú čítanosť. Práve publicisti sú často autormi špecifických výrazov, ktoré sa dokonca môžu stať súčasťou vedeckého jazyka. Ako názorný príklad je možné uviesť termín „*mečiarizmus*“, ktorého autorom je slovenský publicista Marián Leško (1996). Na označenie rôznych defektných foriem demokracie (Merkel 1999) sa v prípade Slovenska do bežného jazyka práve prostredníctvom mediálnych výstupov publicistov

dostali výrazy ako „*karpatská forma demokracie*“, „*oligarchická demokracia*“ (Radičová 2012), „*zdanlivá demokracia*“ (Štefančík 2016) alebo „*vekslácka demokracia*“ (Lenč 2016), aby označili nedostatky politického systému Slovenskej republiky, ktoré ho odlišujú od ukotvených demokracií v krajinách západnej Európy.

Treťou oblasťou politického jazyka je *jazyk politiky*. Na tejto úrovni už ako komunikátori vystupujú politici, hoci je dôležité rozlišovať, kto sú recipienti politických obsahov. Z tohto dôvodu Burkhardt (1996) rozlišuje medzi vnútornou komunikáciou, kedy sú recipienti politických obsahov ďalší politici (napríklad na straníckych schôdzach, na neverejných zasadnutiach parlamentných výborov alebo koaličných rád vládnych politických strán) a komunikáciou navonok, v rámci ktorej politici adresujú svoje obsahy verejnosti, či už prostredníctvom žurnalistov alebo priamo obyvateľom.

Vnútorná komunikácia medzi aktérmi politiky sa dá podľa Burkhardta označiť ako *jazyk v politike*. Ako aktéri politiky sa však nedefinujú len politici, ale rovnako pracovníci v oblasti diplomacie. Charakteristickým znakom tejto úrovne politického jazyka je „rezortný slovník“ (Kercher 2011). Iné lexikálne jednotky totiž budú prevažovať u ministra zahraničných vecí, iné u ministra zdravotníctva alebo školstva. Táto oblasť politického jazyka sa tak vyznačuje vysokou mierou odbornosti.

Schéma 1: Oblasti politického jazyka

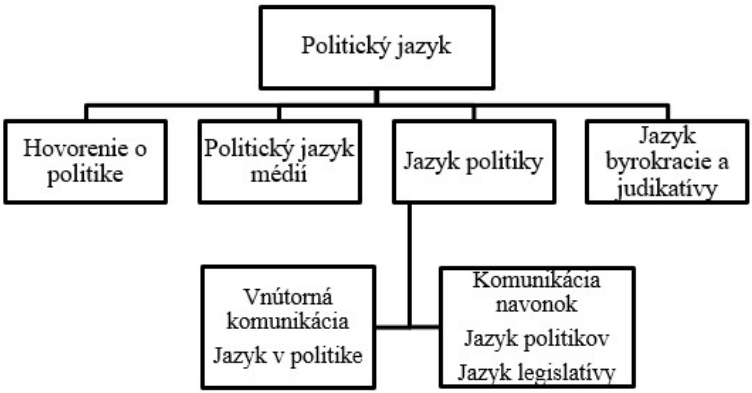

Zdroj: Schéma prebratá od Kercher 2011, inšpirované od Burkhardt 1996.

Druhú oblasť jazyka politiky – komunikácia navonok – je možné rozdeliť do dvoch ďalších úrovní: *jazyka politikov* a *jazyka legislatívy*. Zatiaľ čo

jazyk politikov, podobne ako v prípade jazyka médií, je orientovaný smerom na občana ako subjektu politického rozhodovania, v rámci jazyka politiky vystupuje občan ako objekt, ktorý sa musí riadiť podľa určitých právnych noriem (Kercher 2011). Rozdiel medzi obomi oblasťami jazyka je jednoducho identifikovateľný. Jazyk politikov smerom navonok je totiž primárne zameraný na presviedčanie občanov, voličskú mobilizáciu vlastných voličov, prípadne presviedčanie nerozhodnutých alebo voličov konkurenčných straníckych subjektov. Presviedčanie sa pritom uskutočňuje bez ohľadu na momentálne priestorové podmienky, t. j. či ide o vystupovanie politika v televíznej estráde, serióznej politickej diskusii, alebo na mítingu, politik smeruje v prvom rade jediný cieľ – presvedčiť o svojom politickom posolstve a tým si získať dôveru u voličov. Charakter jazyka je však determinovaný politickými podmienkami. V totalitných a autoritárskych režimoch je jazyk používaný inak, používajú sa iné lexikálne formy, na rozdiel od demokratických režimov. Takže zatiaľ čo v jednom type režimu hovoríme o volebnej kampane, v totalitnej forme vládnutia sa spravidla jedná o propagandu.

Poslednú, štvrtú oblasť politického jazyka tvorí *jazyk byrokracie a judikatívy*. Vo svojej podstate sa táto oblasť podobá jazyku legislatívy, dôležitým rozlišovacím znakom sú však komunikátori (nevolení úradníci alebo sudcovia), ako aj adresáti komunikácie. Zatiaľ čo v prípade jazyku legislatívy ide o abstraktné skupiny, ktoré sa majú riadiť určitými v parlamente prijatými normami, v prípade jazyka judikatívy sú adresátmi komunikácie konkrétni jednotlivci. Parlament totiž prijíma normy pre všetkých, zatiaľ čo sudcovia spravidla riešia osobitné prípady.

Charakteristika politického jazyka podľa troch úrovní politiky

Pri definovaní pojmu politika sa v politológii zvyknú využívať anglické výrazy *polity*, policy a *politics* označujúce tri dimenzie celého komplexu politiky: normatívnu (alebo aj inštitucionálno-právnu), obsahovú a procesnú (Pelinka 2004; Biedermann 2006; Štefančík 2012). Každá úroveň politiky sa vyznačuje odlišnými charakteristikami, ku ktorým patrí okrem iných aj jazyk. Preto každá z troch dimenzií politiky je z lingvistického pohľadu osobitná, má iné funkcie, vyznačuje sa iným politickým slovníkom a je používaná odlišnými politickými aktérmi.

Pojem *polity* označuje štrukturálnu, formálnu a normatívnu dimenziu politiky. Rozumie sa ňou rámec, v rámci ktorého prebieha politické konanie. Tvorený je inštitúciami a normami. K inštitúciám patria organizácie, strany, štáty. Normy existujú vo viacerých podobách: ústav, zákonov, me-

dzinárodných dohôd, nariadení, smerníc a iných typov predpisov. Tento rámec nie je nemenný, ale nemôže sa kedykoľvek a kýmkoľvek meniť. V prípade zásadných zmien prijatých bez všeobecného konsenzu nasleduje spravidla vážny konflikt. Keďže sa v týmto termín označuje inštitucionálna úroveň, slovník politického jazyka je tvorený celým radom názvov rozličných inštitúcií a organizácií (prezident, vláda, parlament, Národná rada, Európska únia)

Polity nie je tvorená výlučne formálnymi zásadami. Patria sem aj nepísané pravidlá sociálnych interakcií, ktoré sú dlhodobo všeobecne akceptované väčšinou spoločnosti a spolu s písanými pravidlami tvoria politickú kultúru. K nestabilite dochádza zväčša v prípadoch, ak nie je vytvorená postupným vývojom, ale náhlym prijatím. Šance na prežitie takejto *polity* spravidla nie sú veľké (Naßmacher 2004). Obdobie platnosti *polity* sa predlžuje, pokiaľ rešpektuje tradičné hodnoty spoločnosti. Preto sa pri porovnaní politických systémov jednotlivých štátov od seba odlišuje. Napriek tomu sa v niektorých politických systémoch vytvorili písané inštitúcie, ktoré sú pre svoje demokraciu stabilizujúce vlastnosti akceptovateľné a dokonca pre iné krajiny slúžia ako vzor novej ústavnej tradície.

Politický jazyk na tejto úrovni politiky je v porovnaní s ostatnými úrovňami najviac oslobodený od hodnôt a rovnako je najviac vzdialený jazyku bežnej komunikácie (Štefančík 2015). Pri analýze politického jazyka na tejto úrovni sa pozornosť sústreďuje predovšetkým na normatívne dokumenty, ako ústava, zákony, štátne zmluvy alebo vládne nariadenia, ktoré sú z lingvistického pohľadu napísané formálnym jazykom. Na tejto úrovni sa pozornosť sústreďuje rovnako na písanú komunikáciu medzi štátnymi inštitúciami, ktorá sa označuje aj ako úradnícky jazyk (Klein 1998). V tomto jazyku dominujú pojmy z oblasti práva a konkrétnych inštitúcií (Ebert 2010). Inú slovnú zásobu bude napríklad používať sociálny úrad, inú ministerstvo zdravotníctva alebo zahraničných vecí. Osobitné postavenie v politickej komunikácii má jazyk používaný v prostredí diplomacie. Z lingvistického hľadiska sú podstatné atribúty tohto jazyka identifikovateľné predovšetkým na úrovni štylistiky. V textoch chýbajú emócie a osobné výrazové prostriedky. Uprednostňovaný je nominálny štýl s abstraktnými substantívami (Ebert 2010). Táto úroveň jazyka môže byť odlišná aj vzhľadom na politické podmienky. Predpokladá sa, že v demokratických režimoch bude funkcia jazyka a spôsoby vyjadrovania úplne iné, než v diktatúrach, aj keď ich spoločným menovateľom bude snaha politikov ovplyvniť prostredníctvom jazyka verejnú mienku.

Druhú a z hľadiska politických rozhodnutí najdôležitejšiu dimenziu politiky, vyjadruje termín *policy,* ktorým sa v anglickom jazyku označuje obsahová úroveň. Tvorená je cieľmi i výsledkami politických aktérov (politikov,

politických strán, záujmových združení) v podobe celého radu jednotlivých typov politík, napr. politiky kultúrnej, školskej, zdravotnej, sociálnej, rozpočtovej, hospodárskej, zahraničnej, integračnej, bezpečnostnej, migračnej, mládežníckej, daňovej, energetickej atď. *Policy* môže mať podobu nemateriálnych, ale aj materiálnych cieľov, niekedy sú obe úrovne spojené v jednom type politiky, napr. v sociálnej politike. Pojem *policy* zároveň pripomína, že v politike stále ide aj o obsah, programy, hodnoty a záujmy a nielen boj o moc, hoci je potrebné zdôrazniť, že moc je základným predpokladom na realizáciu obsahovej úrovne politiky (Pelinka 2004).

Jazyk tejto úrovne politiky je rovnako neutrálny ako jazyk právno-inštitucionálnej dimenzie (Štefančík 2015). Uprednostňované sú výrazové prostriedky, ktoré bezprostredne súvisia s konkrétnymi politickými oblasťami. Pri analýze politického jazyka je táto dimenzia mimoriadne dôležitá, pretože nás odkazuje na tie témy, ktoré zohrávali dôležitú úlohu v určitom historickom období. Ak napríklad v deväťdesiatych rokoch 20. storočia bola na Slovensku dôležitá téma konsolidácie demokracie, bola o jedno storočie neskôr nahradená témou integrácie krajiny do organizačných štruktúr západoeurópskych štátov. Podobne ako úradnícka komunikácia aj táto kategória politického jazyka má neosobný štýl s množstvom cudzích slov a abstraktných substantív.

Napokon, posledná, tretia úroveň politiky je označovaná slovom anglickým termínom *politics*, ktorým sa označuje procesná úroveň politiky. V širšom význame ide o proces, ktorý možno nazvať aj umením vládnuť, resp. schopnosťou presadiť určité obsahy, ciele a záujmy. Z tohto pohľadu je na politiku nazerané ako na proces konfliktu, ale aj ako na hľadanie konsenzu, ako boj o moc a vplyv, ako spor o podiel na moci medzi rôznymi skupinami a osobami. Na to, aby mohli byť realizované programové ciele, musí byť uskutočnených viacero aktivít. Najskôr je nevyhnutné získať moc, vládnuť a komunikovať s verejnosťou tak, aby ju strana (vládnuca elita) v nasledujúcich voľbách obhájila. Zároveň musí byť vybraný vhodný politický personál. Rovnako je dôležité nájsť spoločnú dohodu s inými vládnucimi skupinami. Takže procesuálnou dimenziou politiky sa nerozumie len komunikácia s voličmi, ale rovnako vyjednávanie s politickými subjektmi pri hľadaní konsenzu.

Charakter politického jazyka na tejto úrovni politiky je najmenej hodnotovo neutrálny (Štefančík 2015). Na jednej strane vychádza z ideológie, na strane druhej závisí od komunikačnej stratégie politických strán. Najčastejšie sa používa v komunikácii politických subjektov s voličmi, ktorej vrchol zaznamenávame počas volebných kampaní. Aj z tohto dôvodu je súčasťou politického marketingu. Spolupráca s marketingovými agentúrami, správne načasovanie, regionálne umiestnenie, správny líder, ale aj správne politické

heslá sú dnes považované za dôležitý predpoklad na úspech vo voľbách (Čemez 2010).

Podľa Kleina (2010) práve tento jazyk najviac polarizuje spoločnosť, pretože volebná kampaň neobsahuje len obhajobu vlastných programových priorít, ale je v nej prítomná aj negatívna kampaň, t. j. systematické upozorňovanie na negatívne aspekty svojich politických rivalov (Žúborová 2011). Tento typ politického jazyka sa vyskytuje vo viacerých formách. Buď ako písané texty, napr. stranícke programy, alebo v kratšej podobe ako slogany na volebných plagátoch, alebo v hovorenej prezentácii na volebných zhromaždeniach v politických televíznych, internetových alebo rozhlasových diskusiách. Táto úroveň jazyka slúži k mobilizácii voličov rozličnými spôsobmi, buď prostredníctvom prezentácií programov, dôrazmi predností alebo naopak, negatívnych stránok politických súperov.

Na rozdiel od prvých dvoch úrovní táto kategória jazyka obsahuje emócie, naopak, racionálne uvažovanie môže dokonca absentovať. Táto kategória jazyk spočíva na slovesách, abstraktné substantíva, ktoré sú typické pre prvé dve úrovne politického jazyka, sú na tejto úrovni posunuté do úzadia. Keďže hlavnou úlohou politickej komunikácie je mobilizácia voličov, mal by byť tento jazyk zrozumiteľný pre široké masy. Z tohto dôvodu stojí najbližšie k jazyku každodennej komunikácie. Rovnako charakteristické sú osobné zámená ako „my“, „Vy“, „vy“, „ja“, „ty“. Politici tento jazyk používajú s cieľom vytvoriť u voliča dojem, že odstup medzi ním a politikmi nie ja až taký veľký. Že aj politik je vlastne jedným z mnohých anonymným členov straníckeho elektorátu, že súčasťou sociálneho prostredia, o ktoré záujmy a starosti sa úprimne zaujíma. Používanie osobných zámen však samozrejme závisí od komunikačnej stratégie politikov. Ak napríklad chcú prezentovať úspechy, používajú osobné zámená častejšie, v opačnom prípade je skôr používaný pasív (Ondrová 2007).

Politický slovník

V kontexte jednotlivých úrovní politiky a od nich sa odvíjajúcich úrovní politického jazyka je namieste položiť si otázku, či má táto kategória jazyka aj svoj vlastný špecifický slovník, podobne ako iné odborné alebo vedecké oblasti (napríklad medicína, marketing, strojárstvo). Z doterajších výskumov vyplýva, že politický jazyk je skôr kombináciou odborného a každodenného jazyka (Niehr 2014). Nemecký autor Walther Dieckmann (2005) rozlišuje štyri oblasti politického slovníka: inštitucionálnu, rezortnú, ideologickú a všeobecný slovník bežnej interakcie.

- V rámci inštitucionálneho slovníka sa nachádzajú termíny slúžiace na označenie politických skutočností, procesov a osôb, ako vládnych foriem a politických systémov (*parlamentná demokracia, konštitučná monarchia, právny štát, autoritársky režim*), normatívnych právnych aktov (*ústava, základná zmluva, koaličná dohoda, stranícke stanovy*) a ústavno-právnych inštitúcií (*vláda, opozícia, politická strana, senát, parlamentný výbor, frakcia, ministerstvo zahraničných vecí*), ako aj politických úradov a funkcií (*prezident, premiér, minister, lobista, predseda výboru*), bežných praktických politických činností (*konštruktívne vyslovenie nedôvery, hlasovanie o dôvere, hodina otázok, faktická poznámka*), ako aj označenia jednotlivých oblastí politiky (*zahraničná politika, migračná politika, hospodárska politika, kultúrna politika*). Výrazy z tejto časti politického slovníka majú prevažne neutrálny charakter.
- Rezortný slovník obsahuje výrazy objavujúce sa spravidla vo vnútornej komunikácii jednotlivých politických úradov. Jedná sa predovšetkým o slovník expertov v konkrétnych oblastiach, pričom tento môže byť neznámy aj tým aktérom politiky, ktorí s danou témou nie sú bezprostredne oboznámení. Do tejto kategórie slovníka patrí aj komunikácia diplomatov, ktorí sa vyznačujú osobitným spôsobom komunikácie (Mattoš 2010, Adamcová 2016). Dieckmann (2005) pripúšťa prepojenie s ďalšou oblasťou politického jazyka – ideologickou, ak rozhodnutia expertov, postoje politických aktérov, či zámery vlády majú byť sprostredkované verejnosti prostredníctvom médií (*sociálna pomoc, sociálne hospodárstvo, šrotovacia prémia, zdravotné odvody*). Vzhľadom k tomu, že o jednotlivé oblasti politiky sa zaujímajú aj zástupcovia rôznych vedeckých disciplín, rezortný politický slovník je typický aj pre vedu.
- Ideologický slovník je štandardnou kategóriou politického jazyka. V rámci politickej komunikácie hrá rozhodujúcu úlohu pri ideologickom zdôvodnení dôležitých politických rozhodnutí. V zakorenených demokraciách je práve ideologický slovník tým rozlišujúcim kritériom slovníkov politických aktérov patriacich k rôznym ideovým spektrám. Iné termíny totiž budú dominovať v slovníku sociálneho demokrata (*solidarita, sociálne istoty, sociálna spravodlivosť, minimálna mzda, rovnosť*), iný v prípade kresťanského demokrata (*rodina*, *náboženstvo*, *morálka*, *etika, tradícia*) a iné termíny budú prevažovať v politickej komunikácii liberálov (*sloboda, rovná daň*), nacionalistov (*národ, ľud, zvrchovanosť, sebestačnosť, patriotizmus*), zástupcov strany zelených (*životné prostredie, jadrová energia, environmentálna politika*) alebo pravicových extrémistov (*poriadok, cigáni, paraziti, osady, imigranti, diktát Bruselu, zlodeji v kravatách*).

Používanie jednotlivých termínov však nie je viazané iba na konkrétnu ideovú rodinu politických strán. Vzhľadom k tomu, že minimálne od druhej

polovice 20. storočia pozorujeme v Európe postupný útlm ideologickej viazanosti straníckych programov a postupnú transformáciu masových politických strán na tzv. typ všeľudovej strany (catch-all-party) (Kirchheimer 1965), strany z okrajových ideových pozícií putujú smerom do stredu s cieľom osloviť čo najširšie voličské spektrum. V kontexte tohto trendu je zaznamenávaná aj migrácia politických výrazovo naprieč politickým stranám. Napríklad niektoré priority pôvodne typické len pre liberálne politické strany, ako sloboda jednotlivca alebo všeobecné volebné právo sa stávajú prirodzenou súčasťou programového vybavenia aj iných politických strán. Pôvodne liberálnu tému práv gayov a lesbičiek si osvojili aj zelené a sociálnodemokratické stranícke subjekty. Posuny v programových prioritách sa tak prejavili aj v posunoch ideologického slovníka aktérov politiky. Téma sociálnej spravodlivosti je typickou aj pre kresťanských demokratov, téma environmentálnej politiky aj pre sociálnych demokratov. Niektoré výrazy typické len pre jednu ideovú rodinu sa objavujú aj pri inej ideovej rodine politických strán, pretože obe rodiny majú na rovnakú oblasť diametrálne odlišné postoje, ale obe ju považujú za toľko dôležitú, že slovník s ňou spojený dominuje v ich politickej komunikácii. Minimálna mzda teda nie je len téma sociálnych demokratov, ale aj liberálov, problematika európskej únie nemusí byť len témou proeurópsky orientovaných politických strán, ale aj pravicových extrémistov. Príklad kampane pred parlamentnými voľbami 2016 ukázal, že slovník negatívneho apelu voči imigrantom sa stal typický nielen pre pravicových extrémistov, ale prakticky sa objavil naprieč celým straníckym spektrom. Z tohto dôvodu je potrebné rozlišovať medzi ideovými rodinami politických strán aj vo vzťahu k ich regionálnemu pôsobeniu. Ak je pre napríklad pre nemeckých sociálnych demokratov typická skôr proimigračná politika, slovenskí sociálni demokrati (rovnako aj liberáli) sa svojim jazykom pred voľbami do NR SR 2016 k rétorike pravicových extrémistov.

V tejto súvislosti sa podľa Dieckmanna (2005) v ideologickom slovníku objavujú dve vlastnosti:

1) Slová z ideologického slovníka majú okrem denotatívneho (popisného, deskriptívneho) významu aj vyslovene evaluačný (hodnotiaci) a deontívny potenciál. To znamená, že politickí aktéri textovými jednotkami z tohto typu politického slovníka politické skutočnosti nielen pomenúvajú, ale zároveň prezentujú svoj osobný subjektívny pohľad, teda vyjadrujú, či je skutočnosť dobrá alebo zlá, škodlivá alebo prospešná, škodlivá alebo naopak. Pozitívne slová tak stoja v kontraste s negatívnymi (*mier, sloboda, rovnosť, ľudské práva* vs. *vojna, totalita, diktát, rasizmus*).

2) Druhým znakom ideologického slovníka je ideologická viazanosť významu slov ako výsledok ideologickej a od jednotlivých záujmov viaza-

nej interpretácie politických skutočností rôznymi politicky aktívnymi skupinami. Ideologická viazanosť politických výrazov môže viesť ku konkurencii významu, ako aj konkurencii pomenovania. Konkurencia významu (ideologická polysémia) znamená, že význam jedného a toho istého výrazu sa môže meniť v závislosti od názorovej skupiny, v ktorej sa výraz používa (napríklad *solidarita*, *spravodlivosť*, *multikulturalizmus*, *konzervatívny*, *sloboda*). V prípade konkurencie pomenovania ide o tú istú politickú skutočnosť, ale pomenovanú inými výrazmi (napríklad *prerušenie tehotenstva* vs. *ukončenie tehotenstva*, *kritika vlády* vs. *útok na vládu, zvolať demonštráciu proti korupcii* vs. *vyvolávať nenávisť, európska smernica* vs. *diktát Bruselu, mierová misia* vs. *vojenský útok, partizáni* vs. *teroristi*). Práve tieto výrazy sa následne dostávajú do politickej diskusie a stávajú sa predmetom straníckо-politických sporov.

- Do poslednej skupiny politického slovníka – všeobecného slovníka bežnej interakcie – patria prakticky ostatné slová používané v politickej komunikácii, ktoré sa nedajú zaradiť do predchádzajúcich kategórií. Dieckmann (2005) do tejto skupiny radí aj slová z každodennej komunikácie, dokonca výrazy typické pre miestne dialekty. S nárastom významu sociálnych sietí a rôznych internetových diskusií je do tejto skupiny potrebné započítať aj rôzne výrazy typické len pre konkrétne socioekonomické skupiny. Tu je však dôležité zdôrazniť, že práve na sociálnych sieťach, prípadne na internetových diskusiách sa nachádza neskutočne veľa vulgarizmov, resp. xenoreakcií, ktoré rovnako predstavujú mimoriadne zaujímavý predmet výskumu lingvistov (Dolník a kol 2015). V kontexte tohto typu politického slovníka je namieste položiť si otázku, či výrazy ako *aféra*, *apelovať*, *dementovať*, *kompromis*, *systém* nie sú súčasťou bežného, ale štandardného spisovného jazyka (Dieckmann 2005).

Funkcie politického jazyka

V závislosti od toho, v ktorej situácii a akým aktérom politiky je politický jazyk používaný, musia byť formulované aj jeho funkcie. Opierajúc sa o tri vyššie predstavené významové dimenzie slova *politika* a z nich vyplývajúcich troch úrovní politického jazyka môžeme identifikovať aj niekoľko jeho funkcií: persuáciu, integratívnu funkciu, regulatívnu funkciu a poskatívnu funkciu.

- *Persuácia* je považovaná za najdôležitejšiu funkciu politického jazyka (Girnth 2015). Persuáciou sa rozumie ovplyvňovanie názorov adresátov – voličov – prostredníctvom jazykových prostriedkov. V ideálnom prípade k ovplyvňovaniu dochádza prostredníctvom presvedčivého argumentovania

s cieľom dosiahnuť konsenzus. Persuácia je teda dynamický, vzájomne sa odohrávajúci proces medzi politikom a občanom, v ktorom jednotliví partneri komunikácie sú ochotní nechať sa presvedčiť. Vrcholom presviedčania je v demokratických podmienkach obdobie volebnej kampane. Najmä prostredníctvom politickej reklamy politici presviedčajú voličov, nerozhodnutých občanov, prípadne prívržencov konkurenčných politických strán, pričom sa tak deje prostredníctvom auditívnej, audiovizuálnej alebo vizuálnej formy (Kášová 2011). Ako príklady, kedy sa persuatívna funkcia používa najčastejšie, je možné uviesť volebné (referendové) heslá, televízne debaty alebo vystúpenia na verejných zhromaždeniach. Často sa na tejto úrovni jazyka stretneme s expresivitou a so snahou producenta posolstva predstaviť svoj pohľad v zjednodušenej podobe. Podstatou liberálnej demokracie je totiž rovnosť voličských hlasov, a to bez ohľadu na vzdelanie, výšku príjmu alebo bohatstva, či pohlavie voličov. Politik je preto nútený predstavovať svoje politické postoje tak, aby boli zrozumiteľné naprieč celou verejnosťou.

Z jazykového hľadiska sú pre persuáciu charakteristické adjektívno-nominálne slovné spojenia a metafory (Girnth 2015). Prostredníctvom slovných spojení sa aktérovi politiky ponúka možnosť vyjadriť niektoré skutočnosti s dôrazom na určitý kontext (*ekologická daň*). V prípade metafor, v rámci ktorých sa hojne vyskytujú aj adjektívno-nominálne spojenia, ide o komunikačný prostriedok slúžiaci na zjednodušenie, zhodnotenie alebo vlastnú interpretáciu určitej politickej skutočnosti (*zlepenec, daňová brzda, migračná vlna*). Pri použití metafor sa dosahuje apel na adresátov s cieľom vyvolať u nich pocity, participáciu alebo „stimulujúcu vášeň“ (Rigotti 1994). Metafory tak v politickom jazyku môžu slúžiť k tomu, aby politickí aktéri nepriamym spôsobom preniesli svoj pozitívny alebo negatívny hodnotiaci pohľad aj na svoje publikum.

- *Informatívna funkcia:* v politickom jazyku je niekedy ťažké odlíšiť informatívnu funkciu jazyka od persuácie, preto niektorí autori spájajú obe funkcie do jednej kategórie (Grünert 1974; Girnth 2015). Povinnosťou politikov je informovať verejnosť o svojich krokoch, preto je táto funkcia rovnako dôležitá ako persuácia. Podstatou väčšiny politických posolstiev je však síce informovať voličov, ale s úmyslom presvedčiť ich o pozitívnom úmysle. V demokratických politických systémoch je totiž každá verejná funkcia časovo obmedzená a politici spravidla majú záujem svoju funkciu vo voľbách obhájiť. Preto cieľom politickej komunikácie nielen informovať, ale v prvom rade presvedčiť. Aj z tohto dôvodu je informatívna funkcia kombinovaná s presvedčovacou funkciou, pričom podiel medzi informáciou a presviedčaním bude vždy záležať od cieľa politického aktéra (Grünert 1974).

- *Integratívna funkcia* – jazyk je integratívny vtedy, ak slúži k tomu, aby sa prostredníctvom neho vyjadrovali kolektívne postoje a presvedčenia a tak prispievali k vytváraniu spoločných hodnôt bez ohľadu na koalično-opozičné zaradenie jednotlivých politikov, resp. ich voličov. Ako príklady politických posolstiev s integratívnou funkciou uvádza Girnth (2015) stranícke programy v prípade integrácie v rámci jednej názorovej skupiny alebo dokonca vianočné alebo novoročné pozdravy v prípade celej spoločnosti. V podmienkach Slovenska sa politici radi odvolávajú na minulosť Veľkej Moravy, počiatky formovania slovenského národa v druhej polovici 19. storočia, či Slovenské národné povstanie. Rovnako obľúbené je používanie myšlienok všeobecne uznávaných a vo verejnosti známych historických osobností, ako Ľudovít Štúr alebo Milan Rastislav Štefánik Politický jazyk tak v takýchto prípadoch plný funkciu vytvárania kolektívnej (národnej) identity.
- *Regulatívna funkcia* sa vyskytuje prevažne v rámci komunikácie štátnej administratívy. Je tak prototypom komunikácie navonok, a síce medzi štátnymi úradmi a obyvateľmi. Regulatívna funkcia jazyka usmerňuje vzťahy medzi predstaviteľmi vládnucej elity a obyvateľmi. Príklady takýchto typov textov sú zákony, nariadenia, vyhlášky, programy, smernice, ministerské výnosy. T. j. táto forma komunikácia funguje v rámci jedného smeru: „zhora“ smerom „nadol“.
- *Poskatívna funkcia* – ide o štvrtú a poslednú dôležitú funkciu politického jazyka (poscere – etymologický význam slova z latinského poscere – žiadať). Prostredníctvom politických posolstiev rôznych skupín obyvateľov sú politickej elite adresované požiadavky, napríklad vo forme verejných vyhlásení, petícií, manifestov, hromadných pripomienok. Politická komunikácia tak plynie „zdola“ smerom „nahor“.

Napriek tomu, že sa v literatúre stretneme predovšetkým so štyrmi uvedenými funkciami politického jazyka, Heiko Girnth (2015) k nim pridáva ešte jednu – *funkciu vytvárania imidžu*. Úspech politika sa totiž dnes neodvíja len od jeho rétorických schopností alebo umenia „robiť politiku“, ale kariéra politika je dnes bezprostredne spojená aj s jeho imidžom, resp. s vonkajším vzhľadom. Hoci Girnth udáva ako príklad tejto funkcie duel medzi kandidátmi na spolkového kancelára Gerhardom Schröderom z SPD a kresťanským demokratom Edmundom Stoiberom, význam dôležitosti imidžu sa datuje už od známeho duelu z roku 190 pred voľbami amerického prezidenta medzi dovtedy pomerne neznámym senátorom J. F. Kennedym a úradujúcim viceprezidentom R. Nixonom (Römmele 2005). Po dodatočne uskutočnených prieskumoch verejnej mienky na otázku, kto diskusiu vyhral, neboli odpovede úplne jednoznačné. Zatiaľ čo podľa televíznych divákov mal Kennedy v diskusii dominanciu, u rozhlasových poslucháčov bola

pozícia oboch diskutérov vyrovnaná (White 1961; Smith 2010). Ako možno vysvetliť tento rozdiel? Jeden z často opakovaných argumentov spočíva práve vo vizuálnej stránke oboch kandidátov, rovnako v rozdielnom držaní tela, v držaní očného kontaktu s publikom počas diskusie. Republikánsky kandidát totiž túto stránku svojho vystúpenia zanedbal. Oproti mladému, dobre opálenému demokratovi bol vyčerpane vyzerajúci Nixon vo veľkej nevýhode, čo mohlo mať dôležitý vplyv na konečné voličské rozhodovanie (Selverstone 2014).

Televízne debaty, predovšetkým tie bezprostredne pred volebným dňom, sa určite stali dôležitým faktorom každej volebnej kampane aj v podmienkach transformovaného režimu na Slovensku. Každá politická strana nominuje do týchto debát spravidla svojich lídrov, t. j. ľudí, ktorí politickú stranu stelesňujú. Ich vizuálny imidž je určite dôležitým aspektom zohrávajúci dôležitú úlohu v celkovom hodnotení diskusie a ich účastníkov, ale určite nie jediným. K vizuálnej stránke každého top kandidáta patrí aj jeho politická kompetencia, do ktorej patrí okrem iného aj schopnosť obstáť v diskusii so svojim politickým oponentom. Tú politici hodnoverne preukážu práve brilantným formulovaním svojich myšlienok, vhodne zvoleným jazykovým prejavom a v neposlednom rade aj správnou gramatikou. Otázny v tejto súvislosti ostáva akcent. Napríklad vo Švajčiarsku je akcent charakteristickým znakom mnohých politikov. Naopak na Slovensku sa dlhé roky dbalo na čistotu spisovného jazyka, aj keď aj v tomto aspekte sa slovenská politika mení.[1] Z uvedených dôvodov môžeme konštatovať, že z pohľadu miery dôležitosti pre volebný úspech je jazyková kompetencie dôležitejšia než vhodne zvolený vizuálny prejav.

Záver

Z textu vyplýva komplikovaná štruktúra politického jazyka. Tak, ako sa politika charakterizuje na troch úrovniach – *polity*, *policy* a *politics* – podobné členenie je možné nájsť aj v rámci politického jazyka. Na každej z troch politických úrovní je jazyk odlišný, preto je dôležité skúmať všetky tri oblasti a neorientovať sa len na jednu. Jazyk byrokracie alebo diplomacie sa totiž svojím slovníkom i funkciami výrazne líši od jazyka volebnej kampane.

Na charakter politického jazyka bezprostredne vplýva prostredie a aktéri, ktorí jazyk používajú. Samozrejme predpokladáme existenciu demokratických podmienok právneho štátu, keďže aj v rôznych typoch politických

[1] Príkladom pre politika s mimoriadne silným regionálnym akcentom je v podmienkach Slovenska líder OĽaNO Igor Matovič.

režimov nadobúda jazyk inú funkciu. Jazyk komunistickej alebo nacistickej propagandy bol charakterizovaný inými vlastnosťami, ako politická komunikácia demokratických lídrov.

Iný typ jazyka bude používať predseda vlády počas formálnej komunikácie so svojim partnerom z inej krajiny, iné výrazové prostriedky použije na straníckom mítingu bezprostredne pred volebným dňom. V závislosti od týchto okolností je možné identifikovať štyri oblasti politického jazyka, a to tak na inštitucionálnej úrovni, rezortnej, ideologickej, ako aj na úrovni každodennej komunikácie. V neposlednom rade pri výskume politického jazyka je dôležité skúmať jeho úlohu, ktorú zohráva pri sledovaní zámerov producentov politických posolstiev, ako aj cieľového publika.

Z predstavenia jednotlivých funkcií politických jazyka vyplynulo, že jazyk je nielen prostriedkom vytvárania rozporov v spoločnosti, ale rovnako nástrojom vytvárania kolektívnej identity. Tak ako jazyk môže vytvárať konflikty v rámci spoločnosti, je zároveň hlavným predpokladom na všeobecný konsenzus.

Z textu zároveň vyplynuli viaceré oblasti, ktorými sa možno uberať pri skúmaní politického jazyka. Ide o jedinečný fenomén neustále ovplyvňovaný spoločenskými skutočnosťami, na ktoré často domáca politika nemá bezprostredný dopad. Domáca politika sa totiž často odvíja od pohybov vo sfére medzinárodnej politiky. Politika tak je mimoriadne premenlivý sled historických udalostí a okrem iného aj skúmaním politického jazyka je možné túto premenlivosť uchopiť. Preto len pozitívne možno vnímať rozvíjanie politickej lingvistiky (alebo aj politolingvistiky) aj v podmienkach slovenského politologického i lingvistického výskumu. Skúmanie politického jazyka a politického diskurzu tak nevyhnutne vyžaduje spoluprácu lingvistov s politológmi, ale rovnako s odborníkmi na výskum médií, sociológov a rovnako kulturológov, prípadne historikov so záberom na najnovšie dejiny.

Literatúra

ADAMCOVÁ, S. (2016): *Základy jazyka diplomacie*. Bratislava: Z-F Lingua.

BIEDERMANN, H. (2006): *Junge Menschen an der Schwelle politischer Mündigkeit: Partizipation: Patentrezept politischer Identitätsfindung?* Münster: Waxmann Verlag.

BURKHARDT, A. (1996): Politolinguistik. Versuch einer Ortsbestimmung. In: KLEIN, J.; DIEKMANNSHENKE, H. (Eds.): *Sprachstrategien und*

Dialogblockaden: Linguistische und politikwissenschaftliche Studien zur politischen Kommunikation. Berlin, New York: de Gruyter, s. 75-100.
BURKHARDT, A. (2003): *Das Parlament und seine Sprache. Studien zu Theorie und Geschichte parlamentarischer Kommunikation*. Tübingen: Niemeyer.
ČEMEZ, A. (2010): Úvod do politického marketingu. In: MATÚŠ, J.; KOLLÁROVÁ, D. (eds.): *Médiá v čase krízy – zodpovednosť a reflexia*. Trnava: UCM, s. 5-13.
DIECKMANN, W. (2005): Deutsch: politisch – politische Sprache im Gefüge des Deutschen. In: KILIAN, J. (ed.): *Sprache und Politik. Deutsch im demokratischen Staat*. Mannheim: Dudenverlag, s. 11-30.
DOLNÍK, J. a kol. (2015): *Cudzosť – jazyk – spoločnosť*. Bratislava: Iris.
DULEBOVÁ, I. (2011): Podoby súčasnej českej a slovenskej politickej lingvistiky. In: *Jazyk a kultúra*, 8/2011.
DULEBOVÁ, I. (2012): Politický diskurz ako objekt lingvistického výskumu. In: *Jazyk a kultúra*, roč. 3, č. 9.
DULEBOVÁ, I. (2013): K otázke definície pojmu politický diskurz. In: ONDREJKOVIČ, S. (ed.): *Sociolinguistica Slovaca 7, Jazyk a diskurz v kultúrnom a politickom kontexte*. Bratislava: Veda, Vydavateľstvo SAV, s. 45-51.
EBERT, H. (2010): *Verwaltungssprache: Bürokratenspeak oder Bürgerdeutsch*. Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung, http://www.bpb.-de/politik/grundfragen/sprache-und-politik/42703/ver-waltungssprache [17.2.2016].
GBÚROVÁ, M. (2009): *Politika v jazyku, jazyk v politike. Politologicko-historická analýza novely jazykového zákona*. Bratislava: Kubko-Goral.
GIRNTH, H. (2015): *Sprache und Sprachverwendung in der Politik*. Berlin, Boston: Walter de Gruyter.
GRÜNERT, H. (1974): *Sprache und Politik: Untersuchungen zum Sprachgebrauch der „Paulskirche“*. Berlin: Walter de Gruyter.
KÁŠOVÁ, M. (2011): *Môj volič – môj pán! Lingvokulturologické reflexie o politickej reklame*. Prešov: Prešovská univerzita.
KERCHER, J. (2011): *Verstehen und Verständlichkeit von Politikersprache. Verbale Bedeutungsvermittlung zwischen Politikern und Bürgern*. Wiesbaden: Springer: VS.
KIRCHHEIMER, O. (1965): Wandel des westeuropäischen Parteiensystems. In: *Politische Vierteljahresschrift*, roč. 6., zošit 1, s. 20-41.
KLEIN, J. (2010): Sprache und Macht. In: *Aus Politik und Zeitgeschichte*, 8/2010, s. 7-13.
KLEIN, K. (1998): Politische Kommunikation – Sprachwissenschaftliche Perspektiven. In: JARREN, O.; SARCINELLI, U.; SAXER, U. (eds.):

Politische Kommunikation in der demokratischen Gesellschaft. Ein Handbuch mit Lexikonteil. Opladen: Westdeutscher Verlag, s. 186-210.

LENČ, J. (2016): Kaliňákova vekslácka demokracia. In: *aktuality.sk*, 27.6.2016, http://www.aktuality.sk/clanok/350854/komentar-jozefa-lenca-kalinakova-vekslacka-demokracia [28.6.2016].

LEŠKO, M. (1996): *Mečiar a mečiarizmus*. Bratislava: VMV.

ĽIĎÁK, J. (2001): *Politický systém Slovenskej republiky po roku 1989*. Bratislava: Ekonóm.

MATTOŠ, B. (2010): *Diplomatický protokol Slovenskej republiky: (vybrané aspekty)*. Bratislava: EKONÓM.

MERKEL, W. (1999): *Systemtransformation. Eine Einführung in die Theorie und Empirie der Transformationsforschung*. Opladen: Leske + Budrich.

MEYER, T. (2001): *Mediokratie. Die Kolonisierung der Politik durch die Medien*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

MOCANU, M. (2011): Verbal Language – a Sign of Political Power in the Political Arena. In: *Philologica Jassyensia*, roč. 14, č. 2, s. 335–342.

NASSMACHER, H. (2004): *Politikwissenschaft. Lehr- und Handbücher der Politikwissenschaft.* Oldenbourg: Wissenschaftsverlag.

NIEHR, T. (2014): *Einführung in die Politolinguistik. Gegenstände und Methoden*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.

ONDROVÁ, D. (2007): Rétoricko-figuratívny prejav anglického politického jazyka. In: *Politické vedy*, roč. 10, č. 3-4, s. 103-111.

PELINKA, A. (2004): *Grundzüge der Politikwissenschaft*. Wien: Böhlau Verlag.

RADIČOVÁ, I. (2012): Slovensko je oligarchická demokracia. Rozhovor viedli Monika Tódová a Matúš Burčík. In: *Sme.sk*, 31.12.2012, http://domov.sme.sk/c/6651797/radicova-slovensko-je-oligarchicka-demokracia.html [28.6.2016].

RIGOTTI, F. (1994): *Die Macht und ihre Metaphern*. Frankfurt am Main, New York: Campus.

RÖMMELE, A. (2005): *Direkte Kommunikation zwischen Parteien und Wählern. Professionalisierte Wahlkampftechnologien in den USA und in der BRD*. Wiesbaden: Verlag für Sozialwissenschaften.

SELVERSTONE, M. C. (2014): *A Companion to John F. Kennedy*. Chichester: Wiley.

SMITH, C. A. (2010): *Presidential Campaign Communication. The Quest for the White House*. Cambridge: Polity Press.

STRADIOTOVÁ, E. (2012): Weblogs in education. In: *The multiple faces of an english teacher*. Bielsko-Biała: Wydawnictwo Naukowe Akademii Techniczno-Humanistycznej w Bielsku-Białej, s. 173-185.

ŠTEFANČÍK, R. (2012): *Uvažovanie o politike (nielen) v nemecky hovoriacom prostredí*. Trnava: SSRP.
ŠTEFANČÍK, R. (2015): Politische Sprache im Konzept der sozioökomischen Konfliktlinien. Eine politikwissenschaftliche Perspektive. In: ŠTEFANČÍK et al.: *Aktuelle Tendenzen in der Sprachwissenschaft*. Eisenstadt: E. Weber Verlag, s. 136-156.
ŠTEFANČÍK, R. (2016): *Spoveď kritického občana: Žijeme v období zdanlivej demokracie*. Trnava: SSRP.
WHITE, T. H. (1961): *The Making of the President, 1960*. New York: Atheneum.
ŽÚBOROVÁ, V. (2011): Get Negative – the Case of Offensive Campaign in 2010 Slovak Parliamentary Election. In: *Slovenská politologická revue*, roč. 2011, č. 1, s. 71-87.

Tento príspevok je súčasťou riešenia grantového projektu VEGA 1/0347/15 *Parlamentný jazyk v koncepte štiepnych línií.*

Kontakt:

PhDr. Radoslav Štefančík, MPol., Ph.D.
Katedra interkultúrnej komunikácie
Fakulta aplikovaných jazykov
Ekonomická univerzita v Bratislave
E-mail: radoslav.stefancik@euba.sk

TEORETICKÉ ASPEKTY STATUSU LEXIKÁLNEJ JEDNOTKY A LEXIKÁLNEJ ZÁSOBY V IDEOLOGICKÝCH SÚRADNICIACH

Marián Macho

Abstract

Theoretical Aspects of the Status of Lexical Unit and Vocabulary in Ideological Dimensions. *This paper reflects and describes some aspects of theoretical character, which will help us to show some forms of interaction between several ideologies and language of political discourse. We will focus on the influence of ideologies on the lexical unit/word, respectively the vocabulary of political discourse. We think that this form of influence is fundamental or crucial for understanding of the interaction between political ideologies and political discourse.*

Kľúčové slová: „politický slovník“, „slovník ideológie“, ideologická polysémia, ideologická variantnosť, symbol, kľúčové slovo
Keywords: „political vocabulary“, „vocabulary of ideology“, ideological polysemy, ideological variability, symbol, keyword

Úvod

V politickom diskurze nie je slovník síce jediným, no je najdôležitejším inštrumentom rečového konania. Politik ako konajúci aktér stojí každodenne pred rôznorodými selektívnymi rozhodnutiami, ktoré sa pre neho spájajú v otázke: Ako pomenujem to, čo chcem vyjadriť, pre koho a v akej komunikačnej situácii? Tieto otázky majú primárne onomaziologický, nominačný (prvá otázka), resp. široko chápaný komunikačný charakter (druhá a tretia otázka).

Potreba zodpovedať prvú otázku nás privádza k uvažovaniu o relevantnej časti slovnej zásoby používanej v politickom diskurze, ktorú pracovne nazveme „politický slovník“ (Girnth 2002: 47n.). Opis politického slovníka je o. i. nutným predpokladom toho, aby sme mohli skúmať jeho používanie v konkrétnom nominatívnom konaní, resp. – širšie – v konkrétnom ideologizovanom politickom diskurze.

„Politický slovník“

V politolingvistickej literatúre sú prítomné návrhy, ako popísať politický slovník a jeho vnútorné členenie (porovnaj hlavne Dieckmann 1975). Všetky pokusy o takýto popis majú spoločné to, že upozorňujú na náročnosť zreteľného odčlenenia politického slovníka od každodennej reči, ako aj od odborných jazykov ostatných vedných disciplín. Na rozdiel napríklad od medicíny alebo fyziky totiž politika (nie politológia!) nie je žiadny vedný odbor s jasne vyčleneným odborným slovníkom. Politika je skôr „činný a funkčný komplex“ (tamže: 47), ktorý dokáže inkorporovať všetky oblasti spoločenského života. Dokonca slová, ktoré by dnes nikto nezaradil do politického slovníka, sa môžu za určitých spoločenských podmienok stať „politickými“. Dochádza tiež k tomu, že politický slovník je súčasne presiaknutý termínmi z iných vedných odborov. V dôsledku toho existujú veľké ťažkosti pri vymedzovaní politického slovníka nielen na osi jazyk každodenného života – politický slovník, ale aj na osi politický slovník – odborná lexika jednotlivých vedných odborov. Termíny ako napr. *umelé oplodnenie, embryo*, *genetický, interrupcia* či *genetická modifikácia* nám (ako pars pro toto) jasne ukazujú, že v zásade každá téma sa môže stať politickou, a to aj v rámci ideologizovaného politického diskurzu (porovnaj napr. diskurz liberálnych a konzervatívnych strán o otázke interrupcií – tento diskurz sa nemôže plnohodnotne realizovať bez aplikácie terminológie a poznatkov z oblastí medicíny, biológie, psychológie, teológie).

Z dôvodu tejto principiálnej otvorenosti politického slovníka sa musí brať do úvahy, že stupeň preniknutia početných životných a vedných odborov politikou je závislý od aktuálneho vládneho systému, prípadne súčasných historických a sociálnokultúrnych daností (Girnth 2002: 48n.). Druh a rozsah politického slovníka jazykového spoločenstva sa pritom v ideálnom prípade určuje vždy nanovo. Jestvuje dôležitý rozdiel medzi politickým slovníkom určitého jazyka a politickým slovníkom určitého politického systému. Politický slovník politického diskurzu realizovaného v Slovenskej republike v žiadnom prípade nie je identický s politickým slovníkom slovenčiny. Predstavuje len čiastkové množstvo politického slovníka slovenského jazyka, ktorý je rozsiahlejší; obsahuje slová, ktorými sa odvoláva na javy, ktoré nemajú na Slovensku svoju funkciu v politickej organizačnej štruktúre. Máme na mysli také výrazy ako *direktórium, kongres, duma, horná* a *dolná snemovňa, spolkový snem, kancelár, viceprezident.*

V kontexte politolingvistiky je vplyvný návrh na členenie politického slovníka od Dieckmanna, ktorý rozlišuje *jazyk inštitúcií, odborný jazyk vedného odboru a jazyk ideológie* (Dieckmann 1975: 47-52). *Jazyk inštitúcií* sa podľa neho skladá z označení pre jednotlivé inštitúcie a organizácie nejaké-

ho spoločenstva, ich vnútorné členenie, úlohy, ktoré spĺňajú, a procesy, v rámci ktorých fungujú. Pri jazyku inštitúcií rozlišuje *jazyk organizácií* a *procedurálny jazyk.* K jazyku organizácií patria výrazy pre inštitúcie (napr. *vláda, parlament, politická strana*), ich členenie (napr. *ministerstvo, frakcia, predsedníctvo/prezídium politickej strany, komisia*), ich úlohy (napr. *prijímanie zákonov, finančná politika, pomoc rozvojovým krajinám*) a označenia úradov (napr. *prezident, premiér, minister, člen frakcie*). Procedurálny jazyk zahŕňa výrazy, ktorými sa označujú formálne praktiky v politike (napr. *hlasovanie, nadpolovičná/ústavná/kvalifikovaná väčšina, konštruktívne vyjadrenie nedôvery, právo veta*). *Odborný jazyk vedného odboru* používajú najmä politickí experti z rozličných vedných odborov (okrem systémovej politológie sem môžeme zaradiť aj rôzne oblasti hospodárskej politiky, sociálnej politiky, politiky vzdelávania atď.). Patria sem napríklad výrazy *hrubý národný produkt, konjunktúra, sociálne trhové hospodárstvo, inflácia, sociálna inklúzia, multikultúrny koncept spoločnosti* a pod.. Uvedené príklady poukazujú na dynamiku politického slovníka. Výrazy jazyka inštitúcií môžu získavať príznak ideologickej viazanosti a stať sa jednotkami ideologického jazyka.

Klein (1989) nadväzuje na Dieckmannov návrh členenia a rozlišuje *slovník inštitúcií* (zodpovedá Dieckmannovmu *jazyku inštitúcií*), *slovník rezortu* (zodpovedá Dieckmannovmu *odbornému jazyku vedného odboru*), *slovník ideológie* (zodpovedá Dieckmannovmu *jazyku ideológie*) a – tu ide o rozšírenie oproti Dieckmannovi – *všeobecný interaktívny slovník.* Sem zahrnuje „označenia pre ľudskú interakciu a jej rôzne aspekty“ (Klein 1989: 7). Ide tu o výrazy, ktoré nemajú ani odborný, ani ideologický charakter, napr. *úsilie, kompromis, mobilizácia, kríza* alebo *aféra.* Vysoká frekvencia interaktívneho slovníka v politickom diskurze zdôvodňuje podľa Kleinovho názoru etablovanie oblasti slovnej zásoby všeobecného interaktívneho slovníka. Ďalšia zmena oproti Dieckmannovmu návrhu spočíva v jemnom členení slovníka rezortu. Klein zdôrazňuje, že slovník rezortu pozostáva z odborných výrazov len z jednej časti. Dôležitou súčasťou slovníka rezortu sú okrem toho semiotické odborné výrazy ako *jedovatý odpad* alebo *prerušenie tehotenstva.*

Aj v rámci slovníka inštitúcií realizuje Klein mierne diferencovanie (jeho príklady dopĺňame príkladmi z domáceho politického diskurzu):

- výrazy pre štátne organizácie, politické inštitúcie a ich rozdelenie:

napr. *spolkový kabinet, spolková rada, spolkový štát, spolkový ústavný súd, okresné zastupiteľstvo, koalícia, opozícia, parlamentná demokracia, súdna rada, senát, sprostredkujúci výbor, gestorský výbor;*

- výrazy pre štátne a politické úlohy: napr. *spolkový kancelár, premiér, minister, štátny tajomník, poslanec, primátor, starosta, splnomocnenec vlády na ochranu osobných údajov, stranícky delegát;*
- výrazy pre kodifikované normovanie politického inštitucionálneho rokovania: napr. *základné právo, ústava, zákon, pakt, štatút strany, medzištátna zmluva, koaličná dohoda;*
- výrazy pre politické rokovania a procesy: napr. *parlamentná schôdza, zasadnutie grémia, koaličná rada, schôdzka frakcie, tajné voľby, referendum, návrh na vypísanie referenda, plebiscit, konštruktívne vyjadrenie nedôvery, právo veta, funkčné obdobie parlamentu, zjazd strany, predvolebný boj.*

„Slovník ideológie“

Vlastnosť ideologickej viazanosti slov sa vzťahuje na determináciu ich významu, ktorá je základom hodnotení a interpretácií sociálnej skutočnosti spoločnosťou alebo sociálnou skupinou. Pri užšom chápaní sa za *ideologicky viazané* označujú len také slová, ktoré sú členmi terminologického systému nejakej ideológie. Takéto chápanie je však príliš viazané na oblasť terminológie a vylučuje dôležité oblasti slovnej zásoby. Rozšírenie pojmu ideologickej viazanosti na iné oblasti slovnej zásoby navrhujú pritom aj Strauß a Zifonun (1982/1983: 72). Bez toho by sa totiž nemohla uskutočniť žiadna zrozumiteľná a zmysluplná diferenciácia medzi ideologicko-terminologickým a ideologicko-neterminologickým použitím a aj slová z bežnej/každodennej reči by boli „viazané na určité ideologické pozície alebo hodnotové systémy“ (tamže: 73). Okrem toho aj príklad zdanlivo „ideologicky neutrálnych“ označení pre štátne inštitúcie ukazuje, že aj tieto pomenovania sú závislé od hodnotového systému spoločnosti, sú teda viazané na určitú ideológiu. Ten istý orgán štátnej moci – parlament – sa nazýva:

- Parlament Českej republiky,
- Národná rada Slovenskej republiky,
- Federálne zhromaždenie Ruskej federácie,
- Kongres Spojených štátov amerických,
- Všečínske zhromaždenie ľudových zástupcov.

Ak chápeme politický systém ako konkretizáciu nejakej ideológie, potom sú ideologicky viazané aj slová ako *parlamentárna demokracia, slobodné, rovné a tajné voľby, politické strany* a *opozícia* (Klein 1989: 8). Prí-

znak ideologickej viazanosti sa teda tiahne cez všetky oblasti politického slovníka.

Ktoré sémantické a pragmatické vlastnosti výrazov však skutočne odôvodňujú ich charakteristiku ako *ideologicky viazaných*? Ideologicky viazané slová kreuje triadický súbor *denotatívnych, evaluatívnych a deontických* významových komponentov (Girnth 2002: 51). K denotatívnym významovým komponentom patria také príznaky, ktoré majú pojmový charakter a reprezentujú vlastnosti denotátu (mimojazykového objektu alebo objektu referencie). Tak sa dá denotatívny význam slova demokracia opísať ako „štátna forma". Evaluatívne významové komponenty obsahujú tie príznaky, ktoré hodnotia objekt referencie. *Demokracia* má preto pozitívnu evaluáciu. V deontických sémantických príznakoch sú prítomné povinne alebo nepovinne „kodifikované" komponenty. Tak je v slove *demokracia* zahrnutý aj ďalší – deontický – význam, že je to „cenná hodnota, o ktorú sa preto musíme usilovať a ktorú musíme uchovať". Evaluatívny a deontický význam sa chápu aj ako súčasť *konotácie* nejakého slova (tá časť významu slova/výrazu, ktorá je „z hľadiska celkového významu periférna a zhoduje sa s asociáciami a pocitmi, ktoré daný výraz vyvoláva u hovoriaceho a počúvajúceho" (Mistrík 2002: 95). Na základe denotatívnych, evaluatívnych a deontických významových komponentov dokáže politik ideologicky viazanými slovami objekty referencie *označovať, hodnotiť,* ako aj *vyzvať* k činnosti (porovnaj obr. 5).

Na opísanie fenoménu, že ideologicky viazaný jazykový výraz (ako napríklad *demokracia*) je spoločný pre viaceré ideológie, zároveň ale označuje rozdielne objekty referencie), zavádza Dieckmann (1975, s. 70n.) termín *ideologická polysémia*. Vychádza z porovnania rozličných ideologicky podmienených spôsobov používania slova (napr. *demokracia*), na základe ktorého dospieva k tomu, čo majú všetky spôsoby jeho používania spoločné (ide o tzv. ideologicky neutrálny význam). Ideologicky neutrálny význam výrazu *demokracia* opisuje formálnou definíciou „vláda ľudu".

Strauß a Zifonun (1982/1983: 68n.) zase navrhujú, aby sa namiesto *ideologickej polysémie* hovorilo o *ideologickej variantnosti.* Tú charakterizujú ako „diferencie používania slova, ktoré sú podmienené názormi skupín a súčasne sa vzťahujú na sémantickú dimenziu" (tamže: 68). To, čo chápu Strauß a Zifonun pod pojmom *sémantická dimenzia* (môžeme použiť termín sémantické spektrum), možno ukázať na príklade výrazu *socializmus. Socializmus* disponuje týmito sémantickými dimenziami: a) „sociálna náuka", b) „socialistický systém", c) „socialistický štát' a d) „(spoločenské) hnutie, prúd, smer". To sú rôzne významy jedného polysémantického výrazu, pričom každý význam môže opäť získať určitý ideologicky konformný význam. Klein (1989: 17n.) nahrádza termín *ideologická polysémia* pojmom

významová konkurencia, a tak stavia do popredia spor týkajúci sa „správneho“ politického významu, čím rozširuje sémantickú rovinu pozorovania o rovinu pragmatickú (významy si navzájom konkurujú, a teda nestoja vo vzťahu ekvivalencie, ale subordinácie, t. j. jeden význam je nadradený inému významu/iným významom).

Symboly v jazyku ideologizovaného diskurzu

Jadro ideologického slovníka tvoria tzv. *symboly* (Toman-Banke 1996: 49n.). V politolingvistickom výskume sa používajú rôzne alternatívne termíny pre *symbol*, napríklad *key symbols* (kľúčové symboly; Lasswell a kol., 1966: 13), *kľúčové slová*, *vysoko agregované symboly* (Klaus 1971: 139), *lexémy so základnou hodnotou* (Fuhs 1987: 1n.). Funkciou kľúčových slov je zjednodušene, koncízne, zhustene uchopiť a predstaviť komplexnú skutočnosť. V politickom diskurze sú na základe svojej ekonomizujúcej podstaty (kľúčové slovo môže v skratke reprezentovať väčšiu jednotku, o. i. predvolebný program politického subjektu, napr. SMER-SD = *istoty*) ľahko disponibilné a majú silnú emocionálnu príťažlivosť pre adresátov. Tým, že redukujú komplexnú skutočnosť, prideľujú jej súčasne ideologicky konformné hodnotenie. Výskum ich používania v určitej historickej epoche môže znamenať plnohodnotný prínos k pochopeniu tejto epochy. Ich sémantika umožňuje vyvodzovať logické závery o myslení a konaní jazykového spoločenstva. Kľúčové slovo (v tomto prípade je vhodnejší termín *symbol*; vysvetlenie pozri nižšie) môže vystupovať buď ako jednotlivé slovo, alebo ako skupina slov (*právo na sebaurčenie, tisícročná ríša, životný priestor*). Musí byť odlíšiteľné od tzv. *slov s vysokou hodnotou* ako napríklad *sila, odvaha, výkon,* ktoré majú vždy pozitívnu konotáciu, ale nepatria do ideologického slovníka.

Funkciou kľúčového slova je redukovať komplexnú skutočnosť a pôsobiť emocionálne. Už Ladendorf (1968: IX) vo svojom diele Slovník historických kľúčových slov zdôrazňuje „pregnantnú formu“ a „citovú hodnotu“ kľúčového slova, z ktorých odvodzuje ich „pozoruhodné pôsobenie“. Podľa Dieckmanna (1975: 103) sa v kľúčových slovách „kondenzujú programy; pozdvihujú relatívne k absolútnemu, redukujú komplikované na typické, prehľadné, jednoducho protikladné, a tak vytvárajú bipolárnu štruktúru slovnej zásoby; jazykovo približujú abstraktne vzdialené a dávajú mienkotvornému jazyku jeho emocionálne vysoké tóny“.

V politolingvistickom výskume existujú početné návrhy na odčlenenie kľúčového slova od symbolu. Dôležité je pritom poznanie, že slovo nikdy nie je prirodzene kľúčovým slovom, ale sa len ako také používa. Pokiaľ

symbol predstavuje historicky zakotvený orientačný bod a je pevne integrovaný do ideologického systému hodnôt spoločenstva, kľúčové slovo je „závislé od politickej aktuálnosti situácie, na ktorú sa odvoláva“ (Toman-Banke 1996: 54). Na základe jeho závislosti od politickej aktuálnosti, jeho apelatívneho a presného pôsobenia je porovnateľné s volebným sloganom. Zatiaľ čo symboly sú stabilné, kľúčové slová sa vyznačujú relatívne krátkou životnosťou. Hranice medzi oboma termínmi sú však nejednoznačné, vágne, priestupné. Kľúčové slovo môže byť častým a stálym používaním vyzdvihnuté na pozíciu symbolu, prípadne sa symbol môže používať ako kľúčové slovo (ak v istom období pozorujeme jeho „konjunkturálnu hypertrofiu“ z hľadiska frekvencie jeho používania v politickom diskurze).

Symboly/kľúčové slová sa dajú klasifikovať na základe ich evaluatívnych sémantických príznakov na *mirandá* a *antimirandá* (Girnth 2002: 53n.) Ak má symbol pozitívnu konotáciu, hovorí sa o *mirande* alebo o *motte* (Strauß, Zifonun 1982/1983: 100). Pri *mirande* ide o ideologicky viazaný jazykový výraz, ktorý má pre členov nejakého jazykového spoločenstva pozitívnu hodnotu. Podľa Dieckmanna (1975: 49) vzbudzujú mirandá obdiv, stabilizujú lojalitu vo vzťahu k štátu alebo určitej spoločenskej skupine a posilňujú pocit spolupatričnosti. Prototypickými mirandami sú napríklad *mier, sloboda, spravodlivosť, prosperita, istoty.* Reprezentujú spoločné presvedčenie a hodnotové postoje spoločnosti, a preto sú uprednostňovanými „objektmi (veľko)skupinových a straníckych jazykových uzurpatívnych pokusov“ (Strauß, Zifonun 1982/1983: 104). Ich protiklad tvoria *antimirandá*. Majú negatívnu hodnotu a označujú niečo „opovrhované a nežiaduce“ (Dieckmann 1975: 49) Ako príklady môžeme uviesť antimirandá *diktatúra, totalita, fundamentalizmus* alebo *rasizmus.* Mirandá a antimirandá sú symboly, ktoré presahujú skupiny, resp. ideológie. Možná významová konkurencia prípadne ideologická polysémia sa pri nich vzťahuje na denotatívne významové komponenty (islamskí fundamentalisti nepovažujú sami seba za fundamentalistov, ale za dôsledných vyznávačov Koránu, pričom tí istí „vyznávači“, samozrejme, nepovažujú kresťanov dôsledne sa pridržiavajúcich svojej vierouky za „vyznávačov“, ale za fundamentalistov, fanatikov).

Popri diferencovaní kľúčových slov a symbolov na základe hodnoty presahujúcej jednu (ideologickú) skupinu vzniká i možnosť ich diferencovania na základe skupinovo-interného (vnútroideologického) používania. Ideologicky viazané výrazy prislúchajú určitým ideologickým systémom a slúžia na vymedzenie sa voči ostatným ideologickým systémom. Môžu vystupovať buď ako *vlajkové slovo* alebo ako *stigmatizujúce slovo* (pozri aj časť 2.3.1.3). Vlajkové slová s pozitívnou konotáciou slúžia na pozitívne hodnotenie vlastnej skupiny, pomocou negatívnej konotácie stigmatizujúcich slov sa hanobí politický odporca. Na základe skutočnosti, že vlajkový-

mi slovami sa referuje o objektoch referencie vlastného ideologického systému a stigmatizujúcimi slovami o objektoch referencie cudzieho ideologického systému, hovorí sa o *referencii vlastnej skupiny* a *referencii cudzej skupiny.* Pokiaľ teda majú mirandá a antimirandá skupinovo alebo ideologicky presahujúcu hodnotu, vyznačujú sa i vlajkové a stigmatizujúce slová skupinovo – prípadne ideologicky – internou evaluáciou. Príkladom vlajkového slova a zároveň aj stigmatizujúceho slova by mohol byť výraz *pacifizmus*. Kým pre príslušníkov mierového hnutia je pacifizmus vlajkové slovo, tak pre predstaviteľov armády a krajne pravicové politické zoskupenia ide o stigmatizujúce slovo. Spor o pacifizmus získal zvláštnu brizanciu v spojitosti s debatou o odzbrojovaní v 80. rokoch 20. storočia. Keď sa zástancovia odzbrojovania pokúsili nastoliť paralely medzi pacifizmom 30. rokov a aktuálnym pacifizmom, vtedajší generálny tajomník CDU Heiner Geißler v roku 1983 konštatoval, že pacifizmus 30. rokov, ktorý sa vo svojom názorovo-etickom odôvodnení len málo odlišuje od toho, čo poznáme ako odôvodnenie dnešného pacifizmu, umožnil Osvienčim (citované podľa www.spiegel.de).

Záver

Styčným bodom jazyka a ideológie je skutočnosť, že jazyk je prostriedkom, ktorým sa vyjadrujú ideologické vzťahy (Skácel, Švarný, Zima 1982: 232). Akýkoľvek ideologický obsah musí byť vyjadrený formami jazyka. Jazyk sám osebe však nie je spoločenský jav, ktorý by bol spojený s niektorou formou ideológie. Z toho mnohí nesprávne vyvodzujú, že ideológia a jazyk sú javy navzájom izolované (argumentujú napr. tým, že Goethe a Goebbels hovorili spoločným jazykom – nemčinou). Tomuto názoru oponujeme presvedčením, že jazyk sám osebe je síce neideologický, ale môže byť a vskutku býva ideologicky využívaný, resp. zneužívaný.

Vychádzame pritom zo všeobecného poznatku, že jazyk je najdôležitejším nástrojom ľudskej komunikácie, no „jej cieľom nie je iba výmena informácií, ale aj – a azda predovšetkým – realizovanie zámerov hovoriacich osôb prostredníctvom reči. Ani netreba zdôrazňovať, že zámery sa rodia najmä na pôde osobných želaní, potrieb a pocitov. Či sa uskutočnia, alebo nie, z veľkej časti závisí od toho, akú podobu dostanú vo výpovedi určenej adresátovi alebo adresátom, či ju prijímatelia akceptujú, modifikujú alebo napokon zavrhnú. A výsledok procesu recepcie nezávisí len od vecného obsahu výpovede, postoja k nemu či od jeho posúdenia, ale aj od poznania vlastností jazyka, ktorý poskytuje hovoriacemu istú možnosť

výberu prostriedkov, možnosť manipulácie, ale, zjednodušene povedané, možnosť zneužívania týchto vlastností“ (Krupa 2000: 8). Tieto skutočnosti nemôže ignorovať žiadna z ideológií, keďže ambíciou každej ideológie je podať komplexné vysvetlenie skutočnosti.

Literatúra

DIECKMANN, W. (1975): *Sprache in der Politik. Einführung in die Pragmatik und Semantik der politischen Sprache.* Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag.

FUHS, K. (1986): *Sind Grundwerte Leerformeln? Bedeutungen und parteispezifische Verwendungen politischer Grundwerte-Lexeme in der Bundesrepublik Deutschland.* Frankfurt am Main: Lang.

GIRNTH, H. (2002): *Sprache und Sprachwendung in der Politik.* Tübingen: Max Niemeyer Verlag.

KLAUS, G. (1971): *Sprache der Politik.* Berlin: Deutscher Verlag der Wissenschaften.

KLEIN, J. (1989): *Politische Semantik. Bedeutungsanalytische und sprachkritische Beiträge zur politischen Sprachverwendung.* Opladen: Westdeutscher Verlag.

KRUPA, V. (2000): O používaní a zneužívaní jazyka. In: *Jazykovedný časopis,* 51, č. 1, s. 7-15.

LADENDORF, O. (1968): *Historisches Schlagwörterbuch. Ein Versuch.* Hildesheim.

LASSWELL, H. A KOL. (1966): *Language of Politics. Studies in Quantitative Semantics.* Cambridge, Massachusetts: Massachusetts Institute of Technology.

MISTRÍK, J. (2002): *Lingvistický slovník.* Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.

SKÁCEL, J.; ŠVARNÝ, O.; ZIMA, P. (1982): *Rok 2000. Jazyk jako most i propast.* Praha: Mladá fronta.

STRAUSS, G.; ZIFONUN, G. (1982/1983): Formen der Ideologiegebundenheit. Versuch einer Typologie der gesellschaftspolitischen Lexik. In: STRAUSS, G.: *Der politische Wortschatz. Zur Kommunikations- und Textsortenspezifik.* Tübingen: Narr, s. 67-147.

TOMAN-BANKE, M. (1996): *Die Wahlslogans der Bundestagswahlen 1949 – 1994.* Wiesbaden: Deutscher UniversiHitsverlag.

Kontakt:

PhDr. Marián Macho, PhD.
Katedra slovenského jazyka
Filozofická fakulta
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
(t. č. School of European Languages and Cultures
Beijing Foreign Studies University
Beijing, China)
E-mail: mmacho@ukf.sk

DIE SPRACHE IN DER POLITIK UND DIE DISKURSANALYSE

Soňa Tereková

Abstract

Political Language and the Discourse Analysis. *The paper deals with the term "discourse analysis" which is frequently used not only in linguistics but also in other scientific disciplines, however it still has no clear, specific and unambiguous definition. The introduction briefly approximates philosophical background of this term and its understanding in linguistics. Subsequently methodological problems of this approach are outlined. Finally we present a particular model of use of discourse analysis as a method for research on political language.*

Schlüsselwörter: Sprache in der Politik, Diskursanalyse, Foucault, Nukleardiskurs
Keywords: political language, discourse analysis, Foucault, nuclear discourse

Einleitung

Obwohl der Begriff „Diskursanalyse" in der deutschsprachigen Forschung schon seit mehreren Jahrzehnten gebräuchlich ist, hat er bis heute keine trennscharfe Definition. Dies lässt sich einerseits der Tatsache zuschreiben, dass der Terminus parallel in mehreren Geisteswissenschaften benutzt wird (Philosophie, Soziologie, Geschichtswissenschaft), andererseits aber auch innerhalb der Linguistik uneinheitlich verwendet wird. Hier gibt es sowohl unterschiedliche Auffassungen darüber, was ein Diskurs ist und wie dieser mit linguistischen Mitteln zu erforschen ist, als auch, was sich eine „Diskursanalyse" zum Ziel setzten sollte.

Im Folgenden wird deshalb näher auf die Bedeutung dieses Begriffs eingegangen. Zunächst wird kurz sein philosophischer Hintergrund erläutert und seine Auffassung in der Sprachwissenschaft dargelegt. Anschließend werden einige methodische Probleme dieses Ansatzes dargestellt. Am Schluss wird am Nukleardiskurs gezeigt, was für eine Verwendung die Diskursanalyse bei der Erforschung der Sprache in der Politik finden kann.

Philosophischer Hintergrund der Diskursanalyse

Die Theorie der Diskursanalyse entstand im konstruktivistischen Klima des 20. Jhs., im Laufe dessen in mehreren voneinander unabhängigen philosophischen Strömungen eine nominalistische Einstellung zu verschiedenen Aspekten der vom Menschen wahrgenommenen Realität eingenommen wurde.

Eine der wichtigen theoretischen Grundlagen der diskursanalytischen Forschung ist der *linguistic turn* - eine von Richard Rorty benannte Denkrichtung (Rorty 1967), die davon ausgeht, dass die Sprache nicht nur als Mittel zur Erkenntnis der Wirklichkeit dient, sondern dass unser gesamtes Wissen über die Welt sprachlich vermittelt ist, dass also Sprache die Wirklichkeit konstituiert. Nach diesem Konzept wird die Aussagenproduktion durch bestimmte Mechanismen, denen ihre Teilnehmer/innen unterworfen sind, strukturiert und zugleich eingeschränkt (frei nach Keller 2013: 42, zit. in Niehr 2014: 25). Diese Mechanismen werden als Diskurse bezeichnet. Die Diskurse organisieren die Wirklichkeit und regeln das Sagbare, Denkbare und Machbare (Landwehr 2008: 21, zit. in Niehr 2014: 21).

Das Konzept des kollektiven Gedächtnisses des französischen Philosophen und Soziologen Maurice Halbwuchs (Halbwuchs 1991) arbeitet wiederum mit der Annahme, dass das Handeln einer Gesellschaft durch kollektives Wissen gesteuert wird, das gezielt gebildet und von Generation zu Generation systematisch weitergegeben wird. Es stützt sich auf selektive Bezugspunkte in der Geschichte, die das positive Selbstbild stärken und im Einklang mit bestimmten Handlungszielen der Gesellschaft stehen (Assmann 2006: 68).

Mit der Frage, wie und unter welchen Bedingungen das gesellschaftliche Wissen (hier: das Wissen, das wechselseitig geteilt wird und das Verstehen ermöglicht) entsteht, befasste sich Michel Foucault. Ein solches Wissen könne durch ein Netz kulturell und historisch gebundener Aussagen erforscht werden, das Foucault Diskurs nennt (Foucault 1981: 156). Diese Auffassung von Diskurs hatte einen entscheidenden Einfluss auf die Rezeption dieses Begriffs in der Linguistik.

Unter dem Einfluss der oben erwähnten Theorien änderte sich allmählich der Blickwinkel, unter dem Sprache traditionell betrachtet wurde. In erster Linie führen sie dazu, dass die Sprache von Diskursanalytikern als ein organisches Gebilde wahrgenommen wird, dessen einzelne stilistische Ebenen in Wechselbeziehung stehen. Die Semantik eines Lexems z.B. ergibt sich demnach weder aus seiner Bedeutung in einem isolierten Satz noch in einem Text, sondern aus seinem Gebrauch in der Gesamtheit aller produzierten Äußerungen. Grundlegend für die linguistische Diskursanalyse ist

auch die Überlegung, dass die Sprache das Denken beeinflussen und somit als Mittel zur Macht dienen kann.

Linguistische Diskursanalyse

Wie bereits angeführt, werden mit dem Begriff Diskursanalyse in der Linguistik teilweise sehr unterschiedliche Ansätze bezeichnet. In Analogie zur angloamerikanischen „discourse analysis“ werden unter diesem Terminus z.B. Gesprächs- bzw. Konversationsanalysen verstanden. Manche Linguisten fassen die Diskursanalyse lediglich als Erweiterung der Textlinguistik auf. In den letzten zwei Jahrzehnten wird der Begriff jedoch insbesondere für Herangehensweisen gebraucht, die sich an Theorien von Foucault anlehnen.

Als Wegbereiter der Diskursanalyse nach Foucault in der deutschen Linguistik gilt Dietrich Busse, dessen Werk „Historische Semantik“ aus dem Jahre 1987 den ersten Entwurf dieses Ansatzes darstellt. Einem weiteren Publikum wurde sein Konzept durch den gemeinsam mit Wolfgang Teubert und Fritz Herrmanns 1994 herausgegebenen Sammelband „Begriffsgeschichte und Diskursgeschichte“ bekannt. Die Linguisten, die sich zu dieser Richtung der Diskursanalyse bekennen, fordern, dass Begriffe, Zeichen, Texte und Diskurse nicht nur für sich erforscht werden, „sondern ausschließlich im Hinblick auf ihre Funktion, Wissen zu bündeln und zum Ausdruck zu bringen“ (Busse 2013: 147). Obwohl es sich um eine sehr komplexe Theorie handelt, wird im Folgenden versucht, sie mittels einiger zentraler Standpunkte zu charakterisieren.

Was ist ein Diskurs?

Ein Diskurs soll hier als ein Aussagengeflecht verstanden werden (Jung 1994: 461), als eine virtuelle Gesamtheit der Äußerungen zu einem bestimmten Thema in einer analytisch gegebenen Zeit (Spitzmüller/Warnke 2011: 24, zit. nach Niehr 2014). Jeder Gesamtdiskurs setzt sich aus einer (unüberschaubar großen) Menge von Teildiskursen zusammen.

Was ist eine Diskursanalyse?

Eine linguistische Theorie, eine „Lenkung des Blicks“ (Busse 2013: 38), ein Verfahren, eine Technik, aber keine präzise benennbare Methode im Sinne von systematisch abzuarbeitenden Arbeitsschritten, sondern viel mehr ein Arrangement unterschiedlicher Teilmethoden und präparatorischer Schritte auf ein spezifisches Ziel (ebd.).

Was ist das Ziel einer Diskursanalyse?

Eine Diskursanalyse (nach Foucault) zielt vor allem auf die Feststellung von (intertextuellen und transtextuellen) Relationen zwischen Inhaltselementen im Diskurs-Korpus. (Busse 2013: 148). Sie soll Musterhaftes und Typisches im Diskurs erkennen lassen.

Welche Methoden verwendet die Diskursanalyse?

Je nach dem konkreten Forschungsvorhaben machen sich Diskursanalytiker Lexem- Schlagwort-, Metaphern-, Argumentations- und Toposanalysen zu Nutze.

Diskurs, Korpus und das Problem der Repräsentativität

Weil Diskurse im Prinzip Abstraktionen sind, die nur über Textkorpora zugänglich sind, sind Diskurslinguisten mit einigen methodologischen Problemen konfrontiert, auf die im Folgenden kurz eingegangen wird.

Wenn der Diskurs als eine Summe aller Äußerungen zum gewählten Thema verstanden werden soll, die je ausgesprochen oder aufgeschrieben wurden, folgt unmittelbar daraus, dass ein großer Teil des Diskurses, der nicht archiviert wurde, nicht erforscht werden kann. Diese hypothetische Menge nennt Hermanns imaginäres Korpus (Hermanns 1995: 89f, in: Niehr 2014: 40). Außerdem wird zwischen einem virtuellen Korpus (das ganze Material, das dem Diskursanalytiker zur Verfügung steht) und konkreten Textkorpus (das untersuchte Material) differenziert (Niehr 2014: 40f). Somit kann bei der Diskursanalyse im statistischen Sinne nicht die Grundgesamtheit präzise definiert und das Verhältnis zur Stichprobe errechnet werden. Die Diskursanalyse, genauso wie die Korpuslinguistik, muss sich folglich mit dem Problem der Repräsentativität auseinandersetzten. Während die Korpuslinguistik den Anspruch auf Validität der gewonnenen Erkenntnisse über die Ausgewogenheit der erforschten Textsorten stützt (Lemnitzer, Zinsmeister 2006: 52), legt die Diskursanalyse Wert darauf, dass das Typische und Musterhafte des Diskurses im untersuchten Korpus erfasst wird. Die Ergebnisse aus einem solchen Korpus würden Rückschlüsse auf den Gesamtdiskurs zulassen (Niehr 2014: 35). Aus diesem Grund sei es von besonderer Bedeutung, dass die Diskurszugehörigkeit jedes einzelnen Textes, der Eingang in ein Diskurskorpus findet, überprüft und reflektiert werde (Busch 2007: 154, in Niehr 2014: 36). Methodologisch problematisch ist allerdings auch die Subjektivität bei der Auswahl der typischen Texte, die kaum zu vermeiden ist, die aber die Resultate nachhaltig beeinflussen kann.

Eine generelle Aussage über die oben angeführte Argumentation hinsichtlich der Repräsentativität ist m. E. kaum möglich. Wie schon erläutert wurde, stellt die Diskursanalyse eher eine Sprachanschauung als ein methodisches Vorgehen dar. Über die Zuverlässigkeit der Ergebnisse muss deshalb von Fall zu Fall entschieden werden. Weil aber die Diskursanalyse eben die typischen Züge des Sprachgebrauchs aufzeigen soll, bin ich genauso wie die Anhänger der Diskursanalyse der Meinung, dass das untersuchte Korpus nicht zwingend den statistischen Ansprüchen auf Repräsentativität gerecht werden muss, um relevante Ergebnisse liefern zu können. In den folgenden Ausführungen wird diese Überlegung konkret am Beispiel des Nukleardiskurses erläutert.

Sprache in der Politik als ein Teil des Nukleardiskurses

Die Benutzung der Lexik in der politischen Kommunikation zur Nuklearenergie wurde in der BRD schon seit den 70er Jahren intensiv reflektiert. Die Ausdrucksweise der Experten aus der Atomwirtschaft und der zuständigen Amtspersonen wurde zuerst in den Medien, später aber auch in sprachwissenschaftlichen Arbeiten scharfer Kritik unterzogen, wobei man den Befürwortern der Nuklearenergie Manipulation und absichtliche Euphemisierung der verwendeten Terminologie unterstellte.

Um beurteilen zu können, ob die in der politischen Kommunikation verwendete Lexik zur Nuklearenergie aus neutralen fachsprachlichen Begriffen besteht oder strategisch an politische Interessen angepasst wurde und manipulative Züge aufweist, ist es nicht hinreichend, sich ausschließlich auf die Sprache in der Politik zu konzentrieren. Sie muss immer in Bezug auf die Fachsprache und die Gemeinsprache betrachtet werden. Die Politiker sollten nämlich nicht die Urheber dieser Lexik sein, sondern nur Benutzer, die die Fachtermini aus der Fachsprache übernehmen. Die in der politischen Kommunikation verwendete Terminologie zur Nuklearenergie sollte folglich nicht stark vom Fachvokabular im Bereich der Nuklearphysik und –technik abweichen. Gleichzeitig ist aber zu bedenken, dass es sich in diesem Fall um fachexterne Kommunikation handelt, die der fachinternen terminologisch hinterherhinken kann. Sie stellt nicht so hohe Ansprüche an die Präzision wie die Fachsprache und kann verspätet auf den durch einen neuen Erkenntnisstand verursachten terminologischen Wandel reagieren. Als Beispiel kann hier der Begriff *Atomenergie* genannt werden, der in den Fachkreisen zuerst durch *Atomkernenergie* und schließlich durch *Kernenergie* ersetzt wurde (Jung 1994: 260ff). Während in der Fachsprache schon in der Mitte der 70er Jahre

die Verwendung des ursprünglichen Begriffs *Atomenergie* nur noch selten war, war dieser im gleichen Zeitraum im deutschen Bundestag (Jung 1994: 242f) und im österreichischen Nationalrat (Tereková 2015) noch geläufig.

Es ist daher erforderlich, die Sprache in der Politik mit der Fachsprache und der Gemeinsprache zu vergleichen und bei Abweichungen in erster Linie natürliche Prozesse, wie z. B. Präzisierungen in der Fachsprache, Vereinfachungen und Sprachökonomie in der fachexternen Kommunikation o. Ä. zu berücksichtigen. Von einem manipulativen Eingriff in den Fachwortschatz ist erst dann auszugehen, wenn sich die festgestellten Unterschiede nicht durch solche Prozesse erklären lassen.

Aus diesem Grund ist es m. E. notwendig, die Diskussion über die Nuklearenergie in der politischen Kommunikation als einen Teil des gesamten Nukleardiskurses zu betrachten. Den Nukleardiskurs verstehe ich, wie oben angeführt, als die Summe aller Äußerungen zum Thema Nuklearenergie, die je produziert wurden. Parallel gibt es in diesem Diskurs Ebenen, die in Wechselwirkung zueinander stehen:

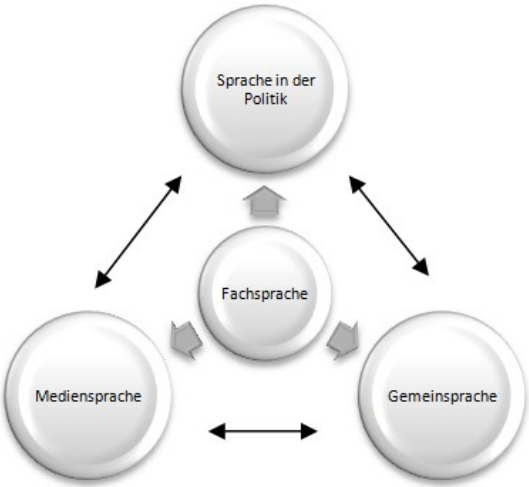

Die einzelnen Termini aus der Fachsprache gehen in die Mediensprache, die Sprache der Politik, die Gemeinsprache usw. über (es gibt natürlich mehrere Ebenen, das Modell ist der Anschaulichkeit halber vereinfacht). Bei einem der nichtfachlichen Öffentlichkeit schwer zugänglichen Thema wie der Nuklearenergie ist allerdings auch anzunehmen, dass die z.B. in der Gemeinsprache verwendete Terminologie über die Mediensprache in die Gemeinsprache gelangt. Die Sprache in der Politik kann sich einerseits der

durch die Mediensprache bzw. Gemeinsprache bekannten Fachlexik zur Nuklearenergie bedienen, andererseits aber auch selbst Einfluss auf den Gebrauch der Fachtermini in der Medien- bzw. Gemeinsprache ausüben. (Den Begriff *Entsorgungspark* z.B. verwendete erstmals der Bundesminister des Innern Maihofer im deutschen Bundestag, vgl. Jung 1994: 79).

Die einzelnen Ebenen des Diskurses sind nicht homogen, sondern bestehen immer aus mehreren Schichten, innerhalb derer die Lexik nicht einheitlich sein muss. In jedem Diskurs gibt es aber zentrale Begriffe, auf die sich dessen Leitlinien stützen. Will man die öffentliche Meinung zu einem bestimmten Thema prägen, wird möglichst oft konsequent dieselbe Argumentation mit den identischen Schlüsselwörtern wiederholt. Das Typische und Musterhafte im Diskurs sollte dann in jeder Textsorte (einer Diskursebene) vorhanden sein – sei es eine Fernsehdiskussion, ein Wahlprogramm oder eine Parlamentsrede. Wenn sich also z. B. eine Partei dafür einsetzt, die Nuklearkraftwerke abzuschalten, werden ihre Vertreter höchstwahrscheinlich bei allen ihren öffentlichen Ansprachen (vorwiegend) das Schlagwort *Atomausstieg* verwenden und nicht seine Synonyme *Kernkraftausstieg, Atomverzicht* o. Ä. Aus diesem Grund werden meiner Meinung nach die Ergebnisse einer Diskursanalyse durch Subjektivität des Diskurslinguisten bei der Zusammenstellung des Korpus nicht verzerrt. Im Allgemeinen sollte das Augenmerk den Texten geschenkt werden, die ein breites Publikum haben (z. B. eine meinungsbildende überregionale Zeitung mit einer hohen Auflage, eine Fernsehsendung mit einer hohen Einschaltquote) oder von typischen Diskursvertretern stammen (z. B. Vertreter einer Anti-Atom-Bewegung).

Fazit

Um objektive Aussagen über die Sprache in der Politik machen zu können, sollte diese nicht isoliert von den restlichen Sprachebenen betrachtet werden. Bei manchen wissenschaftlichen Fragestellungen ist die diskursanalytische Herangehensweise bei der Erforschung von Sprache in der Politik unumgänglich.

Literatur

ASSMANN, A. (2006): *Der lange Schatten der Vergangenheit: Erinnerungskultur und Geschichtspolitik*. München: C.H .Beck.

BUSSE, D. (1987): *Historische Semantik*. Stuttgart: Klett-Cotta.

BUSSE D.; HERMANNS F.; TEUBERT W. (Hrsg.) (1994): *Begriffsgeschichte und Diskursgeschichte. Methodenfragen und Forschungsergebnisse der historischen Semantik*. Opladen: Westdeutscher Verlag.

BUSSE D. (2013): Diskurs – Sprache – Gesellschaftliches Wissen. Perspektiven einer Diskursanalyse nach Foucault im Rahmen einer Linguistischen Epistemologie. In: BUSSE D.; TEUBERT, W. (Hrsg.): *Linguistische Diskursanalyse: neue Perspektiven*. Wiesbaden: Springer VS.

FOUCAULT, M. (1981): *Archäologie des Wissens*. Frankfurt am Main: Suhrkamp. Original: FOUCAULT, M. (1969): L'archéologie du savoir.Paris: Gallimard.

HALBWUCHS, M. (1991): *Das kollektive Gedächtnis.* Frankfurt am Main.: Fischer-Taschenbuch-Verlag. Original: HALBWUCHS M. (1950): La mémoire collective. Paris: Presses Universitaires de France.

JUNG, M. (1994): *Öffentlichkeit und Sprachwandel: zur Geschichte des Diskurses über die Atomenergie*. Opladen: Westdeutscher Verlag.

LEMNITZER L;. ZINSMEISTER H. (2006): *Korpuslinguistik. Eine Einführung*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.

NIEHR, T. (2014): *Einführung in die Diskursanalyse*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.

RORTY, R. (1967): *The Linguistic Turn. Essays in Philosophical Method*. Chicago: The University of Chicago Press.

TEREKOVÁ, S. (2015) : Komposita mit Atom und Kern im österreichischen Nationalrat. In: KOZMOVÁ R., ĎURČO P. (Hrsg.): *Aktuelle Fragen und Trends der Doktorandenforschung in der slowakischen Germanistik*. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave.

Kontakt:

Mgr. Soňa Tereková
Katedra nemeckého jazyka
Fakulta aplikovaných jazykov
Ekonomická univerzita v Bratislave
E-mail: sona.terekova@euba.sk

PRÁZDNE OZNAČUJÚCE A ORGANIZÁCIA DISKURZU V TEÓRII E. LACLAU A CH. MOUFFOVEJ

Nina Cingerová

Abstract

***Empty signifier* and Discourse Theory Organisation of E. Laclau and Ch. Mouffe.** *Aim of this paper is to present key terms of discourse theory, which bearing texts are first and foremost literature written by E. Laclau and Ch. Mouffe and which is now evolving under the heading of Essex school of discourse analysis. The centrepiece of this paper is the concept of empty signifier, which is well applicable especially in the analysis of various political collisions/social conflicts, as it has the potential of explain the logic of discourse, point out the principle of mobilization power of its key items (terms, keywords, demands, and leaders).*

Kľúčové slová: diskurz, hranice diskurzu, prázdne označujúce, dislokácia
Key words: discourse, limits of discourse, empty signifier, dislocation

Úvod

V slovenských súradniciach je spisba Laclaua a Mouffovej pomerne málo recipovaná. V rámci lingvistického výskumu diskurzu sa stretneme predovšetkým s metodologickou orientáciou na texty tzv. kritickej diskurznej analýzy (CDA)[1] (predovšetkým sú to mená ako N. Fairclough, Ruth Wodaková, Teun van Dijk). Texty E. Laclaua (aj v spoluautorstve s Ch. Mouffovou) boli pritom preložené do češtiny, a teda sú „jazykovo dostupnejšie“, čo ako vieme nie je prípad vyššie menovaných praktikov CDA, ktorí neboli preložení ani do slovenčiny, ani do češtiny. Tento autor je navyše častokrát

[1] Čo je pochopiteľné, keďže N. Fairclough urobil veľa pre sprístupnenie diskurznej analýzy lingvistom. Porov. ANDERSEN, N. A. (2003): *Discursive analytical strategies*, s. XIX. Teoretický rámec kritickej diskurznej analýzy ako školy bol naformulovaný na sympóziu v Amsterdame v roku 1991. K najvýznamnejším predstaviteľom patrí predovšetkým T. van Dijk, N. Fairclough, T. van Leeuwen, R. Wodaková a S. Jäger. K spoločnému teoretickému rámcu a východiskám por.: WODAK, R.; MEYER, M. (2010): *Critical Discourse Analysis: History, Agenda, Theory and Methodology*.

vnímaný len veľmi úzko v kontexte politológie, napokon aj české preklady diel vyšli v edícii (Politeia) venovanej politickej teórii. Ak však aj teória diskurzu E. Laclaua a Ch. Mouffovej, ktorej výskum sa po ich spoločnom diele získal trochu iné akcenty[2], vznikla ako vedľajší produkt, ich vyrovnanie sa s problematikou otázky hraníc diskurzu[3], akcent na udržiavaní sa „na rovině diskursu samého“ či popísanie logík „rozptýlenia“ výpovedí (Foucault 2002: 44, 78), si zaslúžia aj širšiu pozornosť v situácii, keď sa jazyk v súvzťažnosti so spoločenskými a politickým procesmi čoraz častejšie ocitá v centre plodného záujmu slovenských lingvistov (Dulebová 2011, 2012).

Diskurz a diskurzivita

Skúsme si najprv vymedziť miesto teórie E. Laclaua a Ch. Mouffovej v rámci diskurzne orientovaného výskumu. Z hľadiska prístupu k výskumu, ale aj kapacity diskurzného pohľadu na fenomény podliehajúce výskumu, je azda najvhodnejšie zvoliť si ako kritérium otázku, či diskurz v ich chápaní formuje celú oblasť sociálna alebo je len jedným z aspektov sociálna[4]. Laclau a Mouffová delenie na diskurzné a nediskurzné praktiky (delenie vnímané cez prizmu „jazykovosti“ praktík), ktoré je typické pre výskum v rámci CDA, odmietajú (Laclau, Mouffe 2014: 130). Diskurzné i nediskurzné praktiky zastrešujú jedným pojmom - pojmom *artikulačná prax* (*artikulácia*). Tá predstavuje každú prax, ktorá vytvára „takový vztah mezi prvky, při kterém se v důsledku artikulační praxe mění jejich identita“ (Laclau, Mouffe, 2014: 128). Štruktúrovanú totalitu, ktorá je výsledkom artikulačnej praxe nazývajú *diskurzom* (Laclau, Mouffe, 2014: 128). Pri opise štruktúrovania tejto „totality“, systému, vychádzajú z myslenia o jazyku,

[2] Ch. Mouffová sa sústredila predovšetkým na ďalšie rozpracovanie projektu radikálnej a plurálnej demokracie. Porov. NABERS, D. A. (2015): *Poststructuralist Discourse Theory of Global Politics, Basingstoke*, s. 104.

[3] D. Wrana a A. Langerová v svojom článku venovanom problematike hraníc diskurzu poznamenali, že ak by diskurzní analytici pre diskurzných analytikov vypísali kvíz, začínal by sa otázkou: čo sú to nediskurzívne praktiky. Porov. WRANA, D., LANGER, A. (2007): *An den Rändern der Diskurse. Jenseits der Unterscheidung von diskursiver und nicht-diskursiver Praktiken*.

[4] Táto otázka je kľúčová pri klasifikáciách teoretických prístupov k diskurzu J. Torfinga a tiež M. Jørgensenovej a L. J. Phillipsovej. Por.: JORGENSEN, M. V.; FILLIPS, L. Dž. (2008): *Diskurs-analiz: teorija i metod,* s. 20. Porov. tiež: TORFING, J. (2005): *Discourse Theory : Achievements, Arguments, and Challenges*, s. 6-9. Ku klasifikácii porov. tiež: RUSAKOVA, O., F. *Sovremennyje teorii diskursa* [online]; Teun A. van Dijk (1985): *Introduction: Discourse Analysis as a New Cross-Discipline.*

ako ho naformuloval F. de Saussure. Od neho vieme, že jazyk je systém znakov, ktoré nie sú vymedzené pozitívne svojim obsahom, ale negatívne – vzťahmi k ostatným prvkom systému, sú tým, čím ostatné znaky nie sú. (Saussure 1994: 144-145). Postulát, že „v jazyku sú len rozdiely" (Saussure 1994: 148) je pre pochopenie diskurznej teórie E. Laclaua a Ch. Mouffovej dôležitý. Pole, ktorému venujú pozornosť, sa však podstatne odlišuje od toho pomerne stabilného celku, o ktorom uvažuje F. de Saussure: je to rozpohybované, nestále pole bez pevne ukotvených identít znakov. Tie môžu byť fixované vždy len dočasne a čiastočne. V akomsi „zásobníku" (Jorgensen, Fillips 2008: 57), v tom, čo E. Laclau a Ch. Mouffová nazývajú *poľom diskurzivity* (field of discursivity/discursive; Laclau, Mouffe 2014: 136), sa nachádzajú všetky možné, rozpohybované, *plávajúce* (floating) identity znakov, E. Laclau a Ch. Mouffová ich nazývajú *prvky*. V priebehu politického boja sú však artikulované len niektoré z nich. Tie vzťahové pozície, ktoré sú artikulované v diskurze, a tak dočasne fixované v rámci dočasného štruktúrovania diskurzu, nazývajú E. Laclau a Ch. Mouffová *momenty* (Laclau, Mouffe 2014: 129). Ostatné zostávajú súčasťou poľa diskurzivity, produkujú *nadbytok významu* (surplus of meaning, Laclau, Mouffe 2014: 136) a stávajú sa tak podmienkou ďalšej možnej fixácie významov.

Hranice diskurzu

Ako už bolo spomenuté, uvažuje sa o diskurze ako o výsledku artikulačnej činnosti, ako o systéme, ktorý je, pochopiteľne, (dočasne) uzatvorený, „inak by sme mali do činenia s nekonečným rozptylom, v rámci ktorého by signifikácia nebola možná[5]" (Laclau 2013: 87).

Podobne ako Foucault, ktorý namiesto toho, aby hľadal pravidlo, na základe ktorého by sa dalo hovoriť o hraniciach diskurznej formácie, navrhuje popisovať rozptýlenia výpovedí ako také (Foucault 2002: 24-25), aj E. Laclau a Ch. Mouffová odmietajú rozmýšľať o nejakom „veľkom" princípe (téma, oblasť), čo by sa postaral o jednotu, a teda aj o vymedzenie hraníc diskurzu. Ak však chceme uvažovať o hraniciach a odmietame uvažovať o zakladajúcom princípe, akým spôsobom je možné ich vymedziť? Laclau sa o to pokúša pomocou pojmov *antagonizmus* a *dislokácia*.

Prvý pojem zavádza E. Laclau v diele *Hegemónia a socialistická stratégia* (1985), kde s Ch. Mouffovou prehodnocujú predstavu antagonizmu. Nie je to niečo, čo existuje medzi dvoma entitami, ktoré majú plne vymedzené

[5] Tu i ďalej ide v prípade prekladov z angličtiny, nemčiny a ruštiny o preklady autora článku.

identity a na základe toho, že majú určitú identitu, vstupujú do vzťahu antagonizmu. Nie je to tak, že preto, že mám určitú identitu, vstupujem do konfliktu s inou skupinou/kolektívnym subjektom, ktorý má tiež určitú identitu. V prípade antagonizmu tak ako ho chápe Laclau a Mouffová, sme konfrontovaní so situáciou, keď nám prítomnosť ‚Druhého' bráni v tom, aby sme boli kompletne samými sebou (Laclau, Mouffe 2014: 151), aby sme mohli skonštruovať, uzavrieť „spoločnosť" (konštituovať sa ako národ, náboženské spoločenstvo, sociálna vrstva, ako ženy atď.), keďže sme antagonizovaní, bráni nám v tom nejaká hrozba. Ukazuje sa teda na jej limity, hranice. Konštituovať sa naplno sa javí ako nemožné, no zároveň niečo, o čo sa neustále usilujeme, po čom neustále túžime.[6]

V *Emanicipáciách* Laclau chápanie antagonizmu prehlbuje, o vylučujúcich, antagonistických hraniciach, ale aj o ich konštituujúcej sile, uvažuje nasledovne:

„[...] uvažovat o hranicích něčeho je totéž co uvažovat o tom, co leží za těmito hranicemi. Pokud ale mluvíme o hranicích *znakového systému,* je jasné, že tyto hranice samy nemohou být označeny, ale musí se *ukazovat* jako narušení nebo *zhroucení* procesu signifikace. Ocitáme sa tedy v paradoxní situaci, kdy to, co tvoří podmínku možnosti znakového systému – jeho hranice – je zároveň tím, co tvoří podmínku jeho nemožnosti (Keďže sa práve kvôli tomu, čo leží za hranicami tohto systému nedarí zrealizovať možnosti nastoľované systémom, pozn. N. C.) – zastavení nepřetržité expanze procesu signifikace." (Laclau 2013: 70-71).

Zjednodušene by sme to mohli vysvetliť nasledovne: Od F. de Saussura vieme, že znakový systém je tvorený rozdielmi medzi jednotlivými jeho prvkami. Identita každého prvku je tvorená vzťahmi, ktoré zaujíma vo vzťahu k iným prvkom systému. Ak sa zmení poloha jedného z nich, zmení sa tým aj poloha iných prvkov, s ktorými bol spojený vzájomnými vzťahmi. Ak chceme však uvažovať o hranici tohto systému, musíme zabudnúť na to, že by sme ju hľadali v rámci tohto systému, predstavovala by totiž len ďalší rozdiel. Skôr ju treba myslieť ako niečo, určitý spôsob artikulácie, ktorý predstavuje radikálny rozdiel/hrozbu, „čistú anti-komunitu, čisté zlo a negáciu" (Laclau 2013: 75), pre celý daný diskurz – pre identity, ktoré ustanovuje a možnosti, ktoré navrhuje.

Tak napríklad hranice diskurzu „komunistickej spoločnosti" (s takými diskurzívnymi dominantami ako „triedny boj" alebo „kolektív") sa vytvárali vylúčením určitých skupinových subjektov, pozícií, logiky konania, spôso-

[6] K porovnaniu s lacanovským pojmom *reálna* porov. ŽIŽEK, S. (1990): *Beyond Discourse-Analysis*.

bov obliekania a správania sa. To, čo mali tieto prvky spoločné bolo, že predstavovali negáciu „komunistickej spoločnosti“.

Vylúčené identity, logiky konania, alternatívne významy budú prostredníctvom artikulácií konštruované ako séria prekážok, ktoré bránia úplnej realizácii[7] vyvolených významov a možností (Torfing 1999: 120), napr. kapitalistický Západ v sovietskej propagande. Zároveň však, paradoxne, sú to práve oni, čo predstavujú podmienku pre možnosť ich existencie – vznikajú ako vymedzenie sa voči iným logikám a spôsobom artikulácie určitých elementov. Tak M. Ryklin v súvislosti s diskurzom sovietskeho obdobia píše: „[...] ak by vonkajší svet v jeden prekrásny deň zmizol, totalitarizmus by tiež prišiel o svoju sankciu existencie. Na jednej strane by prišiel o obraz *„objektívneho nepriateľa“, ktorý ho konštituuje* (zdôraznenie N. C.), na strane druhej, by ho obrali o publikum pre ktoré sa celé toto divadlo koná.“ (Ryklin 2002: 14). Laclau túto exterioritu, tento diskurzívny vonkajšok nazýva *konštitutívnym vonkajškom* (constitutive outside) (Laclau 1990: 17ff)[8].

Z vyššie povedaného je zrejmé, a Laclau to aj sám podotýka, keď hovorí o napätí medzi diferenciou a ekvivalenciou a o rozštiepení identity každého prvku (Laclau 2013: 71), že takéto uvažovanie predstavuje ďalší problém. A síce: prvky, ktoré budú dočasne fixované v rámci diskurzu ako jeho momenty, budú mať dvojakú povahu. Na jednej strane budú viazané v rámci systému vzťahmi diferencie, na strane druhej, v duchu štrukturalistickej logiky, však aj tento systém bude predstavovať len nejakú vzťahovú entitu, a teda bude ako taký so svojimi prvkami, vstupovať do vzťahu s entitou, ktorá sa bude nachádzať mimo neho. Ak je to tak, tak potom sa prvky, ktoré budú v rámci neho (diskurzu) organizované musia nachádzať nielen vo vzťahoch diferencie voči sebe navzájom, ale aj vo vzťahu ekvivalencie – ako reťazec prvkov, ktoré podliehajú iným pravidlám štruktúrovania, rozptylu, prípadne sú dokonca artikulované ako antagonizované spoločnou hrozbou. Vystupujú teda v tomto zmysle ako koherentný proťajšok pomyselného vonkajšku.

Ak by sme teda analyzovali napr. predvolebnú kampaň, prípadne inú situáciu súperenia, vychádzajúc z vyššie uvedeného môžeme uvažovať o tom, že v ideálnotypickom prípade vzniknú v rámci pomyselného poľa diskurzi-

[7] Táto úplná realizácia vyvolených možností pritom nie je nikdy možná, E. Laclau a Ch. Mouffová nie náhodou volí slovo „sociálno“ (Social) a vyhýba sa slovu „spoločnosť“ (society). Porov. LACLAU, E, MOUFFE, CH. (2014): *Hegemonie a socialistická strategie*, napr. s. 69-70, pozn. 66; s. 135).

[8] K pojmu porov. tiež STATEN, H. (1984): Wittgenstein and Derrida. University of Nebraska Press, s. 24.

vity reťazce ekvivalencií (pozície, *požiadavky*[9]), ktoré sa budú nachádzať vo vzájomnej konfrontácii (Nonhoff 2007: 12). Požiadavky (zamerané na prekonanie „hrozby", NEPRIATEĽA, toho, čo nám bráni naplno sa konštituovať), ktoré sa budú nachádzať v ekvivalentnom vzťahu nebudú pritom zdieľať nič pozitívneho, len fakt, že zostávajú nesplnené (Laclau 2007: 96).

Prázdne označujúce a uzlový bod

V rámci reťazca ekvivalencií to pritom zvykne byť tak, že jedno označujúce (požiadavka) má privilegované postavenie, stáva sa dominantou diskurzu. Predstavuje centrum, ktoré je schopné pútať okolo seba iné znaky a určovať ich identitu. E. Laclau a Ch. Mouffová toto označujúce nazývajú *uzlový bod* (nodal point, Laclau, Mouffe 2014: 137)[10]. V prevládajúcom diskurze obdobia komunizmu napr. diskurzná dominanta „triedny boj" určovala aj význam takých pojmov ako humanizmus, ktorý vďaka svojej pozícii mohol zahŕňať nielen lásku – lásku k svojmu národu – ale aj nenávisť a použitie sily voči jeho nepriateľom (ľudu) (Mocienok 1990).

Špecifickým aspektom uzlového bodu je, že predstavuje tzv. *prázdny signifikant/prázdne označujúce* (empty signifier). Tento moment je dôležitý a je to niečo, čo Laclau zdôrazňuje až v neskorších prácach, keď poznamenáva, že „[...] *uzlovým bodom* sa uchopuje artikulačná funkcia, kým prázdny charakter poukazuje smerom k jeho univerzálnej signifikácii" (Laclau 2004: 322). V prípade týchto dvoch pojmov ide teda o označenie dvoch aspektov jednej entity. „Majú jedného referenta," zdôrazňuje Laclau (2004, s. 322). Čo však vlastne znamená „prázdnosť" označujúceho a ako si ju máme predstaviť?

Od F. de Saussura vieme, že (jazykový) znak si môžeme predstaviť ako zjednotenie akustického obrazu (označujúce) a mentálneho konceptu toho, čo označujeme (označované). Prázdne označujúce, o ktorom hovorí Laclau, je vlastne „označujúce bez označovaného" (Laclau 2013: 69), výraz bez významu, forma bez obsahu. Ako sa Laclau k takémuto modelu dopracoval a s akým chápaním znaku máme do činenia?

V saussurovskej lingvistike sú dva elementy, z ktorých pozostáva znak vzájomne tesne prepojené, tvoria neoddeliteľnú jednotu, sú to dve strany jednej medaile. U Lacana, ktorého vplyv na Laclaua je nesporný (napr. Stavrakakis, 2003; Glynos, Stavrakakis 2004), sa tento moment stráca. Čiara, ktorá ich uzatvára do jedného celku (Saussure 1994: 99) mizne, podobne

[9] Laclau v neskorších prácach vymedzuje *požiadavku* ako základnú jednotku analýzy. Porov. LACLAU, E. (2007): *On Populist Reason*, s. 72-73.
[10] Opierajú sa pritom o lacanovský koncept *point de capition*.

ako šípky po bokoch znázorňujúceho ich vzájomnú interdependenciu. Navyše je poloha označovaného a označujúceho vymenená (u Saussura „obýva“ označované hornú priečku, u Lacana je to naopak) a nemôžeme hovoriť ani o paralelizme - označujúce je znázornené veľkým písmenom „S“, označované malým „s“ (Nobus 2003: 53-54). Čiara, ktorá ich od seba oddeľuje je pritom vnímaná ako skutočná prekážka vzdorujúca signifikácii, t. j. nastoľovaniu vzťahu medzi označovaným a „plávajúcim“ označujúcim. Jednota signifikácie sa u Lacana ukazuje ako ilúzia, a to, čo garantuje túto ilúziu (efekt označovaného), je hra označujúcich, ktoré sa navzájom „vytláčajú“ a dosadzujú do pozície označovaného (Stavrakakis 1999: 24-25; Dolník 2012: 47).[11]

Zdá sa, že takéto chápanie znaku je Laclauovi blízke. Z označujúceho, ktoré špecifickým spôsobom vstupuje do tejto zložitej „hry“, urobil jeden z centrálnych konceptov svojej teórie. Prázdne označujúce, ktoré majú vo vzťahu k diskurzu špecifickú funkciu, sú pritom natoľko vyprázdnené (otvorené?), že môžu znamenať čokoľvek, dokážu zastrešiť množstvo aspektov, ktoré podliehajú širokému rozptýleniu, a teda dokážu byť aj nápomocné pri stanovovaní identity celého diskurzu, reprezentácii všetkých *požiadaviek*. Treba si pritom uvedomiť, že prázdnosť označujúceho si netreba zamieňať s polysémiou, v prípade ktorej by bol význam v každom kontexte plne realizovaný (Laclau 2013: 70). Dalo by sa teda povedať, že polysémia je kontextuálnou záležitosťou, kým prázdnosť je záležitosťou diskurzu.

Pri niektorých pojmoch ako „poriadok“, „sloboda“, „rovnosť“, „spravodlivosť“ je napríklad zbytočné pokúšať sa o zachytenie ich obsahu, akokoľvek minimálneho. Ako aforisticky poznamenal D. Chandler v súvislosti s radikálnym oddelením označujúceho od označovaného, ktoré bolo rôzne formulované nielen v textoch J. Lacana, ale aj v spisbe R. Jakobsona, C. Lévi-Straussa či R. Barthesa, takýto znak len „znamená, že znamená“ (Chandler 2007: 78). V prípade Laclaua je jeho funkciou to, že „dáva meno“ plnosti, ktorá absentuje (nikdy nedosiahnuteľného uzatvoreného systému). Rad vyššie uvedených pojmov by sme mohli doplniť takými pojmami ako: „dobro“, „sila“, „národ“ atď. Hádam by sme mohli vysloviť predpoklad, že ide pojmy nesmierne silné, „voňajúce kontextom a kontextami, v ktorých žili svojim sociálne vypätým životom“ (Bachtin 1975: 106).

Tak si vieme veľmi dobre predstaviť diskurz, ktorý by bol reprezentovaný zdieľanými *požiadavkami* ako „sloboda“ alebo „rovnosť“, prípadne

[11] Efektom takéhoto chápania znaku malo byť to, že analytik sa mal sústrediť na existujúce vzťahy v sieti označujúcich (analyzantove asociácie), a nie na vzťah medzi označujúcim a označovaným *mimo* jeho sféru vplyvu. Porov. NOBUS, D. *Lacan´s Science of the Subject.* s. 59.

„spravodlivosť“, natoľko vyprázdnenými, že by symbolizovali len spolupatričnosť určitých spoločenských a politických síl („převezmou úlohu reprezentace čistého bytí systému či spíše systému jakožto čistého Bytí“ (Laclau 2013: 73). Funkcia takýchto prázdnych označujúcich je tak „výlučne štruktúrna“ (Žižek 1999: 105). J. Torfing ich zvláštne postavenie zhrnul pomerne presne: „Sú to pojmy, ktoré sa natoľko vyprázdnili, že „znamenajú všetko a nič“ (Torfing 1999: 301).

Pripútanie označujúcich okolo uzlového bodu, ktorý ich určuje, ich radenie do reťazca zodpovedajúceho logike ekvivalencie, bude redukovať ich bohatší význam. Čím bude reťaz mohutnejšia, tým väčšiu mobilizačnú silu bude nadobúdať uzlový bod (požiadavka reprezentujúca celú totalitu) a tým väčšmi sa bude simplifikovať politický priestor (čo je pomerne výstižná definícia populizmu).

Rusko na začiatku 20. storočia je dobrým príkladom na ilustráciu radenia označujúcich na základe logiky ekvivalencie. V silne polarizovanej boľševickej vízii spoločnosti boli predstavitelia náboženského života, cárska rodina, vlastníci kapitálu, šľachta, ale aj rôzni politickí oponenti boľševikov (menševici, eseri, kadeti) a „nesvedomití“ pracovníci (napr. prížívníci - *tunejadcy*)[12], artikulovaní ako súčasť reťazca ekvivalencií – predstavovali nepriateľov ľudu. Ich identitu v rámci diskurzu určoval „triedny boj“, a preto bol ich neporovnateľne bohatší význam redukovaný na predstaviteľa nepriateľskej triednej pozície. Podobne sa redukoval aj význam entít, ktoré boli modelované ako „široké ľudové masy“, keď sa do popredia dostávala ich príslušnosť k spoločenskej triede – iné možné spôsoby identifikácie boli zatlačené do úzadia.

Inou možnosťou radenia označujúcich je *logika diferencie*, ktorá je naopak logikou expanzie a narastajúcej komplexnosti priestoru. Kým logika ekvivalencie bude zasahovať paradigmatické pole (elementy sú navzájom zastupiteľné, počet pozícií, ktoré by sa mohli dať kombinovať je redukovaný (Laclau, Mouffe 2014: 127-130), logika diferencie bude rozširovať syntagmatické pole jazyka, teda počet kombinovateľných pozícií. Každé takéto štruktúrovanie je však iba dočasné. To, čo sa javilo ako reťaz ekvivalencií sa môže začať pod vplyvom rôznych udalostí, kríz, destabilizácií diskurzu, začať drobiť na jednotlivé mýty jednotlivých sociálnych skupín (Laclau 1990: 61; Çelik 2000: 193-205). Pre lepšiu „vizualizáciu“ daného procesu možno na tomto mieste hádam spomenúť J. Lotmana, ktorý, v súvislosti s inou sférou, hovorí o „explózii“, pri ktorej sa hranica stabilnej semiosféry narúša a existujúci semiotický poriadok sa dynamizuje, o explózii ako

[12] Ku klasifikácii nepriateľov v propagande porov.: BONELL, V. (1998): *Iconography of Power*, s. 188-194.

o momente, kedy sa protiklady stanú totožnými (Lotman 1996; 1992: 40; Frank 2012).

Práve tieto „explózie“ predstavujúce vážne destabilizácie diskurzu sa ukazujú ako druhý spôsob vymedzenia hraníc systému, vyhmatania miesta, kde sa signifikácia „rúca“. Toto prehodnotenie úlohy antagonizmu pri vymedzení hraníc diskurzu (Laclau 1993; Stavrakakis 2003) nastáva v diele *New Reflections on the Revolution of our Time* (1990), a síce zavedením pojmu *dislokácia.* Laclau ho používa jednak na označenie imanentného momentu každej identity, jednak na označenie „narušení“ diskurzu - rôznych udalostí, fenoménov, ktoré nie je schopný inkorporovať (Casula 2014: 124).

Tak predstavuje spoločenský prevrat zmenu spoločenského konania (vrátane verbálnej praxe), ktoré nie je možné vtesnať, osvojiť v rámci hegemonického diskurzu, ten je dislokovaný. V tomto zmysle možno o boľševickom prevrate uvažovať aj ako o sémantickej revolúcii (Golomštok 1994: 186-199). Totálna bola v tom zmysle, že zasahovala do každej sféry ľudskej existencie a pole komunizmu pútalo k sebe pojmy najširšieho spektra oblastí ľudskej existencie - predpokladal sa vznik nového „sovietskeho človeka“.

Dislokácia a antagonizmus

Máme tu teda do činenia s dvoma rôznymi uchopeniami hranice, dvoma rôznym uchopeniami stretu s tým, čo by sme hádam mohli nazvať v súlade s kategóriami Ch. Peircea fenoménmi prvosti. V akom sú však vzájomnom vzťahu? Ako upozorňuje U. Stäheli (2004: 232-239), kým dislokácie predstavujú „efekt konštituovania systému na základe logiky diferencií, sú antagonizmy špecifickými artikuláciami dislokácie.“ Tento moment je dôležitý, keďže predstavuje riešenie v situáciách, keď môžeme v prípade jednotlivých diskurzov (ako výsledkoch artikulačnej praxe) len ťažko hovoriť o antagonistických hraniciach, keď artikulácie predstavujú nie radikálnu hrozbu, ale jednoducho len podliehajú inej logike rozptyľovania výpovedí. To znamená, že diskurz sa stáva antagonistickým len vtedy, keď sú dislokácie artikulované antagonisticky a cieľom analýzy je popísať *ako* sa to deje (aké stratégie boli uplatnené? do akých vzťahov vstúpili jednotlivé znaky?). U. Stäheli to ilustruje príkladom právnického diskurzu, ktorý je tvorený hranicou medzi právom a tým, čo stojí mimo práva, je voči nemu vonkajšie. Poznamenáva, že v danom prípade nemusíme mať do činenia s antagonizmom. Oblasť, ktorá je štrukturovaná iným spôsobom, môže byť napr. umením (Stäheli 2004: 226), teda niečím, čo nepredstavuje hrozbu, len je štrukturované iným spôsobom.

V súvislosti s artikuláciami dislokácie je hádam vhodné pripomenúť si možnosti, ktoré navrhuje pri analýze hĺbkovej štruktúry narácie A. Greimas. V jeho prípade reč ide o úrovni abstraktnej, pojmovej syntaxi, na ktorej sa vyčleňujú fundamentálne hodnoty, plodiace text. Tieto hodnoty A. Greimas predstavuje v podobe semiotického štvorca, ktorý je vizualizáciou elementárnej štruktúry významu, nástroj na ilustráciu sémantických alebo tématických opozícií (Bronuen, Ringchem 2010: 32). V súlade s ním by sme tak napr. mohli uvažovať nielen o pozícii ONI, ale aj o pozícii NIE MY (Cingerová 2012).

Vymedzenie prázdneho označujúceho

Prázdne označujúce tak predstavuje inšpiratívne metodologické riešenie pri analýze diskurzu. Môžeme sa pýtať na to, akým spôsobom prebieha rozptyľovanie v rámci diskurzu, aké označujúce vypĺňa funkciu organizujúcej dominanty. Otvára však aj celý rad otázok. Prvá a základná je: ako ho empiricky vymedziť v rámci skúmania určitého korpusu textov? Toto je totiž presne tá otázka, na ktorú Laclau, pokiaľ je mi známe, neodpovedá, hoci určitý návod nám ponúka.

V neskorších prácach (*On Populist Reason*, 2005, 2007) upozorňuje na to, že „prázdnotu“ si netreba mýliť s „abstrakciou“, a teda nepredstavovať si „prázdne označujúce“ (symbol, heslo, *požiadavku*, lídra) ako pozitívnu črtu, ktorú zdieľajú všetky členy reťazca ekvivalencií, ako konceptuálneho spoločného menovateľa (Laclau, 2007, s. 96 - 97). V prípade prázdneho označujúceho nemáme čo do činenia s konceptuálnou operáciou „hľadania“ spoločnej črty, ale s performatívnou operáciou vybudovania reťazca ako takého (Laclau 2007: 97).

Uchopiť tento rozdiel zvnútra diskurzu je samozrejme komplikované – častokrát je totiž radenie do reťazca vnímané ako, prirodzené, „rozumejúce sa samo sebou“. Zložitosť analýzy sa stupňuje, čím sme do diskurzu hlbšie ponorený, čím je nám bližšie v čase a priestore.

Otázku, ktorú by sme si mali klásť pri empirickom výskume, je ako detegovať uzlový bod, od ktorého sa zároveň vyžadujú kapacity prázdneho označujúceho. Ako príklad by sme si mohli zvoliť aktuálny pojem ruského verejného diskurzu, a síce pojem *suverénna demokracia*, ktorému P. Casula v inšpiratívnej monografii venovanej súčasnému ruskému politickému diskurzu, odmieta priznať status prázdneho označujúceho, [...] ktorý reprezentuje celý diskurz (Casula 2012: 209), vymedzuje ho však ako „označujúce, ktoré reprezentatívne stojí za veľa momentov diskurzu, vládnuce praktiky a rétoriku (putinského) režimu“ (Casula 2012: 210). V tejto súvislosti sa

však ponúka napr. otázka, či nemožno ako také označiť aj „suverenitu“, ktorá determinuje, určuje význam plávajúceho označujúceho „demokracia“ a púta aj iné momenty diskurzu. Či nie je základom (Laclau 2007: 93), povrchom, do ktorého možno vpísať ľubovoľnú inú požiadavku - politickú, ekonomickú či axiologickú (Garadža 2006).

Záver

Teória diskurzu E. Laclaua (a Ch. Mouffovej) je častokrát vnímaná veľmi úzko ako „stretnutie“ politickej teórie s psychoanalýzou. Prináša však inšpiratívne odpovede na otázky, ktoré sú diskutované v oblasti diskurzne orientovaného výskumu (aj lingvistického). Predovšetkým ide o problematiku hraníc diskurzu a deskripciu logík „rozptyľovania“ výpovedí. Keďže máme do činenia predovšetkým s teoreticky ukotvenou spisbou, otvára sa priestor aj pre potrebný širší empirický výskum, pričom ako relevantná je pociťovaná najmä otázka vymedzenia prázdneho označujúceho v rámci konkrétnej analýzy artikulácií.

Literatúra

ANDERSEN, N. A. (2003): *Discursive analytical strategies. Understanding Foucault, Kosseleck, Laclau, Luhmann*. Porov. Bristol: The Policy Press.

BACHTIN, M. (1975): *Voprosy literatury i estetiki. Issledovanija raznych let.* Moskva: Chudožestvennaja literatura.

BONNEL, V. E. (1999) : *Iconography of Power: Soviet Political Poster under Lenin and Stalin.* Berkeley, Los Angeles, New York: University of California Press.

BRONUEN, M.; RINGCHEM, F. (2010): *Slovar semiotiki.* Moskva: Knižnyj dom „Librokom“.

CASULA, P. (2012): *Hegemonie und Populismus in Putins Russland. Eine analyse des russischen politischen Diskurses*. Bielefeld: transcript Verlag.

CASULA, P. (2014): *Dislokation.* In: WRANA, D.; ZIEM, A. et al (eds.): DiskursNetz Wörterbuch der interdisziplinären Diskursforschung. Berlin: Suhrkamp Verlag Berlin.

ÇELIK, N. B. (2000): The Constitution and Dissolution of Kemalist Imaginary. In: HOWARTH, D.; NORVAL, A. J.; STAVRAKAKIS, Y. (Eds.): *Discourse Theory and Political Analysis. Identities and Social*

Change. Manchester, New York: Manchester University Press, s. 193-205.

CHANDLER, D. (2007): *Semiotics. The Basics.* London, New York: Routledge.

CINGEROVÁ, N. (2012): Opozícia skupinových subjektov ako konštitučný prvok diskurzu. In: *Nová filologická revue*, roč. 4, č. 2, s. 124-136.

DIJK, T. A. van (1985): Introduction: Discourse Analysis as a New Cross-Discipline. In: DIJK, T. A. van (ed.): *Handbook of Discourse Analysis*. Vol. 1. Disciplines of Discourse. London: Academic Press, s. 1-10.

DOLNÍK, J. (2012): Lexikálna pragmatika. In: *Slovo v slovníku. Aspekty lexikálnej sémantiky – gramatiky – štylistika (pragmatika)*. Bratislava: Veda, s. 41-50.

DULEBOVÁ, I. (2011): Podoby súčasnej českej a slovenskej politickej lingvistiky. In: *Jazyk a kultúra*, roč. 2, č. 8.

DULEBOVÁ, I. (2012): Politický diskurz ako objekt lingvistického výskumu. In: *Jazyk a kultúra*, roč. 3, č. 9.

FOUCAULT, M. (2002): *Archeologie vědění.* Praha: Hermann a synové.

FRANK, S. K. (2012): Vzryv kak metafora kuľturnogo semiozisa. In: *NLO*, 115/2012, http://magazines.russ.ru/nlo/2012/115/f5.html [1. 7. 2016].

GARADŽA, N. (ed.) (2006): *Suverenitet. Sbornik.* Moskva: Izdateľstvo „Jevropa“.

GLYNOS, J.; STAVRAKAKIS, Y. (2004): Encounters of the real kind: sussing out the limits of Laclau´s embrace of Lacan. In: CRITCHLEY, S.; MARCHART, O. (eds.): *Laclau: A Critical Reader*. London, New York: Routledge, s. 201-217.

GOLOMŠTOK, I. N. (1994): *Totalitarnoje iskusstvo.* Moskva: Galart.

JORGENSEN, M. V.; FILLIPS, L. Dž. (2008): *Diskurs-analiz: teorija i metod.* Charkov: Gumanitarnij centr.

LACLAU, E. (1990): *New Reflections on the Revolution of our Time.* London, New York: Verso.

LACLAU, E. (2004): Glimpsing the Future. In: CRITCHLEY, S.; MARCHART, O. (eds.): *Laclau: A Critical Reader*, London, New York: Routledge, s. 279-329.

LACLAU, E. (2007): *On Populist Reason*. London, New York: Verso.

LACLAU, E. (2013): *Emancipace a radikální demokracie.* Praha: Karolinum.

LACLAU, E.; MOUFFE, Ch. (2014): *Hegemonie a socialistická strategie: Za radikálně demokratickou politiku.* Praha: Karolinum.

LOTMAN, J. (1992): *Kuľtura i vzryv*. Moskva: Gnozis, Izdateľskij dom „Progress“.

LOTMAN, J. (1996): *Vnutri mysľaščich mirov. Čelovek – tekst – semiosfera – istorija.* Moskva: Jazyky russkoj kuľtury.

MOCIENOK, V. E. *Pervyj Vsesojuznyj sjezd sovetskich pisatelej (g. 1934) i jego mesto v literaturnoj žizni SSSR*, http://www.hist.vsu.ru/cdh/-Articles/07-04b.htm [1. 7. 2016].

NABERS, D. A. (2015). *Poststructuralist Discourse Theory of Global Politics*. Basingstoke, New York: Palgrave Macmillan.

NOBUS, D. (2003): Lacan´s Science of the Subject: between linguistics and topology. In: RABATÉ, J. M. (Ed.): *The Cambridge Companion to Lacan*. Cambridge, New York, Melbourne: Cambridge University Press, s. 50-69.

NONHOFF, M. (2007): Diskurs, radikale Demokratie, Hegemonie – Einleitung. In: NONHOFF, M. (ed.): *Diskurs, radikale Demokratie, Hegemonie. Zum politischen Denken von Ernesto Laclau und Chantal Mouffe.* Bielefeld: Transcript, s. 7-25.

RUSAKOVA, O. F. (2006): Sovremennyje teorii diskursa. In: *Sovremennyje teorii diskursa: muľtidisciplinarnyj analiz.* Serija „Diskursologija". Jekaterinburg: Izdateľskij Dom „Diskurs-Pi", http://textarchive.ru/c-2657731-pall.html [1. 7. 2016].

RYKLIN, M. (2002): *Prostranstva likovanija: Totalitarizm i različije.* Moskva: Logos.

STÄHELI, U. (2004): Competing figures of the limit: dispersion, transgression, antagonism, and indifference. In: CRITCHLEY, S.; MARCHART, O. (eds.): *Laclau: A Critical Reader*. London, New York: Routledge, s. 226-241.

STATEN, H. (1984): *Wittgenstein and Derrida*. University of Nebraska Press.

STAVRAKAKIS, Y. (1999): *Lacan and the Political (Thinking the Political)*. London, New York: Routledge.

STAVRAKAKIS, Y. (2003): Laclau with Lacan. In: ŽIŽEK, S. (ed.): *Jaques Lacan. Critical Evaluations in Cultural Theory*. London, New York: Routledge, s. 314-338.

TORFING, J. (1999): *New Theories of Discourse: Laclau, Mouffe and Žižek*. Oxford; Malden: Blackwell Publishers.

TORFING, J. (2005): Discourse Theory. Achievements, Arguments, and Challenges. In: HOWARTH, D.; TORFING, J. (eds.): *Discourse Theory in European Politics. Identity, Policy and Governance.* Hampshire; New York : Palgrave Macmillan, s. 1-32.

WODAK, R.; MEYER, M. (2010): Critical Discourse Analysis. History, Agenda, Theory and Methodology. WODAK, R.; MEYER, M. (Eds.):

Methods of Critical Discourse Analysis. Second Edition. Washington DC: Sage Publications, 2010, s. 1-33.

WRANA, D., LANGER, A. (2007): An den Rändern der Diskurse. Jenseits der Unterscheidung von diskursiver und nicht-diskursiver Praktiken. In *Forum Qualitative Sozialforschung,* vol. 8, No. 2 (2007), http://www.qua-litative-research.net/index.php/fqs/article/view/253/557 [1.7.2016].

ŽIŽEK, S. (1990): Beyond Discourse-Analysis. In: LACLAU, E. (ed.): *New Reflections on the Revolution of our Time.* London, New York: Verso, s. 249-261.

ŽIŽEK, S. (1999). *Vozvyšennyj objekt ideologii.* Moskva: Izdatelstvo „Chudožestvennyj žurnal“.

Tento príspevok je súčasťou riešenia grantového projektu KEGA *Vysokoškolská učebnica Ruské lingvoreálie 072UK-4/2015.*

Kontakt:

Mgr. Nina Cingerová, PhD.
Katedra rusistiky a východoeurópskych štúdií
Filozofická fakulta
Univerzita Komenského v Bratislave
E-mail: nina.cingerova@uniba.sk

IMIGRÁCIA AKO PREDMET XENOSLOVAKISTIKY A KRITICKEJ ANALÝZY DISKURZU NA SLOVENSKU

Oľga Orgoňová – Alena Bohunická

Abstract

Immigration as a Subject of Xenoslovak Studies and of Critical Discourse Analysis in Slovakia. This paper gives a characteristic image of xenophobic reactions of Slovaks towards foreign societies which are widely discussed in mass media with regard to the current immigration crisis. We focus on individual statements reflecting intolerance and xenophobic refusal of migrants, even though migrants are not staying in Slovakia, nor is Slovakia their final destination. The ideas presented in this paper are based on the principles of linguistic xenophobia which deal with the natural instinctive basis of people's xenophobic reactions characterised as a negative response to a foreign stimulus. When dealing with the topic, we also got inspired by the thoughts of R. Wodak, who points to the dominance of economic and cultural criteria of segregational practices with regard to the current xenophobia and racism in Europe (economic burden for the host country, lack of cultural adaptability etc.). When analysing verbal expressions of attitudes towards immigrants, we take into consideration the ethnomethodological approaches, according to which the interpretation of events from everyday life is subjective. The subjective character is also related to the fact that different people perceive the extralingual reality in different ways depending on their preferences, values, as well as many other subjective parameters (education, place of residence, family background, personal attributes etc.). As a result, Slovak xenophobic statements mostly regard doomsday scenarios which only exist in theory, as Slovaks have had no real experience with immigrants. In the concluding part of the paper we offer inspiration for political regularization of xenophobic statements regarding immigration which have proven to be inappropriate so far.

Kľúčové slová: imigrácia, xenodiskurz, xenorasizmus, etnometodológia, stereotyp.
Keywords: immigration, xenodiscourse, xenoracism, ethnomethodology, stereotype.

Úvod

Otázka sledovania postoja spoločnosti k istému jazykovo, kultúrne, sociálne či ideologicky „cudzorodému" javu (xenosu) nie je ani v širšom európskom či svetovom kontexte, ani na Slovensku nová. Všeobecnejšie, pragmaticky orientovaná lingvistika už od polovice dvadsiateho storočia v nadväznosti na filozofický pragmatizmus[1] zaostruje pozornosť na interakciu ľudí, čo sa jazykovo spája s dialogickou komunikáciou[2]. Sústreďuje sa na sledovanie prejavov vzťahov cez reč (a následné konanie) ľudí. Verejné vzťahy ľudí sa dobre profilujú v rámci masmediálnej (dnes osobitne internetovej) komunikácie, kde možno rýchlo a bezbariérovo sledovať rôzne skupiny aktérov a ich pozície v textoch: ide o predstaviteľov inštitúcií (redakcií portálov či priamo autorov príspevkov v médiách), ich adresátov a následných reagujúcich diskutérov (porov. aj Wodak 2008; Richardson, Colombo 2013). Vychádza sa pritom z etnometodologicky ladených východísk (porov. napríklad práce H. Garfinkla (1967), či v slovanskom kontexte J. Bartmińského (2009), čiže z toho, že pôjde o subjektovo interpretované zobrazovanie výsekov diania z bežného života. Subjektovosť súvisí s realistickým nazeraním na mimojazykovú skutočnosť, ktorú vnímajú rôzni ľudia z nerovnakých zorných uhlov, pričom sa líšia svojimi preferenciami, hodnotovými svetmi, ako aj mnohými ďalšími subjektívnymi parametrami (vzdelaním, pôsobiskom, rodinným zázemím, súkromnými atribútmi atď.) Súčasne ale ide o sledovanie spoločného kultúrneho kontextu, v tom istom čase a na tom istom mieste. Z toho vychádza prirodzené očakávanie, že na pozadí sledovaných početných interakcií (teda na pozadí istých typov sekvenčných segmentov na báze „stimul – reakcia" aj v širšom ponímaní interakcie ako interdiskurzívneho nadväzovania, nielen na báze bezprostredných výmen replík v jednom spoločnom dialógu – porov. Kraus 2010: 105-110, o inter-

[1] Pragmatizmus vychádza zo zamietnutia koncepcie R. Descartesa o pochybujúcom subjekte. Hlavnú ideu premýšľajúceho a pochybujúceho „ja" (na podklade karteziánskej maximy) nahradila idea kooperatívneho hľadania „pravdy" na ceste k zvládnutiu reálnych problémov konania. Pravda sa pritom nechápe ako metafora „odrazu" uchopiteľnej korektnej reprezentácie sveta v poznaní, ale ako zvyšovanie schopnosti konať adekvátne v kontexte okolitého sveta (Joas 1988). Inými slovami, ide o vyrovnávanie sa s realitou prostredníctvom kooperatívneho hľadania adekvátnej cesty.

[2] Dominancii dialógu v reálnom živote a v živej reči podmienenej sociálnou situáciou venujú pozornosť ale už skôr – v prvej polovici 20. storočia – aj filozofi jazyka ako Bachtin a Vološinov, keď píšu: „ Každá výpoveď ... je len momentom nepretržitého rečového styku ... A tento nepretržitý rečový styk je zasa len momentom nepretržitého všestranného utvárania daného sociálneho kolektívu" (Bachtin, Vološinov 1986: 294-295).

lokučnom a interdiskurzívnom dialógu) sa budú vytvárať rôznorodé konštelácie: a to viac či menej kooperatívne či konsenzuálne väzby, ale aj viac či menej konfliktné, vzájomne si odporujúce interakcie. Náš ponor do tejto variabilnej spleti medziľudských verbálnych výmen je pokusom o naznačenie škály podôb vzájomných vzťahov vnútri domácej populácie Slovákov na tému tolerancie či akceptácie imigrantov z Blízkeho východu, alebo, na druhej strane, na margo podôb intolerancie a xenofóbneho odmietania takýchto cudzorodých societ na Slovensku. Dôležité pritom je sledovať nielen to, ako sa produkuje sociálna realita (a, žiaľ, aj sociálna nerovnosť) na pozadí naznačených verbálnych tokov, ale aj to, či si zmapovaná situácia vyžaduje následné zmeny (napr. na odstránenie neadekvátnych diskriminačných tendencií) a aký potenciál má spoločnosť v aktuálnom kontexte na prípadné korigovanie prejavov neadekvátnosti v sledovanom verejnom diskurze.

V našich výskumoch vychádzame z xenolingvistických[3] téz z publikácie J. Dolníka a kol. (2015) o prirodzenej inštinktívnej podstate xenoreakcií človeka ako odmietavých reakcií na inakostný stimul. To, že človek a priori reaguje na jazykovo, kultúrne, sociálne či ideologicky iné (preňho nepôvodné) jazykové, kultúrne, sociálne či duchovné praktiky zdržanlivo až odmietavo, pravda, neznamená, že s rozvíjaním jeho poznania aj empirických skúseností sa jeho postoje nemôžu vyvíjať, modifikovať, alebo aj radikálne meniť. Navyše, okrem individuálnej „identity“ a individuálneho „sveta“ hodnôt, názorov každého jednotlivca jestvuje aj kolektívna identita istého kultúrneho prostredia, istej komunity (Richardson, Colombo 2012: 119-136). S tou usúvzťažňuje každý jednotlivec prislúchajúci do daného prostredia povedzme teritoriálne (ako občan istej krajiny: napríklad Slovák, Čech, Maďar), sociálne (ako príslušník istej society – dominantnej v danej kultúre či menšinovej: porov. väčšinového príslušníka slovenského národa oproti príslušníkovi národnostnej menšiny, napríklad maďarskej) či ideologicky – duchovne (kresťan katolík oproti napríklad moslimovi) svoje obrazy sveta a vytvára si komplexný axiologický vzťah k nim. Ten zahŕňa isté kolektívne konvencie (nevynímajúc pri ich tvorení riziká vplyvu stereoty-

[3] Xenolingvistika je disciplína založená na všeobecnej vede o rešpektovaní cudzosti (xenológii – korene má v Nemecku v 70. rokoch 20. storočia). Skúma vzťahy medzi vlastným a cudzím/inakým (v jazyku, reči, komunikácii – interakcii v spoločnosti, kultúre, ideológii) v záujme adekvátneho vnímania a hodnotenia variability podôb bytia, tolerancie inakosti vo verbálnej komunikácii a následných prejavov správania a projektovania budúcich lokálnych podôb bytia v prepojení s globálnym svetom. Podrobnejšie súvislosti vedy o cudzosti s jazykom a spoločnosťou sú predstavené v publikácii J. Dolníka a kol.: Cudzosť – jazyk – spoločnosť (2015).

pov[4]), ktorým sa v istom štádiu kolektívneho bytia každý podriaďuje. V štádiu, keď dochádza k vymaneniu sa z kolektívneho podriadenia „hlasu väčšiny“, sa subjekt autonomizuje (Dolník 2015: 115-144), čím sa potenciálne spektrum možných (xeno)reakcií na inakosť stáva ešte nepredvídateľnejšou a variabilnejšou. Za príklad autonomizovaného správania, nezávislého od oficiálnej dominantnej mienky orgánov EÚ, a následného konania v kontexte imigračnej politiky na Slovensku možno považovať odmietavý postoj slovenského premiéra k európskym kvótam na prerozdeľovanie imigrantov z Blízkeho východu a následné podanie žaloby na európsky súd na obranu pred zasahovaním zvonku do zvrchovanosti Slovenskej republiky.

Inšpirujeme sa tiež myšlienkami diskurznej analytičky R. Wodakovej, ktorá vo svojich novších diskurznoanalytických štúdiách upozorňuje na nové podoby xenofóbie a rasizmu (tiež používa termín „xenorasizmus“), v ktorých segregačné praktiky či iné prejavy exklúzie „inakých“ už nie sú riadené farbou pleti či inými anatomickými (biologickými) kritériami. Častými dôvodmi odmietania inakých (zahraničných pracujúcich, príslušníkov národnostných menšín, prisťahovalcov a p.) sú ekonomické dôvody, napríklad čerpanie sociálnych benefitov (porov. aj Faragulová 2014) alebo tiež kultúrna nekompetentnosť či neschopnosť akulturácie do hostiteľského kultúrneho rámca (Wodak 2009: 293).

Všímať si preto budeme argumenty, ktorými ľudia podporujú svoje tvrdenia aj to, do akej miery sú ich tvrdenia, prípadne argumenty, uvádzané príklady či z toho vyplývajúce konklúzie adekvátne, prípadne ako (vedome či nevedome) pôsobia na mienku adresátov a ovplyvňujú ju. Do veľkej miery verejnú mienku formujú či aspoň často zneisťujú stereotypy, ktoré majú dosah na xenoreakcie[5]. Napokon, dôležitým aspektom nášho nazerania na dianie v kontexte imigrácie bude zohľadňovanie tlaku moci či ideológie (Foucault 1971; van Dijk 1991) na formovanie verejnej mienky. To sa prejavilo v diskusiách na margo nesúhlasu Slovenska so zavádzaním kvót voči

[4] *Stereotypy* sumárne vymedzujeme ako komplexné, kolektívom štandardizované predstavy podieľajúce sa na tvorbe obrazu o komunite, často emocionálne zaťažené, nie vždy správne, zato v kultúrnom prostredí veľmi stabilné. Prenášajú sa na jednotlivcov ako výraz verejného názoru (prostredníctvom školy, rodiny, autorít). Niekoľko príkladov negatívnych stereotypov o imigrantoch: sú kultúrne neprispôsobiví, nekvalifikovaní, štát im dáva veľa sociálnych a ekonomických benefitov (čiže žijú na úkor domácej populácie), prinášajú riziko terorizmu...

[5] *Xenoreakciu* vymedzujeme v našej publikácii (Dolník a kol. 2015) ako reakcie jednotlivcov alebo sociálnych celkov na cudzostný prejav, tu pôjde napríklad o reakcie na také prejavy, aké navodzuje napríklad životný štýl prisťahovalcov – moslimov. Hlavným motívom takejto reakcie je istota sebazáchovy a cieľom pružne stabilný, čiže akomodačno-asimilačný, poriadok.

prisťahovalcom či na pozadí predvolebnej kampane víťaznej politickej strany, ktorá postavila svoju predvolebnú agendu pred parlamentnými voľbami na prelome 2015 – 2016 na „protiimigrantskej karte“[6]. Súčasťou nášho mapovania aktuálnej situácie na tému konceptu imigrácie bude jednak sledovanie argumentácií v snahe presadzovať vlastné postoje a záujmy, ako aj úsilie podať explanáciu diania v záujme jeho sprehľadnenia. Výsledkom nášho ponoru do problematiky má byť vyabstrahovanie akýchsi „väčšinových“ kolektívnych preferenčných xenoreakcií voči imigrantom, ktoré sa ukazujú na aktuálnom Slovensku ako najpravdepodobnejšie. Možno ich vnímať ako potenciálne „scenáre“ – výstupy z komunikačno-pragmatického výskumu, ktoré napokon osvetlíme v optike kritickej diskurznej analýzy v záujme harmonizácie jestvujúcich štátnych dokumentov o integračnej politike či ľudských právach s faktickou integráciou imigrantov (Fairclough 2005; Wodak 2008; Prokopová a kol. 2014; Schneiderová 2015)[7].

Metodologicky sa pridržiavame východísk, ktoré sa štandardizovali ako vyhovujúce tzv. kvalitatívnemu výskumu (bez práce so štatistickými metódami, teda bez kvantifikácie), kde hlavným výskumným „nástrojom“ je samotný výskumník skúmajúci počínanie aktérov v záujme ich porozumenia a prípadného ďalšieho nastavenia podmienok na produkciu optimálnej reality (porov. Hendl 2008, s. 48n; Ondrejkovič 2012; van Dijk 1991)[8]. Našou snahou je vystihnúť komplexne, čo tvorí súčasť diskurzu imigrantstva na Slovensku v roku 2016 so všetkými aj aktuálne vznikajúcimi, emergent-

[6] Keďže imigračná politika na Slovensku do roku 2009 nebola „prioritou“ vlád či iných štátnych úradov, resp. sa jej nevenovala pozornosť v zmysle koncipovania podmienok na bezproblémovú integráciu prisťahovalcov (Štefančík, Lenč 2012), takýto predvolebný program politického subjektu z hľadiska domácej politickej histórie, ale aj z hľadiska aktuálneho medzinárodného kontextu musel vyznievať progresívne. Bokom nechávame jeho axiologický rozmer.

[7] Diskurzná analýza všeobecne hľadá vysvetlenie (explanáciu), prečo niekto tak a tak komunikuje na istú tému. Vysvetlenie zahŕňa identifikáciu intencie aktéra, inštitucionálne pozadie, intertextové vzťahy (sociokultúrny, historický, ideologický, legislatívny... rámec). Špecifickosť kritickej analýzy diskurzu spočíva v tom, že sa neohraničuje na všeobecné fungovanie verbálnej komunikácie, na to, čo sa preferuje ako vhodnejšie na naplnenie istých zámerov, ale v popredí je sociálny problém (napríklad diskriminácia, intolerancia, xenofóbia a pod.), ktorý je podrobovaný z transdiciplinárneho uhla pohľadov analýzam v záujme demaskovania negatívnych sociálnych javov (s odhalením pôvod(c)u nespravodlivosti) a v záujme nastolenia sociálnej rovnosti. Ide o tzv. „problémovo orientovaný výskum“ pri rešpektovaní miešania metód rôznych interagujúcich disciplín.

[8] V duchu filozofického pragmatizmu (Ch. Peircea, G. H. Meada a ich nasledovníkov) ide o smerovanie k porozumeniu mysli človeka, aby bolo možné adekvátne analyzovať jeho konanie (Hendl 2008: 82).

nými prejavmi tak, aby sa vytvorila čo najrozsiahlejšia báza na porozumenie sledovanému sociálnemu dianiu (Habermas 2011). Základné opory tohto výskumu smerujú teda k dôkladnejšiemu ponoru do kontextu udalostí cez rečové prejavy aktérov v mapovaných masmediálnych záznamoch pri rôznych príležitostiach.

Pri skúmaniach a vyhodnocovaní rečového materiálu máme pritom na zreteli, že slovenský kontext diania je súčasťou globalizovaného hypermoderného sveta, a tak v našich interpretáciách rešpektujeme atribúty hypermoderny (Lipovetsky 2013). Dominantným fenoménom hypermoderného človeka (s hyperintezifikovanými atribútmi, ako je napríklad hyperindividualizmus, hypernarcisizmus, hyperkonzum atď.) je pritom jeho neistota prameniaca z premenlivosti pluralitného kozmopolitného globalizovaného sveta a hľadanie opory s pomocou kultúrnej pamäti v návrate k minulým istotám. To dáva predpoklad na inštinktívne sebaobranné postoje takéhoto človeka vo svojom domácom prostredí na neznáme a nové cudzorodé stimuly zo zahraničia, akými sú aktuálne prísuny imigrantov. To, či takéto sebaobranné (a teda xenofóbne) reakcie na cudzorodé sociálne stimuly pretrvajú aj na nadinštinktívnej (čiže už myšlienkovo spracovanej) a kolektívne preferovanej úrovni, ukážu naše interpretácie. Dalo by sa očakávať, že pôjde o pragmatizovanú (ideologicky navodzovanú) xenoreakciu v podobe odmietavej reakcie na prílev cudzincov – imigrantov na Slovensko, podnecovanú ideologickými vplyvmi štátnych orgánov transponovaných masmédiami. Pravda, G. Lipovetsky upozorňuje na paradox spoločnosti, ktorá je vyčerpaná z nekonečného smerovania k individuálnemu (hyper)blahobytu s individualistami bažiacimi po hyperuznaní slovami: „Civilizace zaměřená na přítomnost paradoxně otevřela zmařením revolučních nadějí a orientací života na osobné štěstí cestu ochotě uznávat odlišnost“ (Lipovetsky 2013: 114). Ku konštatovaniu stavu paradoxnosti doby dospieva aj R. Wodakova, keď po prekonaní svetových rasistických kríz z 2. polovice 20. storočia svet dospel – paradoxne – nie k harmónii a rovnosti medzi ľuďmi, ale k splynutiu rasizmu s xenofóbiou, teda k novej a azda aj územne rozsiahlejšej forme rasizmu – xenorasizmu ako „strachu z inakosti“ (Wodak 2009: 293). Tým sa anticipácia výsledku problematizuje, želateľné čisté polarizácie situácie sa zneprehľadňujú a prediktabilita výsledku sa vytráca, ak vôbec niekedy jestvovala[9].

[9] V čase finalizácie tohto textu bolo zavŕšené napríklad švajčiarske referendum o zabezpečení minimálneho príjmu 2008 € všetkým legálnym rezidentom krajiny (nezávisle od toho, či pracujú alebo nie) výrazným odmietnutím tohto návrhu asi troma štvrtinami hlasujúcich. Aj táto aktualita podporuje kontroverznosť ľudí (minimálne Európanov) v súčasnosti a poukazuje na protirečivosť doby. Ľudia túžia žiť v blahobyte, a predsa odmietnu bezprácnu istotu štandardného blaha.

Xenodiskurz o imigrácii na Slovensku

V našich interpretáciách xenodiskurzu o imigrácii sa sústredíme v duchu etnometodológie (formujúcej subjektívne obrazy reality z pozície obyčajných ľudí) na sledovanie verbálnych postojov bežných ľudí k imigračným otázkam. Čerpáme z internetových diskusií pod novinovými článkami v internetových verziách. Na rozdiel od vládnej rétoriky, ktorá využíva „len" nekorektnú argumentáciu (*strašiakom, hyperbolizáciou, analógiou*[10]), laické diskusie ako neformálne prejavy využívajú aj nekorektný jazyk na výrazovej rovine: porovnajme devalvačnú stratégiu prostredníctvom hodnotiacich slov s negatívnym emocionálnym hodnotiacim prvkom: *moslimská hatlatina* (spôsob rozprávania), *lenivý Arab, vyžierky* a pod.

V nasledovnej časti identifikujeme niekoľko hlavných stereotypných motívov, o ktoré sa opiera argumentácia odporcov prijímania migrantov a ktoré sú príznačné pre súčasný slovenský xenodiskurz.

- **Čo ste si navarili, to si aj zjedzte...** V diskurze o migračnej kríze sa aktualizuje delenie EÚ na nováčikov a starších členov, resp. na „východ" a „západ". S touto opozíciou súvisí aj hodnotiaci stereotyp prítomný v základe slovenského xenodiskurzu o migrantoch, že „západ"/staršie členské krajiny EÚ sú silnejšie z hľadiska moci a „východ"/novšie členské krajiny EÚ, resp. postsocialistické krajiny, sú slabšie, ich názor nie je taký dôležitý. Z toho pramení v diskurze sa prejavujúca potreba Slovákov obhajovať svoju suverenitu, právo prejaviť svoj vlastný názor a nenechať si vnútiť politiku (v tomto prípade „uvítaciu" politiku) západu. Rozhodnutie Rady EÚ z 22. septembra 2015 o povinných kvótach, ktoré nebolo v súlade s oficiálnym stanoviskom Slovenska, sa interpretovalo ako narušenie suverenity v rozhodovaní jednotlivých štátov a odmietanie kvót sa potom na Slovensku odôvodňovalo aj tým, že ide o právo na vyjadrenie vlastného názoru.

[10] Na ilustráciu toho, akú podobu majú apely namierené na vzbudzovanie obáv z migrantov, uvedieme situáciu zo začiatku marca 2016. Tri dni pred parlamentnými voľbami súčasný premiér R. Fico zašiel na macedónsko-grécke hranice, kde bol už vtedy postavený plot ako bezpečnostné opatrenie proti vstupu migrantov do Macedónska. Obrazy migrantov snažiacich sa prekonať túto bariéru vzbudzovali rôzne emócie, od ľútosti po strach. Premiér sem zašiel, aby nakrútil video s posolstvom, v ktorom zadefinoval situáciu tak, aby nevzbudzovala ľútosť, ale strach, keď hovorí: *„Som človek, ktorý ako premiér videl všelijaké hrôzy. Toto nie je hrôza, toto je nebezpečenstvo."* (Video je dostupné na: http://strana-smer.sk/r-fico-macedonsko-aj-nadalej-potrebuje-pomoc-slovenskych-policajtov. Citované 15. 6. 2016.) Vo viacerých svojich prejavoch premiér priebežne akcentuje hlavne nebezpečenstvo teroristických a sexuálnych útokov, čo patrí ku konštantám európskeho xenodiskurzu o migrantoch po teroristických útokoch v Paríži či neskôr v Bruseli a sexuálne motivovaných útokoch v Kolíne nad Rýnom.

V neformálnych diskusiách sa tento stereotyp „zlého“ západu konkrétnejšie prejavoval aj v neprajníctve Slovákov voči krajinám ako Nemecko, Francúzsko či štátom Beneluxu (*„nech si aspoň raz zažije nájazd samotný západ a keďže on nám nikdy v histórii nepomohol, nepomôžme ani my jemu“; „čo ste si navarili, to si zjedzte, my vám odtiaľto prajeme dobrú chuť!“; najprv si pozvú s otvorenou náručou (všetkých) moslimských hostí do domu, a tých, ktorí sa tomu bránia nálepkujú, že sú to nacionalisti, nehumánni a nesolidárni ľudia, prípadne diktátori ako nazvali Orbána“*).[11]

- **Oni si nechajú lekárov, k nám pošlú lazarov...** Polarizácia EÚ na „východ“ a „západ“ a stereotyp mocnárskeho prístupu starších členov EÚ sa prejavuje i v podozrievavom postoji Slovákov, v diskurze „koluje“ obava, že v prípade prerozdelenia by boli na Slovensko posielaní menej kvalifikovaní či chorí migranti *(„oni si nechajú lekárov a k nám pošlú lazarov“; „teraz keď vidia, že neprišli len samí lekári, inžinieri, právnici či vedci a nemienia odísť naspäť domov, ale zostať natrvalo na hostine, tak sa škrabú za ušami a dumajú ako sa ich zbaviť“; „veď o to degenerovaným árijcom išlo, dostať vzdelaných k sebe a ten povl rozhodiť inde. My sme im dobrí neboli, nám zakazovali ísť ku nim robiť, nech si tých vypatlancov teraz nechajú“; „Nemci si to možno tak nejako predstavovali. Oni si vyberú na základe prerozdeľovania tých vzdelaných, inteligentných a ostatnú neprispôsobivú spodinu rozdelia po EU, hlavne do bývalých postkomunistických krajín. A keď teraz zistili, že takúto taktiku si osvojili aj Turci voči nim, tak sa im to prestáva páčiť“*).
- **My sme Nemcom neboli dosť dobrí...** V prežívanej opozícii delenia na „východ“ a „západ“ pramení aj pocit krivdy Slovákov, že napriek zjednotenej Európe sú oni stále diskriminovaní na „západnom“ pracovnom trhu, zatiaľ čo migrantom sa tento trh otvoril: *„Hlavne že my sme po vstupe do EÚ nemohli na nemecký trh koľko rokov? My sme čo odpad a oni nadľudia, že všetko dostanú do huby?“; „25 rokov Nemecko systematicky bránilo vstupu našich echt pracovitých a kultúrne a civilizačne identických ľudí, dokonca po našom vstupe si nechali najdlhšie prechodné obdobie 7 rokov a odrazu majú prácu zatiaľ pre 100 000 vyžierok, už to vidím ako bude lenivý Arab či Afričan, ktorý tam prišiel len natŕčať paprču kmitať v pote tváre niekde na farme alebo niekde za pásom za ich minimálku, ako to robili pracovití a zúfalí ľudia z ost bloku, veď mnohé z týchto zamestnaní nie sú, a právom, ochotní robiť ani mnohí z nás, prečo by ich mali robiť kolínski*

[11] Citácie zo sledovaných internetových diskusií neboli jazykovo upravené v záujme autenticity a v snahe zachovať do detailov pôvodné myšlienky. Prípadné jazykové nezrovnalosti z uvedených pasáží sú tiež súčasťou stratégie zobrazovať prejavy bežných Slovákov realisticky bez vylepšovania ich jazykovej kultúry.

gynekológovia keď za ničnerobenie dostanú dosť aby sa mohli vyvážať taxíkom do McDonaldov a bordelov".

- **Zlatí cigáni...** V xenodiskurze proti migrantom sa tematizuje aj skúsenosť Slovákov z koexistencie s Rómami ako reprezentantmi cudzích národností a etník, s ktorými Slováci dlhodobo žijú na jednom území. Rómovia tu nadobúdajú ambivalentný hodnotiaci príznak. Jednak v porovnaní s novým typom migrantov vychádzajú pre Slovákov ako prijateľní (porovnajme názory: *„zlatí cigáni proti moslimom, cigáni akí sú, takí sú, ale aspoň nemajú sebadeštrukčné a odpaľovacie chúťky, v záujme alláha a 72 panien..."*), jednak slúžia ako dôkaz neschopnosti Slovenska v oblasti integračnej politiky (*„Slovensko už prijalo „indických" prisťahovalcov, ktorí sa množia geometrickým radom, ďalších už uživiť nedokážeme*").
- **Migranti nie sú utečenci...** V slovenskom xenodiskurze figurujú viaceré lexikálne výrazy na pomenovanie osôb prichádzajúcich v súčasných migračných vlnách. V tomto diskurze sa hlavne v médiách ustaľujú lexémy *migrant – utečenec* ako pragmatické lexikálne opozitá, pričom *utečencom* sa rozumie človek utekajúci pred vojnou (Sýria, Irak) a *migrantom* človek, ktorý opúšťa svoju krajinu z ekonomických dôvodov (porov. aj Jakubcová 2016). Slovo *migrant* sa však účelovo používa všeobecnejšie na označenie všetkých osôb prichádzajúcich v súčasnosti do Európy, pričom sa do úzadia dostáva motív úteku pred vojnou a do popredia ekonomické motívy migrácie. Porovnajme internetový vtip obsahujúci stereotyp migranta ako ekonomického špekulanta: *„že utečenci – však o tom je už aj vtip , že je zaujímavé, že 90 % z nich si zabudlo/stratili pas ale nikto z nich si nezabudol svoj iPhone."* Podobne vystihuje tento stereotyp aj názor s prvkom hyperbolizácie: „*Toto nie je migrácia, ale invázia. Je obrovským lákadlom pre celý chudobný svet, ak jedna rodina dostane dom a 10000 tis. euro na zariadenie. Kto by nešiel aj so svojimi 4 manželkami a kopcom detí, keď o všetko sa postarajú Európania, ročne dostane na dávkach desaťtisíce eur? Jediné riešenie, ak chceme aby Európa sa aspoň trochu podobala na dnešok, je okamžite uzatvoriť hranice. Žiadny azyl, ak tak na prechodnú dobu počas trvania konfliktov v zahraničí. Potom odsun domov. My tiež nerobíme zo Saudskej Arábie liberálnu krajinu."*

Napokon, k argumentačným toposom slovenského migračného xenodiskurzu možno priradiť aj nasledovné námietky: *Arabské krajiny neprijímajú utečencov, prečo ich máme prijímať my?*; *Kvóty sú zbytočné, migranti aj tak nechcú ísť na Slovensko* či poukazovanie na zlyhanie integračnej politiky v iných štátoch: *„Takto nejako to začínalo aj vo Belgicku, Nórsku, Švédsku atď., tiež tam bolo zo začiatku iba pár moslimov a teraz?"*

Demystifikácia xenodiskurzu o imigrantoch

Naznačené koncepty vnímania imigrantov na Slovensku viac-menej spadajú do rámca tzv. „neadekvátnych diskurzov“ (Dijk 1991; Faragulová 2014), teda možno konštatovať, že vzhľadom na uvedenú tematiku ide o negatívne postoje verejnosti voči imigrantom z Blízkeho východu. Tie vychádzajú z obáv na základe stereotypov, že imigranti sú/budú nekvalifikovaní (čo môže plodiť následnú nezamestnanosť, ekonomické outsiderstvo, a teda aj riziko kriminality). Sú sociálne a kultúrne neprispôsobiví, doslova „horší“ než (problémoví) Rómovia, pričom ich vlastné kultúrne konštanty (mešity, modlitebné reálie, odevy, zákonodarstvo, ...) sa vnímajú zo strany slovenskej populácie ako rušivé exotizmy. To, žiaľ, signalizuje slovenskú intoleranciu a nedostatok akomodačného úsilia. Imigranti či ich potomkovia sú v duchu precedentných skúseností Európanov so samovražednými výbuchmi či inými násilnými činmi v Belgicku, Nemecku či Francúzsku (2016) agresívni, čo evokuje pocit generalizovaného nebezpečenstva Slovákov a to je ďalší dôvod na odmietanie imigrantov. Spontánna (inštinktívna) antipatia hostiteľskej populácie sa reprodukovaním vyššie naznačených názorov vo verejnom priestore internetu utvrdzuje a prerastá do vedomej, kognitívnej antipatie, pričom jej obsahové, kvalitatívne dimenzie sa stretajú aj s povrchovými, formálnojazykovými signálmi. Tie možno vnímať na lexikálnej úrovni, ale aj na syntaktickej úrovni či širšej textovej úrovni (s negatívnou argumentáciou, ako sme ilustrovali vyššie): v súvise s imigrantmi sa objavujú v súčasnej slovenskej tlači novotvary – okazionalizmy ako označenia osôb *krimigranti, multinekulti, koberčekári* či generalizujúceho označenie krajiny – zdroja imigrantov ako *čvargistan.* Širšie repliky z diskusií na margo imigrácie rovnako ako lexikálne pomenovania obsahujú negatívne konotácie, sú expresívne až hanlivé. Pripomeňme si napríklad, ako sa vyjadroval diskutér k potenciálnej imigrácii ázijských utečencov do Nemecka: „*Arab či Afričan, ktorý tam prišiel len natŕčať paprču, nebude kmitať v pote tváre niekde na farme alebo niekde za pásom za ich minimálku, ako to robili pracovití a zúfalí ľudia z ost bloku“.* Uvedené dimenzie imigrantského diskurzu na súčasnom Slovensku sú síce viac-menej virtuálnymi verbálnymi znakmi k zatiaľ nejestvujúcej realite (Slovensko neakceptovalo európske kvóty a ani imigranti nemajú záujem o život na Slovensku). To je analogický jav, aký konštatuje už skôr R. Wodaková na margo antisemitizmu po tom, ako vypozorovala, že drsnejší antisemitizmus panuje tam, kde Židia aktuálne nie sú, ako aj tam, kde ľudia nikdy takúto societu nezažili (Wodak 2009: 295). Napokon, rovnakú skúsenosť má aj samotné Slovensko v súvise s maďarskou otázkou: v juhoslovenských regiónoch, kde spolunažívajú vedľa seba Slováci s etnickými Maďarmi, samotní obyvatelia nepociťujú žiadne etnic-

ké napätia, nie sú konfrontovaní so žiadnymi etnickými konfliktmi, hoci verejná mienka „spoza regiónu“ ich sugeruje. Žiaľ, posilňovaniu tolerancie inakosti (v záujme prípravy optimálnych podmienok na akceptáciu imigrantov na Slovensko s garanciou ich nerušivej inklúzie do života) nepomáha kontroverzná medzinárodná atmosféra, kde dominuje aktuálne vôľa (tesnej) nadpolovičnej väčšiny občanov Veľkej Británie vystúpiť z EÚ, rovnako ako pozitívnemu vnímaniu imigrantov neprospievajú teroristické útoky „Neeurópanov“, ktoré sa v roku 2016 „zahusťujú“ na viacerých miestach Európy (Brusel, Paríž, Nice, Kolín nad Rýnom, Mníchov).

Záver

Je jasné, že slovenské virtuálne viac-menej xenofóbne prejavy či xenorasistické diskusie nateraz neobsahujú idey multikulturalizmu, neoplývajú zmyslom pre rovnosť, rešpektom, ani akoukoľvek miernou formou akceptácie prípadných utečencov zo Sýrie či akejkoľvek blízkovýchodnej ázijskej krajiny v duchu ideí integračnej politiky SR (porov. https://www.employment.gov.sk/files/slovensky/ministerstvo/integracia-cudzincov/dokumenty/-vlastny-material-integracna-politika-januar-2014.pdf). V kontexte pomerne vysokej miery intolerancie Slovákov voči akejkoľvek inakosti (aj v rámci majoritno-minoritných vzťahov vnútri krajiny) – napríklad vo vzťahu k Rómom, príslušníkom LGBTI či telesne postihnutým[12] – nie je tento výsledok prekvapivý. Možným vysvetlením tohto deficitného stavu ľudskoprávnej reality je to, že ľudské práva nie sú v našej spoločnosti vnímané ako univerzálna hodnota a integrálna súčasť všetkých politík, ale skôr ako nadstavbová agenda, ktorú je možné rozvíjať iba v časoch ekonomickej stability a rastu. To je, pravda, v rozpore s potrebami bezpečnostnej politiky – utečenecká kríza nie je (ani v Európe, ani na Slovensku) časovo koordinovaná s obdobiami ekonomickej stability, podobne ako nejestvuje žiadny obdobný súvis medzi ekonomickou prosperitou a neutralizáciou rizík terorizmu, hybridnej vojny a pod. Ako teda smerovať od demystifikácie súčasného nerovnoprávneho (našťastie len virtuálneho) diskurzu imigrácie k jeho regularizácii? Lepšia perspektíva by mohla byť podmienená empatickejším dimenzovaním axiologických parametrov voči „inakosti“ imigrantov vo verejnom laickom kontexte cez masové médiá tak, aby sa tak optimalizovali inštinktívne xenorekacie ľudí. Isteže, treba sa riadiť graduálnym vymedzo-

[12] K tomu jestvujú napríklad štúdie v knihe Dolník a kol. Cudzosť – jazyk – spoločnosť (2015) k problematike Rómov či transsexuálov, alebo napríklad štúdia O. Orgoňovej a P. Postihačovej o postavení telesne postihnutých v zborníku Jazyk a jazykoveda v interpretácii (2014).

vaním otvorenosti voči imigrácii na báze jasných kritérií – nie nekritickým celoplošným otváraním sa „za každú cenu“, to by domáca verejnosť inštinktívne vnímala ako nebezpečenstvo a následne by takúto ústretovosť aj nadinštinktívne (kognitívne) odmietla. To znamená, že súčasťou stratégie musí byť konkretizované a presvedčivé – nie deklaratívne – vymedzovanie podmienok kompatibility s domácou populáciou v oblasti zamestnávania, bývania či iných sociálnych otázok, vzdelávania, zdravotného zabezpečenia, aby sa na verejnosti eliminoval pocit pozitívnej diskriminácie imigrantov vo vzťahu k domácim obyvateľom. Namieste je tiež vedomá tvorba verejnej mienky s explicitným a systematickým eliminovaním polarizácie spoločnosti na „my“ (= dobrí) a „oni“ (= zlí). Napokon je „v hre“ intenzívne rozvíjanie štátnej integračnej politiky[13] v súlade s aktuálnymi potrebami spoločnosti a doby. Ide aj o to, aby sa zosúlaďovala domáca legislatíva s legislatívou EÚ (a jej permanentnými aktualizáciami) v záujme efektívnejšieho zohľadňovania spoločných európskych štandardov v oblasti azylu a migrácie. Xenolingvistika (tu konkrétne xenoslovakistika) môže v tomto procese prispieť explanáciou postojov domácej society k imigračnej kríze v mene stransparentnenia verejnej situácie a vyvodiť odporúčania do budúcna. Exekutívne kroky sú, pravda, vecou politiky.

Príspevok vznikol v rámci riešenia grantového projektu VEGA 1/0338/16 Slovenský jazyk v komunikačných formáciách.

Literatúra

BACHTIN, M. M.; VOLOŠINOV, V. N. (1986): *Marxizmus, freudizmus, filozofia jazyka.* Bratislava: Pravda.

BARTMIŃSKI, J. (2009): *Aspects of Cognitive Ethnolinguistics*. London and Oakville: Equinox.

RADA VLÁDY PRE ĽUDSKÉ PRÁVA. *Celoštátna stratégia ochrany a podpory ľudských práv v Slovenskej republike*, http://www.radavlady-lp.gov.sk/celostatna-strategia-ochrany-a-podpory-ludskych-prav-v-sr/ [15. 6. 2016].

DOLNÍK, J. a kol. (2015): *Cudzosť – jazyk – spoločnosť*. Bratislava: Iris.

van DIJK, T. (1991): The interdisciplinary study of news as discourse. In: BRUHN JENSEN, K.; JANKOWSKI, N. W. (Eds.): *A Handbook of*

[13] Aktuálne platná slovenská integračná politika je z roku 2014 (porov. MPSVaR SR 2014), a teda neráta s problémami spojenými s masovým prílevom sýrskych či iných blízkovýchodných migrantov do Európy.

Qualitative Methodologies for Mass Communication Research. London and New York: Routledge, s. 108-120.

FAIRCLOUGH, N. (2005): Critical discourse analysis in transdisciplinary research. In: WODAK, R.; CHILTON, P. (Eds.): *A new agenda in critical discourse analysis.* Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins, s. 53-70.

FARAGULOVÁ, A. (2014): Nie som Slovák, Maďar či Róm – som človek (Aplikácia podnetov Štátneho vzdelávacieho programu pre slovenský jazyk a literatúru k tolerancii a znášanlivosti). In: *Slovenčinár*, roč. 1, č. 1, s. 6-13.

FOUCAULT, M. (1971): *Rád diskurzu*. Bratislava: Agora.

GARFINKEL, H. (1967): *Studies in Ethnomethodology*. Malden: Blackwell Publishing.

HABERMAS, J. (2011): *Teória jazyka a východiská sociálnych vied. Úvodné štúdie a dodatky k teórii komunikatívneho konania.* Bratislava: Kalligram.

HENDL, J. (2008): *Kvalitativní výzkum. Základní teorie, metody a aplikace.* Praha: Portál.

JAKUBCOVÁ, D. (2016): *Jazyková prezentácia utečeneckej cudzosti*. (Bakalárska práca). Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave.

JOAS, H. (1988): Symbolischer Interaktionismus: von der Philosophie des Pragmatismus zu einer soziologischen Forschungstradition. In: *Kölner Zeitschrift für Sozialpsychologie*, roč. 40, s. 417-446.

KRAUS, J. (2010): *Rétorika a řečová kultura.* Praha: Karolinum.

LIPOVETSKY, G. (2013): *Hypermoderní doba. Od požitku k úzkosti*. Praha: Prostor.

MPSVaR SR (2014): *Integračná politika Slovenskej republiky*. Bratislava: Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky, https://www.employment.gov.sk/files/slovensky/ministerstvo/integracia-cudzincov/dokumenty/vlastny-material-integracna-politika-januar-2014.pdf [15. 6. 2016].

ONDREJKOVIČ, P.; MAJERČÍKOVÁ, J. (2012): *Vysvetlenie, porozumenie a interpretácia v spoločenskovednom výskume.* Bratislava: Veda.

PROKOPOVÁ, K.; ORSÁGOVÁ, Z.; MARTINKOVÁ, P. (2014): *Metodologie výzkumu v oblasti kritické analýzy diskurzu.* Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.

RICHARDSON, J. E.; COLOMBO, M. (2012): National identity and insecurity in anti-immigrant discourse: an analysis of the visual propaganda of the Front National. In: *Le discours et la langue: Revue de linguistique française et d'analyse du discours*, roč. 3, č. 1, s. 119-136.

SCHNEIDEROVÁ, S. (2015): *Analýza diskurzu a mediální text.* Praha: Karolinum.
ŠTEFANČÍK, R.; LENČ, J. (2012): *Mladí migranti v slovenskej spoločnosti*. Brno: Tribun EU.
WODAK, R. (2009): The Contribution of Critical Linguistics to the Analysis of Discriminatory Prejudices and Stereotypes in the Language of Politics. In.: WODAK, R.; KOLLER, V.: *Handbook of Communication in the Public Sphere (Handbook of Linguistics, Vol. 4).* Berlin: de Gruyter, s. 291-316.
WODAK, R.; BOUKALA, S. (2015): European identities and the revival of nationalism in the European Union : a discourse-historical approach. In: *Journal of Language and Politics,* roč. 14, č. 1, s. 87-109.

Pramene internetových diskusií:

Balážová, D. (2016): Utečenecké kvóty. Slovensko sa tejto téme nevyhne. In: *pravda.sk,* http://spravy.pravda.sk/domace/clanok/395202-utecenecke-kvoty-slovensko-sa-tejto-teme-nevyhne/ [15. 7. 2016].
ČTK (2016): Nemecká vláda prijala návrh integračného zákona. In: *pravda.sk,* http://spravy.pravda.sk/svet/clanok/394118-nemecka-vlada-prijala-navrh-integracneho-zakona [15. 7. 2016].
ČTK (2016): Podľa nemeckých médií Turecko bráni vzdelaným Sýrčanom vycestovať do EÚ. In: *pravda.sk,* http://europa.pravda.sk/aktuality/-clanok/393774-podla-nemeckych-medii-turecko-brani-vycestovat-do-eu-vzdelanym-syrcanom [15. 7. 2016].
Fici.sme.sk Kvíz: Povedal tieto vety o EÚ a utečencoch Richard Sulík alebo Marian Kotleba? http://fici.sme.sk/c/20184252/kviz-povedal-tieto-vety-o-eu-a-utecencoch-richard-sulik-alebo-marian-kotleba.html [15. 7. 2016].
Rodobrana: Moslimská vlna znásilňovania vo Švédsku, http://rodobrana.-org/moslimska-vlna-znasilnovania-vo-svedsku [15. 7. 2016].
SITA (2015): Fico: Slovensko podá žalobu do Luxemburgu, kvóty nebude rešpektovať. In: *pravda.sk*, http://spravy.pravda.sk/domace/clanok/-368492-fico-slovensko-poda-zalobu-do-luxemburgu-kvoty-nebude-respektovat [15. 7. 2016].
SITA (2016): Kaliňák predpovedá vývoj migračnej krízy: Slovensko sa dočkalo ďakovného listu. In: *topky.sk*, http://www.topky.sk/cl/100535/-1548605/Kalinak-predpoveda-vyvoj-migracnej-krizy--Slovensko-sa-dockalo-dakovneho-listu [15. 7. 2016].
SITA (2016): Maďarsko neprijme späť žiadneho z utečencov, tvrdí hovorca Orbánovej vlády. In: *pravda.sk,* http://spravy.pravda.sk/svet/clanok/-

395307-madarsko-neprijme-spat-ziadneho-z-utecencov-tvrdi-hovorca-orbanovej-vlady [15. 7. 2016].
SITA (2016): Timmermans: Migračná kríza bude v Európe najmenej generáciu. In: *pravda.sk,* http://spravy.pravda.sk/svet/clanok/395018timmermans-migracna-kriza-bude-v-europe-najmenej-generaciu/ [15. 7. 2016].

Kontakt:

Prof. PhDr. Oľga Orgoňová, CSc.
Doc. Mgr. Alena Bohunická, PhD.
Katedra slovenského jazyka
Filozofická fakulta
Univerzita Komenského v Bratislave
E-mail: olga.orgonova@uniba.sk, alenka.bohunicka@gmail.com

„DOBRÝ ČLOVEK Z BRATISLAVY“[1]

Martina Kášová

Abstract

„The Good Person of Bratislava“. *My research is concerned with linguistic mechanisms that characterize the post-election comments in German and Slovak periodicals. In this context, it examines what kind of emotions the transactions rise and how is the perceived text emotionally loaded and for whom it is intended. Medial image of politicians, especially before, but also short after the election, an important role in the future political career and extent the influence and popularity or among the public.*

Kľúčové slová: Jazyk, médiá, emócie, politika, prezidentské voľby
Keywords: Language, media, emotions, politics, presidential election

Úvod

Všetkých milovníkov literatúry a divadla názov komentáru Cathrin Kahlweit(ovej), ktorý vyšiel 31. marca 2014 v nemeckých novinách Süddeutsche Zeitung, pravdepodobne upúta. Táto alúzia odkazuje na známe dielo nemeckého dramatika Bertolta Brechta Der gute Mensch von Sezuan (Dobrý človek zo Sečuanu), ktoré je jedným z jeho najznámejších diel a zároveň je klasickým príkladom epického divadla. Autor v ňom tematizuje problematiku konfliktu morálky a prežitia, ako aj snahu o dodržiavanie etických noriem vo vyhrotených životných situáciách.

Aj voľba hlavy štátu patrí k významným a vrcholným spoločensko-politickým podujatiam, a ako ukazuje história a skúsenosti, dokáže spôsobiť významné zvraty a otrasy na politickej scéne, kde je téma etiky a morálky stále živá a aktuálna. V záujme presadenia straníckych cieľov a žiaľ nezriedka a stále častejšie v záujme presadenia vlastných politických a aj osobných cieľov, používajú politici rozličné marketingové stratégie a ná-

[1] Názov príspevku je názvom textu Cathrin Kahlweit(ovej) z denníka Süddeutsche Zeitung, ktorý v origináli znie Der gute Mensch von Bratislava, preto ho uvádzam v úvodzovkách.

stroje na to, aby cielene a viac alebo menej efektívne získali preferencie pre seba a svoju stranu.

Hlava štátu sa na Slovensku volí od roku 1999 priamou voľbou na obdobie piatich rokov, pričom kandidát môže byť zvolený maximálne dvakrát po sebe. Hoci prezident nemá rozsiahlu právomoc, ide skôr o reprezentačný úrad, je táto funkcia istým vyvrcholením kandidátovho politického snaženia sa. O to viac prekvapí, keď sa o takýto post zaujímajú ľudia, ktorí sú v politike začiatočníkmi, nemajú skúsenosti a predsa sa dokážu prebojovať až na samý vrchol.

Prvým slovenským prezidentom po rozdelení štátu bol Michal Kováč, ktorý bol v úrade od roku 1993 do 1998 a bol zvolený ústavnou väčšinou, t. z. tromi pätinami všetkých poslancov v parlamente. Po ňom však zvolení poslanci neboli schopní nájsť si spoločného kandidáta, rok bolo Slovensko bez prezidenta, ktorého právomoci boli vtedajšou vládnou garnitúrou zneužívané, a preto boli zmenené volebné pravidlá z nepriamych volieb na priame. Nimi bol zvolený Rudolf Schuster (1999-2004), Ivan Gašparovič (2004-2009 a 2009-20014) a Andrej Kiska (od 2014).

Voľby poslednej hlavy štátu sa konali 15. a 29. 3. 2014 a kandidovali v nich 14 kandidáti. Do druhého kola sa prebojoval kandidát vládnucej strany SMER-SD a zároveň premiér SR Róbert Fico, ktorý viedol v predvolebných prieskumoch a nezávislý kandidát bez politickej minulosti Andrej Kiska. Andrej Kiska je teda príkladom úspešného kandidáta na post prezidenta na Slovensku, ktorý porazil mnohé významné osobnosti slovenskej politickej scény, ako aj hlavného rivala v druhom kole volieb v pomere 59 percent hlasov ku 41 percentám a už druhý rok úspešne zastáva tento úrad. Je zároveň prvým prezidentom bez komunistickej minulosti.

Cieľ

Jedným z najdôležitejších politických nástrojov a prostriedkom slúžiacim na presadenie politických cieľov je jazyk. S politikou je úzko prepojený, je dôležité, akým spôsobom je politické posolstvo spracované a akými prostriedkami je publikum, teda prijímatelia tohto posolstva, oslovené. Druhou stránkou mince je jazyk, ktorý používajú médiá na hodnotenie procesu volieb a jednotlivých záujemcov o prezidentský post, čím sa v plnej miere podieľajú na šírení emócií každého druhu.

Predpokladali a očakávali by sme, že politická kultúra, s ňou spojené komentáre, úvodníky, glosy a iné novinárske žánre bude v demokratických krajinách, ku ktorým sa radí aj Slovensko, na vysokej úrovni a termíny manipulácia, propaganda a ovplyvňovanie, agresia a dokonca aj nenávisť, ale

zároveň aj výsmech, irónia a do istej miery ohováranie, sú termínmi, ktoré súčasný novinársky svet nepozná, resp. sa im vyhýba.

Opak je však pravdou, ako sa o tom budeme môcť presvedčiť v nasledujúcich riadkoch. Môj príspevok má preto ukázať, aký jazyk je použitý v povolebných komentároch v nemeckých a slovenských periodikách, aké emócie jednotlivé verbálne spojenia volávajú a teda ako pôsobí takýto text na percipienta, pre ktorého je určený. Toto psychologicko-emočné pôsobenie na čitateľa a obraz politika, ktorý médiá, či už úmyselne, alebo neúmyselne vytvárajú, hrá dôležitú úlohu v jeho ďalšej politickej kariére a ovplyvňuje jeho obľúbenosť či neobľúbenosť vo verejnosti. Médium sa snaží percipienta šokovať, provokovať, získať na svoju stranu, a tým navýšiť počet čitateľov a aj vydávaný počet výtlačkov. Emočné pôsobenie na čitateľa je v dnešnej dobe oveľa dôležitejšie, ako faktická informačná hodnota textu. Samozrejme je potrebné rozlišovať medzi serióznymi a bulvárnymi periodikami. Z pohľadu teórie výpovedných aktov uprednostňujú pisatelia textov expresívnu funkciu pred informačnou ilokučnou funkciou, emočné pôsobenie pred významom. Napokon, čitateľ sám rozhodne o tom, ktorej funkcii dá prednosť, ktorá je pre neho dôležitejšia.

Položené otázky naznačujú interdisciplinárne prepojenie s inými vednými oblasťami, napr. s psychológiou, sociológiou, ale aj kulturológiou a zároveň disciplínami, ktoré majú na prvý pohľad s oblasťou humanitných vied len málo spoločného. Ide o ekonomické a politické vedy. Štefančík vo svojom príspevku (2015: 136-156) ozrejmuje vzájomný vzťah politiky, politického jazyka, ako aj jazyka médií a konštatuje zrodenie novej vednej disciplíny – politickej lingvistiky, ktorá sa nachádza „an der Grenze zwischen Sprachwissenschaft und Politikwissenschaft“ (tamtiež 2015: 136).

Jazyk a emócie

Termín „emócie“ nie je v odbornej literatúre jednoznačne definovaný. Ide o schopnosť jedinca reagovať na rozmanité impulzy, pričom je táto reakcia spojená s rozličnými fyziologickými javmi (Vágnerová 2007: 143). Gabler (Wirtschaftslexikon) charakterizuje emócie ako „innere Empfindung, die angenehm oder unangenehm empfunden und mehr oder weniger bewusst erlebt wird, z.B. Freude, Angst, Kummer, Überraschung. Die Emotion ist ein komplexes Muster aus physiologischen Reaktionen (z. B. Steigerung des Blutdrucks), Gefühlen (z. B. Liebe, Wut), kognitiven Prozessen (Interpretation, Erinnerung und Erwartung einer Person) sowie Verhaltensreaktionen (z. B. lachen, weinen).“ Emočné prežívanie je podľa Vágnerovej (2007: 143) individuálne a genetické a zároveň je sociokultúrne podmiene-

né. Sipko (2011: 104-112) sa vo svojich výskumoch zaoberá lingvokultúrnymi mentálnymi kódmi slovanských národov. Mistrík (1985: 80) porovnáva emocionalitu s expresivitou, pričom pod termínom emocionalita vníma emočné zafarbenie výrazových prostriedkov a pod termínom expresivita vlastnosť zafarbeného výrazu, ktorá je osobne motivovaná.

Dôležitosť emočného posolstva sa odvíja od toho, koľko emócií sa v ňom ukrýva. Čím viac emócií, tým sa komunikácia rýchlejšie a efektívnejšie zrealizuje, pretože pozornosť čitateľa je vyhrotená a emočne nasýtené posolstvo ľahšie spracuje. Aj kanadský filozof a mediálny teoretik Herbert Marshall McLuhan (1991: 22-23) hovorí o odklone od obsahu a príklone k pôsobeniu. Rusnák (2010) používa v tejto súvislosti termín „infotainment“, ktorý vznikol kontamináciou dvoch slov (informácia a entertainment). Je určený pre mediálne obsahy, pre ktoré je atraktivita oveľa dôležitejšia ako vlastná informačná hodnota. Tento termín sa dá preniesť aj na rozličné mediálne texty, kde je realizovaný verbálnymi prostriedkami, volenými a modifikovanými vedome a zámerne tak, aby informáciu vypointovali. Ide o foneticko-fonologické (o. i. rétorické opakovacie figúry), morfosyntaktické (zámerne použité slovné druhy, prívlastky a typy viet) a lexikálne prostriedky (negačné prvky, metafory, frazeologizmy a iné), ktoré budú prakticky prezentované na základe doleuvedeného korpusu.

Korpus

Korpus mojich analýz obsahuje päť textov zo štyroch nemeckých periodík Süddeutsche Zeitung, Frankfurter Allgemeine, Der Tagesspiegel a Die Welt a zároveň tri texty zo slovenského denníka SME a týždenníka Týždeň.

(A) Komentár Cathrin Kahlweit(ovej) pod názvom Der gute Mensch von Bratislava (Dobrý človek z Bratislavy), ktorý vyšiel 31. marca 2014 v Süddeutsche Zeitung, v rubrike politika na strane 6,
(B) správu Cathrin Kahlweit(ovej) pod názvom Ein Millionär geht in die Politik (Milionár ide do politiky), ktorá vyšla 31. marca 2014 v Süddeutsche Zeitung, v rubrike politika na strane 4,
(C) komentár Karla-Petra Schwarza pod názvom Präsident und Millionär (Prezident a milionár) s podtitulom Kiska siegt mit großem Abstand in der Slowakei (Na Slovensku víťazí Kiska s veľkým náskokom), ktorý vyšiel 31. marca 2014 vo Frankfurter Allgemeine na strane 3,
(D) komentár Kiliana Kirchgessnera pod názvom Der Überraschungssieger (Prekvapivý víťaz), ktorý vyšiel 31. marca 2014 v Der Tagesspiegel na strane 5,

(E) komentár Hansa-Jörga Schmidta pod názvom Parteiloser Millionär wird slowakischer Präsident (Nestranícky milionár bude slovenským prezidentom), ktorý vyšiel 31. marca 2014 v Die Welt na strane 6
a
(F) komentár Juraja Hrabka pod názvom Pripravený, ale odmietnutý Slovenskom, ktorý vyšiel 03. apríla 2014 v SME, v rubrike Publicistika na strane 11,
(G) komentár Matúša Kostolného pod názvom Skica nového Slovenska, ktorý vyšiel 31. marca 2014 v SME na strane 1,
(H) komentár Jozefa Majchráka a Jaroslava Danišku pod názvom Prichádza prezident, ktorý vyšiel 16. júna 2014 v týždenníku Týždeň, v rubrike Téma na strane 6-8.

Analyzované texty majú približne rovnakú (polstranovú) dĺžku, výnimkou je kratšia správa (B) a dlhší text (H), ktorý však má po odrátaní troch veľkých fotografií rozsah jeden a pol strany.

Žánre komentár a správa sú v odbornej literatúre rôzne definované. Podľa Mistríka (1985, 473) je komentár žáner, ktorý sa v 19. storočí vyvinul zo správy a mal za úlohu integrovať jazyk a obsah rozličných správ. Drží sa faktov, ktoré interpretuje a teda uplatňuje postoj autora. Mistrík zároveň poukazuje na napätie, ktoré komentár vyvoláva medzi čitateľom a autorom (tamtiež 1985: 473). Správa je (tamtiež 1985: 468-470) jednoduchý informačný útvar, fakty sú nahromadené vedľa seba a majú zostupnú perspektívu.

Analýza 1

Prezidentský volebný slogan: **Srdce, rozum, charakter. Andrej Kiska. Prvý nezávislý prezident**.

Andrej Kiska kandidoval na prezidentský post ako neznámy slovenský podnikateľ a filantrop. Práve túto skutočnosť vyzdvihujú všetky analyzované texty: Andrej wer? Jenseits der Slowakei kennt kaum jemand den neuen Staatspräsidenten (A), er hat [...] eine philanthropische Ader (B), ob er [...] ein guter oder ein schlechter Staatschef wird – wer könnte das schon vorhersagen? (B), er unterstützt Familien mit schwerkranken und behinderten Kindern (D), unverbraucht und der Korruption unverdächtig (E), zakladateľ charitatívnej organizácie, ktorý sa pokúsil vybudovať na zelenej lúke špičkovú detskú nemocnicu (H), rozumie podnikateľskému svetu, má tam autoritu (H).

V textoch sa zdôrazňovala jeho finančná zabezpečenosť: er hat [...] ein sehr gut gefülltes Konto (B), Millionär und Stifter (B), 51-jähriger Millionär

(D), parteiloser Millionär (E), nemal žiaden problém financovať svoju dlhú kampaň (F), miliardár, ktorý si splnil svoj sen (H).

Kandidoval ako nezávislý a zároveň politicky neskúsený kandidát, čo využívali ako negatívnu skutočnosť jeho protikandidáti v predvolebnej kampani, okrem iných aj Róbert Fico, ktorému sa však, ako ukázal výsledok volieb, táto taktika nevyplatila. Zmieňujú sa o tom aj analyzované texty: unabhängiger Kandidat (A), ohne Parteiapparat hinter sich (A), politisch ein unbeschriebenes Blatt (A), er habe kein klares Profil (A), er hat keine Parteivergangenheit, keinerlei politische Erfahrung (B), unerfahrener Mann (C), das Land brauche einen erfahrenen und international gut vernetzten Politiker an der Spitze des Staates (C), der parteilose Ex-Unternehmer (D), politisch unerfahrener Quereinsteiger (D), [...] lässt sich politisch keinem Lager zuordnen (D), unparteiischer Kandidat (D), parteiloser Millionär (E), Kiska außenpolitisch völlig unerfahren sei (E), politicky nepoškvrnený (F), je pre veľkú skupinu voličov plus byť nepolitikom a nemať za sebou stranu [...] je to celkom problém(G).

Keďže bol nečitateľný, nejasne pôsobili aj jeho politické názory, preto bol často považovaný za kandidáta bez vlastností a názorov: Mann ohne Eigenschaften[2] (Muž bez vlastností) (B), [...] nicht einmal sagen können, wo er zu verorten wäre (A), am ehesten, [...], irgendwo in der Mitte (A), Kandidat aller Slowaken (A), [...] keine konkreten Vorstellungen davon, was sich im Land ändern muss (B), Präsident für die Bürger (E), er wolle das polarisierte Land „einen“ und „aktivieren“ (E), kein Linker [...] der Mitte des politischen Spektrums (E), blieb Kiska mit seinen Aussagen zur Außenpolitik sehr vage (E), nakreslil nové Slovensko, nezačal však ani len skicovať (G).

Pozitívne hlasy zbieral práve vďaka svojej charitatívnej práci, ktorú vykonával, a s tým súvisiacej prejavenej ľudskosti, ktorá prevážila nad politickými i ekonomickými cieľmi ostatných kandidátov: der gute Mensch von Bratislava (A), Verbraucherkredite (A), Stiftung, die den krebskranken Kindern und ihren Familien hilft (A), der „das menschliche über das ökonomische Interesse“ stelle (A), Kämpfer gegen Korruption und Machtmissbrauch (A), er stehe hinter den Bürgern (B), človek s citom pre sociálne a zdravotnícke témy (H), preukázal [...] empatiu a vnímavosť (H).

Súčasný prezident bol kvôli svojej politickej neskúsenosti v predvolebnej kampani spájaný s rizikom a destabilizáciou krajiny: Kiska als Präsident wäre ein Sicherheitsrisiko, dass die Slowakei angesichts der drohenden Destabilisierung der Region in Gefolge der Ereignisse in der Ukraine und der Krim-Krise nicht eingehen dürfe (C), medzi bratislavskými politikmi nemá

[2] Opäť ide o alúziu na hlavné dielo Roberta Musila a jeden z jeho najvplyvnejších románov 20. storočia.

autoritu (H), niektorí ním otvorene pohŕdajú (H), prezident na jedno volebné obdobie (H), prezident s programom prvej dámy (H), nerozumie politike a pohŕda jej pravidlami (H).

Vlastnosti, ktorými bol titulovaný v analyzovaných textoch: Saubermann (B), parteiloser Millionär (C), politischer Neuling (C), Wohltäter (E), nekomunistický prezident (G).

Bol spájaný s vlastnosťami, ktoré definoval vo svojom volebnom slogane, ako sú slušnosť, tolerancia, nekonfliktnosť a nezávislosť: mit hohem sozialen Ethos ausgestatteter Unternehmer (C), eigene Kraft und das eigene Vermögen (C), er nahm keine Rücksicht auf die Konkursmasse der konservativen Parteien (C), [...] hat im Wahlkampf geschickt gespielt (D).

Analýza 2

Prezidentský volebný slogan: **Pripravený pre Slovensko. Kandidát na prezidenta. Róbert Fico. www.fico2014.sk**

Naopak, Róbert Fico kandidoval na prezidentský post ako známy a skúsený politik, dlhoročný premiér, čo by sa mohlo javiť ako veľká výhoda. Opak sa však stal pravdou a dôležitú úlohu v jeho nezvolení zohrala obava z koncentrácie moci do rúk jednej strany: seine Alleinregierung (A), unbeschränkte Machtbefugnis (C), profilierter Gegner (D), er galt als ausgemachter Favorit (D), er galt [...] als unangefochtener Favorit (D), [...] aby Róbert F. úplne kontroloval Róberta F. (F).

Ďalšou príčinou bolo údajné budúce nejasné rozdelenie premiérskych a prezidentských rolí, ako aj zdôvodnenie prezidentskej kandidatúry: [...] weniger Kompetenzen ausgestattete, eher repräsentatives Amt des Staatschefs anstrebte, stieß auf Misstrauen (A), [...] Fico eine Ausweitung der Kompetenzen des Staatspräsidentenamtes anstrebe (A), [...] nicht einmal gelungen, seine Kandidatur [...] zufriedenstellend zu begründen (C), konnte nicht vermitteln, weshalb er freiwillig Präsident sein wollte (E).

Neslávne označovali súčasného premiéra aj analyzované texty, ktoré zdôrazňovali jeho komunistickú kariéru: Rechtspopulist (A), Politprofi alter Schule (B), der [...] auf alte oder korrupte Seilschaften zurückgreift (B), [...] er neigt zu einer linkspopulistischen Rhetorik (D), linkspopulistischer Regierungschef (E), strammer Kommunist (E). Ako vidíme na uvedených príkladoch, v nemeckých textoch sa vyskytovali nejasnosti, týkajúce sa premiérovej príslušnosti k ľavému či pravému politickému spektru.

Kritizovaný bol aj v súvislosti s prispôsobovaním sa situácii, tzv. „prevracaním kabátov“: Wende-Kommunist (A), plötzlich gläubiger Katholik (E), sein Bemühen, sich [...] bei der großen Minderheit der ungarnstämmi-

gen Slowaken einzuschmeicheln (E), auf Plakaten warb er auf Ungarisch für sich (E), Fico [...] mit der ungarnfeindlichen Nationalpartei koaliert hatte (E).

Negatívne bola hodnotená aj jeho snaha o získanie prezidentského postu: machthungriger Wendehals (B), erfolgsverwöhnter Politiker (C), [...] wollte seine politische Karriere mit dem Präsidentenamt krönen (D), samoľúby, arogantný a bez akejkoľvek pokory (F).

Zdôrazňovala sa jeho snaha po absolútnej moci: mächtiger Führer einer Partei (C), [...] sämtliche politische Macht in den Händen einer einzigen Partei konzentriert wäre (D), seine verschiedenen „Mutationen" (E).

Podobne negatívne vyznela aj jeho strana SMER-SD: Smer-Partei hat alle wesentlichen Schalthebel der Macht besetzt, zahlreiche Korruptionsskandale (A), [...] Partei verfügt über absolute Mehrheit (C), seine Partei, die [...] allein regiert und [...] alle wichtigen Schalthebel der Slowakei innehat (E), výsledok je pre stranu Smer tragédiou (G).

V textoch sa vyskytli aj obavy z neprimeraného spojenectva s Ruskom: Robert Fico, der seine Bewunderung für Putin wiederholt (C).

Rezonoval fakt, že jeho sľuby už na voličov neplatia: die soziale Rhetorik zieht nicht mehr in den Dörfern und kleinen Städten (C).

Poškodila mu negatívna rétorika, ktorou označil protikandidáta za scientológa a jeho podnikateľské aktivity za nekalé: [...] sich durch „Wucher" bereichert zu haben und mit Scientology in Verbindung zu stehen (C), v kampani ho (Andreja Kisku) vykreslili ako sektára, úžerníka a truľka, čo nič nevie (G).

Slováci si volili „cestu menšieho zla": prezidentské voľby boli viac proti Róbertovi F. ako za Andreja Kisku (F).

Ostatné, najmä slovenské charakteristiky boli emočne silné a založené na metafore: horší ako politický začiatočník (G), doteraz všetko valcoval (G), zlomil si väz (G), v menšej miere boli ocenené jeho kvality: schopný stratég (G).

Záver

Reklamné posolstvo a predvolebný súboj kandidátov majú na prijímateľa, teda voliča, rôznorodý vplyv. Môžu ho aktivovať pozitívne, pričom ide o zamýšľanú funkciu posolstva a jej výsledkom je neskoršia želaná voľba straníckeho predstaviteľa a kandidáta na post hlavy štátu. Ten však môže svojou prezentáciou potenciálnych voličov osloviť aj negatívne, volič ho voliť nebude, prípadne sa zachová indiferentne, teda sa zníži jeho záujem zúčastniť sa volieb, čo si zaiste žiaden kandidát a ani žiadna politická strana

neželá. Táto nezamýšľaná funkcia sa však (nielen) v politickom priestore objavuje stále častejšie, čím je ohrozená preferenčná prestíž danej politickej strany. Nemalú úlohu pritom zohrávajú sami kandidáti svojimi výstupmi, tzv. antikampaňou, alebo aj médiá, ktoré vedome či nevedome zasahujú do politického boja a nahrávajú body jednej alebo druhej strane.

Aj Andrejovi Kiskovi pomohla k víťazstvu negatívna kampaň protikandidáta, využil zároveň svoju „novosť" na politickej scéne a na voličov zapôsobil svojou charizmou a skromnosťou: gewählt wurde ein apolitischer Philanthrop (A), er wolle das polarisierte Land „einen" und „aktivieren", das verloren gegangene „Vertrauen in das Präsidentenamt" zurückgeben, „eine menschlichere Politik durchsetzen" (E), dopyt po nástupe politicky neskúsených ľudí (F), odmietanie dlhoročných politikov a ich strán (F).

Róbertovi Ficovi uškodil strach voličov z ovládnutia politickej scény stranou SMER-SD a neschopnosť vysvetliť svoju kandidatúru, ktoré v analyzovaných textoch zastrešovali nasledovné výrazy: regelrechte „Hinrichtung" für Fico (E), sein Ziel war es, über zwei Legislaturperioden noch bequem zehn Jahre als Präsident in der Politik zu bleiben (E), er wird weiter Regierungschef bleiben müssen (E), naopak, za pozitívne označili voliči jeho skúsenosti a kompetentnosť. Slovenské médiá boli kritike premiéra ešte tvrdšie a volili slová ako: politický výprask (F), odmietnutý (F), začiatok konca jednej strany a osobitne jej predsedu (F), ohromujúca (prehra) (F), pád z politických výšin (F).

A hoci mnohí nedávali novému prezidentovi veľkú nádej na úspech, o čom svedčia aj slová Kahlweit(ovej), ktorá označila vnímanie prezidenta Slovákmi za naivné: Die Wähler entschieden sich für einen Saubermann. Das kann man als Naivität lesen – oder aber als Mahnung für die Politik an einer Stelle, an der man sich das leisten kann (B), čas ukázal, že „reklamácia" bola namieste a kompetentne vybavená.

Celkovo možno konštatovať, že informácie v slovenských periodikách mali silnejší emočný náboj, zvolené výrazové prostriedky boli v porovnaní s nemeckými textami expresívnejšie, čoho dôkazom sú aj titulky v denníku SME: Červená je už len tretina okresov, Smer má problém, liek ešte nie, Nováčik rozdrvil premiéra, Fico precenil svoj pôvab (SME, 31.03.2014), Pripravený, ale odmietnutý Slovenskom (SME, 03.04.2014), v tomto príklade ide o reakciu na slogan Róberta Fica, ktorým sa prezentoval na reklamných bilbordoch alebo Nepolitický politik (Týždeň, 27.01.2014).

Silnejší emočný vnem konštatovali aj študenti germanistiky na Filozofickej fakulte PU v Prešove, ktorí označili nemecké texty za neutrálnejšie, menej agresívne a menej vyhranené voči jednému alebo druhému kandidátovi. Naopak, slovenské texty boli nekompromisnejšie, výstižnejšie a záro-

veň negatívnejšie pomenúvali stav vecí a tým sa väčšmi vyhranili voči prezidentským kandidátom.

Literatúra

DENNÍK PRAVDA ONLINE (2016): Prezidentom bude Andrej Kiska. Fico priznal prehru po 90 minútach, 29.3.2016. In: *Pravda.sk*, http://spravy.pravda.sk/prezidentske-volby-2014/clanok/313138-volby-sa-skoncili-sledujte-s-nami-kto-sa-stane-prezidentom/ [17. 7. 2016].

GABLER WIRTSCHAFTSLEXIKON (2016): http://wirtschaftslexikon.gabler.de/ [17. 7. 2016].

KÁŠOVÁ, M. (2011): *Môj volič – môj pán*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity.

McLUHAN, H. M. (1991): *Jak rozumět médiím: extenze člověka*. Praha: Odeon.

MISTRÍK, J. (1985): *Štylistika*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.

RUSNÁK, J. (2010): V kráľovstve emocionálneho dotyku: poznámky o komunikácii v súčasných elektronických médiách. In: *Jazyk a kultúra. Internetový časopis Lingvokulturologického a prekladateľsko-tlmočníckeho centra excelentnosti pri FF PU v Prešove*, roč. 1, č. 1.

SIPKO, J. (2011): *Teoretické a sociálno-komunikačné východiská lingvokulturológie*. Prešov: Filozofická fakulta PU.

ŠTEFANČÍK, R. (2015): Politische Sprache im Konzept der sozioökonomischen Konfliktlinien – eine politikwissenschaftliche Perspektive. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Aktuelle Tendenzen in der Sprachforschung.* Eisenstadt: E. Weber Verlag, s. 136-156.

VÁGNEROVÁ, M. (2007): *Základy psychologie*. Praha: Karolinum.

WAGNER, K. R. (2001): *Pragmatik der deutschen Sprache*. Frankfurt am Main: Peter Lang.

Kontakt:

Doc. PhDr. Martina Kášová, PhD.
Inštitút germanistiky
Filozofická fakulta
Prešovská univerzita v Prešove
E-Mail: martina.kasova@unipo.sk

IDIOLEKT PUTINA AKO ZDROJ PRECEDENTNÝCH VÝRAZOV SÚČASNÉHO RUSKÉHO POLITICKÉHO DISKURZU

Irina Dulebová

Abstract

Idiolect of Putin as a Source of Precedential Expressions in a Modern-day Russian Political Discourse. *The aim of this article is to characterize discursive strategies of Russian President V. Putin following the examples of the so-called putinisms. i.e. the most popular expressions of President Putin that became a high-flown expressions frequently used in the current Russian discourse. Author of this article focuses on analysing discursive strategies of President Putin when it comes to selection of particular language tools, but also follows continuing "independent" existence of those expressions being transformed into precedential ones within current political discourse in Russia. The author examines their transformations and/or mutations, modification of their contextual meanings, including their categorization within discursive opposition our – alien in a line with the notional centreline between pro-Putin coalition versus anti-Putin opposition.*

Kľúčové slová: precedentné fenomény, politický diskurz, idiolekt, Putin
Keywords: Precedential phenomena, political discourse, idiolect, Putin

Úvod

Výskum politického diskurzu je na začiatku 21. storočia populárny nielen v súvislosti s integračnými tendenciami vývoja lingvistiky a blízkych vedných disciplín – politológie, sociológie, psychológie, kulturológie, ale aj v súvislosti s naberajúcou na obrátkach informačnou vojnou, a takisto aj šírením tzv. hybridných vojen, podstatu ktorých výstižne opísala politologička J. Šuľman: „Frontové vojny 19.-20. storočia sa skladali na 80 % z násilností a priamych bojov a na 20 % z propagandy. Nový druh vojny sa skladá z 90 % propagandy a z 10 % násilností" (Šuľman 2014).

Pri analýze politického diskurzu sa stávajú dôležitými nielen vnútorné vzťahy jazykovej sústavy, ale aj charakteristika jazykovej osobnosti ako nositeľa určitej kultúry a subjektu s určitou sociálnou úlohou a postavením (Cingerová 2012). Za idiolekt sa všeobecne považuje štýl jazykového prejavu príznačný pre daného jednotlivca, v ktorom (obzvlášť z lexikálneho hľa-

diska) sa odzrkadľujú nielen jeho etnolingvistické a etnokultúrne osobitosti, ale aj jeho sociálne a dlhodobé politické orientácie. „V jednom človeku existuje pluralita a koexistencia lexík; množstvo a identita týchto lexík tvorí akoby idiolekt každého z nich“ (Barthes 2004). Pokiaľ ide o semiotický priestor politického diskurzu J. Šejgalová zdôrazňuje rôznorodosť zapojených „jazykov“, kde okrem verbálnych znakov a paralingvistiky hrá dôležitú úlohu politická symbolika a semiotika priestoru. A preto v politickom diskurze „nadobúda dôležité postavenie samotná osobnosť politika a určité prvky jeho správania (znakové konanie)“ (Šejgalová 2000).

Fenomén politického diskurzu sa nepodarilo zatiaľ jednoznačne definovať. Daný pojem sa dnes analyzuje v množstve prác ruských (Čudinov, Šejgalová, Karasik, Černjavska), západných (T. Dijck, G. Yule) ako aj slovenských (Orgoňová, Dolník, Štefančík, Bočak) jazykovedcov, avšak jeho interpretácia nie je ani zďaleka jednotná. Podľa Šejgalovej zahŕňa tri druhy znakov: špecializované verbálne (politické termíny, antroponymá a pod.), špecializované neverbálne (politické symboly) a nešpecializované, ktoré neboli pôvodne orientované na danú oblasť komunikácie, ale počas dlhodobého fungovania v tejto oblasti nadobudli obsahové špecifiká. Autorka chápe politickú komunikáciu zoširoka a začleňuje do nej nielen javy a udalosti sociálneho života, ale aj rozhovory o politike z rôznych zorných uhlov (každodenný, umelecký, publicistický a pod.) a robí záver, že „pri skúmaní fenoménu politického diskurzu je potrebné mať na zreteli fakt, že sa sústavne prelína s inými druhmi diskurzov - právnickým, vedeckým, masmediálnym, pedagogickým, reklamným, religióznym, športovým, umeleckým a pod.“ (Šejgalová 2000). Mnohoaspektovosť pojmu politický diskurz a jeho prelínanie s inými druhmi diskurzov zdôrazňujú aj slovakisti: „Politický diskurz zahŕňa politické komunikačné akty v kontinuite politického diania v sledovanom priestore, ktorých aktérmi sú primárne politici, prípadne pracovníci médií (novinári, moderátori televízie či rozhlasu), sekundárne aj široká (interaktívna) verejnosť. Typickým priestorom na verejnú prezentáciu politických zámerov a činov (vlády, parlamentu, prezidenta, politických strán) sú médiá, v ktorých politickí aktéri opisujú, vysvetľujú, ale aj presadzujú svoje „obrazy sveta“ a cesty k nim – často v konfrontácii s politickými oponentmi“ (Orgoňová, Dolník 2010).

Politický diskurz teda môžeme definovať a následne skúmať ako realizáciu jazyka politiky vo všetkých jeho podobách, ako reálne zhmotnenie všetkých prostriedkov národného jazyka v reči, ktoré je možné používať v kontexte politickej činnosti. Prehľad nami skúmanej literatúry k problematike politického diskurzu dovoľuje urobiť nasledujúce závery: všeobecne platná definícia politického diskurzu zatiaľ neexistuje, avšak môžeme ho vnímať ako „verbálnu komunikáciu v určitom sociálnom

a psychologickom kontexte, v ktorej sa autorovi a recipientovi prideľujú určité sociálne roly v súlade s ich účasťou na politickom živote, ktorý je predmetom komunikácie. V širokom ponímaní ide o každý diskurz, v ktorom je s oblasťou politiky spojený aspoň jeden z jeho prvkov: subjekt, adresát alebo obsah textu/reči. V užšom chápaní politický diskurz je diskurz, cieľom ktorého je získavanie, udržiavanie a realizácia politickej moci, čo je nevyhnutné mať sústavne na zreteli pri uskutočňovaní každého výskumu politického diskurzu, pretože práve tento cieľ je rozhodujúci pri výbere jazykových prostriedkov a vnútornej logiky textu“ (Dulebová 2011).

Pojem precedentný výraz v súčasnej lingvistike

Precedentné fenomény ponímame ako „základné zložky kognitívnej bázy s príznakmi invariantnosti, reprodukovateľnosti, axiologickou povahou, ktoré vystupujú ako etalóny a klišé. V kognitívnej báze sa uchovávajú ako národno-determinované minimalizované predstavy“ (Gudkov, 1999). Podľa J. Sipka, za národno-precedentné fenomény treba považovať „lingvokultúrne jednotky, ktoré sú v konkrétnom etnokultúrnom prostredí natoľko ustálené a známe, že vytvárajú stabilné sociálno-komunikačné modely ako hodnotové východisko pri opise aktuálnych reálií“ (Sipko, 2011).

Precedentný vyraz (výpoveď) sa v súčasnej ruskej lingvistike vníma ako „reprodukovateľný produkt rečovo-kognitívnej činnosti, ukončená jednotka, ktorá môže aj nemusí byť predikatívna; zložitý znak, ktorého celkový význam sa nerovná súčtu významov jeho jednotlivých komponentov, posledný je vždy „širší“ než jednoduchý súhrn významov“ (Gudkov, Krasnychová, Zacharenková 1997). Môžu byť internacionálne precedentné, ako aj národne precedentne. Ako príklad internacionálne precedentných môžeme uviesť biblizmy *hádzať perly sviniam /stratená ovečka /Judášov bozk/ dávajte cisárovi, čo je cisárovo, a Bohu, čo je Božie/ návrat strateného syna.* Známe sú v celosvetovom kontexte aj precedentné výrazy mytologického pôvodu: *Ikarov pád* / *planý poplach / jablko sváru* / *Pandorina skrinka / Augiášov chliev*, alebo aj historické výroky: *veni, vidi, vici/ hon na čarodejnice / kocky sú hodené / prekročiť Rubikon ako aj literárne: byť*, či *nebyť/ nikdy nehovor nikdy/ chuť prichádza* s *jedlom/ škaredé káčatko* (Dulebova 15).V našom výskume sa ale sústredíme na výrazy Putina, o ktorých sa v súčasnosti dá hovoriť ako o precedentných v kontexte rusky hovoriaceho lingvokultúrneho spoločenstva. Výskum toho, ktoré z nich sa už stali aj internacionálne precedentnými, a ako sú pritom interpretované a aktualizované, ponechávame na inú príležitosť.

Putinizmy ako precedentné výrazy

Najpopulárnejším smerom výskumu súčasnej ruskej politickej lingvistiky je snaha charakterizovať diskurzívne stratégie prezidenta V. Putina na príklade tzv. putinizmov (najpopulárnejších výrazov prezidenta), ktoré sa už stali okrídlenými výrazmi. Nejde ale len o analýzu jeho autorskej stratégie vo výbere konkrétnych jazykových prostriedkov, ale aj o pozorovanie a analýzu ďalšieho „samostatného" života týchto výrokov už ako precedentných výrazov súčasného politického diskurzu, ich prípadnú transformáciú a aktualizáciu: zámenu komponentov (lexikálna substitúcia), vynechávanie komponentov, doplňovanie a prípadnú (zriedkavú) kontamináciu. Analyzuje sa aj ich sústavný výskyt v masmédiách z hľadiska komunikačných stratégií ich využívania v rámci diskurzívnej opozície svoj – cudzí na pomyselnej osi proputinovská koalícia – antiputinovská opozícia (Adamka 2009), ako aj posuny denotátu a modifikácie konotačného významu.

Vedci, ktorí skúmajú precedentné výrazy vytvárané politickým diskurzom, najčastejšie analyzujú výroky, ktoré vybočujú zo štandardu tzv. učesaných politických prejavov (Štefančík, Nemcová 2015). V Spojených štátoch amerických a v Rusku sú preto rozšírené výskumy tzv. bušizmov a putinizmov, ktoré sa zverejňujú aj ako samostatné publikácie. Je to lákavá, ale podľa nášho názoru, nebezpečná cesta folklórizácie a zľahčovania až bagatelizovania vážneho javu. Putinove *мочить в сортирах* (vo význame *zabíjať*, argot), *мухи отдельно, котлеты отдельно* (*oddeľovať podstatné od nepodstatného*, žarg.), *деревянный макинтош* (úmrtie, truhla, doslovne *drevená rovnošata*, vojenský slang, v slovenčine *drevený spacák*), *схватить за одно место* (zneškodniť, doslovne *chytiť za pohlavný úd*, žarg.), *сопли жевать* (prejavovať nerozhodnosť, doslovne *žuť sopeľ*, argot), *прекратить истерику* (*prestať byť hysterický*), *замучаетесь пыль глотать* (*prestane vás baviť hltať prach*, vo význame neprekonateľné prekážky, ktoré vás po čase prestanú baviť, žarg.) sú mimoriadne populárne. Viacerí odborníci zdôrazňujú, že množstvo žargonizmov, ba až argotizmov značne odlišuje prezidenta Putina od ostatných politických činiteľov svetového formátu. Žiaľbohu, treba podotknúť, že prezident Putin týmto udáva aj tón celému súčasnému politickému diskurzu v Rusku, ktorý sa vyznačuje subštandardnou lexikou, charakteristickou pre menej vzdelanú, sociálne slabšiu a sčasti aj marginálnu časť ruskej spoločnosti, v snahe týmto prízemným spôsobom vyjadrovania vyvolať dojem hodnotovej, orientačnej a spoločenskej blízkosti, plne zapadajúcej do diskurzívnej stratégie svoj – svojim (myslím ako vy, vyjadrujem sa ako vy). Legalizuje tým aj kriminálny, zločinecký žargon: *отжать* (uchmatnuť, čmajznuť), *по понятиям* (podľa nepísaných pravidiel), *откатить* (aj tebe z toho kvapne),

распилить, отмыть (prať špinavé peniaze), *двушечку влепить* (napáliť dva roky väzenia).

Podľa odborníčky z Inštitútu ruského jazyka Ruskej akadémie vied N. Rozanovovej prezidentove výroky formujú novú frazeológiu a menia význam predtým zaužívaných slov a výrazov, napríklad štylisticky neutrálne sloveso *мочить* začínajú ľudia prednostne vnímať v jeho prenesenom (argotickom) význame *zabiť*. Aj známy ruský lingvista Maxím Krongauz hovorí o tom, že „v Rusku je tradíciou, že prvý človek štátu veľmi ovplyvňuje jazyk. Poznáme veľa príkladov vplyvu idiolektu Stalina, Chruščova, Gorbačova na jazyk v ZSSR. Putin sa stal vzorom spôsobu vyjadrovania, podľa môjho názoru, avšak nie v zmysle jazyka, ale v aspekte rečového správania. Ma výrazný jazykový prejav: často používa jazykový postup, ktorý sa v štylistike volá *znižovanie* (снижение): hovorí gramotne, štylisticky neutrálne a naraz— *мочить в сортире, замучаетесь пыль глотать, жевать сопли*. Pre recipienta tak nie je dôležité samotné slovo, ako spôsob vyjadrovania, charakterizujúci prezidenta Putina ako „ozajstného tvrdého muža“. Počas svojho prezidentovania sa ho pokúšal napodobniť aj D. Medvedev, ale výrazy ako *хватит кошмарить бизнес* (stačilo buzerovať podnikateľov) v jeho ústach zneli ako umelé vsuvky. U Putina to vyzerá nanajvýš prirodzene a zvýrazňuje to jeho roky budovaný obraz silného muža. Má reč nie byrokrata, ale mača, a tento spôsob funguje“ (Krongauz 2014).

Primárne a sekundárne zdroje analýzy

Najpopulárnejšími zdrojmi analýzu prejavov prezidenta Putina sú oficiálne stránky ako kremlin.ru, http://government.ru/ a pod. Samotné zdrojové texty (prejavy) z hľadiska „jazykovej kreativity“ sa značne líšia, a samozrejme, prezidentov vlastný idiolekt je málo výrazný v takých oficiálnych prejavoch ako je napríklad každoročné *Poslanie federálnemu zhromaždeniu*. Nakoľko prezident sa nerád zúčastňuje politických debát a už vôbec nie priamych názorových konfrontácií s „nesystémovou opozíciou“, kde by mohol prejaviť osobitosti (aj lexikálne) svojho idiolektu v plnom rozsahu, najproduktívnejšie z hľadiska analýzy jeho spontánnej jazykovej tvorby sú rozhovory, ktoré poskytuje zahraničným médiám a takisto i v RF veľmi populárny formát: každoročná *Priama linka s Vladimírom Putinom*. Je to netypický spôsob komunikácie s verejnosťou, ktorý si prezident vybral pre dosiahnutie obrazu „priameho, osobného kontaktu s ľuďmi“ s cieľom podčiarknuť jeho úlohu ako silného vodcu, ku ktorému sa občania môžu obracať so svojimi problémami. Daný spôsob sebaprezentácie v priamom prenose prispieva k budovaniu dojmu potreby zvyšovať úroveň centralizácie, keďže lokálne riadiace

orgány nedokážu efektívne spolupracovať s občanmi a reagovať na ich sťažnosti, a teda už len prezident zostáva poslednou garanciou spravodlivosti a zabezpečenia poriadku v krajine. Posúdiť pripravenosť daného priameho prenosu je problematické, ale kiež tento formát si nárokuje na spontánnosť, prezident si dovoľuje značne odbočovať vo svojom prejave od noriem oficiálneho ale aj publicistického štýlu, a snaží sa priblížiť svoje reakcie a odpovede štýlu hovorovému, pri ktorom lexikálne špecifiká jeho idiolektu vynikajú v plnom rozsahu.

Mimoriadne podnetnými a produktívnymi sekundárnymi zdrojmi výskumu a sledovania „samostatného mediálneho života" výrokov prezidenta už ako vysoko frekventovaných precedentných výrazov súčasnosti sú napríklad (samozrejme, okrem osvedčeného národného korpusu) aj verejné lingvisticky zamerané skupiny na sociálnej sieti facebook *Словарь года* (Slovník roka, v ktorej aktívne spolupracuje približne 1000 filológov, medzi najznámejšími sú napr. Gusejnov, Michejev), *Слово года* (*Slovo roka*, viac ako tisíc filológov, moderátor skupiny filológ a publicista Michail Epštejn) a *Словарь перемен* (Slovník zmien, okolo 2000 odborníkov, moderátorkou je známa spisovateľka a filológ Marina Višneveckaja). Tieto skupiny možno nielen sledovať, ale aj vnášať vlastné postrehy z oblasti jazykových noviniek v ruskom mediálnom a politickom diskurze.

Najužitočnejším zdrojom na analýzu sa nám však javia stránky informačného analytického systému *Medialogia* (*Медиалогия* http://www.mlg.-ru/), ktorý sleduje viac než 31.000 najvplyvnejších informačných zdrojov: televízie, rádiá, noviny, časopisy, tlačové agentúry, internetové prostriedky masovej komunikácie, blogy. Základom metodiky ratingu je tzv. index citovanosti, ktorý eviduje množstvo odkazov na prameň informácie v iných prostriedkoch masovej komunikácie a vplyv prameňa, ktorý odkaz publikuje. Ukazovateľ sa vypočítava každý mesiac na základe analýzy materiálov 31.000 médií. Spoločnosť *Medialogia* regulárne zostavuje na základe sledovania všetkých spomínaných médií aj ratingy memov a populárnych výrazov (najčastejšie spomínaných a opakovaných v priebehu určitého sledovaného obdobia). Výroky prezidenta Putina sa zvyknú často objavovať vo finálnej päťke, aj keď „výhercom" prvého polroka 2016 sa stal výrok premiéra D. Medvedeva adresovaný obyvateľom Krymu *Денег нет, но вы держитесь* (*Peniaze nie sú, ale vy sa držte*), ktorý bol v priebehu mesiaca jún spomenutý v médiách 4,4 tisíc krát.

Usúvzťažnenie pojmov intertextualita a precedentnosť

Nie je možné obísť ešte jeden aspekt, ktorý je spojený s témou nášho výskumu, a síce otázku autorskej originality výrazov Putina, ktoré sa stali precedentnými. Vo väčšine prípadov ide o (podľa našich pozorovaní) množstvo aktualizácií už existujúcich výrazov, ktoré vďaka autorite prezidenta a masovému opakovaniu a napodobňovaniu v masmédiách sa stavajú precedentnými, známymi celému spoločenstvu. Napríklad, vysoko frekventované „uši mŕtveho somára", ktoré s takou obľubou teraz, nasledujúc prezidenta, opakujú politici a účastníci diskusii na internete (pôvodne na stretnutí s kolektívom novín *Komsomolskaja pravda* prezident povedal „my nebudeme rokovať s pobaltskými krajinami o nejakých teritoriálnych nárokoch. Oni nedostanú Pytalovskyj okres, ale uši mŕtveho somára") majú pôvod v precedentnom pre ruskú lingvokultúru texte románu *12 stoličiek* I. Iľfa a J. Petrova.

Populárny výraz *palica moci* (*дубина власти,* v origináli v interview pre *Le Figaro* v roku 2000 „štát má v rukách palicu, ktorou udrie len raz. Ale hneď po hlave") taktiež nie je pôvodný prezidentov. Známy bol už aj v 18. storočí po vydaní knihy A. Nartova o Petrovi Veľkom a aktualizoval sa aj v 19. storočí najskôr vďaka vyjadreniu A.S. Puškina o Petrovi Veľkom („všetky spoločenské vrstvy si boli rovné pred jeho palicou"), a neskôr aj výrazu L.N. Tolstého *дубина народной войны* (palica ľudovej vojny) z románu *Vojna a mier.*

Pre pochopenie daného fenoménu by bolo vhodné sa zamyslieť nad usúvzťažnením pojmov intertextuality (viac známeho v medzinárodnom kontexte) a precedentných fenoménov (tradičného pre ruskú lingvistickú školu). N. Kuzminová navrhuje vnímať kognitívne kategórie intertextuality a precedentnosti synonymicky, ale predsa ich sémanticky rozhraničovať, nakoľko, podľa nej, je intertextualita translačným kódom kultúry ako systému tradičných ľudských materiálnych a duchovných hodnôt, a precedentnosť je zasa javom, ktorý sa môže, ale nemusí stať faktom kultúry (Kuzminovová 2009). Následne je napríklad špecifickosť mediálneho diskurzu spojená viac s precedentnosťou ako s intertextualitou, a práve precedentné texty a výrazy sú tzv. *тексты влияния (texty majúce vplyv) pre súčasné socium (pre určité lingvokultúrne spoločenstvo v konkrétnom čase). Harmonizuje to aj s úvahami* J. Kristevovej, podľa ktorej je intertextualita kategória retrospektívna, znamenajúca „textovú interakciu uskutočnenú vnútri daného konkrétneho textu, keď recipient chápe fenomén intertextuality ako indikátor toho, ako daný text interpretuje históriu a nesie ju v sebe" (Kristevová 1995).

Viacerí ruskí bádatelia, ktorí intertextualitu usúvzťažňujú s nadčasovou kultúrnou hodnotou, predpokladajúcou medzigeneračné spojenie, a precedentné fenomény so súčasnou aktuálnosťou, čo neznamená bezpodmienečnú aktuálnosť a významnosť aj v budúcnosti, teda ich existencia je ohraničená časom ich recepcií a reinterpretácií (a práve preto je pre existenciu precedentných fenoménov dôležitá ich „podpora" napríklad prostredníctvom masmédií, ktoré zabezpečujú ich najširšiu možnú recepciu u maximálne široký okruh recipientov). Intertextuálne fenomény prechádzajú precedentnou fázou, a to niekedy aj viackrát. Na druhej strane, texty šlágrov, populárne výrazy z filmu, reklamy, precedentné mená politikov (až na ojedinelé výnimky) majú relatívne krátku existenciu práve v podobe precedentných fenoménov, možno v danom čase známych väčšiemu okruhu ľudí ako intertextuálne znaky, avšak postupne sa vytrácajúcich z pamäti daného lingvokultúrneho spoločenstva. Špecifikum mediálneho diskurzu je viac spojené s precedentnosťou ako s intertextualitou, a práve precedentné texty a výrazy vystupujú ako už spomínané vplyvné texty, ktoré majú silnú čitateľskú odozvu, rezonujú v danom spoločenstve a vytvárajú nove „metatexty" (druhotné texty rôzneho žánru a štýlu). Môžeme teda hovoriť o vplyvných textoch pre určitú jazykovú osobnosť, skupinu, socium a celé lingvokultúrne spoločenstvá v konkrétnom období (Stradiotová 2015). Preto dnes môžeme analyzovať výrazy, charakteristické pre idiolekt Putina len ako precedentné výrazy, nakoľko môžeme o nich zatiaľ hovoriť iba ako o výrazoch a textoch vplyvu v synchrónnom aspekte.

Opisovanou fázou opakovanej precedentnosti vďaka prezidentovi Putinovi prechádzajú už predtým zaužívané výrazy *как швейцарские часы* (vo význame pracovať spoľahlivo a nepretržite, zaujímavé, že patrioticky naladený prezident nenašiel vo svojej reči na Valdajskom klube 2007 nejaký „ruský" príklad spoľahlivej prace). Takisto sa znovu spopularizoval výraz z kultového sovietskeho filmu *Miesto stretnutia sa nedá zmeniť* „nech učia svoju manželku variť šči", ale aj výraz z populárnej piesne V. Vysockeho *Debata pred televízorom* „Kde sú peniaze, Zina?" (Otázka Putina bola ironicky smerovaná na vedenie Dagestanu a primátora Machačkaly v roku 2009). Sarkastický výraz prezidenta o pochopiteľnosti „úplatkov šteňatami chrtov" (2015) priamo odkazuje na analogicky precedentný vyraz z komédie N.V. Gogoľa *Revízor* (1836), a to v podobe síce lexikálne netransformovanej, ale sémanticky značne pozmenenej.

Ako vidíme, aj v idiolekte prezidenta „nechýba ani takmer bezodná prítomnosť odkazov na vypracované a vžité modely z ruskej histórie, ako aj na autority klasickej ruskej i sovietskej literatúry. Ich zaužívané symboly a klišovité verba elata akoby napomáhali ľahšiemu chápaniu skutočnosti podávanej médiami" (Guzi 2008). Dokonca pravdepodobne aj v súčasnosti naj-

populárnejší jeho výraz (aj keď prevažne ironicky interpretovaný v súčasnom politickom diskurze), a síce *Духовные скрепы* (duchovný tmel), ktorý sa stal megapopulárny po prednesení *Posolstva Federálnemu zhromaždeniu* v roku 2012, má pôvod v prácach ruských štátnych dejateľov a filozofov začiatku 20. storočia, a viac krát sa opakuje napríklad v práci supútničky Lenina Alexandry Kollontajovej *Дорогу крылатому Эросу!*

Toľko kritizovaná (a hlavne šírená ako precedentný autorský vyraz) myšlienka prezidenta Putina o tom, že rozpad ZSSR bol *najväčšou geopolitickou katastrofou 20. storočia* (z *Poslania Federálnemu zhromaždeniu* v roku 2005) bola už v roku 1998 vyslovená prezidentom Lukašenkom v Minsku. A obľúbený (od prelomového roku 2014) výraz prezidenta *национал-предатели* (zradcovia národa), predtým malo spomínaný v ruskom politickom diskurze, je už roky populárny napríklad v anglojazyčnom diskurze (*national traitor*), ale pochádza ešte z čias Wejmarskeho Nemecka, v ktorom slúžil na označenie kolaborantov spolupracujúcich s okupačným režimom.

Najpopulárnejšie precedentné výrazy z autorskej dielne prezidenta

Samozrejme, exitujú aj originálne autorské prezidentove výroky, vyslovené väčšinou počas interview alebo „neformálnych“ rozhovorov, ktoré sú takisto maximálne frekventované, aktualizované a transformované v mediálnom a politickom diskurze, aj keď často majú štylistickú povahu hovorovú, s používaním zníženej až slangovej a vulgárnej lexiky.

Doslova triumfálny diskurzívny „pochod“ zažívajú napríklad *все выковыряли из носа и размазали по своим бумажкам* (*všetko vytiahli z nosu a rozmazali po svojich papieroch,* o byrokratických praktikách), *пахал как раб на галерах* (*drel ako otrok na galejach* – o svojom pracovnom nasadení), *помидорами не отделаются* (*len rajčinami za to nezaplatia*, ohľadom sankcií), *если кто-то решил утонуть, спасти его невозможно* (*keď sa niekto rozhodol, že sa utopí, jeho záchrana nie je možná* – vo vzťahu k politike prezidentov Erdogana a Omabu), oxymoron *беззащитный бомбардировщик* (*bezbranné bombardovacie lietadlo,* pôvodne sa prezident vyjadril *незащищённому российскому бомбардировщику* – vo vyhlásení o postupe tureckých ozbrojených síl), *Россия не находится между Европой и Азией. Это Европа и Азия слева и справа от России* (*Rusko nie je medzi Európou a Áziou, ale Európa a Ázia sú naľavo a napravo od Ruska*), *мотыжить свою грядку как святой Франциск* (*obrábať svoje políčko ako svätý František*, poukázanie na nevyhnutnosť každého občana sústrediť sa na jemu pridelené úlohy, zaujímavé

je, že pri toľko proklamovanej ruskej pravoslávnej duchovnosti prezident nenašiel vhodnejší príklad na vyjadrenie usilovnej práce medzi pravoslávnymi svätcami), *если бы у бабушки были другие, определенные половые признаки, она была бы дедушкой* (*keby babička mala iné pohlavné znaky, bola by deduškom* – o tom že politika nepozná podmieňovací spôsob), *Где посадки?* (kde sú uväznené?), *поганой метлой* (*špinavou metlou* – vyhadzovať zodpovedných za korupciu), *кто нас обидит, тот трёх дней не проживёт* (*kto nám ublíži ten neprežije ani tri dni*), *национальная идея России – это патриотизм* (*národnou ruskou ideou je patriotizmus*). Ako vidíme, každý druhy autorský vyraz sa nedá vnímať ako štylistický neutrálny, a paradoxne práve tieto výrazy získavajú najväčšiu popularitu a najväčší počet napodobňovateľov a aktualizátorov.

Viacerí odborníci zdôrazňujú rastúcu tendenciu v ruskom politickom diskurze smerujúcu k „reinterpretácii“ a vylepšovaniu dejín. Spomínaná inštrumentalizácia dejín má prudko vzostupnú tendenciu od roku 2014, ktorú zadáva svojimi prejavmi samotný prezident, viac krát opakujúci historizmy *carateli, нацисты, ополченцы, фашисты, Новороссия* a legitimizujúci tým ich aktuálnosť (avšak, odkedy je projekt *Novorossija* „uzavretý“ zo strany Kremľa, ako šibnutím čarovnej poličky zmizlo z médií aj vyššie uvedené historické precedentné meno). A práve v súvislosti s historickým pátosom prezident začína používať inak pre jeho idiolekt nepríznačné vysoké „knižné“ výrazy, ako napríklad *duchovná krstiteľnica* („Именно в Крыму в Херсонесе крестился князь Владимир... по сути русский народ много веков борется за то, чтобы твёрдой ногой встать у своей исторической *духовной купели*“), *sakrálny význam* („Крым для России имеет *сакральное значение*“ – explicitný prenos problematiky anexie z roviny medzinárodnoprávnej a politickej do roviny religióznej, mystickej). Musíme ale podotknúť, že málo ktoré výroky prezidenta (až na vysoko frekventovaných *zelených človiečikov* a *zdvorilých ľudí*) dnes vyvolávajú takú vlnu ironických aktualizácií ako práve kvazihistorické, pravoslávne a duchovne zafarbené vyjadrenia. Množstvu mediálnych transformácií *sakrálneho významu* (*полный сакрал* vo význame úplný koniec, ďalej niet kam – syntaktická alúzia na rokmi zaužívaný vulgarizmus *полный пиздец,* alebo *СаКралверни, где взял* vo význame ak si to ukradol - vráť to tam kde to bolo predtým). Na základe pozorovania viacerých médií a internetových diskusií by sa v súčasnosti dalo tvrdiť, že slovo *sakrálny* v ruskom jazykovom obraze sveta úplné zmenilo nielen svoju konotáciu, ale čiastočne aj predtým zaužívaný denotát.

Zaujímavé je, že podľa našich pozorovaní, nie všetky „trefné“ výrazy prezidenta sa stavajú precedentnými výrokmi súčasného politického diskurzu. Najčastejšie sa proces „zabudnutia“ tyká tých z nich, ktoré prestávajú

zodpovedať rýchlo meniacemu sa politickému (hlavne medzinárodnému) smerovaniu vlády. Napríklad, v prvom momente populárny citát na tému „prečo sa Američania toľko starajú o „európske telo“, možno preto, že sami sa ho nechcú vzdať, veď to je také dobré telo“ („По поводу того, что «Газпром» вгрызается в тело Европы. Чего так американцы беспокоятся за *европейское тело*, я не знаю. Может быть, потому, что сами не хотят от него отрываться, нравится, тело хорошее“) vyzeral, že má veľký potenciál, minimálne jeho časť *хорошее тело Европы* stať sa vysoko precedentným, avšak, nasledujúca politika kritiky európskych hodnôt, straty morálky zo strany Európy, označovanie ju za Gayropu a pod. prinútili politický diskurz „zabudnúť“ na vyššie uvedený výraz ako taký, ktorý nezodpovedá smerovaniu súčasnej politickej rétoriky.

Záver

Viacerí lingvisti zdôrazňujú skutočnosť, že väčšina precedentných výrokov prezidenta Putina má nielen výrazný expresívny charakter, ale aj to, že „sémantika jeho frazém je skoncentrovaná okolo základnej schémy *tvrdá ruka*“ (Sedych 2014). Podľa štatistiky popularity prezidenta väčšine jeho recipientov spomínaný spôsob rečového prejavu nanajvýš vyhovuje, a hovorové jazykové prostriedky plne zodpovedajú obsahu „tvrdých rečí silného muža“ a robia ho v očiach potenciálnych voličov ešte viac „svojim“. Aj keď samozrejme zaznievajú aj kritické hlasy, namierené nielen na obsah vyjadrení, ale aj na samotný spôsob prejavu, idiolekt prezidenta, ktorý spisovateľ V. Jerofejev označil ako jazyk populárnej a tradičnej obscénnej lexiky v Rusku (мата), jazyk utláčania, jazyk bezpodmienečných príkazov a archaický jazyk.

Pritom sa ale nedá pochybovať o tom, že kým v Rusku bude aj naďalej rásť tendencia glorifikácie prezidenta, a budú sa šíriť výzvy k jeho kanonizácii až svätorečeniu (čím sa aktívne zaoberajú členovia organizácie *Национальный комитет + 60* už od roku 2015), a zástupca vedúceho úradu prezidenta RF Vjačeslav Volodin a jemu podobní budú aj naďalej produkovať vlastné precedentné výroky typu „Je Putin–je Rusko. Nie je Putin–nie je Rusko“ (Valdajský klub, október, 2014), ktorý bol 82.000 raz opakovaný v Runete (ruskojazyčnom internete) v priebehu pár mesiacov, dovtedy sa všetky výroky prezidenta tiež budú „sakralizovat“ a okamžite nadobúdať charakter precedentných výrazov.

V praktickej rovine skúmania politického diskurzu a idiolektov politikov s ním spojených, má v súčasnosti „veľký potenciál realizácia interdisciplinárneho výskumu na rozhraní odborov jazykovedných, mediálnych štúdií či

mediálnej komunikácie, sociológie, politológie, psychológie a iných humanitných a sociálnych disciplín“ (Dulebová 2013). Ako sme sa snažili poukázať v našom výskume diskurzívne jazykové praktiky jednotlivých aktérov politiky sú priamo namierené na nadobudnutie, udržiavanie alebo realizáciu moci (Štefančík 2014), pričom pri realizácii politickej komunikácie vystupujú do popredia nielen politické názory a ideológia presadzovaná konkrétnym politickým aktérom, ale aj jeho osobnostný potenciál, schopnosti a charizma.

Literatúra

ADAMKA, P. (2009). Koncepty "náš " – "cudzí" a hľadanie vlastnej národnej identity. In: *Európske kontexty interkultúrnej komunikácie*. Nitra: UKF, s. 353-354.

BARTHES, R. (2004): Rétorika obrazu. In: CÍSAŘ, K. (ed.): *Co je to fotografie.* Praha: Herrmann & synové, s. 51-62.

CINGEROVÁ, N. (2012): Opozícia skupinových subjektov ako konštitučný prvok diškurzu. In: *Nová filologická revue*, roč. 4, č. 2, s. 124-136.

DULEBOVÁ, I. (2013): K otázke definície pojmu politický diskurz, In: *Jazyk a diskurz v kultúrnom a politickom kontexte spisovnej slovenčiny*. Bratislava: Veda, s. 45-51.

DULEBOVÁ, I. (2011): Podoby súčasnej českej a slovenskej politickej lingvistiky. In: *Jazyk a kultúra*, 8/2011.

DULEBOVÁ, I. (2015): *Precedentné fenomény súčasného ruského jazyka : interkultúrny a lingvodidaktický aspekt*. Bratislava: Univerzita Komenského.

GUDKOV, D., KRASNYCHOVA, V., ZACHARENKOVA, I. (1997): Nekotoryje osobennosti funkcionirovanije precedentnych vyskazyvanij. In: *Vestnik Moskovskogo universiteta*, №4, s. 107.

GUZI, L. (2008). Mediálny text v postsovietskom období. In: *Médiá a text II*, Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, s. 53-62

KRISTEVOVA, J. (1995): Bachtin, slovo, dialog i roman. In: *Vestnik MGU*, № 1., s. 97-124.

KRONGAUZ, M. (2014). Vyrabatyvajutsja specialnyje slova nenavisti. In: *Novaja gazeta*, 103/2014, http://www.novayagazeta.ru/society/65242.-html?p=2 [28. 7. 2016].

KUZMINOVA, N. (2009). *Intertext: tema s variacijami. Fenomeny jazyka i kuľtury v intertextuaľnoj interpretacii*. Omsk.

ORGOŇOVÁ, O.; DOLNÍK, J. (2010): *Používanie jazyka*. Bratislava: Univerzita Komenského.

SEDYCH, A. (2014): K voprosu ob idiopolitičeskom diskurze V.V. Putina, http://journals.uspu.ru/attachments/article/1118/5.pdf [28. 7. 2016].
SIPKO, J. (2011): *Teoretické a sociálno-komunikačné východiská lingvokulturológie.* Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.
STRADIOTOVÁ, E. (2015): Komunikatívna kompetencia. In: *Fórum cudzích jazykov: časopis pre jazykovú komunikáciu a výučbu jazykov, roč.* 7 č. 2 , s. 101-107
ŠUĽMANOVA, J. (2014): Vojna epochy pozdnego feodalizma. In: *Raznoglasija,* 5.10.2014, http://www.colta.ru/articles/specials/4512 [28. 7. 2016].
ŠEJGALOVA, J. (2000): *Semiotika političeskogo diskurza*. Moskva: Peremena.
ŠTEFANČÍK, R., NEMCOVÁ, A. (2015): The Emigration of the czechoslovak inhabitants in the language of the communist propaganda. In: *Historia y Comunicación Social*, Vol. 20, no. 1, s. 89-105.
ŠTEFANČÍK, R. (2014): Politický jazyk v koncepte konfliktných línií. In: BREVENÍKOVÁ, D.; KVAPIL, R. (eds.): *Cudzie jazyky v premenách času IV*. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM, s. 252-257.

Tento príspevok je súčasťou riešenia grantového projektu VEGA 1/0347/15 *Parlamentný jazyk v koncepte štiepnych línií.*

Kontakt:

PhDr. Irina Dulebová, Ph.D.
Katedra rusistiky a východoeurópskych štúdií
Filozofická fakulta
Univerzita Komenského v Bratislave
E-mail: irinablava@centrum.sk

FRAGMENTY HODNOTOVÉHO OBRAZU RUSKA V SÚČASNÝCH SLOVENSKÝCH MÉDIÁCH

Jozef Sipko

Abstract

Fragments of Value Picture of Russia in the Present Slovak Mass Media. *In the article the author analyzes the value-based picture of Russia in the present Slovak mass media. The print media serve as the main object of research as they depict Russia mainly from the point of view of its policy. As documented in the examples given in the article individual Slovak media and the writers standing behind them show obvious signs of preconception and prejudice in relation to Russia. Their attitude is clearly biased. The material we have presented proves that some media describe Russia from a definite negative point of view, whereas in some others we can observe a tendency for certain objectivity in regard to Russia and in the others Russia is described solely positively. The author concentrates on key linguistic units, which contain an appraising element and at the same time divides his article into individual thematic units.*

Kľúčové slová: Rusko, jazyk, obraz, hodnoty, predurčené, médiá, slovenské
Key words: Russia, language, picture, values, biased, mass media, Slovak

Úvod

Hľadanie konkrétneho hodnotového obrazu predstavuje v lingvokultúrnom priestore jeden z hlavných aspektov súčasných filologických výskumov. Každý jazyk obsahuje výrazný hodnotovo-zmyslový priestor (Alefirenko 2010), dekódovanie ktorého vytvára predpoklady pre objektivizovanie našich poznatkov o konkrétnej etnokultúre. V uvedenom kontexte hľadanie a objektivizovanie hodnotového obrazu Ruska nadobúda v súčasnosti značný rozsah aj vzhľadom na opätovný antagonizmus Rusko – Západ. Jeho presvedčivými jazykovými kódmi sú oživené či nové výrazy ako:

1. nová studená vojna, hybridná vojna, informačná vojna,

ktoré potvrdzujú trvalú politickú logiku – vždy ide o moc bez ohľadu na politický systém. Keď sa rozpadol ZSSR a Rusko bolo výrazne oslabené, vytváralo sa zdanie, že vyššie uvedený antagonizmus je minulosťou. No keď sa Rusko vrátilo na svetovú politickú scénu, pri jeho hodnotení sa opäť objavili jazykové klišé, ktoré sa používali v sovietskom období a v období *studenej vojny*. V danom príspevku je pozornosť sústredená na hodnotový obraz súčasného Ruska v reprezentačných slovenských a okrajovo v ruských médiách (P – Pravda, S – Sme, T – Týždeň, ZaV – Zem a Vek, STV, VSH – ViaSatHistory, LG – Literaturnaja gazeta) v kontexte udalostí posledného obdobia. V uvedenej analýze sú využité metodologické postupy lingvokulturológie a politickej lingvistiky (Čudinov, 2010), v rámci ktorých sa v centre pozornosti nachádzajú jazykové jednotky s axilogickým obsahom, prostredníctvom ktorých sú hodnotené súčasné udalosti.

Etnokultúrne rusizmy

Sú z rôznych etnokultúrnych zdrojov a vďaka ich sociálno-komunikačnej funkčnosti obsahujú výrazný hodnotový potenciál. Prostredníctvom nich sa pomerne výstižne charakterizujú politické reálie súčasného Ruska. Po pomerne nečakanom vstupe Ruska do vojny v Sýrii sa vyjadrovali prognózy o neistom výsledku ruského vojenského zásahu a teda aj o riziku pre samotné Rusko, pričom v pozadí aktuálneho hodnotenia je známy výraz *ruská ruleta*, ktorý vytvára konotácie značného rizika:

2. ***Sýrska ruleta****. Rusko nasadilo v Sýrii 28 bojových lietadiel a 2000 vojakov* (P.24.9.2016).

Takmer nevyčerpateľný obsah má známy frazeologizovaný historizmu z čias Kataríny II. a jej favorita (a podľa niektorých historikov aj právoplatného manžela) *Potemkina*. Čo všetko sa dá svojim spôsobom výsmešne pomenovať v kontexte známeho výrazu. Týždenná prezentácia nových automobilov v Bratislave vyvolala aj trochu ironické pohľady:

3. ***Potemkin*** *sa opäť raz predviedol v Bratislave v plnej poľnej* (P.24.9.2016).

Jednou z presvedčivých charakteristík ruskej kultúry je jej dlhodobý literárnocentrizmus, v rámci ktorého sa literárne reminiscencie (Suprun, 1994)

využívajú v pozícii hlavného hodnotového ukazovateľa. Pri dlhodobom sledovaní uvedeného fenoménu ruskej kultúry je možné vytvoriť objektívnu hierarchiu ruských spisovateľov vo vedomí Rusov a čiastočne aj za hranicami Ruska. Ruské literárne reminiscencie sú funkčné takisto v slovenskom prostredí. Nárast radikálnych politických tendencií v Európe vyvoláva rozmanité komentáre. Po víťazstve pravicového radikála N. Hofera v prvom kole rakúskych prezidentských volieb za „zapojil" do komentovania M.J. Lermontov názvom svojho románu *Hrdina našich čias:*

4. ***Fašizmus našich čias*** (S.27.4.2016)

Takmer presným opisom istej osamelosti, no zároveň aj nepoddajnosti je názov románu J. Dolt-Mihálika, ktorý je známy aj vo sfilmovanej podobe pod tým istým názvom. Niekedy v tej istej pozícii osamelosti sa ocitne slovenský premiér Fico napríklad, keď bol jednoznačne proti kvótam pre prijímanie utečencov. Kvôli uvedenému postoju bol neraz ostro kritizovaný, no občas ho aj ľutovali:

5. ***Sám vojak v poli*** (P.24.9.2015).

Etnokultúrne sovietizmy

Predstavujú ďalšie jazykové kódy v súčasnom politickom diskurze. Ako je všeobecne známe, jedným zo symbolov Októbrovej revolúcie je krížnik *Auróra*, po výstrele z ktorého sa začal útok na Zimný palác, vtedajšie sídlo Dočasnej vlády. V sovietskom období slovo *Auróra* obsahovalo vysoko pozitívne konotácie. Tak ako mnohé iné jazykové sovietizmy v postsovietskom období prešlo radikálnou hodnotovou transformáciou, hoci sa žiada pripomenúť, že v súčasnosti je krížnik *Auróra* múzeom na rieke Neva, v ktorom sa nachádzajú exponáty z jeho legendárnej histórie, pričom spomínaný *výstrel z Auróry* bol iba epizódou v jeho bohatej histórii. No práve táto epizóda je hlavným lingvokultúrnym reprezentantom napríklad pri kritike súčasnej ľavice:

6. Od prvého ***výstrelu z Auróry*** *podvodníci dodnes zneužívajú populizmus ľavicovej ideológie* (T.2016.13).

Pravidelným podnetom k súčasným **protiruským postojom** sú sovietske reminiscencie. Známy český mím B. Hybner zdôvodňoval spôsob písania slova „clown" v češtine práve paralelami z nedávnej minulosti:

7. Bol by som rád, keby sa slovo „klaun“ písalo zase pôvodným anglickým pravopisom. Tá anomália vznikla tuším v päťdesiatych rokoch z iniciatívy komunistického činiteľa Štolla – zariadil, aby sa anglické mená a názvy písali ***ako v Rusku****. Takmer sme u nás písali* ***Šejkspír*** (P.14.3.2016).

Hoci sovietske reminiscencie vo svojej väčšine vyvolávajú **negatívne asociácie**, jednotlivé udalosti súčasného sveta akoby korigovali uvedené hodnotenie niektorých stránok sovietskej skutočnosti. Po tom, čo sa stali známe niektoré súvislosti s veľkou finančnou aférou firmy *Panama Papers*, v rámci ktorej sa uvádzali mená známych politických, športových a iných osobností, ktoré sa vyhýbali plateniu daní a milióny dolárov prevádzali do tzv. *daňových rajov*, sa objavila úvaha (Krempaská 2016) o istej nevyhnutnosti znovuobnovenia triedneho boja:

8. Ponaučenie, čo plynie z Panamských dokumentov, je vo svojej podstate jednoduché: Znovu máme do činenia s inou obmenou ***triednej vojny*** (P.19.4.2016).

Vysoká miera korupčného správania sa súčasných politikov a iných vplyvných ľudí vyvoláva aj v Rusku istú **nostalgiu** za sovietskym obdobím, kde taká korupcia nebola možná (LG.2016.12). V tejto súvislosti Čugunov (2016) uvádza pozitívny obraz druhého najsilnejšieho muža Brežnevovej doby Suslova, pričom priamo v názve svojho článku cituje slová A. Macedonského*: „Nie je nič otrockejšie, ako je bohatstvo“:*

9. ***M.A. Suslov****...nemal ani chatu, ani vlastný byt a časť zo svojho platu odvádzal do Fondu mieru a do Detského fondu* (LG.2016.12).

Osobnosti

Hodnoty/antihodnoty tvoria ľudia a preto komentovanie politiky každého štátu zákonite vychádza z rôznych konotácií s jeho významnými osobnosťami. Negatívne hodnotenie súčasného Ruska sa asociačne pravidelne opiera najmä o sovietske obdobie a o jeho najvýznamnejšie osobnosti.

Hoci *Lenin* zomrel v roku 1924 a ZSSR sa rozpadol v r. 1991, reminiscencie z jeho revolučnej, ideologickej a politickej činnosti sa pravidelne využívajú v pozícii jazykových prostriedkov kritiky najmä súčasnosti. Pre kritiku premiéra *Fica* a jeho „sociálnych balíčkov“ poslúžilo jedno z hesiel komunizmu:

10. V duchu ***leninského „každému podľa jeho potreby“*** *sú podnikatelia na to, aby dotovali sociálne slabých* (S.9.9.2016).

Mnoho polemiky vyvolala utečenecká kríza, ktorá sa začala v r. 2014. Niektoré krajiny, medzi nimi aj Slovensko, sa stavali kriticky voči spôsobu, akým sa prijímali státisíce utečencov v niektorých západných krajinách. Rakúska ministerka vnútra požadovala zrušiť dotácie EÚ pre tieto krajiny. Bývalý tlačový orgán ÚV KSS Pravda jej výzvu odsúdil známym sovietizmom:

11. To je ***boľševické*** *vydieranie* (P.2.9.2016).

S Októbrovou revolúciou a *Leninom* sa spájajú asociácie s osudom československých utečencov po r. 1948 a táto téma sa otvorila v kontexte obrazu významných predstaviteľov bývalého režimu *Biľaka a Pješčáka,* ktorým v ich rodiskách odhalili pamätné tabule. Proti tomu vystúpila skupina aktivistov a v niektorých médiách ich obhajovali, lebo podľa tejto verzie trpeli v dôsledku ideológie *Lenina*:

12.Takto trpel po úteku reprezentant tretej generácie utečencov pred géniom revolúcie ***Leninom*** (S.31.5.2016).

Hodnotový obsah mena *Stalin* je na prvý pohľad akoby jednoznačne negatívny. Ten sa ustálil najmä po XX. zjazde KSSZ r. 1956, hoci v súčasnom Rusku uvedená negatívna tendencia v hodnotení *Stalina* nie je tak presvedčivá. No za hranicami Ruska sa meno *Stalin* stalo precedensom násilia, diktatúry, nespravodlivosti až zločinu na najvyššej štátnej úrovni. Práve precedentnosť tohto mena je určitou hodnotovou normou pre charakteristiku podobných historických osobností. V Anglicku sa za násilného a nespravodlivého panovníka považuje najmä *Henrich VIII*, ktorý okrem iného dal popraviť dve svoje manželky. Filmový dokument o ňom obsahoval aj také hodnotene:

13. Aj my sme mali svojho ***Stalina*** (VSH.11.9.2016).

Stalinov spolupracovník a neskôr jeho kritik *Chruščov* je ďalším živým hodnotovým antroponymom. Osud veľkého hudobného skladateľa *D. Šostakoviča* bol veľmi zložitý a bol zobrazený okrem iného v románe J. Barnesa The Noise of Time. V recenzii uvedenej knihy sú v stručnosti zobrazené jednotlivé fragmenty zo života skladateľa, pričom éra *N.S. Chruščova*

(1953-1964) je spomenutá cez známu lingvokulturému (Vorobjov, 1997), ktorá v ruskom prostredí má podobu „boľšoj kukuruznik“:

*14. **Stalin** zomrel, pri moci je **Nikita Kukuričný klas Chruščov*** (S.24.3.2016).

Kukurica je jedným z hlavných jazykových kódov Chruščova nielen v Rusku. Známy slovenský básnik Ľ. Feldek spomína na zákaz svojej knižky poézie, v ktorej bola ironická zmienka o kukurici:

*15. N.S. Chruščov v tom čase propagoval **kukuricu**. V mojej knižočke bola veta: „Nedráždi ju havkaním“. Kniha išla do šrotu* (S.31.3.2016).

Putin a súčasné Rusko ako objekt kritiky

V pravicových médiách je *Putin* zobrazovaný jednoznačne negatívne, pričom sa využívajú mnohé navonok nesúvisiace asociácie. Návšteva amerického prezidenta *B. Obamu* na Kube koncom marca 2016 vyvolala poznámku, ktorá súvisela s niekdajším spojenectvom Kuby so Sovietskym zväzom:

*16. Obama bol na Kube, špinaví americkí imperialisti skôr či neskôr dobyjú túto sovietsku baštu. **Putin** sa určite urazí a bude chcieť stratu dáko kompenzovať... Na rane má napríklad **Slovensko*** (S.24.3.2016).

V prozápadnom tábore je **Rusko** jednoznačne zobrazované ako **agresor** najmä po vypuknutí ukrajinskej krízy začiatkom r. 2014. Intenzívnejšie sa začali používať výrazy ako *nová studená vojna, hybridná vojna, informačná vojn*a, ktoré sa stali hlavnými ukazovateľmi antagonizmu medzi Západom a Ruskom:

*17. Rusko vedie v **informačnej vojne*** (S.31.3.2016).

Putin so svojou politikou je často posudzovaný ako človek, ktorý do istej miery obnovuje totalitný režim zo sovietskeho obdobia a tieto asociácie sa zvlášť posilnili po **rusko-ukrajinskom konflikte** a najmä po pripojení (anexii) Krymu k Rusku v marci 2014. Dosť typickým v uvedenom kontexte je postoj bývalého predsedu KDH J. Figeľa:

*18. Nie proti **Rusku**, ale proti zneužívaniu moci* (S.17.2.2016).

V rámci neobmedzenej politickej moci, ktorá sa pripisuje *Putinovi*, sa publikujú materiály s kompromitujúcim obsahom, ktoré sa týkajú ruského politického zákulisia (Procházková, 2016). Jedného z *Putinových* spolupracovníkov *Kiseľova* mali usvedčiť hackeri z finančných podvodov:

*19. Ako **hlásnu trúbu Kreml'a** nachytali hackeri* (S.4.6.2016).

V našich krajinách po rozpade sovietskeho systému začali pôsobiť viaceré *mimovládne organizácie*, ktoré sú v značnej miere financované Západom. Vo vládnych kruhoch Ruska vyvolávajú určitú nedôveru, čo je tiež zdrojom kritiky *Putina*:

*19. Mimovládny sektor podľa **Putina** škodí Rusku* (T.2016.22).

Mnoho verzií bolo uverejnených po vražde ruského opozičného politika *B. Nemcova* v r. 2015 bezprostredne pri Kremli. Takmer automaticky sa začali rozširovať úvahy o *Putinovej* priamej zodpovednosti za tento zločin. Známe novinárka P. Procházková (2016) uvádza nové verzie na základe rozhovoru s ruským právnikom *Prochorovom*. Hoci pripúšťa, že *Putin* nebol iniciátorom tejto vraždy, no nezbavuje ho politickej zodpovednosti za ňu:

*20. **Putin** k vražde **Nemcova** príkaz asi nedal* (S.20.4.2016).

Putin je v týchto kruhoch vnímaný ako predstaviteľ mocenskej až agresívnej politiky, voči ktorej je potrebná sila:

*21. A na **Putina** platí sila* (S.28.4.2016).

Ruský prezident predstavuje obraz politika, ktorý sústredil do svojich rúk všetku politickú moc a tým sa dôležité záležitosti Ruska **zosobňujú** v ňom, ako keby *Putin* a Rusko sa hodnotovo prelínali. Informácia o neúspešnom štarte ruskej kozmickej rakety to potvrdzuje:

*22. **Putin** sa hnevá. Premiéra kozmodrómu nevyšla* (P.28.4.2016).

Putin je dlhodobo objektom kritiky mnohých komentátorov, ale aj autorov satirických žánrov. O jednom z nich bol uverejnený nasledujúci materiál:

23. ***Putin***, ***Putaut****. Slovinský komik paroduje* ***Putina*** *a dobýja svet. Je skvelé vládnuť krajine Rusov, môžete vtedy zorganizovať zimnú olympiádu, aj keď je vonku štyridsať stupňov* (S.9.3.2016).

Hodnotenie *Putina* je v uvedenom kontexte vyjadrované už takmer jazykovými klišé ako *diktátor, agresor, predstaviteľ totalitnej moci*. Takto hodnotená politika *Putina* sa stáva istým modelom, či precedensom aj pre posudzovanie iných krajín. Medzi ne patria Poľsko a Maďarsko, ktoré v istých kruhoch Západu sú kritizované z antidemokratických opatrení:

24. Budapešť a Varšavu pobúrili slová B. Clintona, že sa usilujú o ***putinovskú diktatúru*** (P.18.5.2016).

Ten istý obraz využila začiatkom júna kandidátka na úrad prezident USA H. Clintonová počas svojho vystúpenia proti kandidátovi za republikánov D. Trumpovi. Obvinila ho:

25. Podporuje ***diktátora Putina*** (STV1.4.6.2016).

V súčasnom Rusku sú funkčné projekty pod názvom Russkij mir. Ich realizácia v zahraničí vyvoláva v protiruskom prostredí viditeľné obavy. Kritizujú sa také reality, ako je obnovovanie ruských kozáckych tradícií, negatívne je hodnotený známy autor A. Dugin a iné kultúrno-spoločenské aktivity (Skopec 2016):

26. Ako funguje ***Kremeľ****?* (S.24.5.2016).

Trvalým fenoménom v politickom hodnotení Ruska je jeho export strategických surovín, najmä ropy a plynu, ktoré sa viditeľne stali významným nástrojom politických kalkulácií *ruského medveďa*:

27. Rusi otvorili kohútiky s lacným plynom. ***Ruský medveď*** *aktuálne vháňa do Európy rekordné objemy plynu* (P.25.5.2016).

Zvlášť po udalostiach v Kyjeve začiatkom r. 2014 a následnom rusko-ukrajinskom konflikte sa pravidelne začali ozývať hlasy o novej *studenej vojne*, pričom v kruhoch stúpencov Západu za hlavného vinníka zostrenia medzinárodného napätia bolo a je považované Rusko:

28. Najväčšou hrozbou pre Západ je riziko radikálneho populizmu a z vojenského hľadiska ***Rusko*** (S.12.4.2016, Krčmárik, uvádza slová Applebauma).

Podobnú pozíciu zaujíma Onderčanin (2016), keď hovorí o *informačnej vojne* medzi Ruskom a Západom. Známa metafora *mráz z Kremľa* je z pera reformného komunistu obdobia Pražskej jari *Z. Mlynáře*. Podľa súčasného autora sa v súčasnej ruskej propagande zneužívajú aj idey *panslavizmu*:

29. V Európe dávno zúri vojna. ***Informačná. Z Kremľa už neprichádza len mráz****, ale aj falošné správy* (S.12.4.2016).

Ako vyplýva z ilustrácií o proruských stanoviskách, za ich stúpencov sa okrem iného považuje aj časopis Zem a Vek (ZaV). Tým sa zákonite ocitol v zornom uhle kritikov dnešného Ruska:

30. Slovenský časopis si pýtal ***podporu Rusov*** (S.12.4.2016).

Dlhodobo sa považuje za proruského politika český prezident *Miloš Zeman*, za čo je pravidelne kritizovaný vo vybraných slovenských médiách. Z uvedeného kontextu vyplýva, že akákoľvek pozitívna pozícia vo vzťahu k Rusku obsahuje jednoznačne záporné atribúty:

*31. V Česku udáva tón****... proruský a nacionalistický Zeman*** (S.27.4.2016).

Hoci vo vybraných slovenských médiách prevažujú protiruské pozície, v jednotlivých postojoch sa hľadá aj možný kompromis medzi Ruskom a Západom. Taký to dojem vytvárali informácie o zasadaní Rady NATO a Rusko v apríli 2016:

32. ***NATO s Ruskom*** *sa ani po pauze nezhodli. Izolovaná Moskva by bola ešte nebezpečnejšia* (P.21.4.2016).

V rámci protiruskej kampane bolo využité aj 30. výročie *výbuchu Černobyľskej jadrovej elektrárne.* Vo viacerých publikáciách sa zdôrazňovali negatívne aspekty tejto tragickej udalosti, z ktorých vyplývalo, že Rusko poškodilo mnohých:

33. ***Černobyľ*** *pocítia ľudia ešte roky* (S.26.4.2016).

Pravidelne počas májových sviatkov sa prezentujú bohaté reportáže o výročí pre jedných *oslobodenia*, pre druhých *konca druhej svetovej vojny v Európe*. Protichodné hodnotenia niekedy vyúsťujú až do totožného hodnotenia nacistického Nemecka a ZSSR, keď obe krajiny sa podieľali na obsadení Poľska. V posledných rokoch určitým fenoménom májových osláv sa stali najmä ruskí motocyklisti pod názvom *noční vlci*. V protiruskom tábore sú jednoznačne považovaní za symbol ruskej agresivity, pričom sa pravidelne zdôrazňuje, že niektorí z nich sú osobnými priateľmi *Putina*:

34. Hlavná svorka ***nočných vlkov*** *príde na Slovensko* (S.4.5.2016).

Aby ich obraz bol čo najnegatívnejší, využívajú sa asociácie s tragickými stránkami z ruských dejín, akým bolo obdobie cára Ivana IV:

35. Ivan IV, známy ako Hrozný, mal svojho času taký systém. Opričnina sa to volalo. Keď bolo treba, povarili Ivanových neprajníkov v kotloch, prípadne stiahli z kože. Malinko zmutovali. ***Psiu hlavu nahradila vlčia*** (S.4.5.2016).

Poľské orgány *nočných vlkov* cez vlastné územie nepustili, hoci poľský minister zahraničia vyjadril istý údiv nad takým konaním. Mnoho diskusií bolo aj ohľadom ich prejazdu cez Slovensko a iné krajiny na ceste do Berlína k pamätníku sovietskych vojakov. Nepriaznivý postoj k ním je obsiahnutý takisto v jazykovej hre:

36. ***Mať*** *vlka, či* ***mat*** *vlka* (S.4.5.2016).

Iné slovenské médiá komentovali prejazd *nočných vlkov* viac menej neutrálne:

37. Zo Slavina sa ***noční vlci*** *presunuli do Svidníka* (P.5.5.2016).

Aj práve prebiehajúce MS v ľadovom hokeji v Moskve a Petrohrade v máji 2016 ponúkli priestor na rozširovanie obrazu *ruskej sily* v reportáži o voľnom dni našich hokejistov, ktorí sa boli pozrieť na vojenskú prehliadku v Petrohrade:

38. Pozreli si ukážku ***ruskej sily*** (S.10.5.2016).

Rusko v priaznivom svetle

Priaznivý obraz Ruska sa často spája so slovenským premiérom *R. Ficom.* Najmä v pravicovom a prozápadnom prostredí je považovaný za proruského politika, čo ako keby potvrdil svojou účasťou na oslavách 70. výročia víťazstva ZSSR nad Nemeckom v máji 2015, kde spolu s českým prezidentom *Zemanom* boli jedinými zástupcami EÚ. V súvislosti s oficiálnou návštevou čínskeho prezidenta v Čechách v marci 2016 prozápadní autori a časť verejnosti kritizovali rozsiahle pocty čínskemu prezidentovi a vhodnou asociáciou sa tu zdali byť postoje *Fica* k Rusku:

39. Aj keď ***prokremeľská úchylka Fica*** *naháňa hrôzu, na také prejavy servility, akou bola vlajkosláva na trase čínskej delegácie, by si azda ani on netrúfol* (S.30.3.2016).

Po slovenských parlamentných voľbách 5. marca 2016 sa *Ficovi* pomerene rýchlo podarilo zostaviť koaličnú vládu. Bolo evidentné, že je vystavený veľkému psychickému tlaku a v dôsledku toho musel podstúpiť operáciu srdca. Istý čas sa v médiách objavovali informácie, že *Ficova* rodina si nepraje zverejňovať informácie o jeho zdravotnom stave. Pravidelní kritici nenechali *Fica* v pokoji ani vtedy. Príznačnými sú v tomto kontexte sovietske reminiscencie s negatívnymi konotáciami, ako bola havária jadrovej elektrárne v Černobyli, keď sovietske orgány zo začiatku všetko tajili, ba dokonca 1. mája 1986 organizovali v neďalekom Kyjeve veľkú provládnu manifestáciu. Hoci tragická udalosť sa odohrala už počas éry *Gorbačova*, autor tu spája *Fica* s predchádzajúcimi najvyššími predstaviteľmi ZSSR:

40. Čo majú spoločné 30. výročie ***Černobyľa*** *(26. apríl) a* ***koronárny syndróm premiéra?*** *Jedno i druhé bolo utajované. Tajiť všetko, čo sa utajiť dá, je* ***komunistický reflex****. Učiteľmi transparentnosti mladého* ***Fica*** *boli osobnosti ako* ***Brežnev****,* ***Andropov****,* ***Černenko****, ktorých vozili po tribúnach, aj keď už nevedeli vstať s postele* (S.29.4.2016).

Uvedená ilustrácia vyvoláva asociácie so starorímskym politikom *Katom,* ktorý každé svoje vystúpenie bez ohľadu na tému zakončil vetou:

41. A nakoniec si myslím, že ***Kartago musí byť zničené****.*

Je známe, že viacerí slovenskí diplomati sú absolventmi sovietskych vysokých škôl, najmä známeho MGIMO. Absolvovali ho bývalí ministri zahraničia *Kukan, Kubiš* a takisto ich nasledovník *Lajčák*. Keď sa posledne me-

novaný stal opätovne ministrom zahraničia, tak okrem bežného hodnotenia jeho osoby sa objavil mnohoznačný **rusizmus** s viacerými možnými konotáciami:

42. Miroslav Lajčák: Stúpajúci ***moskvič*** (T.2016.13).

Po rozšírení NATO na východ do krajín bývalého sovietskeho bloku nie všetci boli a sú tým nadšení. Na jednej strane sa zdôrazňuje bezpečnosť našich krajín v rámci NATO a na strane druhej *ruské nebezpečenstvo*. Tieto pozície vyvolávajú jednoznačný nesúhlas u mnohých ľudí a príkladom týchto postojov je známy spevák *Jožo Ráž*. V rozsiahlom rozhovore okrem iného povedal:

43. Naša jediná ***istota je Putin a Rusko.*** *Rusi majú najlepšie zbrane na svete. A zatiaľ sú zárukou, že tu žijeme v akom takom pokoji. Ale keď podľahnú oni, nebude pomoci.* ***Putin*** *je partia, ktorá jediná to zatiaľ drží, aby to bolo tak, ako to je.* ***A držím mu päste****. Ale dúfam, že Rusi nepovolia. Lebo ak dostanú* ***Putina****, po ktorom tak strašne idú, skončíme všetci. A náš terajší premiér je najprofesionálnejší z tých, ktorí tu sú. Robí, čo sa dá* (ZaV.2016.3).

V tábore prozápadných stúpencov bolo Rusko kritizované za svoju vojenskú angažovanosť v Sýrii. Iní však vidia Rusko v súvislosti s vojnou v Sýrii triezvejšie (Svoboda, 2016) a prijímajú to ako zákonitú politickú realitu súčasného sveta, keď sa Rusko za prezidenta *Putina* vrátilo na svetovú politickú scénu, ktorú v podstate opustilo za *Gorbačova a Jeľcina*:

44. Biely dom však vidí aj to, že Rusko sa vrátilo do ***veľmocenskej hry*** *o Blízky východ a nie je ochotné prenechať Sýriu napospas* (ZaV.2016.4).

Sú zaznamenané nielen politické prezentácie *Putina*. Počas slávnostného záverečného ceremoniálu na MS v ľadovom hokeji v Moskve v máji 2016 bol prítomný aj ruský prezident, ktorý prišiel na ľadovú plochu a kapitána majstrov sveta z Kanady vyobjímal:

45. Kanaďanov prekvapil aj ***Putin*** (P.25.5.2016).

Opätovný návrat Ruska do svetovej politiky je na Západe prijímaný odmietavo a najmä USA sa snažia vytvoriť isté nárazníkové pásmo z krajín východnej Európy, v ktorých rozmiestňujú svoje vojská a rakety. M. Pullman (2016) hovorí o *Medzimorí*, teda o strategickom protiruskom projekte, ktorý bol v niektorých politických kruhoch známy aj v minulosti. V súčasnosti by

mal projekt *Medzimoria* vytvoriť strategické spojenectvo najmä krajín Východnej a Strednej Európy ako istú protiruskú hrádzu. Autor sa zahral aj s originálnym novotvarom:

46. Medzimorie v hľadáčiku Oceánie. Ako sa pečie ***„Medzimoriak“*** (ZaV.2016.4).

Dlhodobou témou v posledných rokoch sú *sankcie* proti Rusku a odvetné opatrenia zo strany Ruska. Pravidelne sa táto téma opakuje najmä v súvislosti s možnosťou ich obmedzenia, či zrušenia, pričom sa zdôrazňujú škody, ktoré vznikli nielen na strane Ruska, ale aj v jednotlivých krajinách EÚ. Nezabúda sa pritom zdôrazniť, že slovenský premiér *Fico* sankcie považuje za nezmysel:

47. Čaká Rusov zmiernenie ***sankcií*** *EÚ?* (P.3.5.2016).

Niektorí autori (Buchláková 2016) priamo zdôrazňujú, že v *sankcie* viac ublížili krajinám EÚ:

48. Vo vojne ***sankcií*** *vedie Rusko. Trpia nielen potravinári.* ***Sankcie*** *proti Rusku sa minuli účinku* (P.1.6.2016).

Zahraničné súvislosti

V súvislosti s ukrajinskou krízou, či rusko-ukrajinským konfliktom sa negatívne hodnotenie súčasného Ruska, ako je to ukázané vyššie, opiera o sovietske asociácie. Rusko je tu predstavené ako krajina, ktorá sa ani zďaleka nezbavila sovietskych mentálnych a psychologických ukazovateľov, čo je podľa podobných interpretácií jedným z hlavných dôvodov *ruskej agresie* proti Ukrajine. Ukrajinský poslanec afganského pôvodu Mustafa Nayyem zdôrazňuje práve uvedené rozdiely (Onderčanin 2016):

49. Keď to porovnáme s tým, čo je v Rusku, tak vidíte rozdiely v mentalite aj v tom, ako ďaleko sme od ***sovietskej mentality a Ruska ušli*** (S.19.4.2016).

Po vypuknutí ukrajinskej krízy v r. 2014 sa jednoznačne zhoršili rusko-americké vzťahy, zvlášť po *anexii* (*pripojení*) Krymu k Rusku. No je možné zaevidovať aj pozitívne americké asociácie vo vzťahu k Rusku, ktoré ale sú nepriaznivo prijímané medzi stúpencami Západu. V práve prebiehajúcej americkej prezidentskej kampaní vyvolával mnohé rozporuplné úvahy

hlavný republikánsky kandidát *D. Trump*. Mnohí pozorovatelia si všimli, že v oficiálnom Rusku je hodnotený relatívne priaznivo:

50. ***Trumpa*** *v kresle najmocnejšieho muža sveta by radi videli len* ***Rusi****, kde majú svoje skúsenosti s prekrúcaním pravdy* (S.20.4.2016).

Potvrdzujú to viaceré materiály v ruských médiách. G. Starostenko (2016) priamo konštatuje:

51. Pre nás ***on nie je najhorší****. Jeho program sa čiastočne kryje so socialistickými ideami, ktoré sú blízke pre mnohých* (LG.2016.12).

Obraz Západu sa v rámci protiruských postojov využíva ako akýsi **hodnotový ideál**. Mnohí protirusky zameraní autori sú nespokojní aj so Západom najmä, podľa nich, pre jeho malo razantné protiruské postoje:

52. Byť súčasťou často zlyhávajúceho ***Západu*** (T.2916.13).

Pomerne rozšírená tendencia, v rámci ktorej je Rusko už apriórne hodnotené záporne, má viaceré podoby. Od razantných radikálnych postojov, požadujúcich *sankcie* a iné kroky, ktoré by Rusko priviedli k „poslušnosti“, až ku vzťahom konštruktívnejším, požadujúcim určitý pragmatizmus a teda aj nevyhnutné potreby dialógu s ním, ako to vyjadril francúzsky diplomat P. Vimont:

53. ***Rusko*** *dokáže zničiť stabilitu. Musíme s ním hovoriť* (P.14.3.2016).

Pomerene rozšírená je tendencia, v rámci ktorej sa zdôrazňuje zásadný prínos západných hodnôt pre svet, no tento hodnotový postoj pravidelne naráža na kritiku uvedených západných hodnôt, obsahom ktorých je niekedy až tvrdý individualizmus, ktorý sa veľmi negatívne odráža v profilovaní mladých ľudí:

54. Dnešné deti sú vychovávané ***americkým spôsobom****, plné arogancie, neúcty k dospelým aj učiteľom, voči okoliu a majetku* (P.14.3.2016).

Záver

V ľudských hodnotových pozíciách veľmi dôležitú úlohu zohrávajú naše apriórne postoje. V plnej miere to platí o hodnotení Ruska v slovenskom

mediálnom prostredí. Slovensko v tomto smere je výrazne rozdelené a ako ukazujú naše ilustrácie hodnotový obraz Ruska obsahuje svojim spôsobom nezlučiteľné postoje. Predstavitelia antiruského tábora akoby potvrdzovali model trvalého nepriateľstva, ktorý už v starovekom Ríme, ako je to uvedené vyššie, prezentoval *Kato* pri svojom hodnotení Kartaga. V podobnom duchu sa nesú jednotlivé komentáre v protirusky zameraných médiách. Typickým v tomto zmysle bol komentár Š. Hríba, v ktorom kriticky analyzoval jednotlivé aspekty politiky EÚ a zakončil to *katovsky*:

55. ***A za rohom je Rusko*** (T.2016.19).

V týchto médiách som nezaregistroval jedinú pozitívnu zmienku o Rusku! Proruské postoje v istom zmysle opakujú idey našich slovanofilov ešte z XIX. st. Neraz idealizovaný obraz Ruska vyvolával niektoré protirečivé konanie. Napríklad pri prekladoch ruskej klasiky do slovenčiny jednotliví národovci mali pochybnosti, či preklady Gogoľových Mŕtvych duši neznehodnotia obraz Ruska ako možného ochrancu Slovanov.

V každom prípade objektivizovať akýkoľvek obraz v politickom kontexte je v praktickej rovine takmer nemožné. Každá súčasná významná udalosť so sociálno-komunikačným medzinárodným dosahom má spravidla protirečivú interpretáciu. Napríklad ukrajinská pilotka *N. Savčenková*, odsúdená v Rusku a hneď nato vymenená za dvoch ruských zajatcov bola hodnotená legendárnym antroponymom:

56. Ukrajinská Jana z Arku (T.2016.22).

Iný známy Ukrajinec, historik a *spisovateľ O. Buzina,* zavraždený v Kyjeve, je vysoko hodnotený v ruských médiách. Na jeho počesť v LG boli uverejnené verše J. Moric, v ktorých je v tomto zločine priamo obvinený Západ:

57. No ty vernulsa – i ubyt.	*Vrátil si sa, zabili Ťa.*
Imejet zapad žalkij vid.	*Smutný je pohľad na západ.*
S fašistami v odnoj kompaniji,	*S fašistami v jednej kompánii,*
On Lorku rasstreľal v Ispaniji.	*Lorcu zastrelil v Hispaniji*

(preklad: J. S.).

Je zrejmé, že tento spor o hodnotových vzťahoch Západu a Východu v obraze Ruska je nekonečný. Dlhodobo sa potvrdzuje istá priorita Západu v schopnosti vládnuť nad inými, čo sa neraz interpretuje ako pokrok, prinášajúci aj iným, či už si to prajú, alebo nie. **Dobyvateľská mentalita Západu** je funkčná dodnes. Predstavitelia Západu neraz hovoria o obhajovaní

a rozširovaní svojich hodnôt, dokonca najvyšší predstavitelia USA oficiálne obhajovali a obhajujú svoju účasť vo Vietnamskej vojne tým, že *bránili svoje hodnoty*. Zdá sa však, že pojem hodnota v súčasnosti musí mať inú interpretáciu, nemal by byť ohraničený etnogeografickými hranicami. Naozajstné hodnoty môžu byť funkčnými iba ako všeľudské. Predstavitelia Západu sa pravidelne odvolávajú na idey, ktoré vzišli z boja za nezávislosť USA a z Francúzskej revolúcie. V uvedenom kontexte sa zdôrazňuje sa najmä **idea slobody.** No akosi sa zabúda, že pôvodná ide sa skladala z troch slov:

58. *Liberte, egalite, fraternite – sloboda, rovnosť, bratstvo.*

Vyzdvihuje sa *sloboda* napríklad pri voľnom predaji zbraní aj slepým, psychicky narušeným v zmysle sloganu:

59. Zlého človeka so zbraňou zastaví iba ***dobrý človek so zbraňou*** (STV2.8.6.2016).

Ako ukázala posledná masová vražda v Orlande na Floride, nekritizuje sa voľný predaj zbraní v duchu onej *slobody,* ale hľadajú sa úplne nepodstatné príčiny tohto zločinu. A tak nám zostáva ponúka:

60. Sloboda – bez bratstva.

Literatúra

ALEFIRENKO, N. (2010): *Lingvokuľturologija. Cennostno-smyslovoje prostranstvo jazyka*. Moskva: Flinta – Nauka.

BUCHLÁKOVÁ, L. (2016): Vo vojne sankcií vedie Rusko. In: *Pravda*, 1.6.2016, s. 12.

CUPRIK, R. (2016): Rusi obišli Poľsko cez Bratislavu. In: *Sme*, 4.5.2016, s. 4.

CUPRIK, R. (2016): Slovenský časopis si pýtal podporu Rusov. In: *Sme*, 12.4.2016, s IV.-V., príloha.

ČUDINOV, A. (2010): *Političeskaja lingvistika*. Moskva: Flinta – Nauka.

ČUGUNOV, A. P. (2012): Net ničevo boleje rabskovo, čem bogatsvo. In: *Literaturnaja gazeta*, 2012.12, s. 3.

DULEBA, A.; GÁLIS, T. (2016): *Rusko, Ukrajina a my. Rozhovory Tomáša Gálisa s Alexandrom Dulebom*. Bratislava: Premedia.

GRUNMANNOVÁ, B. (2016): Tragický génius, vrak Šostakovič. In: *Sme*, 24.3.2016, s. 10.
KOPCSAY, M. (2016): Sľuby a väčšina nestačia. In: *Sme*, 27.4.2016, s. 12.
KRČMÁRIK, M. (2016): Európania o vojne nehovoria, ale môže vypuknúť. In: *Sme*, 12.4.2016, s. 12-13.
KREMPASKÁ, A. (2016): Opäť triedny boj? In: *Pravda*, 19.4.2016, s. 30.
KÚDELOVÁ, K. (2016): Putin, Putaut. In: *Sme*, 9.3.2016, s. 10.
KVASNIČKA M. (2016): Nemožno sa báť, keď sa smeješ. In: Pravda, 14.3.2016, s. 30.
NICHOLSON, T. (2016): Fašizmus našich čias. In: *Sme*, 27.4.2016, s. 12.
ONDERČANIN, L. (2016): Ukrajinci zomierali za hodnoty Únie. In: *Sme*, 19.4.2016, s. 8.
ONDERČANIN, L. (2016): V Európe dávno zúri vojna. Informačná. In: *Sme*, 12.4.2016, IV. – V., príloha.
ONDERČANIN, L. (2016): Černobyľ pocítia ľudia ešte roky. In: *Sme*, 26.4.2016, s. 8.
PROCHÁZKOVÁ, P. (2016): Ako hlásnu trúbu Kremľa nachytali hackeri. In: *Sme*, 4.6.2016, s. 11.
PROCHÁZKOVÁ, P. (2016): Putin k vražde Nemcova príkaz asi nedal. In: Sme, 20.4.2016, s. 12.
POKORNÝ, J., ROSTAS, T. E. (2016): Jožo Ráž: Boh a satan hrajú šachy a stále sú v remíze. In: *Zem a Vek*, 2016, č. 3, s. 72-77.
PULLMAN M. (2016): Medzimorie v hľadáčiku Oceánie. In: *Zem a Vek*, 2016, č. 4, s. 76-79.
SCHUTZ, P. (2016): Úrad pre Pelegriniho a volebný rozpočet Smeru. In: *Sme*, 29.4.2016, s. 9.
SKOPEC, R. (2016): Ako funguje Kremeľ? In: *Sme*, 24.5.2016, s. 11.
SLÁVIK, M. (2016): Mať vlka, či mat vlka. In: *Sme*, 4.5.2016, s. 13.
SLOBODA, P. (2016): Rusko nevliezlo v Sýrii do pasce. In: *Zem a Vek*, 2016.4, s. 11.
STAROSTENKO, G. (2016): Neokony protiv Trampa. In: *Literaturnaja gazeta*, 2016, č. 12, s. 2.
SUPRUN, A. E. (1994): *Tekstovyje reiniscenciji kak časť jazyka*. Minsk: 8. Meždunarodnyj kongress MAPRJAL. Doklady.
SZUCS, M. (2016): Pozreli si ukážku ruskej sily. In: *Sme*, 10.5.2016, s 19.
ŠKOPEC, R. (2016): Rusko vedie v informačnej vojne. In: *Sme*, 31.3.2016, s. 11.
RUŽINSKÁ, V. (2016): Rusi otvorili kohútiky s lacným plynom. In: *Pravda*, 25.5.2016, s. 1.20.
VOROBJOV. V. (1997): *Lingvokuľturologija. Teorija i metody*. Moskva: RUDN.

Kontakt:

Prof. PhDr. Jozef Sipko, PhD.
Inštitút rusistiky
Filozofická fakulta
Prešovská univerzita v Prešove
E-mail: jozef.sipko@unipo.sk

HISTORICKÁ SYMBOLIKA V POLITICKOM DISKURZE POSTSOVIETSKEHO RUSKA

Ľubomír Guzi

Abstract

Historical symbology in Political Discourse of Post-Soviet Russia. *Russian society in its own complexity and evolution has a typical forms of expression. In media and political discourse we can trace a clues of uniqueness in the proces of momentuous thistorical course. In our article we focuse on the distintive historical symbology of co-called "Time of Troubles" in post-soviet Rusiia in which dominated struggle between divers groups of oligharchs, political elites, units of informal economy and organised crime. Distinctively we draw a feature of "semibankirshchina" (adopted from a period in Russian history (early 17th century) called "semiboyarshchina") as a epithet to the period of Russia in late 1990s – characterised by the creation of an oligarchy, where power and finances are controlle at the minimum by seven mayor banks.*

Kľúčové slová: historický symbol v jazyku, politický a mediálny diskurz, postsovietske Rusko, ruská politika
Keywords: historic symbols in language, political and media discourse, pos-soviet Russia, Russian politics

Diskurz a jazykový symbol

Zo samotného názvu nášho príspevku je zrejmé, že jeho obsahová stránka bude pretkaná vektormi pôsobenia troch hlavných premenných, ktorými sú pojmy historického symbolu, politického diskurzu a obdobia, ktoré sa v odbornej aj populárno-náučnej literatúre týkajúcej sa problematiky ruskej histórie a spoločnosti označuje ako postsovietske. Synteticko-eklektická výslednica analýzy týchto troch javov má za cieľ poskytnúť predstavu o danom období z pohľadu fungovania a používania historickej symboliky v spoločensko-politickom diskurze, ktorý je len jedným z mnohých prejavov jazyka – reči v určitej, špecifickej oblasti. Všeobecnejšie môžeme diskurz označiť ako „súvislý text, ktorý obsahuje ohraničený súbor tvrdení, vychádzajúcich z určitých premís a majúci svoju vnútornú logiku. Môže byť

nielen určitým spôsobom uvažovania, ale aj spôsobom predstavenia určitých entít z istých pozícií“ (Riabova 2010: 307-308). Z tejto definície vyplýva, že v takomto chápaní ide predovšetkým o určitý rečový, to jest diskurzívny proces založený na používaní jazykových prostriedkov. Jazyk ako taký, predstavuje zložitý semiotický systém, ktorý je tak či onak, popri mnohých iných prístupoch, systémom, ktorého jednotkám je vlastná technológa dvojakého označovania (nominácie) – „prvotné označovanie prebieha ako relácia jazykového znaku v systéme s všeobecne prijatým, zaužívaným, významom, zovšeobecňujúcim a zohľadňujúcim sociálnu skúsenosť národa. Znaky prvotného označovania (prvotnej nominácie – slová, slovné spojenia) si vyžadujú rozpoznávanie v procese reči – vo výpovedi“ (Ufimceva 1986: 52). V klasickom ponímaní môžeme za jazykový znak považovať jedine významové jednotky, predovšetkým slovo (glosému) a morfému. Ich význam predstavuje obsah daného znaku. Materiálnym, teda hmotným, exponentom znaku je jeho znenie (vo všeobecnosti teda výrok, vyjadrenie či slovný zvrat). Nás bude zaujímať práve prejav jazykového znaku v jeho symbolickom zdôvodnení a opodstatnení, ako sa znak stáva symbolom a ako funguje na platforme určitej formy (politickej) diskurzu v určitom historickom období (v našom prípade ešte zasahujúcom do súčasnosti). Samotné slovo *symbol*, prenesené zo starej gréčtiny (σύμβολον) znamená znak, znamenie, cieľ, dokonca nebeský jav. V súčasnosti sa však chápe ako určitý hmotne (vecne) vyjadrený znak, ktorý má v danej skupine ľudí dohodnutý a známy význam. Symbol môže obsahovať ohromnú informáciu (napr. kríž v kresťanstve). Každý symbol je teda aj nositeľom potenciálnej energie, pričom tento potenciál chápeme ako silu, ktorá je kedykoľvek schopná dať sa do pohybu a prejaviť sa. Tým sa symbol stáva prostriedkom na ovládanie, prípadne riadenie ľudí, môže človeka vtiahnuť do prostredia určitej ideológie, alebo pod vplyv iných síl. V rôznych skupinách sa môže rozpoznávať odlišne (napr. osud svastiky). A. Losev ide až tak ďaleko, že princíp vytvárania samotnej zmyslovej podstaty je prvotne založený v symbole a vychádza zo štruktúry symbolu – chápe ho ako „vnútorno-vonkajšie vyjadrenie“ veci alebo javu, istú dialektickú duálnu jednotu, ktorá jediná umožňuje neoddeliteľnú a súčasne nezjednocujúcu existenciu foriem vnútorného a vonkajšieho“ (Losev 1976: 67). Symbol predstavuje celostnosť veci a vyššej reality. V tom najmenšom detaile sa môže ukrývať charakteristika celostnosti v jej najutajenejšej hĺbke, uchvacujúcej a povznášajúcej dokonalosti. Symbol sa preto často chápe ako „rameno rieky“ bočiacemu k niečomu vyššiemu než je ľudská subjektívnosť (dokonca k niečomu božskému; napr. vo filozofickom ponímaní P. Florenského je to priamo Boh) (Sozina 1998: 57). V našej analýze sa snažíme nadviazať na skúmanie problematiky vzájomných vzťahov symbolov v jazyku, ktoré sú historicky pod-

mienené a motivované. Historický symbol v jazyku nie zriedkakedy prináša javy, spojené s verbálnym vplyvom na individuálne i kolektívne spoločenské vedomie, ktoré sa môžu skúmať na materiáloch a úrovniach mýtov, legiend, rozličných tabu a eufemizmov, dokonca magických zaklínaní a náboženských prikázaní, v neposlednom rade aj politickej propagandy a komerčnej reklamy, ktoré svojim spôsobom predstavujú zosobnenie „verbálnej mágie". Takýto druh „mágie" sa zintenzívňuje v súčasnosti, kedy sa jej vplyv zmnohonásobuje pomocou masmédií a najnovších foriem prenosu informácií, pričom nezáleží na tom, či ide o mediálne prostriedky tlačené, vizuálne, audiovizuálne, zvukové alebo spojené s najnovším používaním rozličných sociálnych sieti, mobilných aplikácii a podobne. Historický symbol, ktorý je v jazyku predstavený slovom, slovným spojením alebo jednoduchou vetou, môže do istej miery zrodiť aj mýtus – nastáva mytologizácia vedomia, ktorá modifikuje správanie ľudí. Symbol, ktorý chápeme a opisujeme ako historický môže mať podobu mena (často precedentného – *Lenin*, *zubatovščina, piatyj šturm, velikije pobedy*, *trudovyje rubeži*), slovesa (*dognať i peregnať*, *perestraivaťsia*), číslovky (*1812, 1905, 1917*) alebo jednoduchých syntagmatických alebo syntaktických konštrukcií (*chrustaľnaja noč, rubiť okno v Jevropu, pianyj šturm Zimnego dvorca*). Existuje určitá logika symbolu, podľa ktorej sú určité jednotlivé skupiny symbolov medzi sebou prepojené, logicky skĺbené dohromady, čo umožňuje pristupovať k ním systematicky a vysvetľovať ich, prevádzať ich na jazyk racionálnych termínov. Výstavba jazykového sveta historických symbolov reči (to jest aj diskurzov) prebieha s pomocou intenzívneho používania slov a frazeologizmov (s historickou sémantikou a obsahom), ktoré formujú komplexné rečové – komunikačné pozadie (základňu), súčasne sú, alebo postupne sa stávajú, kľúčovými a ich používanie s rastúcou intenzitou viditeľne vplýva na vnímanie sveta a formovanie svetonázoru nositeľov jazyka, ako aj ľudí, osvojujúcich si daný jazyk. Každý takýto symbol je expresívny, môže byť upravený trópmi, predstavuje mnohovalentný jav, veď každé prehodnocovanie histórie je zároveň aj prehodnocovaním jej čiastkových symbolov, nachádzajúcich sa vo vedomí i podvedomí človeka, čím sa starým symbolom priradzujú nové obsahy. Historický symbol v jazyku a jeho prehodnotenie prebieha najčastejšie v oblastiach, v ktorých dochádza k zámernému vtrhnutiu do kognitívneho systému recipienta: v politickom, mediálnom, komerčnom a sociologickom či náboženskom diskurze.

Historický symbol sa na jazykovej znakovej úrovni premieta v rôznych rovinách, vyžaduje si určité tematické okruhy v rôznych typoch diskurzu, pričom politický diskurz spoločne s mediálnym sú jeho hlavným podhubím a sférou pôsobenia zároveň. Ako správne poznamenávajú ruskí autori, dôležitou je pritom aj zmyslová zameranosť a úmysel diskusie, ktorá sa na jazy-

kovej úrovni odráža v komplexe sémanticky prepojených slov a slovných spojení, v tézach, argumentačných aktov a podobne. Istý problém predstavuje to, že každý si v komunikačnom prúde môže pre seba vyčleniť svoje vlastné tematické bloky informácií, ktoré ho zaujímajú v daný moment, čo priamo zodpovedá tvrdeniu o neuniverzálnom chápaní textu ako takého, ktoré bolo vytýčené v postulátoch kognitívnych vied (Baranov, Michajlova, Satarov 2004). Východisková štruktúra diskurzu predstavuje akýsi druh výrokovej logiky v podobe postupných elementárnych propozícií, spojených medzi sebou klasickými vzťahmi konjunkcie, disjunkcie a pod. Základné elementy diskurzu sú predstavené a opisované udalosťami, ich účastníkmi, performatívnou informáciou a neuskutočnenými udalosťami „nie-udalosťami“ (filozof termín „no-evenement“ podľa Comte-Sponville 2012: 553-554), to jest, ako to špecifikuje Demjankov, patria medzi ne hlavne „a) okolnosti, sprevádzajúce udalosti; b) pozadie, vysvetľujúce udalosti; c) hodnotenie účastníkov udalosti, d) informácia, dávajúca do vzájomnej súvzťažnosti, relácie, diskurz a udalosť“ (Demjankov 1982: 7). Ako už bolo spomenuté vyššie, v procese osvojenia si kontextu rečovej výpovede musia účastníci tejto interakcie disponovať spoločnými základnými znalosťami – reáliami (*background knowledges*) ako jazykového, tak aj historického a kultúrneho charakteru, ktoré, napríklad, ruská autorka I. V. Giubbenetová definuje ako „sociálno-kultúrne pozadie, charakterizujúce prijímanú reč“ (Giubennet 1981).

Ako podotýka francúzsky autor P. Sériot, dominantnou charakteristikou verbálneho diskurzu je jeho dialogický aspekt, ktorý sa skúma v dvoch dimenziách – individuálno-osobnostnej a sociálnej. Neexaktnosť z toho vyplývajúcu autor veľmi jasne formuloval konštatovaním, že „nie je možné byť absolútnym pánom zmyslu výpovede, história a podvedomá zložka vnášajú svoju nepriezračnosť do naivnej predstavy o priezračnosti zmyslu hovoriaceho subjektu (Sériot 1999: 53).

V súčasnosti skúmanie diskurzu patrí medzi obľúbené problémové oblasti rôznych humanitných vied. Zvyknú sa vyčleňovať rôzne smery výskumu, napríklad, už klasická teória rečových aktov vyplývajúca z filozofie prirodzeného jazyka, ďalej interakcionálna sociolingvistika, etnografia komunikácie, pragmatika, konverzačná a variačná analýza, pričom základnými východiskami pre ne sú výsledky a aparát takých disciplín ako lingvistika, antropológia, sociológia, filozofia, teória komunikácie, sociálna psychológia, kybernetika a výskum umelej inteligencie a pod. Stalo sa už etalónom uvádzať pri charakteristikách diskurzu vyjadrenie T. A. van Dijka, že diskurz je vlastne „prívalom reči, jazykom v jeho neustálom pohybe, ktorý do seba nasáva mnohorakosť historickej epochy, individuálne a sociálne osobitosti ako komunikanta, tak aj komunikačnej situácie, v ktorej prebieha,

v ktorej sa odohráva vzájomný kontakt. V diskurze sa takto odráža mentalita a kultúra, ako národná a všeobecná, tak aj individuálna, súkromná (Dijk 1988: 155). Takýmto chápaním „klasik žánru“ hneď v počiatkoch jeho definovania rozprestrel ohromné krídla sémantického rozsahu samotného termínu, ktorý sa často používa, okrem iného, v sociológii, politológii, sociálnej semiotike, kde sa používalo označenie diskurzívnych postupov (praktík – také chápanie je vlastné Michelovi Foucaultovi 1996: 35). Francúzskemu filozofovi patrí aj myšlienka o tom, že na diskurz by sa malo nahliadať nie ako na nejakú tematickú jednotu, ale na akúsi „hru pravidiel“, ako na „spôsob narábania, manipulovania konceptmi“ (Foucault 1996: 71).

Aby sme prešli k meritu tretinovej premennej nášho článku – politickému diskurzu, zhrnieme pohľad na všeobecný pojem samotného diskurzu ešte raz a to definíciou predstaviteľa francúzskej školy P. Sériota, ktorý vymedzil osem významov termínu diskurz a to: 1) ekvivalent k pojmu reč; 2) jednotka, ktorá svojim rozsahom prevyšuje frázu (výrok); 3) pôsobenie výpovede na jej recipienta s prihliadaním na okolnosti výpovede; 4) rozhovor ako základný typ výpovede; 5) reč z pozície hovoriaceho ako protipól k rozprávaniu, ktoré neberie do úvahy takúto pozíciu; 6) používanie jazykových jednotiek, ich rečová aktualizácia; 7) sociálne alebo ideologicky ohraničený typ výpovedí, napríklad, feministický diskurz a 8) teoretický konštrukt, určený na výskum podmienok výstavby a produkcie textu (Sériot 1999: 16).

Politický diskurz

Vyššie uvedené skutočnosti by nám mali poslúžiť preniesť sa aspoň k rámcovej charakteristike akejsi podmnožiny diskurzu, teda k diskurzu politickému, ktorý vlastne predstavuje spôsob výkladu sociálnej reality v hlavných termínoch politiky (predovšetkým vo vzťahu k moci), pričom ide o určitý druh praktickej verbálnej rečovej aktivity (na úrovni saussurovskej *langage*), ktorý je štruktúrovaný príslušnými textami (pojmami, konceptmi) a obsluhuje politické procesy (Irchin 2002). Nesmieme však zabúdať na spojitosť tohto typu diskurzu s jeho siamskym dvojčaťom – diskurzom mediálnym. Ten začal takmer okamžite priťahoval pozornosť jazykovedcov (Hodge, Kress 1993; Fowler 1991) rovnako, ako sa novodobé sprostredkovanie správ aktuálnou žurnalistikou (*news journalism*) zameriava na sprostredkúvanie a tým aj dodávanie patričného vplyvu (nehovoriac priamo o moci) rôznym mienkam, názorom, osobitne lídrom, známym osobnostiam a vlastne všetkým, ktorí priťahujú pozornosť verejnosti (Koteyko 2014).

Neustávajúci vplyv médií na súčasnú spoločnosť inšpiroval mnoho odborníkov z danej oblasti, aby zamerali svoje práce na kritickú analýzu mediálneho priestoru, mediálnych textov, čím by sa za nimi odhalilo možné politické a iné pozadie. Je nepopierateľné „že takéto analýzy priniesli viac svetla do ozrejmenia a pochopenia procesu rekontextualizácie politických javov v mediálnom podaní a prispeli k permanentným diskusiám o úlohe žurnalistiky v politickom procese (Macgilchrist 2011), zahŕňajúc aj tápanie v literatúre na tému sprostredkúvanej „mediálnej demokracie" (Koteyko 2014: 2-3). Aj preto sa politický a mediálny diskurz prelínajú, v dnešnej dobe je ich existencia oddelene jednoducho nepredstaviteľná. Takáto prax však posúva politický diskurz do tých najširších záberových pásiem. Odborníci preto často vyčleňujú tzv. *inštitucionálny politický diskurz*, v rámci ktorého sa skúmajú texty vytvorené priamo politikmi, ktorý by mal do istej miery niesť črty strohejšieho *kancelaritu* – to jest od parlamentných rýchlopisných záznamov, politických dokumentov, verejných vystúpení až po interview politických lídrov) a politický diskurz masmédií, resp. masmediálny politický diskurz, v rámci ktorého sa používajú predovšetkým texty, ktoré vytvorili žurnalisti a rozšírili ich pomocou prostriedkov masovej komunikácie (Irchin – Zotov - Zotova 2002). K okrajovým sféram samotného politického diskurzu patria de facto všetky texty vyprodukované v *polise* (v starogréckom ponímaní „πόλις") človekom v zmysle Aristotelovského ζῷον πολιτικόν. Ako konštatuje I. Dulebová, politický diskurz je v svojej podstate „vyjadrením celého komplexu vzťahov medzi človekom a spoločnosťou a je zameraný funkčne na formovanie obrazu vnímania sveta politiky recipienta", „...má nielen význam, sémantický zmysel (vzťahuje sa na realitu), ale aj priame subjektívne napojenie na určitú skupinu alebo skupiny ľudí. Rôzne subjekty komunikácie sa rôzne prejavujú v diskurze a komunikačné formy tvoria vlastný obsah" (Dulebová 2012).

Je teda zrejmé, že politický diskurz predstavuje časť politickej komunikácie s jej osobitým jazykom, ktorý sa zvykne označovať ako politický diskurz, prípadne „jazyk moci".

Skúmanie politického diskurzu postavilo odborníkov z rôznych oblastí do neľahkej situácie – analyzujú sa najnovšie aspekty vzájomného ovplyvňovania sa jazyka, moci a spoločenstva ako takého – vytvára sa typológia diskurzov, hovorí sa o diskurze politickej korektnosti, o problematike jazyka pravdy a lži (Blaho 2010), o sociálnej tolerantnosti, ale aj naopak - o diskurze terorizmu, diskurze „nového svetového poriadku", o diskurze sociálnej komunikácie v tradičnej spoločnosti i diskurze fundamentalistickom. V súčasnej aplikovanej lingvistike sa podľa Baranova a kol. politický diskurz chápe ako súhrn diskurzívnych postupov, identifikujúcich účastníkov a formujúcich konkrétnu tematiku politickej komunikácie, inými slovami,

„politický diskurz sa konštituuje na jednej strane súhrnom tém, ktoré sa stávajú predmetom diskusie a na strane druhej - zaužívanými jazykovými spôsobmi prerokúvania týchto tém, teda diskurzívnymi praktikami (Baranov, Michajlova, Satarov 2004: 7-8). Keby sme sa zamerali na posúdenie jazykových, textových alebo diskurzívnych javov a rozmenili ich na jazykové „drobné“, potom sa predmetom záujmu stávajú jednotky príslušnej jazykovej úrovne – lexikálnej, frazeologickej či gramatickej, to jest morfologicko-syntaktickej. Pochopiteľne, pri rýchlej obmene tém, znakovej a obsahovej náplne sa zmeny najrýchlejšie prejavia v lexike a obnovených alebo neologických frazeologických zvratoch. Každý nový zvrat v historikom vývoji spoločnosti a štátu zákonite vedie k jazykovej „prestavbe“, vytvára svoj vlastný frazeologický tezaurus, zahŕňajúci taktiež konceptuálne metafory a symboly (Budajev, Čudinov 2006). Práve na obdobie po poslednom veľkom *turnpointingu* v ruských dejinách sa v zmysle našej analýzy zameriame.

Nepokojné deväťdesiate

Vstup do postsovietskeho obdobia tvorí dekáda rokov v ruskom povedomí známa ako „*lichije devianostyje*“, teda roky hrozné, nepokojné. Formálne prestali sovietske mocenské orgány existovať 25. – 26. decembra 1991, odvtedy už totiž nemohli pôsobiť ani na domácej ani na medzinárodnej úrovni, pričom novovzniknutá Ruská federácia prevzala všetky záväzky bývalého Sovietskeho zväzu. Avšak zánik takej svojráznej formácie akou bol zväz sovietskych republík, ktorý nemal v histórii obdobu, musel zasiahnuť absolútne všetky sféry spoločnosti. Principiálne sa ruský štát „lámal“ už v roku 1917. Všetky atribúty zašlého režimu boli vynesené na pranier, ešte sa nejednalo o prevrat radikálov v októbri, no aj pofebruárová eufória prinášala svoje symbolické prejavy. V tomto období bol rozšírený napríklad antimonarchistický ikonoklazmus, kedy sa strhávali, ničili symboly bývalého režimu. Vzniklo dokonca pomenovanie *žariť orlov* – „roasting eagles“ – obľúbený ľudový eufemizmus pre ničenie oficiálnych znakov cárskeho impéria, kedy sa národné symboly zhadzovali na zem a doslova lynčovali – orly sa piekli (Figes, Kolonitski 1999: 48-49). Medzi ľuďmi sa to taktiež označovalo ako „bizantinščina“. „Vojna s orlami“ a ostatnými symbolmi starého režimu sa dostala až na rokovací stôl Výkonného výboru, lebo sa začali sťažovať predstavitelia zahraničných inštitúcii, že za obeť padajú výsostné znaky v podobe talianskych a amerických orlov, o nemeckých a rakúskych nehovoriac, čo boli znaky protivníka v prebiehajúcom vojenskom konflikte. Strana eserov dokonca vyzývala na zabíjanie „*chyščnych orlov autokracii*“.

V podmienkach rozpadu a likvidácie ZSSR začiatkom deväťdesiatych rokov bol priebeh iný. Reformy v podobe takzvanej „perestrojky“ nepriniesli v druhej polovici osemdesiatych rokov očakávané výsledky. Všetci vedeli, že je potrebné veci meniť, no nikto nevedel ako, nikto nedokázal zmeniť fundament, ktorý tak rázne a bezohľadne naoktrojovali ranní boľševici, a ktorý v niektorých smeroch povzniesol experimentálny štát sovietov, doslova, až do vesmíru. Prísna ideológia nedokázala robiť kompromisy. Predsa však došlo k zmene, ktorej všetky príčiny zostávajú ukryté aj tým najväčším odborníkom na danú problematiku.

Strnulosť systému, snaha o zmenu a blížiaca sa priepastná rozdielnosť medzi tvoriacimi sa vrstvami sa symbolicky predrala na svetlo sveta v podobe nečakaného javu. V roku 1988 v zmysle liberalizácie ekonomického prostredia bol prijatý zákon o družstevnom, rus. *kooperativnom*, kvázisocialistikom podnikaní. Ľudia teda zakladali výrobné a iné družstvá a začínali podnikať. Pri správnom tovare, know-how a správnych známostiach bolo možné slušne prosperovať. V novinách sa začali objavovať články o prvých ekonomicky úspešných a zámožných podnikateľoch – *kooperatorach*. Jeden z nich sa podujal zúčastniť v obľúbenej televíznej debate „*Vzgľad*“ (*Názor*, alebo *Pohľad na vec*) o aktuálnom dianí v spoločnosti. V roku 1989 teda v programe vystúpil predseda jedného z *kooperativov* (*Technika*) Arťom Tarasov (už predtým Tarasov publikoval to isté v rozhovore s Gennadijom Žavoronkovom pre noviny „*Moskovskije novosti*“, no až zinscenované televízne vystúpenie s efektnými pózami malo želaný efekt). V relácii deklaroval svoj osobný zisk za určitú dobu (tvrdí sa, že za január 1989) vo výške troch miliónov rubľov, kým priemerná mesačná sovietska výplata v tom období bolo na úrovni 130 rubľov. Nech už boli pohnútky Tarasova akékoľvek a farby zhustené do neznámych a najtemnejších spektier, opäť sa raz peniaze ukázali byť až na prvom mieste. Formálne bolo všetko v poriadku, zástupca Tarasova, ktorý bol straníkom, z výplaty uhradil stranícke príspevky. Keďže ako zástupca kooperatívneho predsedu A. Tarasova deklaroval zisk na úrovni dvoch miliónov, jeho stranícky príspevok (asi 3 percentá z výplaty) predstavoval 90 tisíc rubľov, ktoré náležite uhradil. Takto sa v podmienkach socialistickej ekonomiky hlavami zrazili ideologicko-ekonomická báza s predierajúcimi sa trhovými kapitalistickými prvkami. Tarasov okamžite získal označenie prvého sovietskeho (ruského) milionára, pričom legálneho. Daným príkladom sme chceli demonštrovať fakt, že postsovietska realita svojrázneho ruského kapitalizmu 90-tych rokov bola položená už v posledných rokoch predchádzajúceho desaťročia. Aspoň formálne beztriedna sovietska spoločnosť musela cez noc zabudnúť na desaťročia oktrojovaný boj za lepší život v socialistickom svete a o po-

silňovaní svetového mieru a vyrovnať sa s nepríjemnou realitou počiatku novej, poslednej, dekády storočia.

Anomálny sociálny rozlad spoločnosti na všetkých jej úrovniach, ktorý bol taký typický sa začal označovať podľa analógie s udalosťami v sedemnástom storočí, ktoré sa pomenúvajú ako Smutné obdobie (*Smutnoje vremia*). Podobné vyjadrenia sa používali v mediálnom aj v politickom diskurze, v roku 2001 Irina Davidova píše článok pod názvom *Smutná dekáda* (2001), Galina Zvereva neskôr, pri rozbore textov daného obdobia, jednoznačne do záhlavia svojej práce vyzdvihuje „*Deväťdesiate ako katastrófa*“ (2007, aj 2008). Historická symbolika a jej paralely sú tu zrejmé, hoci vo všeobecnosti platí, že nie je šťastným riešením prikladať meter minulosti k súčasným alebo nedávnym udalostiam, no prax v mediálnom a politickom diskurze je presne opačná. Deväťdesiate roky priniesli dva hlavné „prevraty“, resp. pokusy o ne (1991, 1993), peňažnú reformu, v dôsledku ktorej rubeľ v rozmedzí rokov 1991 – 1995 oslabil oproti doláru do takej miery, že si ruskí občania museli postupne zvykať na papierové bankovky čoraz väčšej nominálnej hodnoty – tisíc rubľov (r. 1991), desaťtisíc (1992), päťdesiattisíc (1993) až po päťstotisíc (1995), aby nakoniec prišiel default v podobe „čierneho štvrtka“ (17.8.), dokonca „čierneho augusta“ v roku 1998. A to v chaose stratených ilúzií sovietskej minulosti, keď si národná masa zrazu mala priznať, že žila v totalitnom štáte, že ich zahraničná politika bola zväčša okupantská a interventská a že vo vnútri krajiny je nutné začať budovať ideológiu desaťročia ideologicky znepriateleného tábora, ktorá nie je vlastne kapitalistická, ale výsostne demokratická. Súčasne však nastala reálna dilema spoločnosti, ktorá vyústila do ochudobnenia celkovej masy národa a štátu ako takého, ako aj do možnosti abnormálneho získania finančných prostriedkov pomerne malou skupinou ľudí.

Prví, oficiálne bohatí Rusi sa objavili na samom začiatku 90-tych rokov – boli to čelní predstavitelia výrobných družstiev (tzv. *kooperatori*, od *kooperativ*), špekulanti na burze a banditi. Práve oni sa začali nazývať „noví Rusi“ (*novyje russkije*, *nuvoriši*). Vtedajšími atribútmi ich statusu boli mercedes z druhej ruky, malinovočervené sako a hrubá zlatá retiazka. Včerajší inžinieri, vedeckí pracovníci, komsomolskí aktivisti a bývalí športovci sa stávali milionármi v priebehu niekoľkých dní a rovnako rýchlo aj krachovali. Mohli by sme povedať, že nastal čas prvotného rozdelenia kapitálu, prerozdelenia vlastníctva a sfér vplyvu. Základným spôsobom riešenia problémov sa nazýval „strelky“, ktoré sa konali na dohodnutom mieste a najčastejšie sa končili ozajstnými prestrelkami (*pere-strelkami*).

Jeden z najznámejších predstaviteľov ruského biznisu, ktorý neskôr pôsobil aj v politike, vyššie spomínaný Arťom Tarasov spomína, ako sa niekedy v polovici 90-tých rokov jeho sídlo nachádzalo na území pôsobenia

„*solncevskej bratvy*“ (podľa moskovského mestského obvodu *Solncevo*), formy vtedajšieho podnikania boli podobné na kruhovú obranu. Vo firme Tarasova pracovalo 70 ozbrojených ochrankárov, čo je z vojenského hľadiska takmer rota pechoty. Na spomínané pracovné stretnutia do vtedajšej známej moskovskej reštaurácie *Uzbekistan* sa posielali len tí najostrieľanejší borci, pre každý prípad. Tarasov spomína: „Keď sme v osemdesiat deviatom boli jednými z najbohatších ľudí v Rusku, a osemdesiaty deviaty si dokážete predstaviť: mercedes vtedy stál 12 000 dolárov, naše imanie sa odhadovalo na 120 miliónov dolárov, robilo pre mňa 1500 ľudí, otáčali sme tovar v hodnote 120 – 150 miliónov dolárov ročne (Tarasov 2004: 99; *Богатые тоже плачут* 2006). Osobitný fenomén ktorý zreteľne poznačil a charakterizoval dané obdobie bol nárast organizovaného zločinu, ktorý ďaleko presiahol hranice bývalého Zväzu. Celé regióny a časti väčších či menších miest Ruska boli kontrolované skupinami organizovaného zločinu – už sme uviedli vplyvnú moskovskú skupinu – *solncevskuju gruppirovku*, alebo bratvu, v podmoskovskej Riazani sa etablovali domáci „Sloni“ – *sloncevskaja bratva*, *Velikolukská skupina* delila Petrohrad, v Jekaterinburgu vyčíňala *uralmaševská* skupina a napríklad v Toliatti to boli *volgovci*. Bosovia bánd mohli kontrolovať fabriky, častejšie ich však lákalo typické pre danú činnosť vlastníctvo reštaurácii, barov, spotrebných trhovísk (napr. Gorbuška a Izmajlovskij v Moskve), autobazáre, taxislužby, poskytovanie strechy, teda výpalníctvo vo všetkých formách pri všetkých možných fungujúcich formách podnikania. S rastom súperenia jednotlivých klík, či už politických, ekonomických alebo kriminálnych sa v tom čase objavila a spoločnosťou sa dočasne akceptovala profesia nájomného vraha označovaného anglickým slovom *killer*. Kým od 1992 do 1993 roku bolo v Rusku vykonaných 330 objedaných vrážd, v období od 1994 do 1995 to už bolo 1122. V jazyku sa objavilo nové slovné spojenie objednať si niekoho – *zakazať kogo nibuď* – vo význame objednať si niekoho vraždu.

V Rusku však aj v tomto prípade zrýchlili evolúciu spoločnosti – v druhej polovici deväťdesiatych rokov sa počet nájomných vrážd znížil päťnásobne oproti vrcholu v rokoch 1994-1995 – ruské podnikanie veľmi rýchlo vymenilo oddiely bojovníkov a *killerov* za skupiny advokátov a krízových manažérov. Ešte aj niektorí terajší ruskí podnikatelia a politici stierajú čierne škvrny zo svojho životopisu. Zo sveta podnikateľského *killerstva* sa podobné praktiky preniesli aj do prostriedkov masovej informácie – *telekillerstvo*, ktoré excelovalo v polovici nami skúmaného obdobia. Kto kontroloval média, ten mohol mediálne zabiť kohokoľvek. Fakticky šlo o predajnú žurnalistiku, ktorá prekvitala v politickom a mediánom diskurze hlavne počas volebných kampaní, v Rusku napr. v r. 1995 a 1999, pričom aj v súčasnosti sa považuje za časť vytvoreného mediálneho prie-

myslu. Najznámejšími likvidátormi sú od vzniku telekilerstva Sergej Dorenko, Andrej Karaulov, Jevgenij Kiseľov, Michail Lenotiev, často sa medzi nich zaradzujú Nikolaj Svanidze, Andrej Chinštejn či Pavel Šeremet, ktorí svoju *kilerskú* agendu vykonávajú v takzvaných autorských programoch. Ako príklad prof. Sipko uvádza konštatovanie z *Literaturnoj gazety* v dvoch už historických symboloch epochy: „Začali pripravovať reportáže, v ktorých bolo nutné niekoho „zlikvidovať" (slangové ruské „*močit*"), preto sa žurnalisti začali venovať diskreditácii na obrazovke, resp. v médiách všeobecne (*Стали готовить репортажи, в которых надо было кого-то „мочить", журналисты стали заниматься „телекиллерством"* («ЛГ».2001. № 43) (Sipko 2003).

V mediálne politickom diskurze však jednoznačne v danom období dominoval koncept oligarchizmu, ktorý našiel aj svoje oficiálne pomenovanie v historickom symbole *semibankirščiny*. Termín sa zaužíval takmer vo všetkých formách spoločenského diskurzu. Jeho evolúcia je politicko – ekonomicko – mediálna. V mediálnom diskurze bol po prvýkrát seriózne použitý 14. novembra 1996 novinárom Andrejom Fadinom v periodiku „*Obščaja gazeta*" v článku pod názvom „*Semibankirščina kak novorusskij variant semibojarščiny*". Jeho vznik bol okrem iného motivovaný rozhovorom známeho podnikateľa Borisa Berezovského, ktorý poskytol 1. novembra toho istého roku novinám Financial Times. Berezovskij, ktorý okrem bohatej podnikateľskej činnosti, ktorá zahŕňala hlavne automobilový, ropný a mediálny priemysel, bol aktívny aj politicky, v čase spomínaného rozhovoru zastával post zástupcu tajomníka Bezpečnostnej rady Ruskej federácie. Britským novinárom v spomínanej stati tvrdil, že 50 percent ruskej ekonomiky a tým aj spoločný vplyv na prijímanie politických rozhodnutí v Rusku má v rukách skupina siedmych ľudí, konkrétne Vladimír Potanin (*ONEKSIM Bank*), Vladimír Gusinskij (*MOST-bank*), Michail Chodorkovskij (*MENATEP*), Piotr Aven (*Alfa grupp bank*), Michail Fridman (*Alfa grupp bank*), Alexander Smolenskij (*Stoličnyj bank*, neskôr *ABS-Agro*) a najvplyvnejší z nich, sám Boris Berezovskij (*Objediňonnyj bank*). V zátvorkách je uvedený len názov ich bánk, no ich podnikateľské aktivity boli rozšírené na všetky strategické a komerčné oblasti v krajine presne v duchu obdobia, ktoré sme popisovali vyššie pri osobe A. Tarasova. Je samozrejmé, že pojem *semibankirščina* sa v politickom a mediálnom diskurze objavil len ako symbolické pomenovanie, no týchto sedem mužov tvorilo „zlaté jadro vtedajšej oligarchie". Primkýnali k nim ešte napr. Vladimír Vinogradov (z *Inkombanky*) a Vitalij Malkin (*Rossijskij kredit*), celkovo skupina pozostávala z asi dvadsiatich im podobných. Nami popisované krušné obdobie deväťdesiatych rokov vytváralo všetky predpoklady pre porovnávanie so *Smutou* - obdobím stavu absencie monarchu začiatkom sedemnásteho storočia,

skomplikovanú prítomnosťou poľskej intervencie. Aj vtedy však išlo o boj najsilnejších mužov spoločnosti a ich vplyv na výber monarchu a celkový vplyv v krajne. K moci sa postupne dostala *vláda siedmych bojarov*, ktorá vošla do dejín ako *Semibojarščina* a nominálne držala moc do roku 1612, hoci tá fakticky bola v rukách Poliakov. Aj keď nevídanú aktivitu na zvrhnutí cára Šujského vyvíjal Zacharij Liapunov, v čele novej správy, či vlády, ktorá dostala pomenovanie „*Semibojarščina*" sa objavil vplyvný bojar z prestížneho rodu Fiodor Ivanovič Mstislavskij, ktorý už trikrát, v rokoch 1598, 1606 a 1610, odmietol moskovský trón. Bojarská vláda sa nechala odobriť národom, no znovu sa objavila otázka, kto bude novým cárom? Moskva bola prakticky v rukách Żółkiewskiego, ktorému stránil Lžedmitrij II., na stranu ktorého sa mohla každú chvíľu pridať moskovská čerň. Začalo sa uvažovať o kandidatúre – do úvahy prichádzal poľský kráľovič Vladislav, knieža V. V. Golicyn a syn metropolitu Filareta, 14-ročný Michail Romanov. S Lžedmitrijom II. nerátal nikto. Bojari „*Semibojarščiny*" („*seďmočislennyje bojare*") sa s hajtmanom Żółkiewskim dohodli na Vladislavovej kandidatúre, ktorú spečatili ruskí bojari prísahou vernosti v Uspenskom sobore.

Je až zarážajúce, že chaotická situácia neistého obdobia, kedy sa pri prezidentovi Jeľcinovi menili premiéri ako na bežiacom páse a oligarchická vrstva sa nakoniec dostala do konfliktu s oficiálnom mocou (už počas jeho prezidentského mandátu), s ktorou tak vehementne spolupracovala a pomáhala ju udržiavať. Gordický uzol však mal rozseknúť nový kandidát, na ktorom sa mimochodom dohodli mocenské politické vrstvy a ekonomická oligarchia. Výsledok bol však pre mnohých neočakávaný, no nijako nie prekvapujúci.

Záver

Väčšina vedúcich predstaviteľov deväťdesiatych rokoch nepochopila, že v postsovietskej spoločnosti, čo znamená v spoločnosti, držiacej sa na sovietskych základoch, nielen že nie je možné pohnúť sa dopredu, no pohnúť sa vôbec, bez opory o tento fundament. Snahy o jeho zničenie a odstránenie viedli len k tomu, že celý korpus sa začal prepadať a rútiť. Úspech novej elity zo silových rezortov sa zakladal na tom, že ťažený týmto korpusom sovietskeho dedičstva, bola ním táto skupina ľudí ohraničená a uchránená pred náladami deväťdesiatych rokov, nepokračovala v borení starých základov, ale začala sa o tento fundament vo svojom stavebnom postupe opierať. Po etablovaní a upevnení si štátnej moci nový prezident v Memorande Federálnemu zhromaždeniu z 25. apríla 2005 otvorene konštatoval, že je „nut-

né si priznať, že rozpad Sovietskeho zväzu bol ohromnou geopolitickou katastrofou storočia. Pre ruský národ to bola ozajstná dráma. Desiatky miliónov našich spoluobčanov a krajanov sa ocitlo za hranicami ruského územia. Epidémia rozpadu k tomu dopadla na samotné Rusko.“ (Poslanije Federaľnomu Sobraniju 2005). Celé memorandum je presným opakom nespútanej takmer anarchistickej slobody ostatnej spornej dekády minulého storočia ruských dejín a dominuje v nej starý dobrý koncept ruskej *sobornosti*, ktorý potvrdzuje výskyt slovných spojení a konštatovaní: „*jednotný program spoločných krokov*“, „*túžba subjektov Federácie po zjednotení*“, „*...subjekty sa zjednocujú nie za účelom samotného zjednotenia, ale kvôli optimalizácii riadenia...*“, „*...jednotné tarify v doprave...*“, „*...proces zjednotenia subjektov je zložitý...*“, „*...teraz prebiehajúce spojenie Krasnojarského kraja, Tajmyrského a Evenkijského autonómneho okruhov...*“, „*Víťazstvo bolo dosiahnuté nielen silou zbraní, ale aj silou ducha všetkých národov, spojených v tom čase v zväzovom štáte.*“, „*ich súdržnosť v boji proti neľudskosti, genocíde a nárokom jednej krajiny riadiť iné...*“, „*jednota historického osudu*“, „*k jednotnému úsiliu v boji s takými výzvami usporiadaniu súčasného svetového poriadku, akými sú medzinárodný terorizmus, cezhraničná kriminalita a obchod s narkotikami*“ (Poslanije Federaľnomu Sobraniju 2005). Už v úvode samotného vystúpenia, to jest memoranda zachyteného kamerami, prezident zvýrazňuje červenú niť, ktorá sa vinie celým vystúpením: „*Prosím vás aby ste minuloročné i tohoročné memorandum Federálnemu zhromaždeniu ponímali ako jednotný program spoločných krokov, ako náš spoločný program na najbližšie desaťročie*“ (tamže 2005). Aj takto latentne je v politických vyjadreniach hlavy štátu možné prihlásiť sa k duchovnému odkazu minulosti, prakticky k filozofickej kategórii, postulovanej pritom dôrazným realpolitikom. Aj v politickom diskurze totiž platí staré Goetheho konštatovanie, že najťažšie je vidieť to, čo máme pred očami.

„This contribution is the result of the project implementation: KEGA № - 058PU-4/2016 - *Historical Facts and Institutions of Russian-Speaking Environment as a Source for Linguocultural Research and Description*, supported by Cultural and Educational Grant Agency of the Ministry of Education, science, research and sport of the Slovak Republic.

Literatúra

BLAHO, M. (2010): Jazykové formy pravdy a lži v súčasnom ruskom a slovenskom mediálnom texte. In: BOČÁK, M.; RUSNÁK, J. (eds.): *Médiá a text 3. Mediálny text: variácie mediálneho diskurzu – popkultúra*. Prešov: Filozofická fakulta v Prešove, s. 26-32.

DIJK, T. A. van. (1988): *News as Discourse. Associates*. Publ., 1988. VIII. New Jersey and London: Lawrence-Elbbaum.

DULEBOVÁ, I. (2012): Politický diskurz ako objekt lingvistického výskumu. In: *Jazyk a kultúra*, č. 9/12.

FIGES, O., KOLONITSKI, B. (1999): *Interpreting the Russian Revolution. The Language and Symbols of 1917.* New Haven and London: Yale University.

FOWLER, R. (1991): *Language in the News: Discourse and Ideology in the Press*. London and New York: Routledge.

HODGE, R.; KRESS, G. (1993): *Language as ideology*. London: Routledge.

IVANOV, M. (2007): *Survival Russian, an insider´s guide to the words, phrases, idioms and customs you need to survive, and thrive, in Russia*. Montpelier: Russian Information Services, Inc.

КОНТ-СПОНВИЛЬ (COMTE-SPONVILLE), A. (2012): *Философский словарь*. Preklad z fr. E.B. Головиной. – Москва, s. 553-554.

KOTEYKO, N. (2014): *Language and Politics in Post-Soviet Russia. A Corpus-Assisted Approach*. London: Palgrave Macmillan UK.

MACGILCHRIST, F.: (2011): *Journalism and the Political Discoursive tensions in news coverage of Russia*. Braunschweig: Georg Eckert Institute for International Textbook Research.

БАРАНОВ, А.Н.; МИХАЙЛОВА, О. В.; САТАРОВ, Г. А. и др. (2004): *Политический дискурс: методы анализа тематической структуры и метафорики*. Москва: Труды фонда ИНДЕМ.

БУДАЕВ, А. В.; ЧУДИНОВ, А.П. (2006): Зарубежная политическая лингвистика: учебное пособ. Екатеринбург.

БОГАТЫЕ ТОЖЕ ПЛАЧУТ (2006): *Dokumentárny film. Režisér*: Георгий Ананов. Hrajú: Герман Стерлигов, Артем Тарасов, Игорь Ланцов. ООО «Проспект ТВ» по заказу ОАО «Первый канал».

ДАВЫДОВА, И. (2001): „Смутное десятилетие" (A Decade of Troubles). In: *Neprikosnovennyi zapas.* 20, no. 6 (2001): http://magazines.russ.ru/nz/ [4.6. 2009].

ДЕМЬЯНКОВ, В. З. (1982): Англо-русские термины по прикладной лингвистике и автоматической переработке текста. In: *Методы анализа такста*. Вып. 2: Тетради новых терминов. Москва ВЦП.

ЗВЕРЕВА, Г. (2007): „1990-е как катастрофа": дискурсивный анализ текстов современной российской публицистики и историографии. In: *XV Банные чтения*. (Москва, клуб "Билингва", 29-31 марта 2007 г.). In: Новое Литературное обозрение – «НЛО», № 89, 2008 г. http://magazines.russ.ru/nlo/2008/89 [26.7.2016].

ЗВЕРЕВА, Г. И. (2008): 1990-е: запомнить и забыть. In: *Отечественные записки*. Т. 44, № 5, 2008, Фонд содействия формирования современной экспертной среды. Москва: «Отечественные запписки», s. 152-171.

ГЮББЕНЕТ, И. В. (1981): *К проблеме понимания литературно-художественного текста*. Москва: Изд-во. МГУ.

ИРХИН, Ю.В.; ЗОТОВ, В. Д.; ЗОТОВА, Л. В. (2002): Политология: учебник. Москва: Юристъ.

ЛОСЕВ, А. (1976): *Проблема становления символа и реалистическое искусство*. Москва: Издательство «Искусство».

МЕРТОВА, Н. (2010): Политический дискурс в публицистическом тексте и языке СМИ: (на материале словацкой и русской прессы). In: *Филология и образование: Совеременные концепции и технологии*. Казань: Издательство МОиН РТ, s. 159-164.

ПОСЛАНИЕ ФЕДЕРАЛЬНОМУ СОБРАНИЮ Российской Федерации, 25 апреля 2005 г, http://www.kremlin.ru/events/president/transcripts/-copy/22931 [26.7.2016].

РЯБОВА, Т. Б. (2010): Политический дискурс как ресурс «создания гендера» в сосременной России. In: *Личность. Культура. Общество*. Т. Вып. 4 (32), s. 307-320.

СЕРИО (Sériot), П., под. ред. (1999): Как читают тексты во Франции. In: *Квадратура смысла: Французская школа анализа дискурса.* Москва: ОАО ИТ «Прогресс».

СИПКО, Й. (2003): *Этнопсихолингвистические предпосылки словацко-русских и русско-словацких сопоставлений*. Prešov: FF PU.

СОЗИНА Е.К. (1998): *Теория символа и практика анализа*. Екатеринбург: изд-во Урал. ун-та.

ТАРАСОВ, А. (2004): *Миллионер. Исповедь первого капиталиста новой России*. Москва: Вагриус.

УФИМЦЕВА, А.А.: (1986) *Лексическое значение*. Москва: Наука.

ФУКО (Foucault), М. (1996): Порядок дискурса. In: *Фуко М.: Воля к истине*. Москва: Касталь, s. 47-97.

Kontakt:

Doc. PhDr. Ľubomír Guzi, PhD.
Inštitút rusistiky
Filozofická fakulta
Prešovská univerzita v Prešove
E-mail: lubomir.guzi@unipo.sk

POLITICKÝ DISKURZ AKO ODRAZ VZŤAHU MEDZI KULTÚROU A RODOVOU POLARIZÁCIOU JAZYKA

Tatiana Hrivíková

Abstract

Political Discourse as a Reflection of the Relationship Between Culture and Gender Bipolarity of Language. *The paper addresses the topic of political discourse from the perspective of culture and its crucial component – language. Communicative competence though identified as a core competence of a successful politician cannot be accepted as a universal one. Once an individual is raised within the framework of a culture, he/she needs to master the rules of the local political discourse which may not apply in a different context. Gender, as an important aspect of one's cultural background plays an important part in developing that competence. Genderlects of men and women have their own culture-specific characteristics that a successful politician needs to cope with as presented examples illuminate.*

Kľúčové slová: politický diskurz, komunikatívna kompetencia, kultúra, gendrolekt, mikrokultúra
Keywords: political discourse, communicative competence, culture, genderlect, microculture

Úvod

Príspevok sa zaoberá vzťahom medzi kultúrou, jazykom, ako jej nosnou zložkou a politickým diskurzom, ktorý je s obomi úzko spätý, ba až priamo závislý na nich. Poukazuje na význam komunikatívnej kompetencie pri dosahovaní osobných a skupinových cieľov v politike.

Pojem kultúra v sebe zahŕňa množstvo rozličných zložiek, ktoré dovedna vytvárajú celkový obraz spoločenského vedomia danej kultúrnej komunity. Kultúru možno definovať mnohými spôsobmi, v závislosti od toho, ktoré jej atribúty sú z nášho pohľadu skúmania práve aktuálne. Môžeme ju napríklad vnímať ako súhrn všetkých materiálnych, duševných a duchovných produktov, ktoré určité kultúrne spoločenstvo vytvorilo a odovzdáva ich z generácie na generáciu ako vzácne dedičstvo.

No kultúru môžeme interpretovať aj ako ideológiu, ktorú v istom geopolitickom priestore presadzujú mocenské sily prostredníctvom štátnej moci reprezentovanej zákonodarnou mocou a vzdelávacím systémom, ktorý vychováva v duchu zvolenej kultúrnej tradície. Zároveň však nemožno opomenúť ani významný vplyv rodiny a domáceho prostredia, ktoré formuje a ovplyvňuje jednotlivca od narodenia. Či sú tieto všetky zdroje vplyvu vzájomne kompatibilné alebo si odporujú, závisí od mnohých aspektov (miera kultúrnej homogénnosti spoločnosti, rozloženie politického spektra, kľúčové kultúrne hodnoty dominantnej kultúry, názory a kultúrne dedičstvo jednotlivcov…). Popri a často napriek všetkým týmto významným premenným, ktoré si môžu vzájomne aj odporovať, sa v spoločnosti formuje istá tradícia, ktorá zaručuje mieru kontinuity a modeluje špecifické vzorce správania uznávané ako štandardy v danom priestore a čase. Každý príslušník danej kultúry si je vedomý týchto štandardov a na základe vlastnej skúsenosti sa rozhoduje, či ich bude dodržiavať alebo z rôznych dôvodov porušovať.

Politika a politický diskurz

Aby sme mohli pristúpiť k skúmaniu vzťahu politického diskurzu ku kultúre, je potrebné si najskôr ujasniť základné pojmy, s ktorými príspevok pracuje. Kľúčovým termínom je politika. Podobne ako kultúra, politika má množstvo definícií, ktoré vychádzajú z rozličných filozofických škôl. No opäť je vhodné vybrať si takú, ktorá prispieva k objasneniu pojmu z pohľadu danej témy. Preto sme zvolili definíciu Davida Eastona, ktorý vníma politiku ako „autoritatívne prerozdeľovanie hodnôt“ (Heywood 2013), pričom autorita v jeho ponímaní znamená legitímnu moc. Prerozdeľovanie hodnôt možno interpretovať tak, že politika zahŕňa rôzne procesy, prostredníctvom ktorých politické sily reagujú na tlak spoločnosti, a to najmä udeľovaním výhod, odmien ale aj trestov. Týmito plánovitými a cieľavedomými aktivitami sa jednotlivci alebo skupiny (politické zoskupenia) snažia vybudovať, udržať alebo aj dosiahnuť zmenu spoločenského zriadenia. Významnou súčasťou cieľov politiky je úsilie jednotlivcov o získanie alebo udržanie podielu na moci.

Aktérmi v politike sú predovšetkým politici, ktorí sa v záujme dosiahnutia svojich politických cieľov obyčajne zoskupujú do strán a hnutí, ktoré majú podobné predstavy o fungovaní spoločnosti. Aby mohli politici dosiahnuť svoje ciele, potrebujú si získať podporu vo vnútri vlastného politického hnutia ale aj v širokej spoločnosti. Významným nástrojom na získanie takejto podpory je vysoký stupeň komunikatívnej kompetencie.

Politický diskurz je ďalším pojmom, o definícii ktorého sa stále vedú diskusie. Podľa Dulebovej ho najvýstižnejšie definujú ruskí jazykovedci Baranov a Kazakevič, ktorí zdôrazňujú najmä jeho inštitucionálnosť a definujú ho ako „ako súhrn všetkých rečových aktov, použitých v politických diskusiách a takisto pravidiel verejnej politiky, overených tradíciou a skúsenosťami" (Baranov 1991; Dulebová 2012). Podľa ich názoru v inštitucionálnom diskurze sa komunikácia neuskutočňuje medzi konkrétnymi ľuďmi, ale medzi reprezentantmi jednej alebo niekoľkých verejných inštitúcií (vláda, parlament, spoločenské organizácie) a predstaviteľmi verejnej inštitúcie a občanom (voličom).

Ak akceptujeme predpoklad, že hlavným cieľom jednotlivcov, ktorí sa aktívne zapájajú do politického diskurzu je maximalizovať potenciál ovplyvňovania adresáta, potom dôkladné poznanie poslucháčov, ich zvykov, záujmov a hodnôt výrazne zvýši pravdepodobnosť úspechu. Politik - rečník si podľa toho môže zvoliť správne jazykové stratégie, primerané prostriedky a štýl. Všetko je zamerané na ovplyvňovanie intelektu, vôle a emócií poslucháčov. Pôsobením na intelekt sa politik pokúsi presvedčiť poslucháčov o racionálnosti svojho politického programu, pôsobením na vôľu sa snaží ich nielen presvedčiť ale navyše aj aktivizovať, aby konali v súlade s jeho vlastnými cieľmi (napríklad aby mu dali hlas vo voľbách) a napokon, pôsobením na emócie sa snaží ich citovo zaangažovať, pretože ľudia sa častejšie nechajú viesť svojimi emóciami, než ráciom. Adekvátna komunikačná kompetencia je preto nevyhnutným predpokladom pre zvládnutie tejto úlohy a dosiahnutie úspechu.

Komunikatívna kompetencia

Lingvistika vychádza pri charakteristike komunikatívnej kompetencie z teórie Hymesa, ktorý kriticky vystúpil proti podľa neho nedostatočnej teórii Noama Chomského. Hymes bol aj autorom termínu komunikatívna kompetencia, ktorú definoval ako: „znalosť pravidiel pre pochopenie a tvorbu referenčného a spoločenského významu jazyka" (Hymes 1985). Podľa Chomského sa táto kompetencia skladá z dvoch zložiek, jazykovej kompetencie a jazykovej performancie (Chomsky 1965). Jazyková kompetencia je súborom všetkých poznatkov o jazyku, ktoré si hovoriaci osvojil. Tieto poznatky mu umožňujú vytvárať gramaticky správne vety a zároveň porozumieť výpovediam iných a ich zámerom. Navyše, mu tieto poznatky umožňujú tvoriť vety, ktoré predtým nikdy nepočul a rovnako takéto vety chápať v podaní iných.

Jazyková performancia zas charakterizuje konkrétne rečové správanie komunikanta, ktoré zahŕňa funkčné využívanie jazyka podľa aktuálnej situácie a umožňuje mu tak dosiahnuť komunikačné ciele v rozličných kontextoch.

V súčasnosti, vychádzajúc z Hymesa, ktorý považoval jazykovú kompetenciu za spojenie formy a funkcie jazyka, sa komunikatívna kompetencia charakterizuje ako komplex vedomostí, zručností, postojov ba aj hodnôt týkajúcich sa jazyka, na základe ktorého jednotlivec vstupuje do produkčných a recepčných procesov verbálnej interakcie (Bachman 1990). Úspešný komunikátor dokáže využiť vedomosti o jazyku v konkrétnej komunikačnej situácii.

Komunikatívna kompetencia v sebe zahŕňa päť subkompetencií: jazykovú, rečovú, diskurznú, sociokultúrnu a strategickú (Repka 1997).

Obrázok 1: Komunikatívna kompetencia a jej subkompetencie

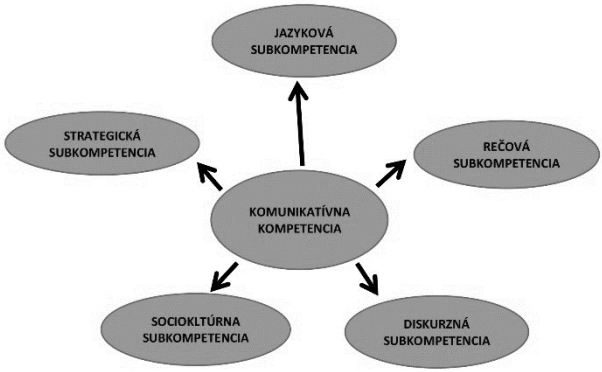

Zdroj: Repka 1997.

Jazyková kompetencia predstavuje vedomosti z oblasti gramatiky, syntaxe a slovnej zásoby daného jazyka. Odpovedá na otázky ako sú: Aké slová používame? Ako ich spájame do viet? V princípe je zhodná s Chomského jazykovou kompetenciou.

Rečová subkompetencia je schopnosť produkovať ale aj prijímať text na základe vedomostí o jazyku, pričom sa využívajú rôzne gramatické formy a významy slov na vytvorenie zmysluplného textu v hovorenej alebo písomnej forme. Odpovedá na otázku: Ako spojiť slová, aby spolu dávali zmysel?

Ďalšia, diskurzná kompetencia predstavuje schopnosť tvoriť ucelený, kohézny a zároveň koherentný text so zreteľom na širší kontext komunikácie. Táto subkompetencia odpovedá na otázku: Ako súvisia moje slová s inými? Ako interpretovať situáciu, v ktorej sa nachádzam?

Z hľadiska skúmania kultúr je veľmi dôležitou sociokultúrna subkompetencia, ktorá znamená mieru poznania a schopnosti využitia špecifických vzorcov správania a komunikácie, ktoré sú uznávané ako štandardné v danom kultúrnom prostredí (Némethová 2013). Napokon posledná, strategická kompetencia umožňuje kompenzovať prípadné nedostatky v jazyku a jeho využívaní a nahrádzať ich prijateľnými formami vyjadrenia.

Charakteristika gendrolektu

Ak akceptujeme myšlienku, že kultúra má veľký vplyv na komunikatívnu kompetenciu tým, že určuje kľúčové hodnoty danej kultúrnej komunity, ktoré sa potom prejavujú štandardizovanými vzorcami správania a aj komunikácie, potom je dôležité si uvedomiť, že žiadna kultúra nie je homogénna ale pozostáva z celého radu sub- alebo mikrokultúr. Každá z nich má vlastné identifikačné symboly a vzorce správania, ktoré sú špecifickejšie než vzorce celej národnej kultúry. Medzi takéto mikrokultúry patrí aj rodová/gendrová bipolarita, ktorá odlišuje dve hlavné skupiny – rody, aj keď sa v mnohých spoločnostiach tvoria aj ďalšie, menšinové gendrové mikrokultúry.

Odlíšenie mužov a žien sa tak nezakladá na biologických pohlavných znakoch, ale na gendrových úlohách, ktoré im každá kultúra vytvára a pripisuje. Vytvára sa špecifická hodnotová škála pre ženy a mužov, z ktorých sa potom odvodzujú vzorce správania akceptované v danej kultúre ako štandardné. Tieto vzorce sú odlišné pre každú kultúru takže to, čo je primerané v jednej, môže v inej vyvolať nevôľu a pohoršenie. Súčasťou týchto gendrovo-špecifických vzorcov správania sú aj pravidlá komunikácie špecifické pre ženy a mužov.

Gendrolektom teda nazývame odlišné formy komunikácie, ktoré špecifická kultúra pripisuje rodovým roliam a očakávaniam voči mužom a ženám. No aj keď si každá kultúra vytvára vlastný štandard, predsa existujú určité všeobecné tendencie, ktoré sú aplikovateľné pre takmer všetky kultúry. Ak porovnávame komunikáciu mužov a žien, zistíme, že komunikujú s odlišným cieľom. Kým cieľom mužov je predovšetkým zdieľať informácie (informatívna reč) u žien je to častejšie vytvorenie alebo udržanie vzťahov (vzťahová reč).

Mužský gendrolekt

Je to predovšetkým spôsob komunikácie, ktorý podľa Halla označujeme ako komunikáciu s chudobným kontextom, pričom spôsob reči je veľmi priamy.

Popri informatívnej funkcii sa mužská gendrová komunikácia sústreďuje predovšetkým na hľadanie riešení. Ku komunikačnej situácii majú muži tendenciu pristupovať ako k problému, ktorý treba vyriešiť. Očakáva sa od nich asertivita v konaní ale aj vo vyjadrovaní. Často sa snažia nadobudnúť kontrolu nad komunikáciou a tromfnúť iných.

Výber jazykových prostriedkov je iný než u ženského gendrolektu a často sa toleruje aj istá dávka slovnej agresivity. Vetné spojenia obsahujú menej prívlastkov, prevláda snaha o presné vyjadrovanie, pričom vety sú kratšie a majú štruktúrovanejšiu stavbu. Očakáva sa, že muži budú mať jasné postoje, ktoré sa v jazyku prejavujú frekventovanejším využívaním výrazov ako ‘žiadny, nikdy, absolútne‘.

Asertivita v správaní a vyjadrovaní vedie k tomu, že muži majú tendenciu hovoriť viac na verejnosti a akceptujú aj konflikt ako plodnú súčasť komunikácie (*Nesplnil si, čo si mal, čo mi k tomu povieš?*). Vnímajú to ako možnosť zvýšiť si status. Súčasťou komunikácie je aj neverbálna zložka, ktorá je u mužov viac teritoriálna, teda zdôrazňujú vlastnícky vzťah k svojmu prostrediu, ľahšie narúšajú zónu iných, čo opäť poukazuje na zvýšenú asertivitu a využívajú priamy pohľad voči druhému rodu častejšie než ženy.

Ženský gendrolekt

Ženský gendrolekt sa zakladá na princípoch, ktoré sú v protiklade s mužským spôsobom komunikácie. Vyznačuje sa bohatým kontextom a mnohé je vyjadrené nepriamo, v náznakoch. Hlavným cieľom je riešiť vzťahy, nadviazať kontakt s inými, zblížiť sa s nimi a často ujasniť si vlastné myšlienky. Hoci Griceova teória princípu spolupráce pri komunikácii platí pre oba rody, v prípade ženského spôsobu komunikácie je zreteľnejší a významnejší. V prospech harmonizácie komunikačnej situácie sa ženský gendrolekt vyznačuje vyššou mierou neurčitého vyjadrovania, čo umožňuje obom stranám nájsť zhodné stanovisko k predmetu komunikácie, alebo aspoň kompromis.

Komunikácia často smeruje k získaniu odobrenia od iných a vyhýba sa konfliktom, či slovnej agresii. V jazyku sa objavuje viac prostriedkov, ktoré cielene znejasňujú obsah (istý, asi, trochu), aby sa vytvoril dostatočný priestor pre nájdenie zhody. Tento jazyk je menej asertívny a má mierne ospravedlňujúci sa obsah (*Prepáč, ale nesplnila si to, čo si mala, prečo?)*. Slovná zásoba je bohatšia a využíva viac prívlastkov, zdrobnenín, citovo príznačných slov, vety sú rozvitejšie a často dochádza k plynulej zmene témy niekoľkokrát za rozhovor. Na rozdiel od mužského gendrolektu, ženský sa snaží udržať intimitu, a preto sa uplatňuje viac v súkromí, než na verejnosti.

Neverbálna komunikácia spojená so ženským gendrolektom býva menej teritoriálna, využíva viac súhlasných gest, ktoré sú niekedy interpretované ako submisívne a často sa snaží zjemniť verbálnu zložku komunikácie.

K ďalším rozdielom medzi gendrolektmi patrí prístup k problémom. Kým mužský gendrolekt uprednostňuje komunikáciu s cieľom nájsť rýchlo a efektívne riešenie, ženský gendrolekt venuje veľa pozornosti emočnej stránke problému. Hľadá možné alternatívy riešenia ale zároveň posudzuje, aký by bol ich dopad na všetkých zainteresovaných.

Kultúra, gendrolekt a politický diskurz

Rodová bipolarita predstavuje dve mikrokultúry, ktoré na základe svojich špecifických hodnôt pristupujú k interpretácii sveta. Na základe tejto interpretácie sa následne sformovali typické vzorce správania a komunikácie, ktoré sú špecifické pre daný kultúrny kontext. Z hľadiska Hofstedeho kultúrnych dimenzií je pre posúdenie slovenskej kultúry a jej gendrových mikrokultúr najvýznamnejšia dimenzia maskulinity a rozpätie moci. Slovenská kultúra je výrazne maskulínna a má veľmi široké rozpätie moci. Z toho vyplýva vnímanie gendrových rolí ako výrazne odlišné a tendencia k hierarchizácii spoločnosti (vrátane rodov). Maskulínnosť a hierarchizácia sa významne odrážajú aj v štandardných komunikačných stratégiách.

V rámci politického diskurzu v slovenskej kultúre prevláda maskulínny vzorec, ktorý je dominantný vo väčšine oblastí verejného života. Tento komunikačný vzorec využíva mužský gendrolekt, ktorý je obzvlášť úspešný najmä v predvolebnom období, kedy médiá venujú veľký priestor politickým debatám a konfrontáciám (Štefančík 2013). V takomto kontexte má úspech skôr konfrontačný model komunikácie s cieľom presadiť sa na úkor oponentov a zapôsobiť na poslucháčov a divákov. Ženy sa pri takýchto príležitostiach dostávajú do veľmi komplikovanej pozície, pretože na jednej strane sa potrebujú presadiť, no na druhej si musia zachovať primeranú gendrovú rolu. Ako príklad zo svetovej politiky môžeme uviesť bývalú britskú premiérku Margaret Thatcherovú, ktorá sa dokázala prejavovať ako tvrdá politička, no zároveň neprestala zdôrazňovať aj svoju rodovú príslušnosť.

Vzhľadom na spomínanú výraznú tendenciu slovenskej kultúry k maskulínnemu typu kultúry s jasným odlíšením gendrových rolí nie je prekvapujúce zistenie, že politika a politický diskurz je zaradený do sféry záujmu mužov. Dôkazom tejto skutočnosti je aj veľmi nízke zastúpenie žien vo vysokých politických funkciách. Môžeme to ilustrovať na údajoch, ktoré sa globálne zaraďujú k podkladom pre meranie rodovej rovnoprávnosti (Global Gender

Gap Report).Tabuľka 1 ukazuje počet poslankýň z celkového počtu 150 mandátov v Národnej rade SR od jej vzniku a ich percentuálne zastúpenie. Je zrejmé, že napriek približne rovnakému zastúpeniu mužov a žien v slovenskej populácii, v NR SR reprezentácia žien je zjavne neprimeraná a dosiaľ nikdy nedosiahla ani 20%.

Tabuľka 1: Zastúpenie žien v SNR

Volebné obdobie	Počet žien v SNR	% zastúpenie
1994 – 1998	21	14%
1998 – 2002	17	11,3%
2002 – 2006	22	14,6%
2006 – 2010	28	18,6%
2010 – 2012	23	15,3%
2012 – 2016	22	14,6%
2016 - 2020	29	19,3%

Zdroj: Maďarová 2016.

Rovnako možno ilustrovať nevyváženosť rodového zastúpenia v politike aj na počte žien, ktoré sa uchádzali o úrad prezidenta od vzniku SR. Tabuľka 2 uvádza celkový počet uchádzačov a počet žien medzi nimi.

Tabuľka 2: Zastúpenie žien pri kandidatúre na prezidentský úrad

Rok volieb	Celkový počet	Počet žien
1993	5	0
1999	10	1
2004	12	0
2009	7	3
2014	15	1

Zdroj: Maďarová 2016.

Jediným vysokým úradom, ktorý v dejinách SR obsadila žena, bolo premiérske kreslo v roku 2010. Iveta Radičová sa stala na základe predchádzajúceho nečakaného, pomerne úspešného volebného súperenia o prezidentský úrad prvou predsedníčkou vlády SR, no už po dvoch rokoch odstúpila a nasledovali predčasné voľby. Médiá, politická opozícia, ba aj predstavitelia koalície sa počas jej vlády často veľmi kriticky vyjadrovali k jej osobe. Objavovali sa rodovo stereotypné spochybňovania jej kompetentnosti, manažérskych schopností a dokonca kritiky aj jej výzoru a súkromia.

Radičovej politika a spôsob komunikácie niesli výrazné znaky ženského gendrolektu. Presadzovala nekonfrontačný, na konsenzus orientovaný spôsob riadenia, ktorý mnohí interpretovali ako prejav slabosti. Popri pracovných úlohách sa od nej prehnane očakávalo presné dodržiavanie protokolu, požadujúceho predpísaný ženský vzhľad, čo ďaleko prevyšovalo nároky kladené na mužských politikov, kde vzhľad zvyčajne zohráva zanedbateľnú úlohu. Keďže sa pri obsadzovaní ďalších významných funkcií nedodržiaval princíp rodovej rovnosti, možno jej vládu považovať za prejav tzv. efektu tokenizmu, teda efektu nízkej proporcie žien v dominantne mužskom prostredí. Ako uvádza Holubová, za efekty tokenizmu sa pokladajú zvýšená viditeľnosť (generuje tlak na výkon a pracovný stres), polarizácia (zdôrazňovanie rozdielov medzi rodmi posilňuje skupinové hranice) a asimilácia (vedie k neautentickému a prestieranému rolovému správaniu tokenov). V tomto kontexte sa vedie akademická diskusia v politických vedách o vzťahu medzi počtom a výsledkami v súvislosti s efektom „kritickej masy“ reprezentácie žien (Holubová 2016).

Gendrolekt ako nástroj politiky

Aj keď je zrejmé, že mužský gendrolekt je v slovenskom politickom diskurze dominantný, nemožno ženský gendrolekt z tohto kontextu úplne vylúčiť. Práve správne pochopenie komunikačného kontextu vedie v prípade skúsených politikov k alternatívnemu využívaniu oboch gendrolektov podľa toho, ktorý umožní dosiahnutie stanovených cieľov. Môžeme to ilustrovať na príklade ostatných slovenských prezidentských volieb v roku 2014.

Sústredíme sa na diskusie medzi dvomi kandidátmi, ktorí prešli do druhého kola volieb, teda premiéra Roberta Fica a nezávislého kandidáta Andreja Kisku. V predvolebných diskusiách sa uplatňoval predovšetkým mužský gendrolekt. Obaja kandidáti sa pokúšali nájsť a využiť prípadné slabiny protivníka, snažili sa upozorniť na jeho nedostatky a predstaviť seba ako jedinú vhodnú voľbu (ja verzus vy). V slovníku oboch sa frekventovane objavovali konfrontačné výrazy ako: „konflikt, nezmysel, ukazujete mieru politického amaterizmu, uráža ma..., mám obavy o túto krajinu, utekáte pred povinnosťou, úžerníctvo, idete do konfliktu s vládou, rozvrat“. Namiesto vzájomnej diskusie sa často obracali priamo na divákov a snažili sa oponenta ignorovať (ja verzus on). Obaja dokázali obratne využívať celú škálu mužského gendrolektu a prejavili vysokú mieru komunikatívnej kompetencie.

Druhým príkladom je inauguračný príhovor, ktorý predniesol novozvolený prezident pri príležitosti zloženia prezidentského sľubu. Aj keď nie je

možné celkom adekvátne porovnávať predvolebné diskusie, ktoré mali dialogický charakter s monologickým príhovorom, predsa môžeme zaznamenať rozdiely vo voľbe komunikačnej stratégie, slovnej zásoby, gramatickej kategórie rodu a najmä odlišného využitia gendrolektu. Prezident vyjadroval snahu o nastolenie harmónie v spoločnosti a prejavoval záujem a starostlivosť o všetkých občanov. Súčasťou jeho komunikačnej stratégie bola aj vyjadrená snaha o inklúziu. Často využíval zámená prvej osoby plurálu (my, naše, nám), aby oslovil aj tých, ktorí mu vo voľbách nedali svoj hlas. V texte používal rôzne výrazy označujúce ľudí (ľudia v rôznych formách 29-krát, občania/spoluobčania 12-krát, rodina a priatelia...). Tieto príklady poukazujú na jeho schopnosť veľmi prirodzene využívať aj prvky ženského gendrolektu, ktorý bol primeranejší danému kontextu, čo opäť potvrdzuje jeho vysokú mieru komunikatívnej kompetencie.

Záver

Pokúsili sme sa na základe empirickej skúsenosti a príkladov z praxe poukázať na významný vplyv kultúry na politický diskurz. Tak, ako sa na základe kľúčových hodnôt tvoria štandardy adekvátneho správania vo forme jednotlivých vzorcov, tak aj politický diskurz nesie znaky kultúry (Sipko 2012) prostredníctvom uznávaných pravidiel verejnej politiky. Médiá dnes ovplyvňujú mnohé stránky nášho života, takže úspech v politike vo veľkej miere závisí aj od záujmu a úspechu v médiách. Volebný systém v SR je založený na politických stranách, ktorých predsedovia majú kľúčovú úlohu pri volebnom úspechu, či neúspechu. Z tohto pohľadu ich osobná charizma a komunikatívna kompetencia môže výrazne ovplyvniť volebné výsledky.

Možno predpokladať, že politici sa snažia rozvíjať svoje komunikatívne kompetencie a dokonale ovládajú stratégie a taktiky vlastného gendrolektu, no skutočne vynikajúci komunikátor ovláda mužský aj ženský gendrolekt a dokáže ich funkčne využívať.

Literatúra

BACHMAN, L. (1990): *Fundamental considerations in language testing.* Oxford: OUP.

BARANOV, A. K. (1991): Парламентские дебаты: традиции и новаторство. *Новое в жизни, науке и технике.,*10.

DULEBOVÁ, I. (2012): Politický diskurz ako objekt lingvistického výskumu. In: *Jazyk a kultúra,* 2012 (9).

HEYWOOD, A. (2013): *Politics* (4. vyd.). London: Palgrave Macmillan.

HOLUBOVÁ, B. (2016): *Účasť žien v politike - postoje, stav a perspektíva.* Dostupné na Internete: Inštitút rodovej rovnosti: http://www.institutrr.sk/-download/b_holubova_5.pdf [28.7.2016].
HYMES, D. H. (1985): Toward linguistic competence. In: *AILA Review, 2*, 9-23.
CHOMSKY, N. (1965): *Aspects of the theory of syntax.* Cambridge: M.I.T. Press.
MAĎAROVÁ, Z. (2016): *alianciazien.files.wordpress.com.* Aliancia žien, https://alianciazien.files.wordpress.com/2014/10/deskriptivna-analyza-reprezentacie-zien-v-politike_pp-_1_.pdf [25.5.2016].
NÉMETHOVÁ, I. (2013): Intercultural communicative competence trough foreign language learning. In: BREVENÍKOVÁ, D.; KVAPIL, R. (eds.): *Cudzie jazyky v premenách času IV,* Bratislava: Ekonóm, s. 227-250.
REPKA, R. (1997): *Od funkcií jazyka ku komunikatívnemu vyučovaniu.* Bratislava: SAP.
SIPKO, J. (2012): Fragmenty jazykového obrazu slovenskej "Gorily". In: *Jazyk a kultúra*, roč. 3, č. 11.
ŠTEFANČÍK, R. (2013): Politický jazyk v koncepte konfliktných línií. In: BREVENÍKOVÁ, D.; KVAPIL, R. (eds.): *Cudzie jazyky v premenách času IV*, Bratislava: EKONÓM, s. 252-57.

Kontakt:

PhDr. Tatiana Hrivíková, PhD.
Katedra interkultúrnej komunikácie
Fakulta aplikovaných jazykov
Ekonomická univerzita v Bratislave
E-mail: tatiana.hrivikova@euba.sk

POLITICAL LANGUAGE IN INTERNATIONAL RELATIONS

Silvia Adamcová

Abstract

The paper focuses on the characteristics of professional language - the language of politics and diplomacy, as well as the intercultural communication. Thus, on how the communication works in certain areas of practice - particularly in international relations. These processes take place in the professional field where there is contact between diplomats of different cultures and different languages. Such areas are international relations and international politics, international trade and business, education, health, science and diplomacy.

Keywords: diplomacy, international relations, international politics, intercultural communication

Introduction

In the recent years professionals in a variety of fields, such as politics, diplomacy, international relations, scientific and academic cooperation have come to realize the importance of language in intercultural communication. Globalization, travel, the media and the internet allow us to communicate between people of different cultural and linguistic background. No country can function in isolation and each must interact with other to survive and prosper. The global nature of modern problems and issues such as poverty, the environment, international terrorism call for cooperation between nations and countries. Communication with different countries is no longer an option, but requirement.

The Importance of Language in International Politics

The core of the work of a diplomat or a professional in international politics lies in the relations between countries. They live abroad and interact with the local culture and also bring their culture to their host or partner. Im-

portant decisions and arrangements in international politics affect citizens of more than one nation, therefore the question of whether communication between people of different nations is effective and whether all parties emerge with the same realization and understanding is of great importance. Lack of knowledge of other cultures may confuse or offend the people we wish to communicate or settle an agreement with, making the conclusion of bilateral or international agreements difficult or even impossible.

Diplomats and politicians who deal with people from other cultures need to learn how to improve their performance and their communication skills. Various resources had arisen to meet this market in business, academic and internationals relations communities. Various authors and collectives of authors have written articles and books on the topic; universities and educational institutions offer courses, programs or degrees in International Communication; and research has established academic societies and international journals specializing in research on intercultural communication, such as R. Cohen´s (2002) Negotiation across cultures; T. Crowley´s (2007) Field Linguistics; G. R. Berridge´s et al (2001) A Dictionary of Diplomacy; W. G. Grewe´s (1967) Die Sprache der Diplomatie; J. Králik´s (1999) Dejiny umenia diplomacie; R. Kühlmann´s (1939) Die Diplomaten; A. Ostrower´s (1965) Language, Law and Diplomacy; F. Plehwe´s (1972) Internationale Organisationen und die moderne Diplomatie; W. Rudolf´s (1972) Die Sprache in der Diplomatie und in internationalen Verträgen; P. Vršanský (2004) Základy diplomatickej komunikácie and other.

In a world that is increasingly interconnected, the organizations and their employees depend on effective cross – cultural relations. The world today is shaped by an ever-growing numbers of contacts resulting in communication between people with different linguistic and cultural backgrounds. This communication takes place because of contacts in the areas of politics, business, military, science, education, mass media, and tourism but also because of immigration brought about by labor shortage or political conflicts and wars. In all these contacts the communication needs to be as constructive and respectful as possible without misunderstandings and breakdowns. The lack of knowledge of another culture can lead to embarrassing mistakes at best. At worst, such mistakes can embarrass or even offend the people we wish to communicate with, making the conclusion of business deals or international agreements difficult or impossible.

Here are some examples of misinterpretation in cross-cultural advertising and media:

- When Kentucky Fried Chicken entered the Chinese market, they discovered that their slogan “finger lickin´ good” came out as “eat your fingers off”.

- Things weren´t much easier for Pepsi. When they entered the Chinese market a few years ago, the translation of their slogan "Pepsi Brings You Back to Life" meant "Pepsi Brings Your Ancestors Back from the Grave".
- In Italy, a campaign for "Schweppes Tonic Water" translated the name into "Schweppes Toilet Water".
- When Parker Pen marketed a ballpoint pen in Mexico, its ads were supposed to say "It won´t leak in your pocket and embarrass you". However, the ads said "It won´t leak in your pocket and make you pregnant".
- The hugely successful Dairy Association campaign "Got Milk?" in Mexico said "Are you lactating?"

These misinterpretations based on cultural and linguistic differences are not limited to the media, but also happen in international politics:

When the American President Jimmy Carter in 1977 during a visit to Poland gave a speech to express his aim to learn the Poles´ "desires for the future", his interpreter Mr. Seymour, however translated the phrase as "I desire the Poles carnally" to the audience. It was not the only time the US president´s words have been mistranslated and caused an embarrassment. In 2012, President Barack Obama referred to the Nazi death camps as "Polish death camps" suggesting that the Polish and not the German Nazis were responsible for them.

On a visit to Canberra in 1992, President George H. W. Bush insulted a group of locals by giving them the V-sign while riding in his car. The gesture meaning Victory in America, means something very different in Australia when given with the palm facing inward as was the case. To the local people it´s actually equivalent to the upraised middle finger in the US. Later that day, Bush sr. gave a speech at the local center for American studies advocating stronger efforts to foster greater understanding between the American and Australian cultures.

The strict protocol for meeting the Queen of England dictates that you shouldn´t touch her beyond a polite handshake. So when the First Lady Michelle Obama broke the rule by throwing an arm around Her Majesty, the British media was shocked. It was a breach of the classic rules of conduct. These are just a few examples of professionals in international relations that have caused a diplomatic "faux pas" due to the wrong interpretation or lack of knowledge of other cultures.

According to Indian Ambassador Kishan S. Rana (2002) there are several reasons to why intercultural communication has become such an important issue in international politics and diplomacy. First, the diversities are far greater than what confronted the earlier generations of professionals.

Second, our age celebrates diversity. Third, within countries, there are sub-state diversities that have gained new impetus around the world, and this adds to the cultural management challenge. There are differences between regions, communities, religions and ethnic groups. The same Europe that is a witness to the world´s most intensive political unification process via the European Union, now deals with a much greater diversity levels and integration processes due to the mass immigration of Syrian refugees. Fourth, today's politicians and diplomats have dealings with a far wider range of government officials and those outside the government, especially the civil society representatives, academia, constituencies at home and abroad.

The language in diplomatic relationships needs to be further researched and known. The research needs to focus on understanding the differences in languages, its impact on cultures, religion, thinking, and traditional values. From this point of view, one can say that the language in diplomacy is the most impactful one. It affects the whole society, each and every one of us. One of its main functions is to bring cultures and nations closer together. This is why it has the attention of linguists, politicians, teachers, media, and members of different organizations. To understand the language and its development is one of the functions of intercultural communication.

Today the most important elements of a language are of its social aspect and connection. In the seventies, there were many branches that were just starting to explore different sides of the language origins and development - social linguistic, textbooks and psychology linguistics in particular. The era of structuralism development and post structuralism development in language has been at its end in the seventies. Then we notice a phase of language study take its place and it has focused on pragmatic notions in language. Therefore the focus of this phase is the largest unit in language – written text. The linguists in this post structuralism time period of language development (Noam Chomsky, John Austin, John Searle, Roman Jakobson) found out that small units of any language are pretty much known and that to communicate faster and more efficiently people need to use text and its different forms. This is why most linguists today research grammar and different styles in language. Besides these factors, there are other aspects that need more attention such as culture, international communication, social identity, etc. This is due to nations coming closer together and cooperation among different countries. Not only in international relations but also in diplomacy we see the huge impact of the language development. It affects resolution of conflicts, exchange of important pieces of information. The cultural communication does not only look at language as such but also understanding history, geography, and social aspects.

Conclusion

The lingua franca of diplomatic relations, be it Latin, French or English, has its own peculiarities of understanding the world, and even professionals who acquire fluency in it do so with their habits and understanding firmly influenced by their own cultures mediated by their own languages. If we add this to the fact that globalization as far as diplomacy is concerned brings people steeped in their own cultures and languages together (politicians, businessmen, diplomats, state officials etc.), we begin to sense the contemporary problems posed to diplomacy by questions of language and culture. However, faith leads us to believe that there is some shared understanding principle between these professionals that will allow them to overcome their language barriers in the future.

Referrences

BERRIDGE, G. R. et al (2001): *A Dictionary of Diplomacy*. London: Palgrave.

CHU, V. (2013): *The 10 Worst Diplomatic Faux Pas By Famous Politicians*, Listverse, http://listverse.com/2013/11/25/the-10-worst-diplomatic-faux-pas-by-famous-politicians/ [10.6.2016]

COHEN, R. (2002): *Negotiation across cultures*. Washington: United States Institute of Peace Press.

CROWLEY, T. (2007): *Field Linguistics*. New York: Oxford University Press.

GREWE, W. G. (1967): *Die Sprache der Diplomatie*. Hamburg: Freie Akademie der Künste in Hamburg.

KRÁLIK, J. (1999): *Dejiny umenia diplomacie*. Bratislava: EKONÓM.

KÜHLMANN, R. (1939): *Die Diplomaten*. Berlin: Hobbing.

OSTROWER, A. (1965): *Language, Law and Diplomacy*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

PLEHWE, F. (1972): *Internationale Organisationen und die moderne Diplomatie*. München: Olzog.

RANA, K. S. (2002): *Bilateral Diplomacy*. Belgrade: DiploFoundation.

RUDOLF, W. (1972): *Die Sprache in der Diplomatie und in internationalen Verträgen.* Frankfurt am Main: Athenäum.

VRŠANSKÝ, P. (2004): *Základy diplomatickej komunikácie.* Bratislava: Iura

This contribution is the partial result of the research project VEGA 1/0347/15 *Parliamentary language in the concept of cleavages.*

Contact:

Mgr. Silvia Adamcová, PhD.
Katedra jazykovedy a translatológie
Fakulta aplikovaných jazykov
Ekonomická univerzita v Bratislave
E-mail: silvia.adamcova@euba.sk

ON THE SEMANTIC STRUCTURE OF AMERICAN POLITICAL EUPHEMISMS

Pavel Reich

Abstract

The objective of this paper is to identify the most common semantic patterns that are employed in the creating of euphemisms uttered by presidential candidates in the American presidential debates in the first decade of this century. The analysis revealed that a substantial number of such euphemisms encompass positively loaded words. Such words form a basis of the euphemistic expressions and can consequently be perceived as their low-level semantic components. Depending on the presence or absence of this low-level component and also on the proportion between conceptual and affective meanings encompassed in the overall meaning of this component, political euphemisms are classified into nine hypothetical categories, eight of which are consequently identified and analyzed in the studied corpus.

Keywords: political euphemism, Appraisal Theory, purr word, presidential debates

Introduction

The fact that there is some relation between language and political thought and that the language politicians use can, up to a certain degree, influence people's political thought has become widely accepted by linguists. One of the most common linguistic means, how communication can be manipulated by political representatives, is the use of euphemistic expressions. As shown in the following definitions, euphemisms can be approached in two slightly different ways.

Mathesius (1975) speaks about euphemism in connection with the emotional coloring of words, claiming that words can acquire positive or negative shades of meaning. Those that acquire negative emotional coloring are eliminated from the language either by sound change, which modifies the original form of the word, or by being replaced with a euphemism, which is defined in this context by Mathesius as a word "devoid of the objectionable coloring" (1975: 21).

Similarly, Leech (1990: 45) defines euphemism as

> the practice of referring to something offensive or indelicate in terms that make it sound more pleasant or becoming than it really is. The technique consists of replacing a word which has offensive connotations with another expression, which makes no overt reference to the unpleasant side of the subject, and may even be a positive misnomer.

A somewhat different definition is offered by Allan (2001: 148), according to whom "a euphemism is a word or phrase used as an alternative to a dispreferred expression. It avoids possible loss of face: either the speaker's own positive face or, through giving offence, the negative face of the hearer or some third party".

The main difference between these two approaches is the perception of the purpose of the use of a euphemism. Whereas for Mathesius and Leech, a euphemism is used in order not to be offensive or sound unpleasant, Allan puts stress on the speaker's positive face or the hearer's or other party's negative face. Keeping the speaker's positive face, which is defined by Allan as "the want of a person to have their attributes, achievements, ideas, possessions, goals, etc. well regarded by others" (2001: 31), is the primary reason for using a euphemism in a political context. This corresponds to Rank's theory on manipulating communication. According to Rank (1976), communication is manipulated by people "1) to intensify their own good; 2) to intensify others' bad; 3) to downplay their own bad; and 4) to downplay others' good" (1976: 15).

As claimed by Leech (1990: 46), a euphemism is usually used when the original word has very negative affective associations. The speaker strategically chooses a word which somehow stresses the positive or optimistic aspect of the phenomenon, and the negative or pessimistic aspect is thus downplayed.

As early as 1957, Williams (200-202) enumerates five processes of how euphemisms are created. They are *widening of meaning*, *borrowing words from other languages* (usually from Greek or Latin), *semantic shift*, *metaphorical transfer*, and *phonetic distortions*. This categorization is widely extended e.g. by Allan (2001: 164-165), who offers twelve sources of euphemisms: *remodeling*, *phonetic similarity*, *acronyms*, *abbreviations*, *verbal play*, *circumlocution*, *hyperboles*, *understatements*, *metonymy*, *substitutes*, *synecdoches*, and *borrowing*.

In relation to the above mentioned Rank's theory on manipulating communication, it is worth mentioning that euphemisms are also one of the pos-

sible kinds of the so-called *doublespeak*, i.e. language that is used in order to manipulate people's thought and influence their perception of reality. According to Lutz (1990), euphemisms can be considered doublespeak when they are not used just because of sensitivity for people's feelings or because it is a social or cultural taboo to use the expression itself, but when they are used with the purpose of mystifying, misleading, or covering up something unpleasant; or simply when they are used to "alter our perception of reality" (1990: 2-3).

Out of the above-stated sources of euphemisms, four, according to my own research, tend to fulfill the criteria for the use of a euphemism as a form of doublespeak. These are metonymy, metaphor, circumlocution and understatement. As claimed by Crespo-Fernández (2014), there is a certain overlap between understatement and circumlocution. I thus suggest merging these two categories into one, under the heading of circumlocution.

Low-level semantic components of political euphemisms

The analysis has revealed that a substantial number of doublespeak euphemisms are created with the help of words that can, to a certain level, be considered as loaded or emotive. Such a loaded or emotive word is encompassed in the euphemistic expression, disregarding whether the euphemism was created by means of circumlocution, metaphor, or metonymy. The level of loadedness or emotiveness is based on the proportion between conceptual and affective meanings encompassed in the overall meaning of that particular word.

Appraisal Theory

The positive loadedness of an expression is very closely related to the positive evaluation of the concept by the speaker. As explained by Hart (2014), evaluation "concerns the way that speakers code or implicitly convey various kinds of subjective opinion in discourse and in so doing attempt to achieve some intersubjective consensus of values with respect to what is represented".

The most developed theoretical framework for identifying evaluation seems to be the Appraisal Theory, which is based on Halliday's Systemic Functional Grammar. Out of the three subcategories of appraisal enumerated by Martin and White (2005), i.e. *attitude*, *engagement* and *graduation*, it is only positive attitude that plays an essential role in the creation of euphemisms. The category of attitude is further divided into three subcatego-

ries: *affect* (the characterization of phenomena by reference to emotion, i.e. the use of expressions such as *to love*, *happy*, *joy*, etc.), *judgement* (the evaluation of human behavior with respect to social norms, i.e. the use of expressions such as *right*, *ethical*, *responsible*, etc.), and *appreciation* (the evaluation of objects and products by reference to aesthetic principles and other systems of social value, i.e. the use of expressions such as *beautiful*, *yummy*, *lovely*, etc.).

Purr Words

Leech (1990) proposes a scale with expressions almost completely devoid of affective meaning (such as *typewriter*) on one of the extreme ends of this scale, and expressions whose conceptual meaning is backgrounded to the detriment of the affective meaning (such as *democracy* or *freedom*) on the opposite extreme end of the scale. In the middle of the scale can be found somewhat emotive expressions, where both the conceptual and affective meanings form a relevant component of the overall meaning. From the point of view of the above described Appraisal Theory, these are words that fit into the category of positive attitude.

As early as the 1940s, Hayakawa (1949: 45) coined the term *purr word*, which denotes words whose conceptual meaning becomes practically irrelevant, as the speaker plays on the extremely positive connotations of the expression, disregarding the context in which such an expression is used. The concept of purr words and their opposites snarl words (words like *fascism* or *communism*) is widely discussed in particular in German linguistics under the names *Schlagwörter*, *Fahnenwörter* and *Stigmawörter* (Niehr 2014; Klein 2014).

The above-described scale can thus be represented as follows:

neutral word (e.g. *typewriter*) – positive attitude (e.g. *relief*) – purr word (e.g. *democracy*)

Consequently, a purr word or a word with positive attitude can make part of a compound or a phrase, which can as a whole be considered as a euphemism. Positive attitude words or purr words can then be perceived as the low-level semantic components of a political euphemism. For instance, in the widely used euphemistic expression *tax relief*, the word *relief* belongs to the category of positive attitude, more specifically positive affect. Similarly, in the case of the euphemistic expression *peacekeeping force*, the word *peace* is a purr word on which the positive aspect of the euphemism is based. This process is demonstrated in the diagram below:

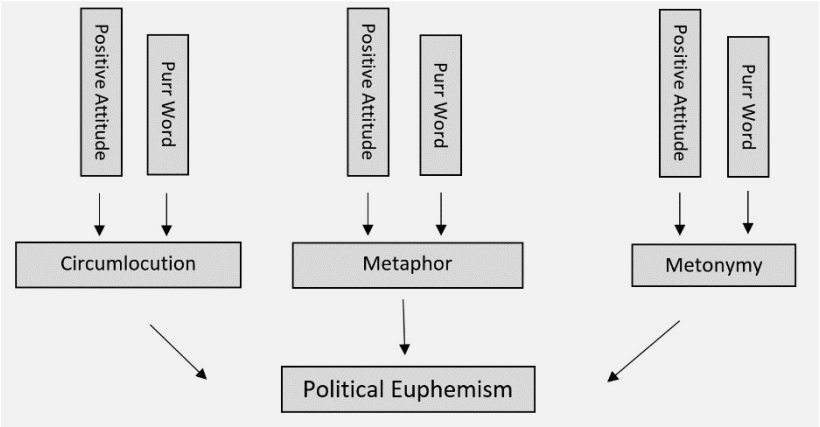

As a result of this process, nine hypothetical categories of political euphemisms can arise: namely, pure circumlocution, pure metaphor, pure metonymy, circumlocution based on positive attitude, metaphor based on positive attitude, metonymy based on positive attitude, circumlocution based on a purr word, metaphor based on a purr word, and metonymy based on a purr word. Eight of these nine types are represented in the analyzed political debates.

In the following analysis, all definitions of words are taken from the online version of the Oxford Dictionary.

Corpus

The following categorization is based on the analysis of political euphemisms used by American presidential candidates in the presidential debates in 2000, 2004 and 2008.

Each presidential election in the United States is preceded by three presidential and one vice-presidential debates, organized by the Commission on Presidential Debates. Transcripts of nine debates (three debates for each of the three years) have thus been assembled, each of them being 90 minutes in duration, which equals a corpus of spoken language in the duration of 13 and a half hours. The vice-presidential debates do not make part of the analysis.

In 2000, the presidential candidates were then-Vice-president Al Gore from the Democratic Party and Texas Governor George W. Bush from the Republican Party; in 2004, the presidential candidates were then-President George W. Bush from the Republican Party and United States Senator John Kerry from the Democratic Party; in 2008, the candidates were United States Senator John McCain from the Republican Party and United States Senator Barack Obama from the Democratic Party.

Euphemism Categories

Pure circumlocution

(1) *I support a woman's right to choose. My opponent does not. (Al Gore)*

(2) *I believe that choice is a woman's choice. It's between a woman, God, and her doctor, and that's why I support that. (John Kerry)*

One of the most common representations of euphemisms created by pure circumlocution are expressions denoting *abortion*, which are based on the noun *choice* or on the verb *to choose*. Such expressions have become commonplace for Democratic politicians, for whom this is a way to stress their attitude towards abortion, i.e. that choice should be given to the woman to decide whether she wants to keep the baby or not. It is considered her responsibility and implies that those who are *anti-choice* are actually "interfering, patriarchal dictators" (Poole 2006: 2). Democratic presidential candidates rarely use the word *abortion* when speaking about themselves. It seems to be unimaginable to acknowledge that one is *pro-abortion*. For instance, although John McCain keeps saying that Barack Obama agrees with abortion, Obama very consistently uses the word *choice* and *pro-choice*, exactly like his predecessors Al Gore and John Kerry. This word is very general and does not have the negative connotations the word *abortion* presumably has for the majority of the American population.

Circumlocution based on a purr word

(3) *We went in to Somalia as a peacemaking organization, we ended up trying to be -- excuse me, as a peacekeeping organization, we ended up trying to be peacemakers and we ended up having to withdraw in humiliation. (John McCain)*

(4) *So back in April, I warned the administration that you had Russian peacekeepers in Georgian territory. (Barack Obama)*

As the word *army* is closely connected to war, and the politicians strive not to use the word *war* when speaking about American soldiers abroad, they use various expressions formed with the word *peace*, putting stress on the main aim of the army which, according to them, is keeping peace there. The purr word *peace* is accompanied by general words such as *keep*, *make*, *force*, or *organization*.

In all such cases, whichever of these expressions is used, the interests of the United States or the real reasons for their presence in foreign countries are never mentioned. The welfare of the countries in question is always in focus, and American soldiers are those who make or keep the *peace*. George Bush puts into opposition two similar expressions *world's policeman* and *world's peacemaker* by saying "I don't want to be the world's policeman, I want to be the world's peacemaker by having a military of high morale and a military that is well-equipped". Although the denotative meaning is the same, there is big difference in hidden meaning. Whereas *policeman* might evoke various kinds of feelings from fear to derision, *peace* is a purr word, and it is very improbable that anyone would disagree with the attempt to make or keep peace somewhere.

(5) *We drove the Russians out with -- the Afghan freedom fighters drove the Russians out of Afghanistan, and then we made a most serious mistake. (John McCain)*

It is interesting to focus on the difference in meanings of the expressions *terrorists* and *freedom fighters* in which the purr word *freedom* is used. According to the Oxford Dictionary, a *terrorist* is "a person who uses terrorism in the pursuit of political aims", whereas a *freedom fighter* is "a person who takes part in a revolutionary struggle to achieve a political goal, especially in order to overthrow their government". *Terrorism in a pursuit of political aims* and a *revolutionary struggle to achieve a political goal* actually seem to be two very similar things, and it could be claimed that *freedom fighter* is a hyponym of *terrorist*, *revolutionary struggle* being a specific kind of *terror*. However, the word *terrorist* commonly refers to American enemies, whereas *freedom fighters* is used when referring to those the United States support. John McCain uses it when speaking about "Afghan freedom fighters driving the Russians out of Afghanistan". However, in the eyes of the Russians, such people could be considered terrorists.

Circumlocution based on positive attitude

(6) *Some of these other countries, particularly in the developing world, their pollution is much worse than anywhere else and their people want higher standards of living. (Al Gore)*

The commonly used expression *developing world* is based on the positive adjective *developing* (or verb *develop*) which encompasses the positive meaning "to grow or cause to grow and become more mature, advanced, or elaborate". Focus is put on this positive aspect of the third world countries, and all the negative aspects, such as poverty and corruption, are avoided.

(7) *A promise made will be a promise kept should I be fortunate enough to become your president. (George W. Bush)*
(8) *And that's what is going to happen should I earn your confidence. (George W. Bush)*
(9) *If you entrust me with the presidency, I will do whatever is necessary in order to make sure our forces stay the strongest in the world. (Al Gore)*

It seems to be taboo to say that the candidates will be elected president or will win the election. The two words expressing positive attitude used by George W. Bush, on which these euphemisms are based, are the adjective *fortunate* and the noun *confidence*. *Fortune* is "chance or luck as an arbitrary force affecting human affairs". This implies some distance between the result of the election and the electorate. In case he is not fortunate, it is not his fault or anyone else's.

Confidence is "the feeling or belief that one can have faith in or rely on someone or something".

Al Gore's expressions are based on the verb *entrust,* which means "to assign the responsibility for doing something to (someone)". By saying this, he puts stress on the people's responsibility, on the fact that the results of the election are in their own hands. Furthermore, the word *trust*, included in this expression, means "firm belief in the reliability, truth, or ability of someone or something". A hidden meaning of this might be his gratitude and appreciation for *entrusting him with the presidency*.

(10) *I'm going to stand up and fight for the American worker, and I'm going to do it in a way that's fiscally sound. (John Kerry)*
(11) *I have a record of fighting for fiscal responsibility. (John Kerry)*

Other very frequent euphemisms are those related to not spending money. All such euphemisms are based on the adjective *fiscal* or adverb *fiscally* and the expressions *sanity* or *sound*, *responsibility* or *responsible*, *conservative* and *discipline*.

The words *sanity* and *sound* express positive attitude, their meaning being "reasonable and rational behavior" and "in good condition; not damaged, injured, or diseased" respectively. It is thus difficult to object to *fiscal sanity* or to being *fiscally sound*.

The words *responsible* and *responsibility* are a very similar case, *responsible* meaning "morally accountable for one's behavior". It can thus be considered in this context as a synonym of the word *sound*.

To be *conservative* or to have *discipline* can evoke in people the picture of conservative parents who teach their children to be disciplined and do not allow them to spend money on unnecessary items, strongly implying that this is the correct behavior towards money. This is in harmony with the strict father model approach to politics (see Lakoff 2002, 2005).

Pure metaphor

(12) *Because by far the vast majority of the help goes to people at the bottom end of the economic ladder. (George W. Bush)*

(13) *But that's the time when you're tested not only -- it's the time to test your metal, a time to test your heart when you see people whose lives have been turned upside down. (George W. Bush)*

(14) *We have this incredible prosperity, but a lot of people have been left behind. (Al Gore)*

(15) *The key is making sure that the next treasury secretary understands that it's not enough just to help those at the top. (Barack Obama)*

It is very common for American politicians to use euphemisms denoting common or poor people, usually in contrast to rich people. In the two metaphors above used in this context, saying that somebody is *at the bottom end of the economic ladder*, the *ladder* metaphor implies that it is possible for them to climb up the ladder, and, at the same time, there is the possibility that those who are at the top end of the ladder will fall or climb down. It thus implicitly gives people hope for a change of their social status. Similarly, saying that their lives have been *turned upside down* implies that it is not their fault, they might actually feel victimized, and the presidential candidate offers to help these people himself.

The expression *people left behind* implies that it is not their fault that they are unemployed. The passive form suggests that it is the fault of those

who left them behind, probably even us, society. And that is why we should now feel responsible for this and help them catch up again.

Rich or influential people are also expressed by metaphoric expressions based on the opposition *top – bottom* or *up – down*. In the case of the expression *the top*, very similarly to the above-described *economic ladder* metaphor, the implication is that those at the top might eventually fall down. This kind of orientational metaphor is widely discussed in particular by Lakoff and Johnson (1980).

Metaphor based on a purr word

(16) *But it's also that his entire life he has never forgotten where he came from, coming from Scranton, fighting on behalf of working families, remembering what it's like to see his father lose his job and go through a downward spiral economically. (Barack Obama)*

Most of the euphemisms standing for unemployment are based on the verb *to lose*. In the case of the expression *lose one's job*, the word *lose* implies that the unemployed person is himself/herself to blame for losing it. In other words, it is your fault when you lose something, not someone else's.
In the wording *to see his father lose his job*, the word *father* is used and Obama thus plays with the emotive meaning of this word. The word *father* can be perceived as a special kind of purr word, denoting a close family member. It would be slightly different if he just said *people lose their jobs*, as voters might feel more compassion with a child whose father is unemployed than with the adult person himself/herself.

Metaphor based on positive attitude

(17) *You got more money in your pocket as a result of the tax relief we passed and he opposed. (George W. Bush)*

A common word used for tax cuts, in particular by Republican candidates, is the expression *tax relief*. The word *relief* is fairly persuasive as its main meanings are "a feeling of reassurance and relaxation following release from anxiety or distress" and "the alleviation of pain, discomfort, or distress". The person using the expression *tax relief* thus admits that a tax is something unpleasant and implies that the taxpayers are supposed to be happy because something good is being done for them. In other words, a positive deed is made even more positive by being referred to in this way.

According to Lakoff (2004), the expression *tax relief* suggests that taxes are some kind of affliction, and, as he wants to release people from this affliction, Bush is a hero, whereas those who agree with imposing this affliction or those who obstruct this relief, i.e. Democrats, are villains. As this expression is a Republican coinage, Lakoff (2004) suggests that Democrats should not accept this Republican framing of the concept, but they should coin their own expression, corresponding more to their point of view, i.e. the fact that taxes are actually some kind of "membership fees used to maintain and expand services and the infrastructure" (Lakoff 2004). Such an expression, however, never took hold, and Democrats continue to use the Republican expression *tax relief*, supporting the Republican attitudes toward taxes as an affliction.

Pure metonymy

(18) *And Main Street is paying a penalty for the excesses and greed in Washington, D.C., and on Wall Street. (John McCain)*
(19) *And although we've heard a lot about Wall Street, those of you on Main Street I think have been struggling for a while, and you recognize that this could have an impact on all sectors of the economy. (Barack Obama)*

The metonymical expression *Wall Street* is used by John McCain and Barack Obama in contrast to the term *Main Street*, meaning common people. The advantage is that it is rather vague and allows them to not exactly specify any financial institution having a seat on this street. *Wall Street* is thus blamed for the crisis, but the concept is so abstract and vague, that no concrete people can take offence.

Metonymy based on positive attitude

(20) *We have to change the culture of America. Those of us who are proudly pro-life understand that. And it's got to be courage and compassion that we show to a young woman who's facing this terribly difficult decision. (John McCain)*
(21) *I think what the next president ought to do is to promote a culture of life in America. (George W. Bush)*

In most cases, Republican candidates' euphemisms related to *abortion* are based on the word *life*, which can be considered as a metonymy for *child*.

The positive attitude consists in the positive - negative opposition *life – death*.

When Republican politicians say that they are *pro-life* or support the *culture of life*, it is very difficult, almost impossible to oppose them. Because to be not *pro-life* or to not support the *culture of life* implies that one is *pro-death* or supports the *culture of death*. This thus raises the question of abortion being death without actually asking it explicitly and, at the same time, implying that it actually is death.

Metonymy based on a purr word

This is the only hypothesized category whose representation was not found in the corpus. This might be due to the limited number of words that can be considered as purr words. By far, the most common purr words that appear in the corpus are *peace*, *democracy* and *freedom*, followed by other rarer expressions, such as *security*, *accountability*, *prosperity*, *justice*, *stability*, *flexibility*, *transparency*, *equality*, and *fairness*. None of these, however, make part of a metonymic expression that could be considered as a euphemism.

Conclusion

The analysis has shown that political euphemisms in the studied corpus are created by three basic possible methods: circumlocution, metaphor, and metonymy. All three methods can be further supported by the use of so-called low-level semantic components of political euphemism, i.e. words expressing positive attitude or purr words. Only the combination of metonymy and a purr word was not found in the corpus; all the other combinations appeared at least once.

The most common type of euphemisms used by American presidential candidates in the years 2000, 2004 and 2008 was circumlocution, the second was metaphor, and the third was metonymy. Circumlocution itself and when supported by a purr word or positive attitude constitutes 66 per cent of political euphemisms of the Republican candidates and 69 per cent of the political euphemisms of the Democratic candidates. Pure circumlocution accounts for 41 per cent of the euphemisms used by Republicans and 39 per cent of the euphemisms used by Democrats. The analysis has thus shown that there are not any major differences in the creation of euphemisms between Republicans and Democrats.

There seem to be several reasons why the presidential candidates resort to the use of euphemisms. In most of the cases, euphemisms are used in order to support the candidate's point of view on issues discussed, e.g. abortion or tax cuts. Many of the euphemisms are used to show that the candidate either is or is not in favor of somebody or something (e.g. countries or people). Most of the euphemisms are related to poor or common people and to various kinds of other social issues; in this case, the purpose of the use of the euphemism is to show compassion of the candidate with these people, as they constitute the majority of the American electorate.

References

ALLAN, K. (2001): *Natural Language Semantics*. Malden, Mass.: Blackwell.

BOLINGER, D. (1980): *Language, the Loaded Weapon: The Use and Abuse of Language Today*. New York: Longman.

CRESPO-FERNÁNDEZ, E. (2014): Euphemism and Political Discourse in the British Regional Press. In: *Brno Studies in English*. 40 (1), pp. 5-26.

HART, C. (2014): *Discourse, grammar and ideology: functional and cognitive perspectives.* New York: Bloomsbury.

HAYAKAWA, S. I. (1949): *Language in Thought and Action*. New York: Harcourt, Brace and Co.

KLEIN, J. (2014): *Grundlagen der Politolinguistik*. Berlin: Frank & Timme.

LAKOFF, G.; JOHNSON, M. (1980): *Metaphors We Live By*. Chicago: The University of Chicago Press.

LAKOFF, G. (2002): *Moral Politics: How Liberals and Conservatives Think*. Chicago: University of Chicago Press.

LAKOFF, G. (2004): *Lakoff's First Law*. Edge: The World Question Center, http://www.edge.org/q2004/page4.html#lakoff [January 27, 2013].

LAKOFF, G. (2005): *Don't Think of an Elephant!: Know your Values and Frame the Debate: The Essential Guide for Progressives*. White River Junction, Vt.: Chelsea Green Pub. Co.

LEECH, G. (1990): *Semantics: The Study of Meaning*. London: Penguin Books.

LUTZ, W. (1990): *Doublespeak: from "revenue enhancement" to "terminal living": how government, business, advertisers, and others use language to deceive you*. New York: HarperPerennial.

MATHESIUS, V. (1975): *A Functional Analysis of Present Day English on a General Linguistic Basis*. Prague: Academia.

MARTIN, J. R.; WHITE P. R. R. (2005): *The language of evaluation: appraisal in English*. New York: Palgrave Macmillan.

Oxford Dictionaries Online (2015) Oxford University Press. Available from http://oxforddictionaries.com [January 27, 2013]

NIEHR, T. (2014): *Einführung in die Politolinguistik. Gegenstände und Methoden*. Göttingen: UTB.

POOLE, S. (2006): *Unspeak. How Words Become Weapons, How Weapons Become Message, and How that Message Becomes Reality*. New York: Grove Press.

RANK, H. (1976): Teaching about Public Persuasion: Rationale and a Schema In: Dietrich, D. (ed.) *Teaching about Doublespeak*. Urbana: National Council of Teachers of English, pp. 3-19.

WILLIAMS, J. M. (1957): *Origins of the English Language.* New York: Free Press.

Sources

Presidential Candidates Debates: "Presidential Debate in Boston," October 3, 2000. Online by Gerhard Peters and John T. Woolley, The American Presidency Project. http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=29418.

Presidential Candidates Debates: "Presidential Debate in Winston-Salem, North Carolina," October 11, 2000. Online by Gerhard Peters and John T. Woolley, The American Presidency Project. http://www.presidency.-ucsb.edu/ws/?pid=29419.

Presidential Candidates Debates: "Presidential Debate in St. Louis," October 17, 2000. Online by Gerhard Peters and John T. Woolley, The American Presidency Project. http://www.presidency.ucsb.edu/ws/-?pid=29420.

Presidential Candidates Debates: "Presidential Debate in Coral Gables, Florida," September 30, 2004. Online by Gerhard Peters and John T. Woolley, The American Presidency Project. http://www.presidency.-ucsb.edu/ws/?pid=72770.

Presidential Candidates Debates: "Presidential Debate in St. Louis, Missouri," October 8, 2004. Online by Gerhard Peters and John T. Woolley, The American Presidency Project. http://www.presidency.ucsb.edu/-ws/?pid=72776.

Presidential Candidates Debates: "Presidential Debate in Tempe, Arizona," October 13, 2004. Online by Gerhard Peters and John T. Woolley, The American Presidency Project. http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?-pid=63163.

Presidential Candidates Debates: "Presidential Debate at the University of Mississippi in Oxford," September 26, 2008. Online by Gerhard Peters and John T. Woolley, *The American Presidency Project*. http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=78691.

Presidential Candidates Debates: "Presidential Debate at Belmont University in Nashville, Tennessee," October 7, 2008. Online by Gerhard Peters and John T. Woolley, *The American Presidency Project*. http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=84482.

Presidential Candidates Debates: "Presidential Debate at Hofstra University in Hempstead, New York," October 15, 2008. Online by Gerhard Peters and John T. Woolley, *The American Presidency Project*. http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=84526.

Kontakt:

Mgr. Pavel Reich, Ph.D.
Ústav jazyků
Fakulta elektrotechniky a komunikačních technologií
Vysoké učení technické v Brně
E-mail: reich@fee.vutbr.cz

TERMINOLOGICKÉ ASPEKTY PREKLADU CHROMATICKÝCH TERMÍNOV – FENOMÉN ČERVENEJ V GEOPOLITICKOM KONTEXTE

Tomáš Hájik

Abstract

Basic Aspects of Terminology on Chromatic Terms Translation – The Phenomenon of Red Colour in the Geopolitical Context. *The paper deals with the issue of the chromatic terms translation from English (SL) into Slovak (TL) in the geopolitical context with the focus on the occurrence of the specific colour – red and its various translations within a specialized, literary and media context. The author employs the traditional translatological theories discussing the issue of the colour spectrum and its linguistic realization. Moreover, the paper reflects the current events through the prism of excerpted terms. Its content is based on various frequent (or less frequent) crosscultural terms. However, the author omits neither controversial chromatic terms nor offensive terminology - the opposite of politically correct language. Last but not least, the paper analyses the cultural aspects embedded in translation and borrowings of the specialized terminology of the English-speaking world.*

Kľúčové slová: preklad, červená, lingvistika, politika, geopolitika
Keywords: translation, red colour, linguistics, politics, geopolitics

Úvod

Chromatické pojmy boli predmetom záujmu lingvistov slovenskej a anglosaskej jazykovedy už v predchádzajúcich obdobiach, čoho dôkazom sú početné príspevky a štúdie. Nepochybne najvýznamnejšie miesto na poli anglosaskej lingvistiky zaujímajú P. Kay, B. Berlin (1969) so svojím výskumom farieb a vytvorením farebnej kategorizácie a terminológie. Tí ako prví definovali vo svojej štúdii – kognitívno-sémantickom výskume istý počet farebných pojmov, ktoré sa vzťahujú na farby svetelného spektra, prípadne je u nich prvotný význam vyjadrujúci kvalitu vecí alebo javov (hovoríme o istom farebnom príznaku), čím sa len poprela arbitrárnosť výberu farebného spektra v rôznych alebo dokonca nepríbuzných jazykoch. Stanovili

sa tak nasledujúce základné podmienky (pravidelnosti), ktoré musí termín pre farbu spĺňať:

1. musí sa skladať z jednej morfémy, byť vyjadrené len jednou lexémou,
2. farba, ktorú daný termín opisuje, nesmie byť obsiahnutá zároveň v inej farbe,
3. nesmie byť obmedzený na malý počet predmetov,
4. musí byť všeobecne známy všetkým používateľom jazyka,
5. nesmie okrem farby označovať i látku, ktorá má túto farbu (napr. zlatý, popolavý),
6. musia to byť slová, ktoré vznikli v rámci daného jazykového systému.

Na základe tejto kategorizácie vydelili autori centrálne (fokálne) reprezentanty farieb (ekvivalentné s anglickým jazykom) – 1. čierna a biela, 2. **červená**, 3. zelená a žltá, 4. modrá, 5. hnedá, 6. fialová, ružová, oranžová, šedá.

V slovenskej lingvistike J. Mistrík (1969) z hľadiska frekvencie slov v slovenčine zaraďuje tieto prídavné mená (pričom vynecháva šedú):

1. čierny, 2. biely, 3. **červený**, 4. zelený, 5. modrý + belasý, 6. žltý, 7. ružový, 8. hnedý, 9. fialový.

P. M. Hill (2008) rozvíja myšlienku o „aktívnosti“ názvov základných farieb. Táto teória, ktorá sa opiera o štúdiu Daviesa a Corbetta (1994), diferencuje názvy základných farieb na prvotné *(primary basic colour terms)* a druhotné *(secondary basic colour terms),* pričom diferenciácia vychádza práve z aktívnosti názvov základných farieb. Pod aktívnosťou sa myslí miera polysémickosti a frekvencia názvov základných farieb. To znamená, že prvých 6 chromatických adjektív univerzálnej klasifikácie základných názvov farieb, ktorú vypracovali B. Berlin a P. Kay (1969), sa pravdepodobne najčastejšie vyskytujú v metaforách a idiomatických výrazoch. Z toho vyplýva, že nami vybraná farba červená sa často objavuje v rôznych obrazných spojeniach v anglickom a slovenskom jazyku, čoho dôkazom sú aj excerpované termíny. Práve tu vzniká problém chromatických termínov, nakoľko „konkrétne farby majú symbolický a obrazný význam v mnohých etnokultúrach“ (Sipko 2011: 255). Chromatický pojem tým pádom reprezentuje prienik viacerých problémov.

Schéma 1:

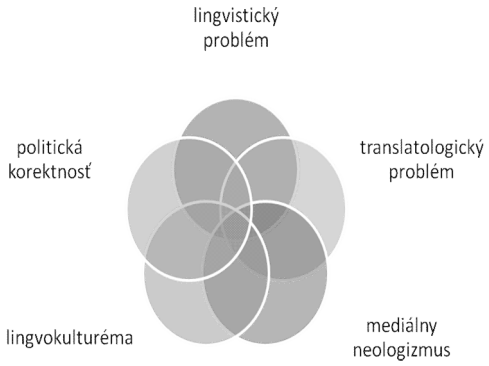

Fenomén červenej

Nasledujúca časť príspevku sa venuje excerpovaným chromatickým termínom, ktoré približuje pomocou definície a predkladá ich konkrétny preklad vo vybranom kontexte.

Idiomatické spojenie *to be caught red-handed* prekladáme neidiomatickým *byť pristihnutý/dolapený pri čine.* Anglický termín pochádza zo staršieho právneho termínu *bloody-hand,* ktorým sa označoval prečin nelegálneho usmrtenia jeleňa v kráľovskom lese, čím sa z pôvodne právneho termínu sa stáva skôr spojenie obrazné. Medzi ďalšie frekventované spojenie patrí anglické *red tape* s neidiomatickým ekvivalentom *byrokracia, resp. úradovanie (v negatívnom zmysle), úradníčenie, papierovačky, úradnícky šimeľ (šimel).* Anglický farebný termín sa viaže na anglo-americku právnu prax zväzovania oficiálnych dokumentov pomocou červenej stuhy – tradícia absentujúca v slovenskom právnom systéme. V oblasti bankovej byrokracie a americkej (ne)demokracie sa od 60. rokov používa pojem *redlining (úverová diskriminácia)* vychádzajúci zo slova *red line – červená čiara*, ktorou bola na mapách miest ohraničená tzv. riziková oblasť, kde banky odmietajú poskytnúť úver. Jedná sa o štvrte s chudobnou, resp. afroamerickou či hispánskou populáciou, čím sa prehlbuje rasová diskriminácia a znižuje kvalita a rozvoj bývania spôsobené segregáciou. *Redlining* ako pojem negatívneho javu sa však v širšom kontexte používa aj na diskriminujúce označenie oblastí s rizikovým skupinami obyvateľstva, resp. minoritným obyvateľstvom alebo vyššou kriminalitou. Termín taktiež označuje neslávne známe diskriminačné kroky amerických poisťovní voči obyvateľom gay štvrtí v 80. Rokoch, ktorých obyvatelia boli vylúčení z ďalšieho konania už len na základe

ZIP code, čo je obdobou slovenského PSČ. Spojenie *red line*[1] naberá v politickom prejave prezidentov či predstaviteľov štátu ďalší význam – pomyselná *červená čiara*, ktorá sa nesmie prekročiť. V prípade jej neakceptovania či prekročenia (teda nedodržanie stanovených limitov) prichádzajú obe strany do otvoreného konfliktu. V Obamovej politike sa pod pojmom *červená čiara* označuje použitie chemických zbraní v Sýrii, po ktorom bude nasledovať vojenská intervencia, v politike Izraela túto *červenú čiaru* predstavuje nukleárna sila Teheránu.

Na poli logických zdôvodňovaní a rétorických stratégií v politických diskusiách sa stretávame s pojmom *red herring* označujúcim logickú chybu, pri ktorej sa pozornosť poslucháča či diskutujúceho odpútava od hlavného problému k nesúvisiacim otázkam bez relevantného zdôvodnenia. Jeho slovenským ekvivalentom je spojenie *falošná stopa.* Stretávame sa avšak aj s doslovným prekladom *manéver červeného sleďa,* ktorý je neskôr v texte pre informáciu čitateľa vysvetlený a etymologicky podložený.[2] Hoci sa tento článok nevenuje finančnej terminológii, je potrebné spomenúť, že obrazné *red herring* nachádzame aj v anglosaskej terminológii bankovníctva. Tu reprezentuje *predbežný prospekt (preliminary prospectus)* v oblasti obchodu s emisiami.[3]

Na americkom kontinente prichádzame do kontaktu predovšetkým vo volebnom období s pojmom *red state(s)*[4]*,* ktorý sa prekladá ako *červený štát*

---

[1] Spojenie *red line* je súčasťou názvu filmu *Thin Red Line (1998)* v slov. film. preklade *Tenká červená čiara*. Film zobrazuje boje prebiehajúce v Tichomorí počas druhej svetovej vojny. Názov filmu sa odvoláva na postup v Bitke pri Balaklave (1854), z čoho je anglické metaforické spojenie, ktoré označuje pevné zomknutie sa voči nepriateľskému útoku.

[2] A prečo sa technika volá červený sleď? Jedným z vysvetlení je, že názov pochádza od väzňov, ktorí sa pri úteku zo žalára potierali koreneným údeným sleďom, aby ich psy necítili. (Zdroj: http://monda.eu/sk/modules/thinking/32). Stránka lokalizovaná v deviatich jazykoch uvádza idiomatické *red herring* s príslušným vysvetlením (nemčina ako jediná nepoužíva doslovný preklad), napr.: v maďarčine *„füstölt hering", azaz hamis nyom, félrevezetés (údený sleď, falošná stopa, zavádzanie – preklad autora),* neskôr vysvetlené aj chromatickým *vörös hering – červený sleď.*

[3] Predbežný prospekt slúži k indikácii záujmu potenciálnych záujemcov, neobsahuje emisnú cenu, kupón ani členov syndikátu. Záverečný prospekt (final prospectus) potom obsahuje všetky chýbajúce informácie a využíva sa na registráciu emisie.

[4] Americký film *Red State* (2011) je v češtine preložený pod názvom *Krvavý stát*, slovenskí filmoví fanúšikovia do slovenčiny preberajú český distribučný názov – *Krvavý štát*. Preklad využíva symboliku krvi, nakoľko triler sa mení na krvavú hororovú drámu, vo filmovej terminológii tzv. *hixploitation movie.* Tento žáner zobrazuje skupinu ľudí (v danom filme trojica sexuálne naladených pubescentov žijúca pravdepodobne v *červenom* štáte), ktorá sa náhodne ocitne v oblasti

– americký štát, ktorý má tendenciu voliť republikánov, resp. republikánskeho kandidáta na prezidenta. Hovoríme o tradične konzervatívnych štátoch v strede a na juhu USA (napr.: Alabama, Texas, Južná Karolína). Sú tvorené prevažne religióznym vidieckym obyvateľstvom s nižším vzdelaním a sú v mnohých prípadoch spájaní s náboženským fundamentalizmom. Na druhom politickom brehu stoja *blue states (modré štáty),* demokratické štáty (napr.: štát New York, Kalifornia, Havajské ostrovy) s urbánnym obyvateľstvom, liberálnou politickou orientáciou a multikultúrnou spoločnosťou. Táto v súčasnosti ustálená farebná polarizácia nebola vždy samozrejmosťou, keďže demokrati a republikáni si v rôznych obdobiach farby *prestriedali* . Ustálenosť prichádza až v rokoch 2000 a 2004 – v oboch volebných rokoch stoja oproti *červenému* Georgeovi Bushovi ml. *modrí* demokrati – Al Gore a John Kerry.[5] Táto farebná konvencia môže byť konfúzna najmä pre obyvateľov v európskom geopolitickom priestore, v ktorom je červená automaticky spájaná s politickou ľavicou, modrá s konzervatívnymi hodnotami politických pravičiarov. Ak sa americký republikánsky štát stále viac prikláňa ku konzervatívnemu smerovaniu, stáva sa v angličtine *redder, čiže červenší,* analogicky *blue - bluer (modrejší)*[6]. V prípade, že oba politické smery sa v konkrétnom štáte tešia rovnako veľkej podpore, vzniká *purple state (fialový štát),* ktorý sa zvykne taktiež označovať aj ako *swing state či battleground state.* V blogosfére slovenského mediálneho priestoru nachádzame preklady *purpurové*, resp. *premenlivé štáty.* Výrazne transparentným je české *státy na houpačce*, čo je doslovným prekladom spojenia *swing state* a nachádzame ho v úvodzovkách s následným vysvetlením.

Ako bolo spomenuté vyššie, červená farba sa spája s politikou socialistov, a práve v tomto duchu sa nesú pojmy ako *red scare a red menace*, ktoré prekladáme ako *červená hrozba, červená panika, politika strachu pred červenými (komunistami).* Uvedené pojmy, v tej dobe umocnené krvavočervenými propagandistickými letákmi, sú typické pre americkú politickú scénu v rokoch 1919 až 1957, ktorá sa obávala narastajúceho komunizmu a infiltrácie ľavicových radikálov do vládnych orgánov. Strach zo symboli-

s agresívnym vidieckym obyvateľstvom veľakrát so silným náboženským presvedčením. Scénou teroru je južanský vidiek, les, predmestie či kostol.

[5] Konzervatívne zákony v USA sa aj napriek spomenutej farebnej polarizácii nazývajú *blue laws (Sunday laws),* ktoré zakazujú výkon špecifických činností v nedeľu, resp. iný deň v týždni. Vychádzajú z náboženského presvedčenia a tradícií. Jedná sa napr.: o úplný (alebo obmedzený) zákaz predaja alkoholu, áut či zákaz poľovania. Ich slovenský pendant sú *nedeľné zákony.*

[6] Zriedkavé stupňovanie prídavného mena modrý – modrejší a jeho doslovné a idiomatické kríženie vo význame nachádza uplatnenie v českom politickom vtipe: *Proč by se měl potetovaný Franz stát prezidentem? Je* modřejší *než Klaus.*

ky červenej bol natoľko silný, že niektoré štáty zakázali používanie a vyvesenie červenej zástavy na verejnosti[7]. Symboliku červenej ako farby socializmu evidujeme v termíne typickom pre americké prostredie. *Red diaper baby* (doslovný preklad znie *dieťa v červených plienkach*) označuje dieťa amerických ľavičiarov. Termín evidujeme zväčša v spojení *red diaper president* – americký prezident, ktorý bol vychovávaný členmi a sympatizantmi Komunistickej strany USA. Kritickí politickí komentátori týmto pojmom označujú Baracka Obamu. Negatívna konotácia červenej farby je pozorovateľná aj v nadpise článku britského týždenníka The Economist *Red sky in the morning (shepard´s warning)*[8] v preklade *večerné zore červené, zriedka ich jasnosť pominie,* ktorý sa kriticky venuje politike Vladimíra Putina a dôvtipne spája viacvýznamový symbol červenej a príslovia s negatívnym posolstvom oznamujúcim príchod nepríjemného počasia, resp. v tomto prípade napätej politickej atmosféry. Spomínaný článok v žurnále podáva čitateľovi informáciu o faktografickom románe Billa Browdera s názvom *Red Notice*. Jedná sa o výpoveď americko-britského miliardára, ktorý poodhaľuje zločinecké praktiky ruského Kremľa. Preklad názvu knihy do slovenčiny vynecháva konkrétny pojem farby a sústredí sa na význam spojenia *red notice* z oblasti medzinárodnej bezpečnosti, čo vystihuje stručným *Zatykač.* Paradoxne o jeho vydanie (neúspešné) žiadala Ruská federácia prostredníctvom Interpolu s cieľom zadržať opozičného autora knihy. Farebná symbolika sa teda dotýka aj jazyka medzinárodnej ochrany a bezpečnosti, čo dokazujú *farebné* medzinárodné požiadavky na spoluprácu tzv. upozornenia (*Notices*). Tieto uverejňuje generálny sekretariát Interpolu na žiadosť národných centrálnych úradov (čo je prípad Billa Browdera) a oprávnených osôb. Interpol má za úlohu pomocou týchto upozornení pomáhať členským štátom, medzinárodným súdom či iným organizáciám identifikovať osoby a ich lokáciu s cieľom zadržať podozrivé osoby a vydať ich k ďalšiemu trestnému konaniu. Interpol rozlišuje 8 typov upozornení[9], pričom špecific-

[7] Štát Oklahoma v roku 1925 dokonca zmenil svoju pôvodnú zástavu (biela hviezda na červenom pozadí) na modrú s historickými motívmi v záujme americkej protikomunistickej propagandy. Baseballový klub *Cincinnati Reds („červení")* sa premenoval na *Cincinnati Redlegs*, aby sa vyhol podozreniu a zamedzil politickej stigmatizácii.

[8] Expresivita toho spojenia je podčiarknutá aj titulným obrázkom k článku – fotografický detail Chrámu Vasiľa Blaženého v Moskve s pozadím červeno-oranžového neba.

[9] Medzi ďalšie upozornenia (Notices – n.) Interpolu patria: žlté (Yellow N.) – lokalizácia nezvestných osôb; modré (Blue N.) – identifikácia, lokalizácia a aktivity páchateľov trestných činov; čierne (Black N.) – informácie o neidentifikovaných telách; zelené (Green N.) – varovanie pred páchateľmi trestných činov; oranžové (Orange N.)– upozornenie na vážne a bezprostredné ohrozenie verejnej bezpečnosti;

kou úlohou tohto upozornenia je lokalizovať a zatknúť požadovanú osobu a vydať ju príslušným orgánom. Tým najvyšším stupňom je spomínané *Red notice,* ktoré prekladáme ako *červené upozornenie,* často krát v médiách s doplňujúcim atribútom *takzvané červené upozornenie,* nakoľko sa daný termín vyznačuje nízkou frekvenciou, avšak vysokou špecifickosťou. Len pre porovnanie uvedieme český preklad *(Rudý zákon),* ktorý transformuje originálny obraz zatýkania a výstrahy a opiera sa politickú farbu socializmu, čím dochádza k negatívnemu posunu. Nepochybne ďalším podobným príkladom nepochopenia terminológie Interpolu je preklad názvu thrilleru z kriminálneho prostredia *Black Notice* vydaným pod názvom *Čierna listina,* ktorý v slovenskom čitateľovi hneď evokuje obraz moderného verejného pranierovania známym pod mediálne obľúbeným anglicizmom *blacklist (čierna listina, čierny zoznam).* Názov originálu však zašifrovane prezrádza tematickú oblasť kriminalistiky, a síce problematiku identifikácie nájdených tiel a vyšetrovanie pomocou forenzných metód, ktorá nesprávnym prekladom názvu čitateľovi uniká.

Pojem červenej farby zaznamenávame aj na prieniku stavebnej a právnej terminológie v spojení *Red book – Červená kniha*[10], ktorý vystupuje aj mnohých kritických politických diskusiách či debatách . *Označuje sa ním* základné zmluvné alebo obchodné podmienky (z roku 1999) na dodávku stavebných prác a technológie (bez projektovej dokumentácie) [11] – v skratke označovaný akronymom *FIDIC* /fidɪk/ *ako akronym Fédération Internationale des Ingénieurs – Conseils, slov. Medzinárodná federácia konzultačných inžinierov),* V mediálnom priestore sa však stretávame aj s prekladom *červený FIDIC,* pri spojení *červený fidic nastáva lexikalizácia (abreviačná demotivácia),* pod vplyvom francúzskej výslovnosti spomínaného akronymu (vo verzálkach) sa v dokumentoch objavuje aj prispôsobený pravopis *FIDIK, fidik.* Tento jav je prítomný aj maďarskom a ruskom jazyku, taktiež je základom pointy poľskej anekdoty zo súdnej siene.[12]

Vo vojnovom a historickom kontexte sa s termínmi obsahujúcimi červenú farbu stretávame vo viacerých obdobiach a rôznych formách. Pravdepodobne najznámejším termínom v slovenskom geopolitickom priestore je

---

špeciálne upozornenia Bezpečnostnej rady OSN – upozorňujúce na jednotlivcov alebo skupiny, ktoré sú terčom sankcií OSN; a fialové (Purple N.) – informácie o mode operandi, objektoch a utajovaných metódach používaných medzi zločincami.

[10] Pod rovnomenným názvom *Red Book* chápeme taktiež predvolebný program kanadskej Liberálnej strany.

[11] V diskutovanej oblasti existujú ešte ďalšie publikácie: Yellow Book, Green Book, White Book, Silver Book, Blue Book, Pink Book.

[12] Anekdota spomína sudcu, ktorý nie je familiárny so stavebnou problematikou a počas súdneho procesu si chce ako svedka predvolať pána Fidika.

Red Army – Červená armáda, červenoarmejci, (zastar.) rudoarmejci . V anglickom jazyku nachádzame termín *Red Army Choir*, ktorý sa do slovenčiny prekladá termínom *Zbor Červenej armády*, známy pod názvom Alexandrovci[13] a ďalší preklad *Ruský armádny súbor Alexandrovci*. Je vhodné spomenúť, že súčasný oficiálny názov je *Академический Ансамбль песни и пляски Российской Армии имени А. В. Александрова*, preto v poradí druhý uvedený preklad znie dobovo aktuálne a do istej miery sa oveľa viac približuje originálu ako anglické *Red Army Choir* (ak máme na mysli Alexandrovcov). Tento termín si však nemožno mýliť s *Akademickým súborom piesní a tancov Ministerstva vnútra Ruskej federácie*. Ďalším vojenským termínom je spojenie je *red coat – historické označenie britského vojaka, červenokabátnik.* Jednalo sa o pešiakov a námorných vojakov od polovice 17. storočia do konca 19.storočia, ktorí, ako hovorí samotné pomenovanie, nosili červený kabát. Slovenský termín *červenokabátnik, resp. červený kabátnik* sa však mnohokrát chápe ako pejoratívne označenie ľavicového politika, obdobne *hnedokabátnik* reprezentuje predstaviteľa fašistickej strany *(angl. Brownshirts, nie browncoats).* Pre úplnosť uveďme *čiernokabátnik*, ktorý nesie pejoratívnu konotáciu s archaizujúcim významom *vzdelanec, kňaz, člen kléru* (angl. *blackcoats*), *pán*, v mediálnom priestore označuje bigotného občana či politika. Anglická vojenská terminológia požíva ďalší červený termín, ktorý je súčasťou uniformy ako oblečenia - *red beret* /ˈbereɪ/, resp. označuje špecifickú skupinu v armáde istého štátu. Ich slovenským ekvivalentom *je červený baret (presnejšie vínový, angl. maroon), teda typ špecifickej vojenskej pokrývky hlavy,* v prípade označenia konkrétnej vojenskej jednotky označuje napr.*: britský výsadkový pluk (tzv. PARAS*) v americkej armáde iba *vzdušné sily*, v Rusku tzv. *SPECNAZ*, známe tvrdým výcvikom. Pod pojmom *červené barety* rozumieme na Slovensku *5. pluk špeciálneho určenia v Žiline*, chromatický termín nie je však jeho oficiálne označenie, avšak používa sa zväčša v mediálnom priestore azda pre krátkosť, výstižnosť a lingvistickú príťažlivosť.

V oblasti pomenovania významných politických udalostí a historických momentov evidujeme termín *Deň (vojnových) veteránov*. Medzi oficiálne pamätné dni SR tento deň nepatrí, v zahraničí je však pomerne významne oslavovaný a známy pod názvami *Veterans Day, Remebrance Sunday, Jour du Souvenir* a pod farebným *Red Poppy Day*, čiže *Deň červených makov*, ktorý si celosvetovo pripomíname 11. novembra. V tento deň roku 1918 pri severofrancúzskom meste Compiègne podpísali Spojenci a Nemecko príme-rie, čím sa na západnom fronte ukončili boje 1. svetovej vojny. Symbolické

[13] Oficiálna slovenská stránka tohto umeleckého súboru uvádza len jeden názov, a to *Alexandrovci.*

spojenie *červený mak, červené maky* sa odvoláva na báseň *In Flanders fields* (Na flámskych poliach)[14], ktorej autorom je kanadský vojenský lekár podplukovník John McCrae. Toto anglické metaforické spojenie nachádza v slovenčine stále väčšie uplatnenie a môžeme ho zaradiť k symbolickým spojeniam ako *biela ľalia* či *žltý narcis.*[15]

Príslušnosť k istému etniku a diverzita svetovej populácie sa akosi podvedome spája so sfarbením pokožky človeka berúc na vedomie biologické atribúty. Tie môžu byť negatívne verbalizované v rasistickom slovníku prostredníctvom pejoratívnych spojení využívajúcich chromatickú terminológiu[16]. Symbolika červenej farby sa premieta aj v tejto oblasti – oblasti diskriminácie či sociálnej exklúzie, a to v termínoch *redskins a rednecks.* Pejoratívny termín *redskin (Redskins)* označuje obyvateľa Severnej Ameriky indiánskeho pôvodu. Etymológia termínu je prekvapujúco nejednotná, pričom sa opiera sa o farbu pleti pôvodných obyvateľov a súčasne využíva tematiku červených skalpov. Požívanie termínu *redskin* v angličine by sa dalo charakterizovať ako kontroverzné. Názvom klubu amerického futbalu *Washington Redskins* je predmetom dlhodobej mediálnej diskusie, v ktorej sa ozývajú hlasy volajúce po zmene názvu[17]. Ak by sa mala zachovať farebná symbolika termínu a loga mužstva, optimálnym riešením je navrhovaný termín *Washington Moroons*[18] *(angl. moroon – vínová),* prípadne *Washington Redshirts*. Slovenský termín Indián je neutrálny, ako ekvivalent k termínu *redskin* však evidujeme termín *červenokožec (*v prípade spomínaného klubu *červenokožci z Washingtonu),* ktorý sa vyskytuje ojedinele a má skôr historický či humorný podtón. Jeho súčasné použitie v politických debatách naberá silne expresívny význam a označuje ľavicového politika.

Redneck je ďalším kontroverzným termínom berúc do úvahy mieru pejorativity, objekt denotácie a v neposlednom rade prekladové hľadisko. Ten-

---

[14] *Na poliach flámskych kvitnú maky divé,rad za radom lemujú biele kríže clivé.*(Zdroj: http://www.klubvtn.info/appel_2011_1.htm) Báseň poukazuje na nadmernú prítomnosť červených makov (*Papaver rhoeas*) na bojových poliach, ktoré rástli ako burina na neobrobenej zemi aj vďaka teplej klíme v danom období.

[15] Kvet červeného maku si ľudia pripínajú obdobne ako žltý narcis na znak solidarity a pomoci. Spomeňme ďalšie farebné adjektívne spojenia ako modrý gombík a biela pastelka.

[16] Spomeňme derogatívny termín len z nedávnej minulosti segregácie v USA - *colored (farební),* ktorý označoval populáciu nepatriacu k belošskému obyvateľstvu. Do opozície boli postavené teda dva termíny *white - colored.* Ani v dnešnej dobe termín nestratil na sile významu a jeho použitie vyvoláva kritiku.

[17] Hokejový klub Chicago Blackhawks (chicagski čierni jastrabi) čelí podobnému problému.

[18] Kritici toho termínu poukazujú (v prípade nedbalej výslovnosti) na podobnosť so slovom *moron (angl. kretén, hlupák).*

to do istej miery kultúrny, avšak stále derogatívny termím pomenúva príslušníkov juhoamerickej vidieckej populácie z pracujúcej triedy, zväčša s nižším vzdelaním.[19] Je pre nich typická bigotnosť a rasistické prejavy. Etymológia sa opiera na ich nadmerne *červené krky, (angl. red necks),* ktoré mali nechránené pred slnečným opálením pri práci na poliach. Slovenčina poskytuje viacero ekvivalentov napr.: *sedliak, sedlák*, expresívne *vidlák,* nachádzame taktiež doslovné *červené krky*, ba dokonca prevzaté *redneck* ako podstatné meno, resp. adjektivizujúce v spojení *redneck politika.* Morfologicky podobný termín z amerického prostredia je termín *redleg(s)* s vysokou mierou polysémie. Ak sa sústredíme na význam z oblasti (dodnes pretrvávajúcej) diskriminácie a segregácie, etymologicky nejasný termín sa vzťahuje na írskych nevoľníkov a ich potomkov dovlečených na ostrov Barbados v 17. storočí. V slovenčine nenachádzame prekladový ekvivalent, v českej blogosfére skôr nachádzame slangové či termíny k iným významom napr.: *dělostrelec* (amerického vojska vo Vietname), *rudonožci* (ozbrojené jednotky počas občianskej vojny v USA).

Fenomén červenej nachádza svoje uplatnenie aj jazyku morálky a spoločenskej korektnosti, ktorá sa snaží pomocou chromatickej metafory poukázať na spoločensky nevhodný jav alebo činnosť, resp. stigmatizovať istú časť obyvateľstva alebo dokonca štátny celok. Spojenie *red lights, red light district* reprezentuje v mediálnom priestore priam eufemistické pomenovania štvrtí známe prostitúciou a sexuálnou slobodou predovšetkým v západnej Európe. V holandskom kontexte sa však jedná o štvrte s regulovanou a legalizovanou formou prostitúcie. Do slovenčiny sú prekladané ako *štvrte červených lampiónov, lámp, lampičiek, svetiel, červená štvrť,* alebo dokonca nachádzame *red light district* v primárnom význame alebo sekundárne v metafore označujúcu tzv. *politickú prostitúciu.* Ďalším termínom je literárne známe *scarlet (red) letter*, ktoré v geopolitickom kontexte označuje označuje závažné obvinenia amerického ministerstva financií s tvrdením, že konkrétna banka alebo finančná inštitúcia je zapojená do prania špinavých peňazí alebo podporuje teroristickú činnosť, čo následne spustí izoláciu danej banky a zneprístupní vstup na svetový trh. Spojenie pochádza z knižného *šarlátového písmena* nosenom na odeve hriešnice, ktorá bola spoločensky izolovaná a znevýhodňovaná. Excerpované spojenie s geopolitickým významom (nie literárnym) nenachádzame preložené do slovenčiny, vyskytuje sa zväčša nepreložené v diskusných fórach. Len pre porovnanie spomeňme české periodiká, ktoré pomenovanie preberajú ako

[19] Archaickým a málo známym významom je pejoratívne označenie katolíckeho veriaceho v severnom Anglicku.

šarlatové písmeno, niekedy výnimočne chybne ako *šarlatový dopis,* čo sa stretlo s vlnou kritiky zo strany samotných čitateľov.

Záver

Excerpované anglické chromatické pomenovania a termíny a ich preklady do slovenského jazyka jednoznačne obohacujú odborný jazyk geopolitiky pomocou metafory a istej miery idiomaticity, ktorá sa vyznačuje významovou netransparentnosťou v porovnaní s exaktným a neexpresívnym odborným jazykom. Výsledkom tejto translatologickej sondy sú okrem primárneho pohľadu na termín a jeho preklad (pozri Tab. 2) taktiež krátke definície excerpovaných pojmov ako aj zhrnutie prekladateľských postupov a modelov uplatnených pri preklade excerpovaných termínov.

Excerpované termíny nesúce pojem červenej farby sa vyznačujú vysokou frekventovanosťou v slovnej zásobe oboch jazykov a prichádzajú do kontaktu či opozície s chromatickým termínmi inej farby – *red state vs blue state, red beret vs blue beret*. Taktiež prichádzajú do styku s odtieňmi samotnej farby červená napr.: *crimson, moroon, scarlet*.

Pri ich preklade do slovenčiny nachádzame kalky, chromatické ekvivalentné termíny či preklady, ktoré fenomén červenej a idiomaticitu opomínajú, stretávame sa s bezekvivalentnou lexikou alebo sú preberané celé spojenia; v niektorých prípadoch pre lepšiu ilustráciu uvádzame české ekvivalenty. Pri preklade excerpovaných chromatických termínov je obzvlášť nutné klásť dôraz na politickú korektnosť pri ich použití vzhľadom na ich historické a politické pozadie. V neposlednom rade je taktiež potrebné brať do úvahy viacvýznamovosť niektorých chromatických termínov na pomedzí odborného, profesionálneho a slangového jazyka.

Z uvedeného vyplýva, že prenos symbolu chromatických termínov (konkrétne farby červená) z anglofónneho prostredia môže v istých kontextoch spôsobiť isté problémy vyplývajúce z rozličného chápania metafory a idiomaticity daného termínu, čo však istotne nepredstavuje žiadne nóvum v oblasti translatológie. Na druhej strane vyvstáva (pozitívny) fakt, že mnohé chromatické symboly termínov sú vžité vďaka spoločnej historickej a kultúrnospoločenskej orientácii.

Tab. 1: Prehľad prekladaných excerpovaných termínov

Anglický termín	Slovenský preklad	Poznámka
to be caught red-handed	byť pristihnutý/dolapený pri čine	
red tape	(nadmerná, zbytočná) byrokracia, úradnícky šimeľ	
redlining	*fin.* úverová diskriminácia	
red line	červená čiara	Thin Red Line (Tenká červená čiara)
red herring	1.falošná stopa 2. *fin.* predbežný prospekt	porov. manéver červeného sleďa
red state	červený štát	
red scare/ red menace	červená hrozba, červená panika, politika strachu pred červenými (komunistami)	
red diaper baby	-	doslovný preklad - *dieťa v červených plienkach*
Red notice	(takzvané) červené upozornenie	INTERPOL
Red book	Červená kniha, červený FIDIC, fidic, fidik	
Red Army	Červená armáda, červenoarmejci, (zastar.) rudoarmejci	
Red Army Choir	Zbor Červenej armády, Ruský armádny súbor Alexandrovci	
redcoat	červenokabátnik	porov. blackcoats
red beret	červený baret	rozličné vojenské jednotky
Red Poppy Day	Deň červených makov	
redskin, Redskins	Indián, červenokožec, červenokožci (z Washingtonu)	
redneck	sedliak, vidlák, červené krky	redneck politika
redleg, Redlegs	-	(čes.) dělostrelec, rudonožci
red lights, red light district	štvrte červených lampiónov, lámp, lampičiek, svetiel, červená štvrť, red light district	
scarlet (red) letter	-	(čes.) šarlatové písmeno

Literatúra

BERLIN, B.; KAY, P. (1969): *Basic Colour Terms. Their Universality and Evolution*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.

HILL, P. M. (2008): The Metaphorical Use of Colour Terms in the Slavonic Languages. In: Wells, D. E. (ed.): *Themes and Variations in Slavic Languages and Culture. Australian contributions to the XIV. International congress of Slavists. Ohrid, Macedonia*. Perth: Australia and New Zealand, Slavists' Association, s. 64 – 65.

MISTRÍK, J. (1969): *Frekvencia slov v slovenčine*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV.

SIPKO, J. (2011): *Teoretické a sociálno-komunikačné východiská lingvokulturológie*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.

Kontakt:

Mgr. Tomáš Hájik
Katedra jazykov
Technická univerzita v Košiciach
E-mail: tomas.hajik@tuke.sk

METAFORY V NEMECKÝCH HOSPODÁRSKYCH PRINTOVÝCH MÉDIÁCH A ÚSKALIA PRI PREKLADE

Danuša Lišková

Abstract

Metaphors in German Economic Print Media and Dangers of the Translation Process. *A brief conceptualization of the term metaphor and its role in the language of economic press. Mutual relations between language, culture, economy, politics and historical events for the development of metaphors. Examples of metaphors. The impact of metaphor on problems in decoding and translation of specialized text in the field of economy.*

Kľúčové slová: konceptualizácia pojmu metafora, asociácia, konotácia, príklady, preklad
Keywords: conceptualization of the term metaphor, association, connotation, examples, translation

Úvod

Stúpajúci záujem širokej verejnosti na politickom a hospodárskom živote skoro každej krajiny nie je možné uspokojiť bez kvalitných masmédií, ktoré by mali tvoriť fundovaní žurnalisti ako aj prekladatelia. Celé svetové hospodárstvo vo všetkých oblastiach je odkázané na kvalitný preklad a všetky druhy médií, ktoré uverejňujú nielen originálne príspevky, ale aj preklady z cudzích a do cudzích jazykov. Klasické vzdelanie v odboroch na jednotlivých univerzitách nepripravuje odborníkov pre prekladateľskú prax odborného jazyka a na druhej strane odborníci (žurnalisti, ekonómovia) nemajú dostatočnú jazykovú vybavenosť. Nie je to len slovenská skutočnosť. Aj vo svete sa symbióze jazyka a odboru venovalo a venuje málo pozornosti. Súčasný hospodársky žurnalizmus vykazuje takisto nedostatok odborníkov, ktorí by skĺbili žurnalistické umenie s dobrou znalosťou cudzieho jazyka a hlavne so základnými vedomosťami z odboru, ktorému sa venujú. Rakúsky časopis Falter uverejnil interview Josepha Geppa s bývalým žurnalistom Reinhardom Christlom, ktorý žiada *„nový jednoduchý hospodársky žurnalizmus“* (Christl, Gepp 2014). Táto požiadavka súvisí aj so súčasnou hospodárskou situáciou, ktorá nastala po poslednej kríze. Do roku 2007,

kedy začala posledná kríza finančných trhov čítali hospodársku časť novín odborníci finančnej sféry, bankári, ekonómovia. Po kríze sa začali o hospodárske dianie zaujímať aj bežní čitatelia. Ďalším dôvodom pre vznik nového hospodárskeho žurnalizmu je aj skutočnosť, že politické spravodajstvo obsahuje veľa ekonomických tém. Na otázku: *„Čo potrebuje ‚nový' hospodársky žurnalizmus"*, Christl odpovedá: *„Viac zrozumiteľnosti, intenzívnu prekladateľskú činnosť v oblasti odborného prekladu, vedeckú kultúru, ako napr. v anglosaskom priestore a väčšiu rozhľadenosť"* (Christl 2014). Tieto nedostatky majú ďalekosiahle dôsledky. Je zrejmé, že problém kvalitných prekladateľov sa dotýka nielen odborníkov ale celej spoločnosti. *„Dnes už nikto nepochybuje o tom, že nedostatok kvalitných prekladateľov vo všetkých odboroch je potrebné odstrániť. Týka sa to bytostne aj žurnalistiky, pretože prekladateľské činnosti sa vo veľkej miere presúvajú do sféry masmédií. Preorientovanie výučby cudzích jazykov a odborov je nevyhnutné pre rast hospodárstva, vedy, kultúry atď. Preklad, predovšetkým kvalitný odborný preklad, nadobudol nové dimenzie v internetovej masovej komunikácii a je predpokladom bezchybného fungovania výmeny informácií na vedeckej, technickej, hospodárskej, politickej, sociokultúrnej a vojenskej oblasti"* (Lišková 2015: 77).

Z uvedených skutočností vyplýva aj zámer tohto príspevku, poukázať na dôležitosť pochopenia a presnej interpretácie odborného textu vo všetkých jeho nuansoch v printových hospodárskych médiách, ktoré patria v súčasnosti k mienkotvorným. Najväčší problém pri dekódovaní akéhokoľvek textu, v prvom rade ale textu vysoko odborného, sú frazeologizmy a hlavne metafora. Vyskytuje sa v najrenomovanejších nemeckých a aj slovenských hospodárskych printmédiach. Tento fenomén je pevnou a významnou súčasťou jazyka, ktorý odzrkadľuje v súčasnosti nové jazykové formy a spôsob myslenia, vyjadrovania sa a následného konania, obzvlášť v časoch ekonomických a politických zmien. Časť odbornej slovnej zásoby používa denná tlač ako i bežné časopisy a laická verejnosť. Ako príklad slúži fenomén kríza. O vysvetlenie tejto skutočnosti sa usilujú odborníci, historici, žurnalisti, kulturológovia i laici. Skoro vo všetkých druhoch textu nachádzame veľký počet metaforických konštrukcií, ktorých počet sa neustále zvyšuje.

Pre analýzu metafor a konceptualizáciu pojmu sú v tomto príspevku uvedené frekventované frazémy, ktoré sa stali centrálnymi pojmami nielen v masmédiách, ale postupne aj v každodennej komunikácii, čo je zároveň jedným z predpokladov pre zvýšenie ich konotačných kvalít. Pokúsim sa prepojiť niektoré lexémy s mentálnymi obrazmi a charakterizovať ich účinnosť či už v pozitívnom alebo negatívnom zmysle. Aké asociácie evokujú v recipientovi? Čo ovplyvňuje vnímanie pojmu a tvorbu asociácií? Rovnako

je potrebné poukázať na dôležitú úlohu kultúrneho prostredia, pretože práve kultúra a reálie konkrétnych krajín podmieňujú vnímanie jednotlivých pojmov. Pri dekódovaní metafor hrá veľmi dôležitú úlohu aj ekonomické myslenie. Divergencia hospodárskej kultúry a jej globálne dimenzie v súčasnosti si vyžadujú interdisciplinárny prístup v rámci hospodárskych a kultúrnych dejín. Poznať základné princípy fungovania hospodárstva už patrí k všeobecnému vzdelaniu a preto sa fundovaný prekladateľ alebo novinár nedá oslepiť nafúknutou metaforou a hľadá vždy podstatu veci, javu alebo správania sa verejnosti i odborníkov. Intenciou tohto príspevku je v prvom rade na základe troch vybraných metafor deklarovať ich podstatu a účinnosť v printových médiách. Ďalším zámerom je uviesť niekoľko typických príkladov najnovších metafor a poukázať na problémy ich prekladu a interpretácie do slovenského jazyka.

Metafora

„Hospodárstvo a jazyk vedú zvláštnu koexistenciu. Ovplyvňujú sa navzájom, …“ (preklad autorky). *„Wirtschaft und Sprache führen eine merkwürdige Ko-Existenz. Sie beeinflussen sich gegenseitig, …“.* (Moos 2009: 9). Hegemónne a veľmi často aj eufemistické obrazy, ktoré sprostredkováva jazyk v súčasnej dobe, a ktoré implicitne ovplyvňujú proces inferencie sú metafory. Vyslúžili si rôzne prívlastky: kreatívne, inovatívne, aktuálne, emocionálne, zavádzajúce, obrazné, prekvapivé, manipulatívne. Umožňujú nový pohľad na veci a diania, alebo nás nepriamo nútia zaujať iný postoj. Pod metaforou rozumieme prenesené použitie slova alebo obrazné spojenie. „*Metafory majú za úlohu pomôcť pochopiť to, čo je samotným expertom nepochopiteľné. Politike slúžia ale predovšetkým na vytvorenie súhlasu v prípadoch, kde sa predpokladá odmietnutie“* (preklad autorky). „*Metapher sollen begreifbar machen, was selbst Experten unverständlich bleibt. Die Politik bedient sich ihrer aber vor allem, um Zustimmung zu erzeugen, wo mit Ablehnung zu rechnen ist*“ (Knobloch 2009). Lingvista Georg Lakoff (2013) je presvedčený, že metafory môžu zabíjať. Myslel tým vyjadrenie *„Krieg gegen den Terror“„vojna proti teroru“,* ktorý artikulovala Bushova vláda po 11. septembri 2001. Vláda hovorila bezprostredne po útokoch o „obetiach“, o pár hodín neskôr o „stratách“. Podľa Lakoffa (2013) je to *„jazykový ‚moment‘ s najvyššou politickou relevanciou“* (preklad autorky). *„Ein Sprachmoment von höchster politischer Relevanz“* (Lakoff 2013). Zmenou slov sa mení aj interpretácia útokov. Od zločinu k vojnovému postoju. Táto metafora viedla nakoniec k vojne v Afganistane a v Iraku s desaťtisíce mŕtvymi. Nie všetci lingvisti súhlasia s jeho odváž-

nymi tézami, ale nepopierajú veľký vplyv metafor na verejnú mienku. *„Metafory stoja na rozhraní medzi zmyslovým prijímaním a konaním na jednej strane a kognitívnym myslením na druhej strane.“*(preklad autorky). *„Metaphern stehen an der Schnittstelle zwischen Wahrnehmen und Handeln auf der einen und Denken auf der anderen Seite“* (Schramm, Wüstenhagen 2012). Niektorí vedci sú toho názoru, že metafora nie je primárne lingvistický jav, ale že naše myslenie je obrazné. Podľa Müglovej sa jej zmysel „*...dá pochopiť len vtedy, ak prijímateľ odhalí podobnosť medzi denotatívnym a konotatívnym významom*“ (Müglová 2009: 236). Metafory predstavujú pre prekladateľa výzvu, pretože „*... rozhodujúcu úlohu pri pochopení zmyslu zohrávajú kultúrne podmienené konotácie a individuálne asociácie“*(Müglová 2009: 237).

Je veľa dôvodov pre ich používanie vo všetkých sférach fungovania spoločnosti. Metafora je typickým znakom komunikácie. Jej použitím sa všeobecný aj odborný jazyk stávajú bohatšími, pestrejšími a originálnejšími. Je kognitívnym javom, ktorý sa v komunikácii odráža predovšetkým v jazykových štruktúrach. V ostatných rokoch, hlavne po vypuknutí poslednej krízy v roku 2008 sa tendencia používať metafory neustále zvyšuje. Metafory redukujú jazykovú komplexnosť, prispievajú k „ekonomizácii“, zúženiu jazykového prejavu a k jazykovej inovácii. Avšak nielen táto skutočnosť zapríčiňuje zvýšené používanie metafor. Jednou z hlavných funkcii je jej „prekvapivosť“. Je produktom kreatívneho porušenia sémantických pravidiel jazykového systému a je kultúrne špecifická. Pri preklade do cudzieho jazyka je potrebné, aby funkcia a pôsobenie metafory zostali identické. Niektorí jazykovedci tvrdia, že metafory sú nepreložiteľné, pretože sú spojené s kultúrnymi skúsenosťami a sémantickými asociáciami. Avšak sú jednoznačne mienkotvorné či už v pozitívnom alebo negatívnom zmysle a preto ich používajú politici, ekonómovia, žurnalisti. Ich argumentačná komprimácia vedie veľmi často a prirýchlo ku zovšeobecňujúcim porovnávaniam a tie následne k mylným záverom. Je to práve ich obraznosť, ktorej nesprávne pochopenie vedie k nedorozumeniam a k nesprávnemu transferu. O ich pôsobivosti a mienkotvornej sile sa môžeme presvedčiť na každom kroku. Zvlášť pôsobivé bývajú titulky v médiách. Denník Die Welt uverejnil v online-vydaní (22.1.2015, č. 24) článok s titulkom: *„Mario Draghi nabíja bazooku so 1.140.000.000.000 eurami“* (preklad autorky). „*Mario Draghi lädt 1.140.000.000.000-Euro-Bazooka“* (Die Welt 2015). Táto veľmi dôležitá a znepokojujúca správa dňa, bola „zabalená“ do obrazu, ktorý vyvoláva predstavu nebezpečenstva a ohrozenia. Predstava Maria Dragiho, ktorý má v rukách *„atómovú bombu monetárnej politiky“, „Atombombe der Geldpolitik“* je viac ako mienkotvorná. Podľa článku (Geld drücken) v online médiu zo dňa 6.2.2016 reaguje autor (Fischer 2016) na

túto metaforu dlhým rozsiahlym článkom s *nadpisom „O pôsobení a konzekvenciách nesprávneho jazykového obrazu“* (preklad autorky). *„Von Wirkung und Konsequenzen eines falschen sprachlichen Bildes“* a označuje ju za príklad jazykovej manipulácie a militarizovanie jazyka. Jazykový obraz sa tým stáva pôsobivým prostriedkom manipulácie a dezinformácie. V prejavoch politikov, v komentároch, vo verejných diskusiách v súvislosti s hospodárskymi problémami sú metafory na dennom poriadku. Sú základom nášho spôsobu myslenia. Sú neoddeliteľnou súčasťou všeobecného i odborného jazyka. V súčasnosti sme očitými svedkami, ako sa hospodárske, spoločenské, kultúrne a politické dianie odráža v jazyku. Preto je veľmi prekvapujúce, že neexistujú práce ani výskumy, ktoré by komplexne analyzovali tieto fenomény a poukázali, ako spolu súvisia a aké praktické konzekvencie z toho vyplývajú. Výskum dvoch informatikov z Dublinu, ktorí rešeršovali a analyzovali 17 713 on-line článkov z Financial Times, New Yorker Times a BBC z rokov 2006 – 2010 pomocou počítačového modelu priniesol prekvapivé výsledky o „sile jazyka“: „*Ak sa vyskytuje v hospodárskych správach rovnaký počet slovies a podstatných mien, nachádzajú sa burzy pred krachom*“ (Fleischner 2014). Ďalej zistili skoro identické jazykové prostriedky v anglických médiách. Čím vyššie sa šplhali najvýznamnejšie americké, britské a japonské akciové indexy, tým viac boli používané podobné jazykové prostriedky (hlavne metafory). Ak sa v textoch vyskytovali rovnaké slovesá a podstatné mená, zaznamenali burzy nové kurzové rekordy. Metafory majú silu spojiť rozum a fantáziu do fenoménu, ktorý určité aspekty skutočnosti zdôrazňujú a iné eliminujú. Dávajú veciam a situáciám nový význam a ovplyvňujú existujúcu realitu. Podľa kognitívnej lingvistiky prebiehajú myšlienkové procesy prevažne metaforicky. „*Metafora je považovaná za určitú vnútornú logiku, ktorá predchádza hovorenému slovu, za určitú individuálnu, avšak kultúrne podmienenú predstavu o hovorenom slove*“ (Procíková 2015). Jazykové asociácie sú špecifické pre jednotlivé a konkrétne etnokultúry, sú často jedinečné, svojrázne a hlavne bez znalostí kultúry, sociálneho pozadia nepreložiteľné, napr. v nemčine *„Wendehals“* (výraz po zjednotení Nemecka, ktorý je v slovenčine takisto metafora a znamená „obracač kabáta“), alebo v slovenčine *„jánošíkovské dane*“. Konceptuálna metafora, ktorú charakterizuje kognitívna lingvistika ako produkt jazyka, myslenia, spoločnosti a kultúry, pričom je jazyk chápaný ako prostriedok na organizovanie, spracovanie a sprostredkovanie informácií sa v súčasnom lingvistickom výskume dostáva do popredia. Lakoff a Johnson (2003) delia konceptuálnu metaforu na štrukturálnu, orientačnú a ontologickú. Štrukturálna metafora je väčšinou kultúrne podmienená, ako som už poukázala na príkladoch. Orientačná, ktorá dodáva pojmu priestorovú orientáciu napr. smerom hore alebo dole má pozitívny alebo negatívny

podtón. Vyvoláva asociácie a nasmeruje naše myslenie určitým smerom. Napr. „*vzostup*“ „*Wachstum/Aufschwung*“, „*prudký vzostup*“ „*Höhenflug*“ spájame s predstavou smerom hore a „*pokles*“ „*Abschwung/Talfahrt*“ smerom dole. Ontologická metafora vychádza z poznania fungovania našich častí tela a činností. Konceptuálna metafora, ktorá sa nachádza na hranici kognitívneho a emotívneho myslenia a ktorú používajú médiá, v nás vyvolávajú určité emócie spojené s pocitmi istoty, slobody, veľkosti, akčnosti, rešpektu alebo s pocitom strachu, neistoty a ovplyvňujú náš pohľad na svet a dianie okolo nás. Dobre a výstižne použitá metafora má presvedčivú silu aj voči logickým argumentom. Nesmieme zabúdať, že metafora zasiahne len určitý čiastkový aspekt a síce ten, ktorý je porovnateľný. Pre politiku a ekonómiu sú zaujímavé metafory, ktoré ponúkajú širší priestor, čo znamená, že v našom mentálnom oku vznikne komplexný obraz a porovnanie zasiahne viacero faktorov. Takéto metafory môžu byť inšpirujúce a viesť k novým myšlienkam, pretože majú väčší vplyv na naše kognitívne ako aj na obrazné myslenie. A práve preto, že sú také výstižné sú mnohokrát zavádzajúce. Niektoré sú viacvýznamové a v myslení vzniká komplexný obraz veci alebo deja.

Metafory v hospodárskych printmédiách

Hospodárstvo je centrálnou oblasťou politiky. Politika a hospodárstvo úzko spolu súvisia. Mienkotvorné metafory útočia na recipienta zo všetkých médií. Očakávame od ekonómov na jednej strane, že sa budú vyjadrovať obrazne, ale na druhej strane, že obohatia neekonomické oblasti. Invázia ekonomických jazykových prostriedkov sa prejavuje v politických súvislostiach, ktoré sa týkajú existencie ľudí ako je prepúšťanie, zvyšovanie cien, daní a pod. Používaním metafor sa zmierňuje skutočnosť a mnohokrát i fakty. Napr. miesto slova *„Entlassung“ „prepustenie“* sa použije metafora *„Freisetzung“* čo v preklade znamená *„uvoľnenie“*, pretože slovo „*frei*“ *„slobodný/voľný*“ zakryje negatívnu konotáciu. Takisto použitie frazém v prípadoch *„Anpassen von Preisen“ „prispôsobovanie cien“,* a *„Preiskorrektur“ „korektúra cien“,* namiesto *„Preiserhöhung“.* V obidvoch jazykoch znamenajú *„zvýšenie cien“.* Aj iné oblasti hospodárskeho sektora si žiadajú skrášlený jazykový prejav, aby sa zamaskovala podstata a reálna skutočnosť ako v prípadoch: *„preiswert“, „cenovo výhodný“* namiesto *„billig“ „lacný“.* Sila úspešných metafor tkvie v tom, že vysvetľujú nepochopiteľné veci, javy a konanie ľudí pomocou jednoduchých obrazov. Rozpoznanie metafor pomáha pri dekódovaní odborného slovníka. Ťažkosti pri identifikácii medzijazykových ekvivalentov vyplýva veľmi často z metafo-

rického používania lexém. Pri súhre hospodárstva a jazyka dochádza často k nedorozumeniam. Na druhej strane úspech má len ten, kto zrozumiteľne komunikuje. Žurnalisti, politici, „burziáni“ ovplyvňujú svojím konaním nielen hospodársky a politický systém ale aj jazyk, ktorý podlieha dynamickému procesu a odzrkadľuje hlboké zmeny v spoločnosti.

Príklady „mienkotvorných“ metafor

Pokúsim sa na troch príkladoch, ktoré sa stali bežnou jazykovou výbavou nielen odborníkov ale aj laikov vysvetliť „dve strany jednej mince“: *„voľný trh“ „freier Markt“, „tvrdá mena“ „harte Währung“ a „euroval“ „Rettungsschirm.“* Adjektivum „frei“ (slobodný/voľný) v nás evokuje predstavu sily, kreativity, má kladnú konotáciu. Substantivum *„Freiheit“* „*sloboda/voľnosť*“ je aj pojmom v politickom myslení. Je zároveň aj ideológiou. *„Markt“* „*trh“,* je termín, ktorým definujeme podstatu trhového hospodárstva a znamená miesto, kde sa stretáva ponuka a dopyt, ktoré majú silu určovať ceny na trhu. Trh je najvyššia inštancia „slobody“. Toto magické miesto je v odbornom jazyku mnohokrát personifikované. Trh žije vlastným životom. V nemeckých médiách čítame: *„der Markt steuert sich selbst“ „trh sa riadi sám“, „der Markt geht ständig auf und ab“ „trh sa pohybuje smerom hore a dole“, „der Markt überlebte stürmische Zeiten“ „trh prežíval búrlivé časy“, „erfolgreiche Firma reitet die Welle des Marktes“ „úspešná firma ide v súlade s trhom“, „der Markt ist launisch/freundlich/lustlos“ „trh je náladový/priateľský/bez nálady“, „der Markt hat panisch reagiert“ „trh reagoval panicky“, die EZB versucht den Markt zu beruhigen“ „ECB sa znaží upokojiť trh“, „der Markt hat immer recht“ „trh má vždy pravdu“, „unsichtbare Hand des Marktes“ „neviditeľná ruka trhu“, „Schüttelfrost der Märkte“, zimnica trhov.* Aj politici a ekonómovia pripisujú trhu relevantnú úlohu na presadzovanie svojich zámerov, postojov a myšlienok. K podstate sa dostaneme keď si položíme otázku: „Čo znamená sloboda na trhu naozaj?“ Ekonómia chápe slobodu na trhu ako slobodu jednotlivca, ktorý sa môže na trhu slobodne rozhodnúť. Nie je to sloboda politická alebo spoločenská, je to sloboda, ktorá eliminuje sociálnu zodpovednosť. Diskrepancia medzi jazykovým vyjadrením a skutočnosťou je zrejmá.

„Tvrdá mena“ „harte Währung“ predstavovala v minulosti hodnotu cenného kovu (zlata alebo striebra) v peňažnej jednotke, ktorá bola vyrazená na minci a predstavovala až do zrušenia zlatého štandardu vierohodnosť. Papierové peniaze neevokovali a ani neevokujú pocit vnútornej hodnoty, i keď sa do roku 1914 dali vymeniť za zlato. V metafore *„tvrdá mena“*

prežila táto asociácia až do súčasnosti a vyvoláva stále predstavu prosperity. Tvrdá mena je zárukou hospodárskej stability a odoláva turbulenciám na trhu. S tým súvisí i stabilný výmenný kurz, ktorý vyjadruje vnútornú hodnotu meny a z toho vyplýva názor, že inflácia je stabilná. Ale stabilná inflácia ešte nezaručuje kúpyschopnosť. Podľa niektorých ekonómov primeraná miera inflácie ešte nedestabilizuje trh a výmenný kurz nemá relevantný vplyv na úroveň cien v danej krajine. Ceny neodrážajú automaticky bilanciu výkonov a služieb (súhrn a konfrontácia všetkých tovarov a služieb, ktoré sa exportujú do cudziny poprípade importujú). Metafora „*tvrdá mena*“ je poznačená mylnými uzávermi v kauzálnom reťazci. Ekonomika aj politika jej pripisujú neprimerane vysokú hodnotu.

Metafora „*Rettungsschirm“ „euroval“* v doslovnom preklade *„záchranný dáždnik“,* sa v slovenskej lexikológii etablovala hneď potom ako sa objavila v zahraničnej tlači. Pojem euroval je známy i pod označením európsky záchranný mechanizmus (ESM). Je to dodatok k Lisabonskej zmluve, ktorá umožňuje vznik záchranného fondu na pomoc ekonomicky ohrozeným štátom v rámci eurozóny. Väčšina ľudí chápe euroval ako nástroj, ktorý zabezpečí finančnú stabilitu v celej Európskej únii. Výraz „*záchranný dáždnik*“ evokuje asociáciu ochrany štátu, ktorý sa dostal po roku 2010 do krízy. Takisto v preklade do iných jazykov prevláda predstava dáždnika, alebo ochrany pred niečím, napriek tomu, že je v zloženom substantíve slovo *„Rettung“* „*záchrana“*. Aj v slovenčine znamená druhá časť metafory „*val*“ „*umelý násyp s ochrannou funkciu*“ (Krátky slovník slovenského jazyka 1997: 916). „*Opakovane sa stretávame s tým, že bežná verejnosť, ale aj napríklad novinári, majú len veľmi hmlistú predstavu, ako trvalý euroval (ESM) vlastne bude fungovať. Euroval je komplikovaná problematika, ktorú je ťažké vysvetľovať a ľahké zneužiť“* (Vlachynský 2012). Aj ekonómovia ako to vidíme z citátu, pripúšťajú „silu slova“.

Funkcie metafor v hospodárskom jazyku. Rozdiel medzi metaforou a termínom

„*Kritériom osvojenia si odborného jazyka je jeho správne používanie aj v sociálnom kontexte, rozlišovanie zvláštností jednotlivých sfér komunikácie a ich interaktívne riešenie v danej situácii“* (Lišková 2015). Metaforicky motivované lexikálne jednotky v nemčine majú málokedy metaforický ekvivalent v slovenčine. Ťažkosti pri ich identifikácii vyplývajú z ich používania. Aby transfer metafory odrážal zrkadlový obraz originálu, je potrebné rozoznať ich funkciu v odbornom jazyku, kde plnia funkciu terminologickú, štylistickú a pragmatickú (Höppnerová 2007-2008).

Terminologická funkcia

„Termín má v odbornom jazyku špecifickú funkciu. Vyznačuje sa jednoznačnosťou a presnosťou, motivovanosťou, systémovosťou, ustálenosťou, derivatívnosťou, väčšinou krátkosťou a v neposlednom rade preložiteľnosťou. Normovaný termín je viazaný na jednoznačnú definíciu obsahu. Vzniká tak, že jednému slovu je pridelený určitý pojem s pevným obsahom" (Lišková 2015: 81). Terminologickou funkciou vypĺňajú metafory terminologickú medzeru, sú nezávislé od kontextu a majú presný význam. *Wertpapiere – cenné papiere, Anleihe – obligácia, Schuldverschreibung – dlhopis.* Mnoho termínov vzniklo z pôvodných metafor, ako napríklad *Parketthandel – oficiálny trh na burze*, pretože sála burzy, kde sa uzatvárali obchody bola vyložená parketami, *Bärenmarkt – klesajúci trh* (iba na burze), *Bullenmarkt – stúpajúci trh* (iba na burze), *Hoffnungswerte* (cenné papiere nádeje) – *takmer bezcenné akcie*, *Aktienpaket* (balík akcii) – *rozhodujúci podiel akcii*, *Annäherungskurs* (približovací kurz) – *cirka kurz*, *Kulisse – návštevníci burzy* (všetci obchodujúci), *Kassageschäft – promptný obchod*, *Nebenwert* (vedľajšia hodnota) – *akcie menších podnikov*, Kulisse – *neoficiálny trh,* Präsenzbörse – *klasická forma burzy, Favoriten – cenné papiere, ktoré sú uprednostnené, Geldhandel – obchod medzi bankami.*

V prípade týchto uvedených termínov, medzi ktorými sa nachádzajú aj metafory je preklad z východiskového do cieľového jazyka sťažený nedostatočne zvládnutou lexikou a nedostatočnou znalosťou problematiky odboru.

Štylistická funkcia

Štylistická funkcia metafor sa v odbornom jazyku vyskytuje veľmi často. Výrazný je ich výskyt v printových médiách, kde slúžia na spestrenie a oživenie termínov, ale vyskytujú sa často aj ako zložené substantíva a spojenia: *galoppierende Inflation – cválajúca inflácia*, *frisierte Bilanz* (učesaná bilancia) – *upravená bilancia*, *stotternder Wirtschaftsmotor – viaznúci motor hospodárstva*, *feuerfeste Dividende* (ohňovzdorná) – *istá dividenda*, *faule/toxische Kredite – toxické úvery*, *warmer Regen* (teplý dážď) – *nečakaná finančná pomoc*, *Kostenexplosion – explózia nákladov*, *die Aktien klettern – akcie sa šplhajú*, *die Preise explodieren – ceny explodujú*, *den Geldhahn zudrehen – priškrtiť kohútik s peniazmi*, *Geld einfrieren lassen – zmraziť peniaze*, *die Aktien sind auf dem Höhenflug – akcie sa nachádzajú na prudkom vzostupe*, *der Index ist abgestürzt – index sa prepadol*, *Ebbe in der Kasse* – (odliv) *nedostatok peňazí*, *auf Expansionstour sein – stúpať.* I v prípade prekladu metafor so štylistickou funkciou musí prekla-

dateľ ovládať terminológiu ako i súvislosti a aspoň základy príslušného odboru.

Pragmatická funkcia

Túto funkciu využívajú často politici a ekonómovia, aby zastreli tvrdú realitu. Mnoho z uvedených metafor, okrem termínov plnia pragmatickú funkciu a môžeme ich označiť za mienkotvorné, v mnohých prípadoch až zavádzajúce. Hlavne nemčina často používa viacej termínov na označenie podobných skutočností. Ako príklad uvediem *„odpustenie dlhu“.* V nemeckej tlači sa vyskytujú pre tento pojem nasledovné výrazy: „*Haarschnitt“, Schuldenschnitt“, „Schuldenerlass“ alebo „Schuldenerleichterung“.* Všetky uvedené lexémy znamenajú v slovenčine *„odpustenie dlhu“.* Nemeckí politici a ekonómovia majú k dispozícii štyri výrazy, ktoré môžu používať podľa situácie a vo svoj prospech, pretože každý jeden výraz sa používa v inom kontexte.

Príklady najnovších frekventovaných metafor z hospodárskych printových médií

Uvediem niekoľko príkladov frekventovaných metafor, ktoré prešli už aj do všeobecného jazyka a ktoré spôsobujú ťažkosti pri preklade do slovenského jazyka i keď je konotácia rovnaká, obrazné vyjadrenie je v každom jazyku iné a vyvoláva iné asociácie: *Schutzgeld – výpalné, Hoffnugswerte – takmer bezcenné cenné papiere, Strohmann – nastrčená bábka, Imagepolitur – politúra* (obnovovanie) *imidžu, Anreizpakete – balíčky na stimuláciu, Schockstarre – pasivita vyvolaná šokom, Zahlungsmuffel – neplatič, wetterfest – odolný, preissensibel – cenovo citlivý, schwankungsanfällig – náchylný kolísať, Ramschniveau – podradná úroveň, Strauchel-Staaten – krachujúce štáty, Spaltwährung – rozštiepená mena, Spaltpilz – rozkladný element, Salamicrash – pomalý crash, Willkommenskultur – uvítacia kultúra, Schuldenstrudel – krútňava dlhov, goldener Handschlag – zlatý padák, in Grund und Boden stürzen/ins Bodenlose knallen – klesnúť na samé dno, auf Sparflamme sein – šetriť, Inflationsgespenst geistert – strašidlo inflácie máta, unter die Räder kommen – dostať sa pod kolesá,* Z dvadsiatich dvoch metafor v nemčine majú metaforický pendant v slovenčine len päť. Nasledovné metafory *Lichtgrenze – svetelná hranica/hranica zo svetiel, Pfeffersäcke – prezývka prvých akcionárov,* ktorým sa dividendy vyplácali vrecami s korením, sú bez poznania kultúrnych zvláštností nepreložiteľné.

Z uvedených príkladov možno vyvodiť záver, že identické metafory majú v cudzom jazyku rôznu lexikálnu a gramatickú realizáciu. Ak sa vychádza z predpokladu, že konceptuálna štruktúrovanosť jazykových metafor je univerzálny princíp, je nevyhnutné pre prácu prekladateľa systematické porovnávanie metafor východiskového a cieľového jazyka a uvedomovať si neustále ich zhody a rozdiely. Je potrebné venovať sa lingvistickému výskumu komparatívnym smerom. Ako a akým spôsobom sa odlišujú jednotlivé metafory, aké majú spoločné znaky a rozdiely a aké má prekladateľ možnosti pri transfere z jazyka do jazyka. Podľa mnohých súčasných autorov má prekladateľ tri možnosti a to: doslovný preklad, substitúciu, alebo parafrázu. Súhlasím s Müglovou, ktorá rozširuje možnosti transferu o ďalšie dimenzie a hovorí o oslabení alebo zvýšení obraznosti o komprimácii a o explikácii (Müglová 2009: 240-241). Kognitívna orientácia otvára ale možnosti analyzovať metafory v texte ako súčasť metaforického systému. V tomto systéme je pre prekladateľa dôležitá identifikácia a zaradenie metafory do vopred určených a vyselektovaných kategórií. Uvedené stručné tézy si vyžadujú spoločnú prácu lingvistov, psychológov, metodikov, prekladateľov ako i učiteľov cudzích jazykov, aby na základe vybraných metaforicky motivovaných lexikálnych jednotiek pripravili ich štruktúrovanie. Je možné, že výskum a jeho následná aplikácia do výučby bude pomocou didaktizovaných metaforicky motivovaných lexikálnych jednotiek efektívnejšia a budúci prekladateľ takýmto spôsobom získa vyššiu „metaforickú kompetenciu“.

Záver

Neporozumenie významu cudzieho slova veľmi sťažuje nielen komunikáciu, ale aj prácu prekladateľa. Nie je to len samotný jazyk, ktorý sa mení, ale hlavne jeho používatelia sú každodenným používaním zodpovední za kontinuálnu zmenu. Ide teda nielen o lingvistický jav, ale aj o sociokultúrny fenomén. V kontexte medzijazykovej ekvivalencie sa vždy vyskytuje otázka preložiteľnosti metafor, čo prináša problémy hlavne v odbornom jazyku. Prekladateľ odborného jazyka musí výborne ovládať východiskový i cieľový jazyk a musí sa stať nielen kvalifikovaným expertom v oblasti vzťahov medzi rôznymi jazykmi a kultúrami, ale musí ovládať aspoň základy prekladaného odboru. Preklad treba chápať ako komplexnú (nielen jazykovú) interkultúrnu komunikatívnu činnosť. Odborný preklad je prostriedkom transferu vedomostí a nových pomenovaní, ktoré sa musia zhodovať v obidvoch jazykoch. Hlavne slovná zásoba určitého národa sa vyvíja na základe sociálnych vedomostí cez tradície, kultúru, ekonómiu, politiku, ako

sa už spomínalo. Odborný jazyk je špecifický prostriedok komunikácie. Reaguje veľmi rýchlo a citlivo na všetky zmeny vo vývoji spoločnosti. Pretože sa jazyk vyvíja v úzkej súvislosti so spoločenským a hospodárskym pokrokom, v oblasti lexiky prichádza veľmi často k zmenám. V odbornom jazyku je nevyhnutné, aby východiskový a cieľový jazyk komunikovali rovnakú informáciu. Pri preklade odborného jazyka spôsobuje problémy väčšinou odborná lexika (termíny a odborný žargón), v súčasnosti aj používanie anglicizmov, používanie skratiek, neologizmov a odborná frazeológia (metafory, idiomatické zvraty, kolokácie, zradné slová, príslovia atď.). Preto prekvapuje, že neexistujú práce ani výskumy, ktoré by konkrétne a na príkladoch komplexne analyzovali jazyk a kultúru a poukázali, ako spolu súvisia a aké praktické konzekvencie z toho vyplývajú. Neoddeliteľnou súčasťou rozvoja jazyka sú samozrejme aj ekonomické a politické skutočnosti.

Úlohou tohto príspevku nie je komplexne definovať všetky zručnosti a vedomosti, ktorými má disponovať dobrý prekladateľ, len zdôrazniť priority pri edukácii budúcich prekladateľov (rozširovanie odborných znalostí, odbornej terminológie a systematické osvojovanie si frazeológie), na ktoré sa s v súčasnosti nemá zabúdať. Preto je nevyhnutné akreditovať také študijné programy, ktoré okrem jazykových a prekladateľských znalostí a zručností poskytnú aspoň základy určitého odboru. Ekonomická univerzita v Bratislave, Fakulta aplikovaných jazykov ponúka študijný program jazykov a ekonómie. Dobrý prekladateľ sa presadí len vďaka svojej interdisciplinárnej vybavenosti získavaním a doplňovaním svojich kompetencii a pozorným sledovaním najnovších trendov v odbore, ktorý prekladá. Súčasný lingvistický výskum by sa mal tiež viacej zameriavať na praktickú stránku v rámci komparatistiky odborného jazyka a vyšpecifikovať javy, ktoré spôsobujú najväčšie problémy pri preklade. Záverom je potrebné zdôrazniť nevyhnutnú kooperáciu prekladateľa a odborníka.

Literatúra

CHRISTL, R.; GEPP, J. (2014): Wir brauchen einen Wirtschaftsjournalismus für Dummies. Interview mit Rainhard Christl. In: *Falter Ökonomie*, 34a/14.

HERZOG, A. (1993): *Idiomatische Redewendungen von A – Z*. Berlin: Langenscheidt.

HÖPPNEROVÁ, V. (2007-2008): Metafory. In: *Cizí jazyky*, roč. 51, č. 3.

HEYD, G. (2000): *Fachsprache der Wirtschaftswissenschaften*. Berlin: Liebaug-Dartmann.

KAČALA, J.; PISARČÍKOVÁ, M. (1997): *Krátky slovník slovenského jazyka*. Bratislava: VEDA.
KAUTZ, U. (2000): *Didaktik des Übersetzens und Dolmetschens*. München: Iudicium Verlag.
KRINGS, H.; MAYER, F. (2008): *Sprachvielfalt im Kontext von Fachkommunikation. Übersetzung und Fremdsprachenunterricht*. Berlin.
LAKOFF, G.; JOHNSON, M. (2003): *Metaphors We Live By*. Chicago: The University of Chicago Press.
LIŠKOVÁ, D. (2015): Odborný nemecký jazyk v burzovníctve (komparatívna analýza na základe masmédií). In: *Úskalia žurnalistickej a masmediálnej komunikácie v súčasnosti*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, s. 76-78.
MOOS, Ch., (2009): *Die Sprache der Wirtschaft*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften..
MÜGLOVÁ, D. (2009): *Komunikácia, tlmočenie, preklad*. Bratislava: Enigma Publishing.
PROCÍKOVÁ, J. (2015): *Politika Európskej únie a jej odraz v slovenských a nemeckých printových médiách*. Nepublikovaná dizertačná práca. Bratislava: Ekonomická univerzita v Bratislave.
REINART, S. (2009): *Kulturspezifik in der Fachübersetzung*. Berlin: Frank und Timme GmbH Verlag.

Primárne zdroje

ETTEL, A.; ZSCHÄPITZ, H. (2015): Mario Draghi lädt 1.140.000.000.000-Euro-Bazooka. In: *Die Welt*, 22.1.2015, http://www.welt.de/wirtschaft/article136660551/Mario-Draghi-laedt-1-140-000-000-000-Euro-Bazooka.html [28.7.2016].
FISCHER, R. (2015): „Geld drucken“. Von Wirkung und Konsequenz eines falschen sprachlichen Bildes. In: *Heise online*, 6.2.2015, http://www.-heise.de/tp/artikel/44/44074/1.html [28.7.2016].
FLESCHNER, F. (2011): Journalistensprache als Aktienbarometer. In: *Focus Online*, 25.7.2011, http://www.focus.de/finanzen/news/perspektiven-journalistensprache-als-aktienbarometer_aid_648657.html [28.7.2016].
KNOBLOCH, C. (2009): Orientierung oder Manipulation – Metaphern in der politischen Kommunikation. In: *Extrakte – Pressedienst Wissenschaft*, 2009, Nr. 6, http://www.uni-siegen.de/uni/publikationen/-extrakte/ausgaben/200906/1.html [28.7.2016].

SCHRAMM, S.; WÜSTENHAGEN, C. (2012): Die Macht der Worte. In: *Zeit Online*, 9.10.2012, http://www.zeit.de/zeit-wissen/2012/06/Sprache-Worte-Wahrnehmung/seite-2 [28.7.2016].

VLACHYNSKÝ, M. *Stručne – ako funguje euroval (ESM)*, http://eurokriza.sk/2012/07/strucne-ako-funguje-euroval-esm [28.7.2016].

Kontakt:

Doc. PhDr. Danuša Lišková, CSc.
Katedra jazykovedy a translatológie
Fakulta aplikovaných jazykov
Ekonomická univerzita v Bratislave
E-mail: danusa.liskova@euba.sk

LINGUISTIC AND JOB-RELATED ASPECTS OF POLITICAL CORRECTNESS

Mária Bláhová – Anna Majtánová

Abstract

The submitted paper deals with the topic of political correctness and its development through the recent decades. Even though the basic idea followed quite a positive idea, it should be admitted that it had gone far beyond its original goal. The origin of this phenomenon comes from the USA and its multicultural society. In the meantime, political correctness has been applied in most areas of people´s everyday lives as well as business activities. Its rather negative impact has been reflected in communication on different levels of professional activities, including insurance market practices.

Key words: political correctness, victims, freedom of speech, Speech Code

Introduction

Most people think it is important for everyone to be treated equally, fairly and with dignity. They want to avoid "victimisation" and to get "the person before the disability." Their intent may be admirable, but they are unduly sensitive, often inventing slights where none exist. It stops people from saying what they want as they are afraid to offend anyone so they do not bring up any major issues.

To comprehend how political correctness is shaping the privilege of free speech, one must first understand several major aspects of this concept. The basic premise is that if intellectuals can influence how individuals think and act, then they can also influence what is socially "acceptable" language. By imposing their political views on some subjects, they create a pressure to conform to these standards, thereby forcing them to subject their own ideas to the prevailing ideology.

George Washington once said, "If the freedom of speech is taken away then the dumb and silent we may be led, like sheep to slaughter" (www.brainyquote.com). Our contemporary society has no defined limitations on free speech, however, there is an undertow threatening to erode this sacred principle: political correctness. Some words have been used for a

long time that are unkind to certain groups of people. Sometimes these words have been replaced by other words that are not offensive and they are described as politically correct. Politically correct words or terms are used to show differences between people or groups in a non-offensive way. This difference may be because of race, gender, beliefs, religion, sexual orientation, or because they have a mental or physical disability, or any difference from what is considered the norm.

Thus, political correctness (or PC for short) can be defined as using words or behaviour which will not offend any group of people (www.merriam-webster.com/thesaurus).

In other words, it is censorship labelled as sensitivity and it is as old as the hills, although the term itself has been used since the early 1970s. In fact, it is censorship, where people try to stop people from saying what they want (Reid 2011).

The term started being used in the modern negative sense in the late 1980s in the USA. Originally, the PC included people on the left of the political spectre who championed the rights of historically oppressed groups including women, blacks, and Hispanics. But now the term has come to be associated with over-scrupulous adherents to an ever-increasing list of observances regarding subdivisions of people based on differences in religion, skin colour, political background, ethnic group, sexuality, etc.

The US-based movement founded on well-meaning intentions to promote equality in language and representation of diverse groups, has now been oversimplified and misused by politicians in their attempt to win the favour of as many "minority" and “interest groups“ as possible.

The struggle to be "politically correct“ has made common people easily irritable and oversensitive to the words of others and their own words. It has created a society that walks on eggshells and that has difficulty being personal with each other because co-workers and potential friends cannot joke around for fear of offending the other.

Evolution of the Issue

The whole process of political correctness had gone through several phases of development. Just a couple of years ago, if you were, e.g. presented with a disabled child you would have been supposed within your rights to turn your back, and feel disgust and perhaps a genuine anger at those who allowed unacceptable people to be on view walking your streets and breathing your air.

Such an approach became more and more unacceptable and the positive effect of political correctness meant a total switch in integrating disabled

children within their peers. As it would be politically incorrect to treat mentally or physically disabled children badly, it has become inexorably clear that treating them improperly is also morally incorrect. Society has changed in disabled children´s favour.

However, using and explaining the term of political correctness is sometimes controversial as it is often used in a mocking sense when attempts at avoiding offense are seen to go too far. The thing is that in the past it was limited to certain geographic areas and did not reach larger territories to cause a problem.

The use of the word "American" to describe the United States is being written out of U.S. History and Government textbooks for fear of it being "politically incorrect" and offensive to South Americans and Canadians. Another example is the term "Native American"; while it may seem to be politically correct, it turns out that many who live on the reservations are offended by this label and actually prefer "American Indian." It may also offend other groups of Americans as being non-native Americans although their ancestors came to the Continent hundreds of years ago (Ulč 2005).

Correct terms change with bewildering frequency. Felix Leiter tells James Bond in "*Diamonds Are Forever":* 'People are so dam' sensitive about colour around here that you can't even ask a barman for a jigger of rum. You have to ask for a jegro.' (Fleming 1956: 56). That was published in 1956: perhaps the first recorded joke about political correctness.

Introduced in the late 1970s, the term was used by liberals to self-describe as being sensitive to others and to dismiss opposing views that were too rigid. Due to the multicultural character of the American society, the acceptable terms that are considered politically correct are always changing, especially those that describe people of different skin types – from *Negroes* (from the original Spanish word *negro – black colour*) through *Blacks* and *Coloured* to the contemporary *African American* – introduced by Jesse Jackson (1987). Since then dark-skinned people from other parts of the world, such as the West Indies, consider this term politically incorrect. As a result, the phrase "black" or "of colour" is sometimes preferred. A question might be raised whether black people want to be called African Americans at all?

Context may be important too: ***Coloured*** is a common term in South Africa for people of mixed race; it is not considered derogatory. Elsewhere it may be. It is important to consider that both times and terms change: expressions that were in common use a few decades ago are now odious.

In past the word *Negro* was absolutely appropriate, without any pejorative attribute and Mark Twain´s book "*The Adventures of Huckleberry Finn"* and "*The Adventures of Tom Sawyer"* have been larded with the

words of this type. Should we consider the renowned author to be racist or exclude him from the American national heritage?

The modern, politically correct, movement began at the University of Wisconsin-Madison, which is one of the most liberal colleges in the USA. Political correctness is a liberal degrading of the freedom of speech. George Orwell's "*Nineteen Eighty-Four*" (1961) famously incorporated the notion of limiting thought through language. Words or actions that violate political correctness are called politically incorrect.

At heart, political correctness and its attendant language are about inclusivity: race, religion, sexual orientation, age, gender, physical and mental capacity. Non-PC views, however jovially expressed, are about exclusion, generally exclusion of the weak by the strong. Nothing is to be gained by casually insulting the others. So it is good to strike a balance. If you judge that a group wishes to be known by a particular term, that the term is widely understood and that using any other would seem odd, old-fashioned or offensive, then why not use it? As it was done by the musician James Brown whose song "*Say It Loud (I´m Black and I´m Proud)*" turned to become a symbol for the black population in their civil and human rights movement in the second half of the 20th century. It made the people aware of the reality of being different and make them proud of the different colour of their skin.

In addition, political correctness encourages the pursuit of conformity. Through social intimidation, a diverse body of ideas and expressions no longer flourishes in the diminishing world of American free speech. A growing aspect of societal multiculturalism only further contributes to this problem. Proponents of political correctness obsess over their belief that language should not be injurious to any ethnicity, race, gender, religion or other social group. They attempt to eliminate what they consider to be offensive remarks and actions and replace them with harmless substitutes that come at the expense of free expression. However, these expressions may lead to misunderstandings and cause chaos in communication, especially among foreigners.

Non-native speakers of English may get confused if they use politically incorrect expressions as most of them normally do not expect their "inconvenient message". Thus language may create an unexpected barrier in communication even if people are quite fluent in speaking it.

New Challenges

Many people admit the USA is much more than a country – it is a value system. However, just about every problem in America today is linked to political correctness. Declining educational standards, increasing secularism, the police not being allowed to do their job, an inability to secure her borders – all of it is rooted in politically-correct ideology. Nothing is more antithetical to America's foundational principles. Americans have been involved in hot debates regarding their immigration policy that has changed a lot over the last century (Schilling 2015).

The number of Hispanic Americans has been increasing and they tend to become the most numerous ethnic minority in the country. It has its impact on traditional American values and American identity. Having to constantly make sure your vocabulary is the current definition of PC creates barriers to discussing topics for fear you will use the wrong words. That all occurs because words are powerful things.

While political correctness has gripped America's universities, schools, media, and large corporations, it has not yet reached most everyday Americans. This is why the American Dream remains alive—and why the United States is still the world's leading destination for immigrants. Political correctness weakens the health and threatens the existence of the American Dream (Freeman 2012).

This is not simply because you can find yourself in hot water over something you may say, but because of the broader consequences it has on the cultural mindset, e.g. *"is it correct to call the white Americans Caucasians?"* Other example is the general attitude to the statement *"There are illegal immigrants"* when people tend to act like the saying is racist. Even if you do not say anything negative, the general public (or media) frequently turn it into something that sounds highly racist. The very specific and highly sensitive topics regarding illegal immigrants tend to be denoted to as "*undocumented aliens"* – as it sounds more positive. People who are mentally disabled are now rarely described as *"mentally retarded"* (sometimes called *"M.R."*) but may be said to have *"special needs"*. *M. R.* has been changed to *I.D.; Intellectual Disabilities.*

People who are blind or deaf may be referred to as *"vision impaired"* and *"hearing impaired.*" Those who cannot speak are never *"dumb"* but *" mute"* or *"without speech"*. The overall terms *"handicapped"* and *"disabled"* are no longer considered appropriate (there is no distinction between physical or mental, acquired or inborn.) The people´s first politically correct term is *'challenged'*. This term better reflects the fact they are different, rather than less.

The other linguistic aspect of the phenomenon is that using such a vocabulary results in a very different variety of English that might cause unexpected shocks for non-native speakers. They may be trapped by unawareness of the stated level of political correctness that makes them face completely unexpected reality, as it was mentioned above.

Sensitivity trainings are part of US university training programmes to focus on proper negotiation skills with "otherness". Sensitivity trainings have also been introduced in large corporations where employees are trained to communicate with various groups of the population. The first contact staff in banks, insurance agencies, schools, hospitals, etc. are required to be sensitive and familiar with particular company ´s Speech Code. Speech Code involves the hottest topics that should be considered discriminatory and be replaced by politically correct expressions or topics, e.g. a*bleism* vs. *disableism; ageism, classism, lookism, sexism, etc.*

Politically-correct ideology requires avoiding any direct expressions with negative connotations. Any defect is just *an inconvenience,* e.g. physical disability is *different ability (differently abled person)* or *differently blessed* (*boring* vs. *differently interesting; crazy* vs. *emotionally different*; *dishonest* vs. *morally different* or *differently honest*, etc.). Summarizing the topic, we could admit - political correctness has gone sane.

Conclusion

The original intention of political correctness was to avoid stereotyping that would tend to generalize certain groups of people overlooking or totally ignoring individual differences, alternatives and "otherness" in general. We tended to bring just a few examples of the fact how the basic and highly positive idea switched from its original aim.

As it has been mentioned it is especially linked with linguistic aspects as well as the vocabulary of the media in general. It also considers people who meet and negotiate with people due to their professions (bankers, insurance agents, brokers, teachers, doctors, etc.) or politicians who challenge general public on public meetings, conventions, negotiations, etc.

The output of political correctness, in fact is tolerant hypocrisy that shows no solutions to given issues and conflicts. The originally good intentions of treating everyone equally, fairly and with dignity have totally been damaged. It is very hard to find equal balance between calling negative aspects of our everyday reality and not to be trapped by luring visions for achieving political or financial advantages. It may be a big problem or rather, to be politically correct, it is a huge challenge.

The paper is submitted as an output of the VEGA 1/0242/16 research project "Globalized Trends and Dynamism of Changes on the EU insurance market" being solved in the Insurance Business Department in the Faculty of National Economy, University of Economics in Bratislava.

References

FLEMING, I. (1956): *Diamonds Are Forever.* London: Penguin Books.
FREEMAN, J. (2012): *The Politically Incorrect CEO.* In: *The Wall Street Journal,* April 30, 2012.
JACKSON, J. (1987): *Straight from the Heart.* Fortress Pr.
MERRIAM-WEBSTER (2016): www.merriam-webster.com/thesaurus. [July 8, 2016].
ORWELL, G. (1961): *Nineteen Eighty-Four.* New York: Penguin Group, Inc.
REID, R. (2011): *Political Correctness.* In: *Hürriyet Daily News.* March 24, 2011.
SCHILLING, D. (2015): *Has the Politically Correct Culture Gone Too Far?* http://www.theguardian.com [June 27, 2016].
ULČ, O. (2005): *Hlavně to neříct přímočaře.* In: *MF Dnes.* July 16, 2005.
WASHINGTON, G. (2001): www.brainyquote.com [July 15, 2016].

Contact:

PhDr. Mária Bláhová, PhD
Katedra interkultúrnej komunikácie
Fakulta aplikovaných jazykov
Ekonomická univerzita v Bratislave
E-mail: maria.blahova@euba.sk

Prof. Ing. Anna Majtánová, PhD.
Katedra poisťovníctva
Národohospodárska fakulta
Ekonomická univerzita v Bratislave
E-mail: anna.majtanova@euba.sk

DAS KONZEPT „SPRACHREFLEXION“ UND „SPRACHKRITIK“ ALS TEIL DES DAF-UNTERRICHTS

Christian Ahlrep

Abstract

The concepts „Sprachreflexion“ and „Sprachkritik“ as Part of Teaching German as a Foreign Language. *In the German-speaking countries exists a long tradition of the concept “Sprachreflexion“. During the Enlightenment in particular a tradition of a critical view on the power of language occurred. After the Second World War the existence and influence of the language of Nazism was discussed. The books “LTI“ and “Wörterbuch des Unmenschen“ offer a first approach to this view and illustrate a modern idea of the concept of “Sprachkritik“. Both concepts are influencing education at school in general as part of a political education, but also the German subjects and German as a foreign language. The following article shows the historical and present theoretical approaches to these concepts and a practical example from teaching experiences is given.*

Keywords: Sprachkritik, linguistic reflection, German as a foreign language, political education
Schlüsselwörter: Sprachkritik, Sprachreflexion, Deutsch als Fremdsprache, Politische Bildung

Einleitung

Die Verbindung von „Sprache und Politik“ spielt sowohl in den wissenschaftlichen Diskussionen, als auch den Debatten in der Gesellschaft in den deutschsprachigen Ländern eine große Rolle. Dabei steht die Frage im Raum, wie sehr die Politik – meist im Negativen – die Handlung der Menschen durch gezielte Formulierungen beeinflussen kann. Insbesondere im 20. Jahrhundert wurde dies von vielen Autoren thematisiert, z. B. von Karl Kraus in Bezug auf die Presse, von Viktor Klemperer u.a. zum Nationalsozialismus. Letztlich gibt es keinen Zweifel daran, dass zu jeder Zeit politische Akteure – ob in Machtstellung oder Opposition – versuchen, durch gezielte Formulierungen politische Ideen positiv oder negativ erscheinen zu lassen. Die linguistische Diskursanalyse hat eindrücklich nachgewiesen, wie

ganze Gruppen um die „Besetzung“ von Begriffen streiten, letztlich mit dem Ziel, das Handeln von Menschen zu beeinflussen. Oft liegt hierin ein großes Gefahrenpotenzial. Es können derart negative Bilder durch Sprache erzeugt werden, dass Menschen Ängste und negative Bilder haben, die objektiv unbegründet sind. Hierbei handelt es sich um nichts weniger als um eine ernste Gefahr für die Demokratie.

In der politischen Bildung aber auch in der Linguistik und der Didaktik der deutschen Sprache wurde dieses Problem bereits erkannt. Durch neuere Konzepte, die hier allgemein als „Sprachreflexion“ und „Sprachkritik“ bezeichnet werden, wird im schulischen, aber auch universitären Unterricht, der kritische und hinterfragende Umgang mit Formulierungen und Wörtern gefördert. Zunehmend werden die Konzepte auch für den DaF-Unterricht wichtiger.

Im Folgenden werden einleitend die Konzepte „Sprachreflexion“ und „Sprachkritik“ näher dargestellt und auf ihre Grundlagen eingegangen. Anschließend werden Verbindungen zum DaF-Unterricht geknüpft und an einem konkreten Beispiel aus der Unterrichtspraxis dargestellt.

„Sprachreflexion“ und „Sprachkritik“

In den Gesellschaften der deutschsprachigen Länder spielt, was man weitestgehend unter „Sprachreflexion“ versteht, eine wichtige Rolle. Die Reflexion der eigenen Sprache ist spätestens seit den großen Bildungsreformen in den 1960er und 1970er Jahren (neue Schulformen, Gründungen von Universitäten, verallgemeinert: das Ziel, allen sozialen Schichten den Zugang zu höherer Bildung zu ermöglichen) in den DACH-Ländern wichtiger Bestandteil des Unterrichtscurriculums. Einerseits wird dabei auf den Literaturunterricht gesetzt. Durch die Interpretation von Gedichten und das Lesen von Lektüre sollen die Lerner nicht nur Sachwissen aufnehmen, sondern auch weitere Kompetenzen erlernen (z. B. Selbstkompetenz, Handlungskompetenz). Dem Umgang mit Sprache wird dabei eine große Bedeutung zugemessen. Der stilsichere Sprachgebrauch in verschiedenen Situationen und die Reflexion dessen ist ein eindeutiges Lernziel (Ingendahl 1999).

Verstärkt werden im Unterricht an Schulen in Deutschland neben der Grammatik auch neuere Theorien und Ansätze aus der Sprachwissenschaft vermittelt. Seit den 1960er Jahren gehört die Sprachdidaktik fest zum Ausbildungscurriculum für Lehramtskandidaten. Hierbei spielt die „Reflexion über Sprache“ eine wichtige Rolle. Durch die gezielte, didaktisierte Auseinandersetzung mit Lexik, Wortgruppen, bis hin zur Satzebene können Lernende zu verstärkter Sensibilität und einem kritischen Umgang mit Sprache angeregt werden (Huneke, Steinig 2015).

Sprachreflexion und eine kritische Auseinandersetzung mit der „Macht“ von Sprache hat im deutschsprachigen Raum eine lange Tradition. Als Beispiel können hierfür die Sprachgesellschaft der Frühen Neuzeit, Philosophen wie Johann Gottfried Herder, Karl Kraus insbesondere in Bezug auf die Publizistik, bis hin zu Initiativen wie das „Unwort des Jahres“ angeführt werden (Schiewe 2011).

Eine große Rolle spielt das Thema auch aufgrund der Erfahrungen aus dem Nationalsozialismus. Viktor Klemperer ging als erster in seinem Werk *Lingua Tertii Imperii* (Die Sprache des Dritten Reiches) auf die nachhaltige Wirkung ein, die die Nationalsozialisten durch den bewussten Gebrauch bestimmter Begriffe erzeugten und die so zur Katastrophe beitrug. Oftmals wurden Begriffe euphemistisch umgedeutet, um die tatsächliche Bedeutung zu verschleiern. So wurde beispielsweise anstelle von Tötung oder Völkermord der Begriff „Endlösung“ genutzt, um den Mord an den europäischen Juden zu verschleiern (Klemperer 2007). Auch andere Autoren haben sich der Wirkung der Sprache des Dritten Reiches angenommen. Sternberger, Storz und Süßkind (1957) zeigen in ihrem Werk „Wörterbuch des Unmenschen“, dass eine Vielzahl von Lexemen bewusst umgedeutet wurde, um den Inhalt beschönigend darzustellen. Dabei attestieren die Autoren bereits im Vorwort die nachhaltige Wirkung dieser Sprache: *„Das Wörterbuch des Unmenschen ist das Wörterbuch der geltenden deutschen Sprache geblieben.“* Angesprochen wird hier auch, dass Sprache und Denken fest verbunden sind – ein Gedanke, der sich durch gesamte Geistesgeschichte zieht. (Schmidt 1968).

Letztlich zeigt sich in diesem Gedanken auch der wichtige Auftrag für Sprachreflexion im Unterricht. Nur wer seine eigene Sprache oder die Sprache anderer von einer Metaebene aus betrachten kann, macht sich frei für neue Ideen und Gedanken. Dies führt weiter zur politischen Bildung. Denn so können auch negative Beeinflussungsstrategien, wie im schlimmsten Fall solche des Nationalsozialismus, aufgedeckt und umgegangen werden.

Kurz soll hier noch angemerkt werden, dass auch in der DDR eine Vielzahl von Euphemismen genutzt wurden, um die Wahrnehmung der Bürger nachhaltig zu beeinflussen. Am bekanntesten ist hierbei die Benennung der innerdeutschen Grenze als „antifaschistischer Schutzwall“. Der Grund für das Aufziehen der Grenze sollte damit nicht als „Eingrenzen“ sondern als „Schutz“ dargestellt werden (Geier 2004).

Aber auch in der Gegenwart lässt sich beobachten, dass politische Gruppen versuchen, ihre Macht durch Sprache und Manipulationsstrategien zu erhalten und zu manifestieren. Derzeitig kann man dies sicher am stärksten an der Benennung von Menschen beobachten, die durch Krieg oder Terror ihr Land verlassen mussten. Sprechen die Unterstützer von „Flüchtlingen“,

sehen die Kritiker darin schlicht „Migranten“. Insbesondere die linguistische Diskursanalyse hat deutlich herausgestellt, dass auch in einer demokratischen Gesellschaft zumeist ganze Gruppen um die Bedeutung und Deutung von Begriffen streiten, die feste Konzepte und Wertvorstellungen repräsentieren (Niehr 2014a, Niehr 2014b).

Neben dem politischen Gebrauch spielt in der Wirtschaft die Deutung und auch Umdeutung von Begriffen eine wichtige Rolle. Insbesondere im Verkauf und damit auch in der Werbung wird gerne auf positive Aspekte der Akzent gelegt, um den Kaufwillen zu stärken (Janich 2013).

Im Zusammenhang mit der Sprachreflexion erscheint immer häufiger der Begriff der „Sprachkritik“. Die Begriffe „Sprachreflexion“ und „Sprachkritik“ werden dabei im linguistischen Diskurs nicht in Konkurrenz zu einander gesehen, sondern ergänzen sich und zeigen jeweils andere Aspekte des hier beschriebenen Gegenstandes auf. Unter Sprachreflexion kann erst einmal ein Prozess verstanden werden, der dazu führt, Sprache von einer Metaebene aus als Untersuchungsgegenstand wahrzunehmen. Dies führt zu der Erkenntnis, dass Begriffe bewusst oder unbewusst verschiedene Semantiken tragen können und stark vom Kontext abhängen sind – was im Allgemeinen für Lerner bereits einen hohen Grad an Abstraktionsfähigkeit benötigt – wird im Prozess der Sprachkritik auch die Angemessenheit abgewogen. Kann man im Prozess der Sprachreflexion erst einmal feststellen, dass eine Gesellschaft zwischen „Frau“ und „Fräulein“ unterscheidet, um das Attribut verheiratet oder unverheiratet auszudrücken, geht es Sprachkritikern darum, die Sinnhaftigkeit von solchen Begriffen in Frage zu stellen und letztlich auch auf Gefahren hinzuweisen. Somit kommt der Sprachkritik oft auch eine politische Rolle zu und die oben gezeigten Beispiele aus NS-Zeit, DDR und Gegenwart können zum einen als Sprachreflexion verstanden werden, sie sind aber vor allem auch sprachkritische Beiträge (Kilian, Niehr, Schiewe 2010). Vermehrt findet dieser Begriff auch Einzug in die Didaktik des Deutschunterrichts (Arendt, Kiesendahl 2011). Beide Konzepte können zudem in der Didaktik des DaF-Unterrichts zu fruchtbaren Ergebnissen führen.

Ableitung für den interkulturellen DaF-Unterricht

Laut der letzten offiziellen Datenerhebung gibt es derzeitig 15 Millionen Deutschlerner weltweit und die deutsche Sprache gehört zu den zehn meistgesprochenen Sprachen der Welt (Auswärtiges Amt 2015). Die germanistische Universitätsausbildung gehört damit in vielen Ländern zu einem festen Bestandteil. Sie unterliegt in den letzten Jahrzehnten jedoch deutlichen Ver-

änderungen. In vielen Institutionen hat man sich lange bei der Organisation von Instituten und Fakultäten an Einrichtungen der deutschsprachigen Länder orientiert. Ziel ist in allen Studiengängen (Germanistik, Lehramt, Übersetzen, Dolmetschen) die fachliche Ausbildung, die den akademischen Standards in den deutschsprachigen Ländern entsprechen soll. Dieser Anspruch ist jedoch zum einen nicht leicht einzuhalten, da das Lernen der Fremdsprache einen wichtigen Raum einnimmt und wissenschaftliche Vermittlung daher oftmals erst im Master- oder Promotionsstudium möglich ist. An vielen Institutionen kommt der Trend hinzu, ähnlich wie in Deutschland interdisziplinäre Studiengänge einzurichten. In diesem Zusammenhang entstehen immer mehr Studiengänge, die zum einen eine kompetente Sprachvermittlung zum Ziel haben, andererseits weit gefächerte Grundlagen aus Disziplinen wie Wirtschaft, Politik, IT oder Recht vermitteln sollen. Dabei gibt es verschiedene Ansätze.

Ein immer stärker nachgefragter Aspekt ist die Interkulturelle Kommunikation. Einerseits können durch neue Techniken Verhandlungen innerhalb kürzester Zeit über den gesamten Globus durchgeführt werden, andererseits ist damit das Grundproblem von Missverständnissen aufgrund verschiedener Wertvorstellungen und Einstellungen noch lange nicht gelöst. Das Fach Interkulturelle Kommunikation hat den Anspruch, den Studierenden Werkzeuge an die Hand zu geben, die ihnen in solchen Situationen mehr Verständnis bietet und Lösungen erleichtern soll (Heringer 2014).

Die Interkulturelle Germanistik versucht, beide Ansätze zusammen zu führen. In Bayreuth wurde in den 1980er Jahren wurde die Gesellschaft für Interkulturelle Germanistik gegründet und der erste entsprechende Lehrstuhl in Bayreuth eingeführt. Hat sich die Disziplin anfänglich vornehmlich auf die Vermittlung von Literaturwissenschaft im interkulturellen Rahmen konzentriert, stehen mittlerweile auch sprachwissenschaftliche Themen im Fokus (Zimmermann 1989).

Auch an der Fakultät für Angewandte Sprachen mit dem Studiengang „Fremdsprachen und Interkulturelle Kommunikation“ wird im Curriculum bewusst auf diese Verbindung von fachlicher Ausbildung und IKK eingegangen. An dieser Stelle soll anhand eines kurzen Beispiels aus der Praxis gezeigt werden, wie wichtig dabei die Verbindung von Fachwissenschaft, interkultureller Kommunikation und Sprachreflexion ist.

Sprachreflexion in der Verbindung mit dem Fach Lexikologie

In einer Unterrichtseinheit zum Thema Wirtschaftsdeutsch zeigt sich eine ganze Studierendengruppe von der Erkenntnis erfreut und erstaunt, dass das

Ihnen bereits bekannte Wort „Haushalt“ mit der semantischen Bedeutung „alles, was zu einer Wohnung gehört“, auch bedeuten kann: „Budget“. Die Lehrkraft erkannte das Potenzial dieser einfachen Erkenntnis und es ergab sich ein erfreuliches Gespräch, in dem viele Lerner der Auffassung waren, dass die semantischen Konnotationen von beiden Wörtern gut zusammen passen würden, wie z.B. „sauber halten, aufräumen“ und meinten, letztlich darin ein Konzept erkannt zu haben, das für die Deutschen „typisch“ sei – denn so wie man einen Haushalt sauber halten sollte, würde man auch in Deutschland mit dem Budget des Staates umgehen.

Wie in vielen Fällen in der interkulturellen Kommunikation handelt es sich hier um Voreinstellungen und Vorurteile, die so natürlich nicht immer stimmen und oftmals auch einen Gefahrenpotenzial in sich bergen. Deutlich wird aber auch, in welcher Weise Fremdsprachenlerner auf der einfachen lexikalischen Ebene bereits Wortkonstruktionen und Wertvorstellungen sprachlich reflektieren. Muttersprachler hätten diese Verbindung und Polysemie des Wortes wahrscheinlich auf Anhieb nicht so festgestellt. Um Konstruktionen zu durchschauen, brauchen Muttersprachler oft längere und explorierte Texte. Hingegen haben Fremdsprachenlerner mit elaborierten Texten, die in der deutschen Schule als Textsorten wie Erörterungen oder Essays bereits früh eintrainiert werden, um bestimmten, diskursiven und mehrschichtigen Argumenten folgen zu können, große Schwierigkeiten. Aus der Erfahrung des Autors bedarf es eines langen Trainings, dass selbst einfache Genres wie z.B. Texte aus der Boulevardpresse verstanden werden können.

Wenngleich es letztlich ein Ziel der kompetenten Sprachvermittlung ist, auch komplexe Strukturen beim Lesen zu verstehen und diese auch reflektieren zu können, soll im Folgenden auf die Wortebene eingegangen werden. Anhand eines praktischen Beispiels einer Unterrichtseinheit im Fach Lexikologie soll bei der Sprachvermittlung konkret die Verbindung von Fachwissen, Landeskunde, IKK und Sprachreflexion gezeigt werden.

Einführung in den Unterricht: Feministische Sprachkritik

Um in das Thema einzuführen, wird ein bekanntes Beispiel aus dem deutschsprachigen Raum gewählt, bei dem Sprachreflexion und Sprachkritik eine wichtige Rolle spielt: die Feministische Sprachkritik. Seit den 1960er Jahren hat sie einen wichtigen Einfluss auf den Sprachgebrauch (Özgüz 2010). Hierbei wird sich auf die Anredeformen konzentriert.

Gibt es im muttersprachlichen Unterricht ein Vielzahl von Möglichkeiten, einen Unterrichtseinstieg zu machen (vorbereiteter Vortrag durch Ler-

ner, Text etc.), steht im Fremdsprachenunterricht vor allem der Redeanlass im Vordergrund, da die Lerner sehr oft nur im Unterricht die Chance haben, selbst zu sprechen. In der Didaktik des Unterrichtsfaches „Politische Bildung“ spielen Redeanlässe ebenfalls eine wichtige Rolle, insbesondere kontroverse Themen bieten sich dafür sehr an (Thormann 2012: 29).

Auch bei diesem Thema bietet es sich an, Kontroversen zu nutzen, um die Lerner zum Reden und Argumentieren zu ermuntern. Die Studierenden erhalten paarweise eine These: z.B. Mann und Frau sind gleichberechtigt. Oder: Männer und Frauen sind nicht gleichberechtigt. Nun sollen die Studierenden sich dazu Gedanken machen. Anschließend tragen alle Lerner ihre These vor und diskutieren diese unter Leitung der Lehrkraft. Dabei wird vor allem darauf eingegangen, wie die Situation im eigenen Land ist, da die Lerner zumeist über Deutschland nur wenig Vorwissen haben oder sogar über starke Stereotype verfügen.

Im Weiteren wird mit Hilfe eines Textes die Situation in der BRD zum Thema Gleichbehandlung von Mann und Frau und dessen Entwicklung eingegangen. In vielen Unterrichtsmaterialien für die Orientierungskurse für Lerner in Deutschland finden sich dazu ausführliche und didaktisierte Materialien (z. B. Schote 2011: 11).

Nach dieser allgemeinen Hinleitung zu dem Thema, die vor allem eine Sensibilisierung zum Ziel hat, wird anschließend auf die Komplexität der Anredemöglichkeiten in der deutschen Sprache in den Fokus genommen und dabei die Gleichbehandlung von Mann und Frau thematisiert. Allgemein lässt sich dazu aus der Praxiserfahrung sagen, dass es sich immer lohnt, auf Anreden- und Schlussformeln im Unterricht einzugehen, da viele Lerner damit große Schwierigkeiten haben und nicht selten die Normen der Muttersprache unreflektiert übernehmen.

Die Lehrkraft zeigt die historisch bedingte Veränderung von Anreden auf. Wurden in der 1960er Jahren noch Briefe mit „Sehr geehrte Herren“ als Begrüßungsformel eingeleitet, wäre dies heute undenkbar. Dann wird das Augenmerk auf die richtige Anredeformel von Studenten gelegt. Die Lehrkraft zeigt hierbei die verschiedenen Varianten auf. Wurde bis in die 1980er nur von Studenten gesprochen, wird heute wegen der möglichen Konnotation, nur männliche Studenten würden angesprochen, diese Form nur noch selten genutzt. Andere Möglichkeiten dagegen sind: Studierende. Diese Form des Gerundiums ist deutlich neutraler; auch: StudentInnen. Hier wird versucht, beide Geschlechte in einen Wort darzustellen; Student_Innen, hierbei besteht sogar der Versuch, Menschen abzubilden, die ein männliches als auch weibliches Geschlecht haben, der Unterstrich wird deswegen oft als „gender gap“ bezeichnet (Doetsch, Grond 2008). Abschließend wird ein kurzer Zeitungsartikel besprochen, in dem eine Professorin vorgestellt

wird, die sich als Ansprache nur noch „Profx“ wünscht, um die Neutralität in der Sprache auszudrücken (Die Presse 2014).

Die Lehrkraft sortiert anschließend mit den Lernern, welche Anredeformen das Ziel haben, das Geschlecht nicht zu zeigen (Studierende, Profx) und welche Formen möglichst alle Geschlechterformen beinhalten sollen (StudentInnen, Student_Innen).

Die Studierenden lernen dabei, dass die Auswahl von Begriffen oft mit der Motivation hinter der Benennung verbunden ist. Bei vielen Begriffen spielt es eine große Rolle, welches Ziel es gibt. Die Benennungsmotivation ist in vielen Germanistikstudiengängen wenigsten Teil des Faches Lexikologie, in manchen sogar ein eigenes Seminar. Für Übersetzter und Dolmetscher ist eine Sensibilisierung hierfür sehr wichtig, da Missverständnisse bei der falschen Wortwahl folgenreich sein können. Im Weiteren werden die Lerner dafür sensibilisiert, wie schwierig es ist, von echten „Synonymen“ zu sprechen. Nur sehr wenige Begriffe sind wirklich Deckungsgleich, zu meist bestehen starke Nuancen (Wanzeck 2010: 39ff).

Auslandsseminar, Sommerschule oder International Summer School?

Nachdem das Thema eingeführt wurde, sollen die Studierenden anschließend durch das selbständige Finden einer geeigneten Benennung vertieft an einem konkreten Beispiel auf die Problematik eingehen.

Die Lerner bekommen folgende Aufgabe: Im Sommer findet ein dreiwöchiges Seminar statt. Das Seminar findet zur Hälfte der Zeit an unserer Universität in der Slowakei und zur anderen Hälfte an einer Universität in Deutschland statt. Die Teilnehmer kommen aus der gesamten Welt. Das Thema wird nicht weiter benannt, weil es für die konkrete Frage nicht von Bedeutung ist. Nun wird den Studierenden die Aufgabe gestellt: Wie würden Sie das Seminar bezeichnen?

Es wurde das Thema des internationalen Austausches gewählt, weil es genau wie die Frage nach der richtigen Anrede sich in die unmittelbare Lebenswirklichkeit der Studierenden einpasst. Viele Studierende besuchen mittlerweile selbst solche Kurse, es gibt dafür auch eine Vielzahl von Stipendien, wie etwa vom DAAD. Das heißt, alle Studierenden können sich etwas darunter vorstellen. Da nach einer geeigneten Benennung gesucht wird, ist dies wichtig und muss unbedingt von der Lehrkraft bei Aufgaben dieser Art berücksichtigt werden.

Um die Findung zu verkürzen, werden den Studierenden drei Möglichkeiten vorgeschlagen, die als Bezeichnung für solche Seminare häufiger an der Universität genutzt werden: „Auslandsseminar“, „Sommerschule“ oder

„International Summer School“. Es kann jedoch auch vollkommen offen gelassen werden und es können noch mehr Begriffe gesammelt werden, letztlich dienen die Vorschläge nur dazu, die Unterrichtsstruktur einfacher planen zu können.

Da ein Begriff gesucht wird, der die oben beschriebene Situation (Studentischer Austausch im Sommer) am treffendsten darstellen soll, werden die Studierenden am Anfang gebeten, Assoziationen dazu zu sammeln.

Das Ergebnis in dem Unterricht war: warm, schön, sich kennenlernen, zusammen lernen.

Anschließend werden sie gebeten, Assoziationen zu den drei vorgeschlagenen Begriffen zu sammeln. Auch hierzu die Ergebnisse:

Auslandsseminar: fremd, fern, unterschiedlich, anders, andere Kultur, verschiedene Nationen

Sommerschule: warm, positiv, lernen, Spaß

International Summer School: auch positiv, klinkt akademischer, „international“, Austausch.

Nachdem diese Assoziationen gesammelt wurden, werden die Studierenden aufgefordert, kurz für sich selbst zu überlegen, welchen Begriff sie nun auswählen würden. Nach einer kurzen Bedenkzeit von ca. 2. Minuten, werden die Studierenden nun aufgefordert, ihre Wahl zu nennen. Wichtig ist dabei, dass sie diese auch begründen können. Die Bedenkzeit dient dafür als Vorbereitung. Letztlich soll hierdurch die Reflexion über die Entscheidungsfindung gefördert werden. Anschließend kann auf verschiedenste Weise abgestimmt werden, z. B. jeder Studierende nennt seine Entscheidung und begründet diese. Oder durch das einfache Aufzeigen durch Handzeichen oder durch eine geheime Abstimmung.

In dem Unterrichtsversuch haben sich die Studierenden für die dritte Variante entschieden „International Summer School“. Wichtig ist nun, dass das Ergebnis noch einmal nachbesprochen wird. In allen pädagogischen Prozessen und insbesondere in der politischen Bildung spielt die allgemeine Reflexion des Handeln und persönlicher Entscheidungsfindungen eine große Rolle. Gerade in diese Metareflexion wird ein großes Potenzial für das Verständnis in einer Demokratie gesehen. Hierbei sollte auch thematisiert werden, warum sich die Lerner für etwas nicht entschieden haben.

In dem Unterrichtsversuch hat kein Teilnehmer den Begriff „Auslandsseminar“ ausgewählt. In dem folgenden Gespräch erklärten viele Lerner, dass sie insbesondere die Assoziationen „fremd“ und „anders“ als nicht angemessen empfanden für die Begriffsfindung. Ziel des Gesprächs war es letztlich, dass die Teilnehmer einerseits die Kontextabhängigkeit von Wörtern, andererseits den möglichen Wandel des semantischen Gehalts verstehen.

Schlussbemerkung

Wie gezeigt wurde, haben die Konzepte der „Sprachreflexion“ und „Sprachkritik“ im deutschsprachigen Raum eine lange Tradition. Insbesondere in der Sprachwissenschaft sind sie stark vertreten und werden auch zunehmend in der Sprachdidaktik im Unterricht vermittelt. Weiter wurde gezeigt, dass im Zusammenhang mit weiteren fachlichen Inhalten wie der Lexikologie aber auch der interkulturellen Kommunikation viele Verknüpfungspunkte bestehen, um die Konzepte auch für den DaF-Unterricht zu nutzen. Hierbei kann auch es auch einen großen Mehrwert für die Vermittlung von Landeskunde geben, die für Lerner außerhalb der deutschsprachigen Länder oft schwer zu vermitteln ist. Darüber hinaus zeigt sich eine starke Verbindung zu den Themen „Sprache und Politik“, da Sprachreflexion in der Didaktik – egal ob im muttersprachlichen Deutsch oder DaF-Unterricht – ein geeignetes Mittel ist, um politische Inhalte und Machtverhältnisse zu reflektieren und zu hinterfragen. Letztlich wird den Lernern zumeist auch deutlich, dass die Benennung und bewusste Benutzung von Sprache damit eng verbunden ist.

Literatur

AUSWÄRTIGES AMT (2015): *Deutsch als Fremdsprache weltweit. Datenerhebung 2015.* Berlin: Bonifatius.

ARENDT, B.; Kiesendahl, J. (2011): *Sprachkritik in der Schule. Theoretische Grundlagen und ihre praktische Relevanz.* Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.

DIE PRESSE (2014): *Geschlechtsneutrale Sprache: "Sehr geehrtxb Profx."*, http://diepresse.com/home/bildung/universitaet/4597788/Geschlechtsneutrale-Sprache_Sehr-geehrtx-Profx [28. 7. 2016].

DOETSCH, B.; GROND, S. (2008): *Sprachliche Gleichbehandlung von Frauen und Männern an der Technischen Universität Braunschweig,* http://www.gsb.hmtm-hannover.de/fileadmin/_migrated/content_uploads/Leitfaden_TU_Braunschweig.pdf [5. 8. 2016].

GEIER, R. (2004): Einleitende Überlegungen zum Deutsch der DDR. In: SIEVERT, K. (Hrsg.): *Vor dem Karen der Ideologie*. Münster: Waxmann, S. 11-38.

HERINGER, H. (2014): *Interkulturelle Kommunikation.* Tübingen: Francke.

HUNEKE, H.-W.; STEINIG, W. (2015): *Sprachdidaktik Deutsch. Eine Einführung.* Berlin: Erich Schmidt.

INGENDAHL, W: (1999): *Sprachreflexion statt Grammatik: Ein Didaktisches Konzept Für Alle Schulstufen.* Tübingen: Niemeyer.
JANICH, N. (2013): *Werbesprache*. Tübingen: Narr.
KLEMPERER, V. (2007): *LTI: Notizbuch eines Philologen*. Stuttgart: Reclam.
NIEHR, T. (2014a): *Einführung in die linguistische Diskursanalyse*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
NIEHR, T. (2014b): *Einführung in die Politolinguistik.* Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
ÖZGÜC, A. (2010): *Feministische Sprachkritik: Zu den Wirkungen der feministischen Sprachkritik im öffentlichen Sprachgebrauch der deutschsprachigen Länder.* Saarbücken: VDM-Verlag
SCHIEWE, J. (Hrsg.) (2011): *Sprachkritik und Sprachkultur. Konzepte und Impulse für Wissenschaft und Öffentlichkeit.* Bremen: Dr. Ute Hempen Verlag.
SCHOTE, J. (2012): *Orientierungskurs*. Berlin: Cornelsen.
SCHMIDT, S. (1968): *Sprache und Denken als sprachphilosophisches Problem von Locke bis Wittgenstein.* Den Haar: Martinus Nighoff.
STERNBERG, D; STORZ, G.; SÜSSKIND W. (1957): *Aus dem Wörterbuch des Unmenschen.* München: DTV.
THORMANN, S. (2012): *Politische Konflikte im Unterricht*. Wiesbaden: Springer.
WANZECK, C. (2010): *Lexikologie*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
WYSS C. (2013): *Unterricht und Reflexion: Eine mehrperspektivische Untersuchung der Unterrichts- und Reflexionskompetenz von Lehrkräften*. Münster: Waxmann.
ZIMMERMANN, P. (1989): *Interkulturelle Germanistik.* Frankfurt am Main: Peter Lang.

Kontakt:

Christian Ahlrep, MA
Katedra jazykovedy a translatológie
Fakulta aplikovaných jazykov
Ekonomická univerzita v Bratislave
E-mail: christianahlrep@gmail.com

EINIGE BEMERKUNGEN ZUR POLITISCHEN RHETORIK

Lívia Adamcová

Abstract

Some Remarks on the Political Rhetoric. *The exploration of the spoken language and oral rhetoric is one of the preferred problem areas of interdisciplinary linguistics. Topics of research are not only the speech skills and rhetorical communication for practice, but also the text design, speech organization and communication skills in public. The branch of political linguistics is also one of the youngest of modern linguistics in recent years. The attention to the political language and political communication from a linguistic point of view is analysed in this paper.*

Keywords: political linguistics, rhetoric, speaking language skills, speech, text, political language.
Schlüsselwörter: Politische Linguistik, Rhetorik, Redekompetenz, Rede, Text, Politische Sprache

Einleitung: Rhetorik als politisches Element in Wissenschaft und Praxis

Rhetorik stellt einen wichtigen Faktor im Prozess der politischen Kommunikation dar. Sie kann eine entscheidende Rolle dabei spielen, wie Politiker in der Öffentlichkeit wahrgenommen werden. Ihr kommt also eine spezielle Rolle in der Politikvermittlung zwischen Medien, Politikern und Bürgern zu. In welchem Grad die rhetorischen Fähigkeiten jedoch Einfluss nehmen, wird in der Wissenschaft jüngst zwar viel umstritten, ist allerdings sowohl in medien-, als auch kommunikations- wie politikwissenschaftlicher Forschung wenig untersucht worden.

Einige Politiker lassen sich in ihrer beruflichen Laufbahn rhetorisch ausbilden. Dies ist aber kein obligatorischer Teil ihrer Karriere. Das Rhetorik-Training für Politiker geht meist einher mit Medienberatung, weil die Medien einen wachsenden Einfluss in der Politikvermittlung darstellen. Die Beziehung zwischen Bürgern und Politikern wird zumeist in den Massenmedien hergestellt, die in diesem Prozess eine Schlüsselrolle spielen. Erfolgreiche Politikvermittlung ist notwendig, um Zustimmung in der Bevölkerung zu erlangen und handlungsfähig zu sein. Sie kann eine entscheiden-

de Rolle dafür spielen, wie Politiker in der Öffentlichkeit wahrgenommen werden.

Im vorliegenden Beitrag wird der Frage nachgegangen, inwieweit die rhetorische Kompetenz die politische Sprache beeinflusst und welchen Stellenwert sie in der politischen Kommunikation einnimmt. Im ersten Schritt werden einige Grundprinzipien der mündlichen Sprache und der Redekompetenz erläutert und die Rhetorik in die Systemlinguistik theoretisch eingebettet. Im Anschluss werden neben den Elementen der politischen Sprache insbesondere die rhetorisch-stilistischen Eigenschaften der Sprache der Politik referiert. Sie konzentrieren sich auf die lexikalische, pragmatische und textuelle Ebene des politischen Sprachgebrauchs. Deutlich wird danach, dass sich die aktuelle Politolinguistik speziellen Kompetenzen im politischen Diskurs, dem Wandel der Massenmedien, der Professionalisierung politischer Kommunikation und vielen anderen Problemfeldern widmet.

Mündliche Rhetorik und Redekompetenz

Warum die gesprochene Sprache – trotz der in den letzten Jahren durchgeführten Forschungen und erzielten Ergebnisse in der Germanistik immer noch ein Schattendasein führt? Aus mehreren Gründen: So ist das gesellschaftliche Sprachbewusstsein schriftsprachlich dominiert und der Kenntnisstand über die Besonderheiten der gesprochenen Sprache nicht mit dem über die geschriebene Sprache vergleichbar. Nicht zuletzt ist die gesprochene Sprache ein flüchtiger Gegenstand, was ihre Untersuchbarkeit einschränkt und schwierig gestaltet. Konsequenzen, die sich daraus für die Sprachbenutzer (und vor allem für den Fremdsprachenunterricht) feststellen lassen, sind bemerkbar. So sollte es ein verstärktes Sprachbewusstsein seitens der Lehrenden geben, gesprochene Sprache als unverzichtbaren Bestandteil des Sprachunterrichts anzusehen (Adamcová 2010a, 2010b; Adamcová 2016). Das Beherrschen der gesprochenen Alltagssprache im Unterricht ist ein wichtiges Lehr- und Lernziel. Neuer Zugang und neue Inhalte zum praktischen Deutsch sollen eingesetzt werden – wie Sprechbildung, rhetorische Kommunikation, Sprechkunst, Sprechwirkungsforschung. So kann auch das Postulat der „interkulturellen Handlungskompetenz“ in der deutschen Sprache fruchtbar gemacht werden. Kommunikative und soziale Fähigkeiten der Lernenden sollen zu mehr mündlichen Produktionen motivieren: Nicht nur die Textkompetenz soll im Vordergrund stehen, sondern zeitgenössische gesprochensprachliche Phänomene für den Erkenntnis- und Lernwert – sie bereiten auf kulturelle Begegnungssituationen vor und bauen mögliche Sprachhemmungen ab.

Trotz ihrer unbestreitbaren Bedeutung hat die gesprochene Sprache in der Gesellschaft, in der Sprachwissenschaft und im Fremdsprachenunterricht einen schweren Stand. Folgende Gründe kann man dafür anführen:

- Dominanz der geschriebenen Sprache
- geringer Kenntnisstand über die Besonderheiten gesprochener Sprache
- gegenstandsangemessene Analyse- und Beschreibungskategorien für gesprochene Sprache
- Bewertung gesprochensprachlicher Phänomene
- Methodik der Erhebung und Bearbeitung von geeigneten Materialien u. a.

Schwarze und Bose (2013: 75) betonen in diesem Zusammenhang: *"Um gesprächs- und rederhetorische Fähigkeiten auszubauen, ist der interdisziplinäre Blick unabdingbar"*. Disziplinen, die sich seit jeher mit der Förderung der freien Rede und des Gesprächs beschäftigen, geben hierzu fundierte Anregungen und Empfehlungen (wie z. B. Phonetik, Pragmatik, Gesprächsforschung, Stilistik, Rhetorik, Sprechwissenschaft, Prosodie). Sie bilden einen unabdingbaren Wissensbestandteil für den Erwerb kommunikativer, kognitiver und argumentativer Kompetenz. Gleichzeitig bedeuten sie eine Vorbereitung der Sprachbenutzer auf den Erwerb jeglicher *„verbaler Interaktion mit anderen Sprechern, um souveräne Teilhabe an verschiedenen Kommunikationsformen in der fremden Sprache zu ermöglichen"* (Knapp-Potthoff 2004: 374).

Versetzt man sich in die Rolle von Politikern, dann wird die Bedeutung der gesprochenen Sprache und Rhetorik deutlich, weil für jene ein strategischer, zielgerichteter Sprachgebrauch von zentraler Bedeutung ist. Man denke hier an ihre Kontakte mit den Bürgern, Medien und zahlreichen Institutionen. „*Sprache dient den politisch handelnden und argumentierenden Personen dazu, im Medium der Öffentlichkeit Zustimmungsbereitschaft für ihre Programme, Ziele, Gesetze, Visionen etc. zu erzeugen*" (Niehr 2014: 12). Politischem Handeln und Sprechen liegen vielfältige Interessen zugrunde, die ihrerseits die Handlungs- und Kommunikationsintentionen determinieren. Politische Kommunikation ist vom Widerstreit der Interessen, Meinungen, Zielen und Weltanschauungen geprägt, der sich auf Lexik und deren ideologisch gegensätzliche Verwendung auswirkt (Niehr 2014). Kommunikation ist Lebenselement der Politik, in der etwas angemessen versprachlicht wird. Demnach kann die politische Sprache vielfältig erläutert werden, z. B.:

- sprachliches Interagieren im politischen Raum;
- öffentliches Agieren unter spezifischen gesellschaftlichen Bedingungen;
- Sprache, die von Politikern und Instanzen der Politik zur Kommunikation im öffentlichem Raum verwendet wird;

- Sprache in typischen politischen Praktiken (Stammtischgespräche, Diskussionen, Talkshows, Interviews, politische Diskurse, Kommentare, meinungsbetonte Argumentationen, Parlamentsdebatten, freie Rede).

Theoretische Einbettung der Rhetorik

Die Kunst der Rede ist erlernbar. Jeder kann lernen, das Wort zu beherrschen und zu gegebener Zeit zu gebrauchen. Die Redekunst steht jedem offen, der sie sich aneignen will. Wer ein guter Redner werden will, muss ständig an sich arbeiten und bereit sein, sich zu verbessern und dazuzulernen. Wer überzeugend reden und gut argumentieren kann, strahlt nicht nur Selbstvertrauen aus, ihm wird oft auch ein gewisses Maß an Sicherheit im Umgang mit Menschen und Führungseigenschaften zuerkannt.

Wer rhetorisch geübt vorträgt und das Gespräch führt, tut das nicht unbedingt im Dienst einer objektiven Wahrheit. Der geschulte Rhetoriker glaubt auch nicht, dass seine Worte ewige Gültigkeit haben. Er geht vielmehr von der Vorläufigkeit seiner Rede aus und kalkuliert ihre Änderbarkeit bei einem anderen Anlass mit ein. Reden sind oft nur Augenblicksprodukte. Bei privaten, bei Fest- und sonstigen Gelegenheitsreden wird das besonders deutlich, gilt aber genaugenommen für fast alle Reden. Dennoch können solche kurzlebigen Produkte eine lange Vorbereitung erfordern. Musterreden verkürzen die Vorlaufzeit vielleicht etwas, können aber nur Orientierungshilfen und Anhaltspunkte geben, wie man eine eigene Rede dem Anlass entsprechend bedenken, aufbauen und ausarbeiten kann – oder wie man es nicht machen sollte. Reden, die nicht vom Redner selbst angefertigt und auf den speziellen Zuhörerkreis hin orientiert sind, wirken abstrakt und meistens nicht sehr überzeugend.

Der politische Redner verfolgt immer einen Zweck, hat ein Ziel im Auge. Seine Rede will deshalb auch dem Gegenstand ein „Höchstmaß an Plastizität“ verleihen. Dementsprechend ist eine gute Rede nicht eine wortgewaltige Rede, sondern eine, in der eine Meinung zu einem bestimmten Sachverhalt in angemessener Weise vertreten wird und die dabei gleichzeitig der Situation gerecht wird, aus der heraus dieser zu verstehen ist.

Reden werden zu ganz unterschiedlichen Anlässen gehalten:

- im privaten Bereich z.B. bei Geburtstagen, Hochzeiten oder Trauerfällen;
- im Betrieb etwa bei Versammlungen, Jubiläen oder Verabschiedungen;
- in der Öffentlichkeit, beispielsweise bei Preisverleihungen, Einweihungen oder Wahlveranstaltungen.

In Reden kann man Gefühle ausdrücken, subjektive Einschätzungen vornehmen oder seine persönliche Meinung vortragen, man kann auch für eine Sache oder Idee werben. Eine Rede sollte im Allgemeinen nicht länger als 30 Minuten dauern.

In Vorträgen und Referaten geht es um die Erörterung eines klar umrissenen Themas oder bestimmter Fakten, in Referaten oft auch um die Erläuterung von Untersuchungsergebnissen oder die zusammenfassende Behandlung einer (wissenschaftlichen) Thematik.

Es gibt vier Redeformen:

- die (spontane) Stegreifrede,
- die (improvisierte) Stichpunktrede,
- die (gründlich erarbeitete) vorbereitete Rede,
- die abgelesene Rede.

Eine gute Rede erfordert eine gute Vorbereitung, eine umfassende und sachgemäße Einarbeitung in das Thema.

Bei den verschiedenen Redeanlässen müssen bestimmte Besonderheiten berücksichtigt werden, die auch in Bezug auf die Materialsammlung eine Rolle spielen. Zweckmäßigerweise teilt man Reden daher nach den Anlässen, bei denen sie gehalten werden, in drei große Gruppen ein:

- Reden aus privatem Anlass
- Reden aus beruflichem Anlass
- Reden in der Öffentlichkeit.

Die Fähigkeit, verschiedene professionelle gesprächs- und rederhetorische kommunikative Aufgaben erfolgreich und angemessen zu erfüllen, ist ein wesentliches Ziel zahlreicher interdisziplinär angelegten Fächer, die die zukünftigen Arbeitnehmer für die Praxis vorbereiten, z. B. der Politolinguistik, der Medienwissenschaft und auch des Fremdsprachenerwerbs. Es geht hauptsächlich um die Förderung kommunikativer und fachlicher Kompetenz, die u.a. auch die Rhetorik und Sprechwissenschaft beeinflussen. „*Im Zentrum stehen rhetorische Leistungen von Sprachbenutzern*“ (Schwarze, Bose 2013: 75). Sie umfassen nämlich verschiedene Interaktionssituationen: Arbeitsgespräche, Reden, plenare Runden, Präsentationen, freies Formulieren, in denen die Reflexions-, Analyse- und Kritikfähigkeit gefördert werden soll. Solche Kommunikationssituationen werden auch im Fremdsprachenunterricht simuliert, wo Authentizität, Praxisbezogenheit und Interdisziplinarität bevorzugt werden. *„Ein solches Arbeiten ermöglicht Authentizität in der Lernsituation, da von der konkreten Kommunikationspraxis und von den relevanten Kommunikationsbedürfnissen der Lernenden ausgegangen wird“* (Schwarze, Bose 2013: 75).

Elemente politischer Kommunikation

Bevor man über Elemente politischer Kommunikation spricht, ist eine kurze Reflexion darüber unerlässlich, was unter „politischen Kommunikation" verstanden werden soll. Das Ansehen vieler Berufe hängt auch davon ab, wie sie mit Sprache umgehen, wie professionell, kompetent, emotional, intentional etc. sie ihre Redekompetenz nutzen können. In diesem Zusammenhang gibt es eine sog. „Berufsprestige-Skala", die aufzeigt, welche Berufsgruppen besonders gutes Image (auch wegen ihrer Sprache) aufweisen. Hochgeschätzt werden Ärzte, Krankenschwestern, Pfarrer, Ingenieure, Soldaten, Journalisten. Man kann beobachten, dass das Niveau und Ansehen vieler Berufe in letzter Zeit sinkt (Politiker, Fernsehmoderatoren, Hochschulprofessoren). Bei Politikern kann man beobachten, dass ihr sprachliches Handeln in der Bevölkerung meistens nicht gut ankommt. Wie wird also mit Sprache Politik gemacht?

In der politischen Kommunikation stehen drei Haupakteure in Interaktion miteinander:

Als Formen politischer Kommunikation gelten z.B. folgende:

Wenn man über Dimensionen der politischen Kommunikation sprechen will, muss man die an die Öffentlichkeit gerichtete politische Kommunikation erwähnen, die vor allem informieren soll. Wie jeder Form der Kommunikation wird auch der politischen Kommunikation eine „persuasive" Hauptfunktion zugesprochen. Im politischen Fall bedeutet dies die Intenti-

on, beim Adressaten zukünftige Zustimmung für Ziele, Programme und Maßnahmen zu erlangen. Deshalb ist die Kommunikation auch Instrument politischer Führung, weil die kommunikativ erlangte Zustimmung des Bürgers ein wesentliches Merkmal der Demokratie ist (Bock 2011).

Politik und Kommunikation sind eng verbunden – ihre Funktionen können ohne Rhetorik nicht erfüllt werden, In der jüngsten Gegenwart wird ihr jedoch einen neue Qualität zugesprochen. Dieser Wandel der politischen Kommunikation hat zwei Aspekte:

1. der Wandel der Massenmedien, der zu einer Medialisierung der Gesellschaft und Politik führt;
2. die Professionalisierung politischer Kommunikation seitens der Politik.

Da die Medien politische Rede wiedergeben und Politiker durch ihr Gesprochenes präsentieren, stellt dies neue Herausforderungen an die Rhetorik. Politiker wollen durch verstärkte rhetorische Ausbildung eine bessere Selbstdarstellungskompetenz und dadurch neue Wähler für sich und für ihre Partei gewinnen.

Rhetorisch-stilistische Eigenschaften der Sprache der Politik – zur politischen Sprachverwendung

Rhetorik als Kunst der Schönrederei oder Überzeugungskraft umfasst die Theorie der Beredsamkeit und Stilistik, Grundsätze für die öffentliche Rede sowie Regeln für die Redegestaltung in der Praxis – Sprache ist Mittel, Bedingung und Medium der Politik.

Ein paar Eckpunkte der Entwicklung politischer Rhetorik sollen hier genannt werden. Als Wiege der Rhetorik gilt die Antike, aus der die Tradition der klassischen Rhetorik etwa im 5. Jh. v. Chr. hervorgegangen ist. Nachdem sie im 4. Jh. v. Chr. ihren ersten Höhepunkt erlebt hatte, ging ihre Bedeutung bis zur frühen Neuzeit als praktische, politische Disziplin zurück. Im Absolutismus und bis zum 19. Jh. wurde die Rhetorik wiederum nur als rein ästhetische Redekunst und als literarischer Stil anerkannt. Erst mit der Liberalisierung, Demokratisierung bzw. Ideologisierung und Erweiterung der kommunikativen Möglichkeiten wurde die politische Rhetorik wieder bedeutsamer. In Deutschland blieb die Rhetorik lange dem ästhetisch-künstlerischen Bereich vorbehalten. Die politische Rede erlebte in Deutschland einen Aufschwung in der Weimarer Republik, dann im Dritten Reich,

nach der Errichtung der Mauer, in der Zeit des Kalten Krieges, nach der Wiedervereinigung Deutschlands (Brodersen 2001).

Besonders in der gegenwärtigen modernen Gesellschaft, die als Kommunikations- oder Mediengesellschaft bezeichnet wird, nimmt die Rhetorik wieder einen wachsenden Stellenwert ein. Politiker gewinnen ihr Image auch über den Faktor Rhetorik und die Medien fordern eine stärkere persönliche Selbstdarstellung (Burkhardt 2003; Dieckmann 1981; Dieckmannshenke, Niehr 2013).

Die wissenschaftliche Beschäftigung mit der politischen Kommunikation hat seit den 70er Jahren deutlich zugenommen. Rhetorik-Trainings sind erst seit einigen Jahrzehnten in Mode. Sie vermitteln gewisse strategische Inhalte. Dazu zählen Überzeugungsstrategien, Argumentation, die Anwendung von Stilmitteln und emotionalen Elementen. Sie ist von vielen externen Faktoren abhängig: von der politisch-historischen Lage, von Erwartungshaltungen und Stimmungen des Publikums, von der Persönlichkeit des Redners, vom Medium. Außerdem beeinflussen die internen Faktoren der Rede ihre Wirkung, z. B. Werte, Neuheit von Ereignissen, Bekanntheit, Häufigkeit, Status des Redners.

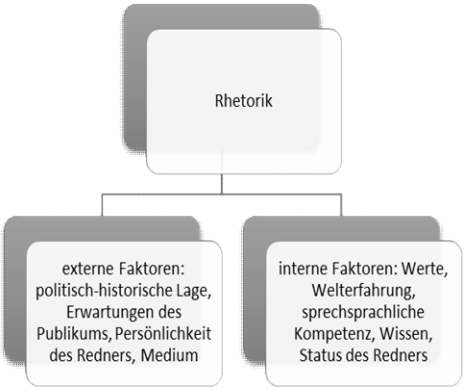

Politische Sprachverwendung fungiert unter den Bedingungen moderner Demokratie mit politischem, gesellschaftlichem und medialem Pluralismus. Sie findet vorrangig statt im Rahmen von Diskursen, Verfahren und Kampagnen.

- In Diskursen werden themenbezogene Ansichten und Handlungen präsentiert.

- In Verfahren manifestieren sich feste Schrittfolgen und Beziehungen zwischen Textsorten (z.B. Gesetze, Berichte, Gutachten) und Interaktionen (Debatten, Hearings).
- Kampagnen sind strategisch angelegt und zentral gesteuert. Sie begegnen vor allem als Wahlkampagnen. Sie werden durch folgende Merkmale charakterisiert: Schwerpunktthema, Slogan, Design, Spitzenkandidaten (Dieckmannshenke, Niehr 2013; Fix, Gardt, Knape 2009).

Im Vordergrund der politischen Sprache liegt immer die gesellschaftliche Auseinandersetzung mit aktuellen Themenbereichen. Es handelt sich um Diskussionen, um die politolinguistische Erforschung des Sprachgebrauchs. Dabei spielt die semantische Analyse der Wortebene, der Sprachwandel/Bedeutungswandel, die Untersuchung politischen Wortschatzes aus stilistischer Sicht eine große Rolle. Zeitwörter, Schlagwörter, brisante Wörter, kontroverse Begriffe, Leitwörter, Kampfwörter und zahlreiche neue Begriffe tauchen im Bereich der Politolinguistik auf. Zu den bevorzugten Themenbereichen die in der Gegenwart von Politolinguisten behandelt und analysiert werden, gehören z. B. Wirtschaftspolitik, Europapolitik, Rüstung und Militär, Migration, Frauenpolitik, Terrorismus und Einwanderung (vgl. Niehr 2014: 57). Diese sollen auf ihre politolinguistisch relevanten sprachlichen Eigenheiten untersucht werden:

„*So ist zur Zeit beispielsweise umstritten, ob ärztlicher Bereitschaftsdienst im Krankenhaus* Arbeitszeit *sei, ob Viagra als* Medikament *gelten soll, das heißt mit allen rechtlichen Konsequenzen als solches bezeichnet werden soll, ob Deutschland* Einwanderungsland *sei, ob Prostitution als* Beruf *anzuerkennen sei, ob körperliche Gewalt gegen Kinder als* Kindesmisshandlung *einzustufen und zu bestrafen sei, ob Abtreibung* Tötung *sei, ob ein ´Kopftuchverbot´* Berufsverbot *sei, ob Holocaust* Mord *bedeutet* " (Stötzel, Eitz 2003: 5).

Bei der Analyse der politischen Sprache sind folgende Strukturebenen von Bedeutung:

a) Lexikalische Ebene:

Im Wortschatz der Politik mischen sich – je nach Thema und Situation – Wörter mit Bezug

- auf die politische Überzeugung (Ideologievokabular)
- auf die politischen Institutionen (Institutionsvokabular)
- auf die Sachbereiche (Ressortvokabular)
- auf Handlungszusammenhänge (allgemeinsprachliches Vokabular) (Klein 1989: 4).

Politische Sprache manifestiert sich lexikalisch vor allem in Schlagwörtern (*Xenophobie, Rassismus, Migrant*) (Niehr 2014). Sie enthalten kogniti-

ve, emotionale und normative Aspekte und zielen darauf, Denken, Fühlen und Verhalten zu steuern. Als lexikalische Einheiten verweisen sie auf Sachverhalte und bringen appellierend die Einstellung zu diesen zum Ausdruck (Hermanns 1986). Zum Schlagwort gehören hohe Gebrauchsfrequenz, Expressivität und Verwendung an hervorgehobener Stelle (z.B. in Überschriften etc.).Vielfach sind sie Schlüsselwörter eines Diskurses. Positiv-Begriffe, die einer Gruppierung als Identifikationsmarken dienen, werden als „Fahnenwörter", Negativbegriffe zur Stigmatisierung politischer Gegner als „Stigmawörter" (*Dschihad, Terrorist, Antisemitismus*) bezeichnet (Hermanns 1986). Zur Polarisierung werden verschiedene produktive lexikalische, morphologische und textuelle Mittel verwendet:

- Komposita: *Friedenspolitik, Aufrüstungspolitik, Glaubenskämpfe*
- Derivation: *Demokratisierung, Deregulierung*
- Kollokationen: *soziale Marktwirtschaft, soziale Kälte, wilde Privatisierung, schlanker Staat, Panama-Papers, spanische Dörfer, ökonomischer Migrant*
- Synonyme: *Flüchtling-Migrant-Asylant-Fremder-Vertriebener*
- Hyperbel: *Wirtschaftswunder, Bildungskatastrophe*
- Wortspiele: *Neidkultur, Eiserner Vorhang, Zwei Sonnen gibt es nicht* (orientalisches Sprichwort).

b) Pragmatische Ebene:

Die politische Sprache weist natürlich auch pragmatische Aspekte auf, etwa in Sprechhandlungen wie Informieren, Behaupten, Begründen, Erklären und Fragen, in denen mehrere kognitive Dimensionen dominieren: Die politische Rede hat oft Aktionscharakter, Positionen sollen stabilisiert, geändert oder zersetzt, Handlungen bewirkt, Zustimmungsbereitschaft erzeugt werden. Emotional geprägt sind: Betroffenheit äußern, jubeln, danken; willensbetont sind: fordern, appellieren, sich bekennen, raten. Beides mischt sich in Sprechhandlungen, wie vorwerfen, sich empören über, protestieren, sich identifizieren mit.

c) Textuelle Ebene:

Die wichtigste Sprechhandlung in politischer Kommunikation ist Argumentieren, die in Parlamentsdebatten, TV-Diskussionen, Fraktionsreden vorkommen.

In der politischen Kommunikation begegnen wir einer großen Zahl von Textsorten, die ein ganzes Spektrum der klassischen rhetorischen Strategien mobilisieren: Informieren und Erklären von Zusammenhängen, Emotionalisieren, Unterhalten:

- In Texten öffentlicher Auseinandersetzungen (Parlamentsreden, Parteitagdebatten, Resolutionen), aber auch in nicht-öffentlichen Interaktionen begegnet man unterschiedlichen Mischungen aus rationalen, emotionalen und moralischen Strategien.

- In der Expertenkommunikation (Gutachten) kommt vor allem die Überzeugungskraft und Sachlichkeit zum Ausdruck

- In den Texten der unterhaltungsorientierten Medien, wie Fernsehen und Boulevardpresse, wird die Bevölkerung über Politik in verständlicher Weise informiert (Klein 2009; Sendlmeier 2005).

Politische Sachverhalte werden vielfach in Form von Metaphern dargestellt und konzeptualisiert. Metaphorik ist nicht, wie lange Zeit angenommen, ausschließlich eine Sonderform der Rhetorik und somit Aufgabengebiet der Literaturwissenschaft. Spätestens im Laufe der Etablierung der kognitiven Linguistik als eigenständige Disziplin hat sich gezeigt, dass der Gebrauch von Metaphern eine alltägliche Erscheinung in der deutschen Sprache darstellt, die mehr oder weniger unbewusst vollzogen wird (Lakoff, Wehling 2009). In vielfacher Weise hat sich die Metaphorik in jüngster Zeit im Wirtschaftsdeutsch, in der Sprache des Bankwesens, Börsenwesens und in der Politik vermehrt durchgesetzt. Wenn man beruflich beispielsweise *neue Wege gehen* möchte oder noch *eine Rechnung mit jemandem offen hat*, liegt metaphorischer Sprachgebrauch vor, ohne dass sich die Sprachbenutzer dessen vollständig bewusst sind. Metaphern strukturieren und beeinflussen unser Denken aufgrund ihres restriktiven Charakters, d.h., sie heben bestimmte Aspekte bewusst hervor und verdecken dabei andere.

Gerade im politischen Gebrauch können Metaphern eine enorme Macht entfalten, wenn sie sich *auf leisen Sohlen ins Gehirn schleichen*. Die Metaphern kann man als physische Erscheinungen charakterisieren, die dadurch zustande kommen, dass durch kulturelle und landeskundliche Erfahrungen zwei Bereiche im Gehirn gleichzeitig aktiviert werden. Beispielsweise werden durch unsere Erfahrung, dass es eine Wechselbeziehung zwischen körperlicher und verbaler Auseinandersetzung gibt, die Bereiche *Diskussion* und *physische Auseinandersetzung* aktiviert. Dies führt zu metaphorischem Sprachgebrauch wie etwa *schlagende Argumente haben* oder *als Über- und Unterlegener aus einer Diskussion hervorgehen*. Somit gehören Metaphern zu den unbewussten Denkprozessen, weshalb sie in der politischen Sprache dazu eingesetzt werden, um politische Realitäten in den Köpfen der Hörer zu schaffen.

Der Zuwanderungsdiskurs der letzten Jahre hat in Deutschland und Österreich gezeigt, dass politische Sprache durch Metaphern neue Dimensionen bekommen hat. Im Zuwanderungsdiskurs dominiert die Bewegungsmetaphorik nach dem Konzept „fließendes Gewässer“. Dieses Konzept wird

ergänzt durch den Aspekt „Regulierungsmaßnahmen“. So ergeben sich folgende Slots:

Anfang	Reservoir	Nachschubquelle	
Weg	Strom	Welle	Flut
Hindernis	Damm	Schleuse	kanalisieren
Ende	Ausländerschwemme		

Im Zusammenhang mit der Charakteristik der politischen Sprache muss man auch auf die Anforderungen an die Rede eingehen. Auffällig an der politischen Rhetorik in Deutschland ist, dass die Politiker vor allem sachliche Informationen in ihrer Rede vermitteln. Das macht die Politiker ein bisschen bürokratisch. Es erfüllt zwar die Funktion der Vermittlung von politischen Inhalten, soweit sie verständlich für das Publikum sind – aber nicht die Erwartung des Zuhörers, die Rede interessant und rhetorisch gut zu finden. Der politischen Rede fehlt die Leidenschaft, und vom Politiker selbst wir sie auch nicht auf den Zuhörer übertragen. Das erklärt man mit der mangelnden Tradition einer politischen Rhetorik in Deutschland.
Außer Stilmitteln, verbaler Kreativität, Verwendung von Metaphern und der Schilderung persönlicher Erlebnisse muss auch die Bedeutung von Stimme und Körpersprache in der politischen Sprache betont werden. Diese führen zur Erlangung einer besseren Redekultur und helfen dabei, eine gute Beziehung zum Publikum aufzubauen.

Schlussbemerkungen

Es ist zum Schluss zu bemerken, dass der Rhetorik eine hohe Bedeutung in der politischen Kommunikation zugesprochen, aber nur ein geringer Stellenwert seitens der Politik und Gesellschaft anerkannt wird. Hier kann die Linguistik nachhelfen. Es zeigt sich eine Tendenz, dass mehr Politiker sich für eine Ausbildung in Form von rhetorischen Trainings interessieren (Stickel 1995).

Um Sprache gezielt für die eigenen Zwecke einsetzen zu können, bedarf es sprachlicher und rhetorischer Kompetenz. Diese zeigt sich im politischen Sprachgebrauch am Einsatz bestimmter Strategien, Fähigkeiten und Fertigkeiten, die dazu dienen, die Rezipienten zu überzeugen, zu gewinnen, zu beeinflussen (Niehr 2014). Man geht davon aus, dass menschliche Kommunikation immer kooperatives Handeln ist. Aus diesem Grunde ist es wichtig, die politische Sprache aus der Sicht der linguistischen Pragmatik auch in der Zukunft zu erforschen.

Literatur

ADAMCOVÁ, L. (2010a): Kommunikationswissenschaftliche Grundlagen der Rhetorik. In: *Fórum cudzích jazykov*, Jg. 2, Nr. 1, S. 7-13.

ADAMCOVÁ, L. (2010b): Funktionen der Sprache in der heutigen multilingualen Gesellschaft. In: *Humanizácia v cudzojazyčnom vzdelávaní 2*. Bratislava: Z-F Lingua, S. 5-13.

ADAMCOVÁ, S. (2016): *Základy jazyka diplomacie*. Bratislava: Z-F Lingua.

BOCK, B. et al. (2011): *Politische Wechsel – sprachliche Umbrüche*. Berlin: Frank and Timme.

BRODERSEN, K. (2001): *Große Reden. Von der Antike bis heute*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.

BURKHARDT, A. (2003): *Das Parlament und seine Sprache. Studien zur Theorie und Geschichte parlamentarischer Kommunikation*. Tübingen: Niemeyer.

DIECKMANN, W. (1981): *Politische Sprache, politische Kommunikation. Vorträge – Aufsätze – Entwürfe*. Heidelberg: Winter.

DIEKMANNSHENKE, H.; NIEHR, Th. (2013): *Öffentliche Wörter. Analysen zum öffentlich-medialen Sprachgebrauch*. Stuttgart: Ibidem.

DICKMANNSHENKE, H.; KLEIN, J. (1996): *Sprachstrategien und Dialogblockaden. Linguistische und politikwissenschaftliche Studien zur politischen Kommunikation*. Berlin, New York: de Gruyter.

FIX, U.; GARDT, A.; KNAPE, J. (2009): *Rhetorik und Stilistik. Ein Internationales Handbuch historischer und systematischer Forschung*. Bd. 2. Berlin: W. de Gruyter.

HERMANNS, F. (1986): Appellfunktion und Wörterbuch. Ein lexikographischer Versuch. In: WIEGAND, H. E. (Hrsg.): *Studien zur neuhochdeutschen Lexikographie VI*. Bd. 1. Hildesheim, Zürich, New York (Germanistische Linguistik 84 -86), S. 151 – 182.

KLEIN, J. (1989): *Politische Semantik. Bedeutungsanalytische und sprachkritische Beiträge zur politischen Sprachverwendung*. Opladen: Westdeutscher Verlag.

KLEIN, J. (2009): Rhetorisch-stilistische Eigenschaften der Sprache der Politik. In: FIX, U. (Hrsg.). *Historischer Abriss der Rolle von Rhetorik und Stilistik in der Politologie 2*. Berlin: W. de Gruyter.

KNAPP-POTTHOFF, A. (2004): Fremdsprachenunterricht. In: KNAPP, K. ET AL. (Hrsg.): *Angewandte Linguistik*. Tübingen, Basel, S. 367-386.

LAKOFF, G.; WEHLING, E. (2009): *Auf leisen Sohlen ins Gehirn. Politische Sprache und ihre heimliche Macht*. Heidelberg: Carl-Auer-Systeme.

NIEHR, Th. (2014): *Einführung in die Politolinguistik*. Göttingen: Vandenhoeck and Ruprecht.
SCHWARZE, C.; BOSE, I. (2013): Mündliche Rhetorik im DaF-Unterricht. Zur Vermittlung von Gesprächs- und Redekompetenz. In: *DaF* 2, S. 74-84.
SENDLMEIER, W. (2005): *Sprechwirkung – Sprechstile in Funk und Fernsehen*. Berlin: Logos Verlag.
SENDLMEIER, W. (2005): *Stimmlicher Ausdruck in der Alltagskommunikation*. Berlin. Logos Verlag.
STICKEL, G. (1995): *Sprache – Sprachwissenschaft – Öffentlichkeit*. Berlin, New York: de Gruyter.
STÖTZEL, G.; EITZ, Th. (2003): *Zeitgeschichtliches Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache*. Hildesheim, Zürich, New York: Olms.

Dieser Text bildet einen Bestandteil des Forschungsprojektes VEGA *1/0347/15 Parlamentssprache in der Theorie der Spaltungslinien.*

Kontakt:

Prof. PhDr. Lívia Adamcová, PhD.
Katedra jazykovedy a translatológie
Fakulta aplikovaných jazykov
Ekonomická univerzita v Bratislave
E-mail: livia.adamcova@euba.sk

ANTICKÉ POLITICKÉ REČNÍCTVO A SÚČASNÝ POLITICKÝ DISKURZ

Marcela Andoková – Silvia Vertanová

Abstract

Ancient Political Rhetoric and Current Political Discourse. *If we think in compliance with this interdisciplinary conference of the interrelation between language and politics, we should not overlook another important discipline closely connected with the former ones, i.e. the rhetoric. It brings us back to the Greek antiquity which became the cradle of the European civilisation. It was precisely there that the rhetoric itself as an art of speech was born. In ancient Greece, the necessity of developping one's speaking skills was conditioned by the need of an individual defence in court trials as well as in the political discourse within the Athenian democracy. Therefore, in this contribution we point out the importance of linking three ancient disciplines – grammar, rhetoric and dialectic, which were later formed into the Medieval trivium and thus laid the foundation of the sciences. In so doing we put them in relation with the political discourse referring mostly to the writings Politics and Rhetorics by the ancient thinker and theoretician of oratory Aristotle, and, consequently, we show the utility and efficiency of his ideas for the current users both from the point of view of orators-politicians as well as from the standpoint of their audience. Finally, we plead for the necessity of rhetorical education throughout the educational systems in today's world.*

Kľúčové slová: rétorika, Aristotelova politika, politický diskurz, fragmentácia vedy, manipulácia
Keywords: rhetoric, Aristotle's politics, political discourse, fragmentation of science, manipulation

Úvod

Termín politika je odvodený z gréckeho slova *pólis*, ktoré v antike označovalo „mesto“ resp. „mestský štát“, čo v praxi zodpovedá dnešnému pojmu „obec“, resp. „samosprávny územný celok“. Slovo obec tu možno prirodzene zameniť za „štát“, a prípadne aj „spoločenstvo“, „pospolitosť“, „komuni-

tu“ a pod. Podľa Aristotela (384 – 322 p.n.l.) je „štát dokonalé spoločenstvo a človek je svojou prirodzenosťou štátotvorná bytosť“[1]. Je zrejmé, že jedným z hlavných atribútov druhu *homo sapiens* je teda označenie „žijúci v organizovanom spoločenstve“, „spoločenský“, resp. „družný“ (z lat. *socialis*, *concors*). K tomu však nevyhnutne musíme dodať ešte atribút „interagujúci“ či „komunikujúci“, alebo v slovenčine prirodzenejšie znejúci výraz „zdieľajúci“[2]. Človeka teda môžeme definovať ako mysliacu a komunikujúcu spoločenskú bytosť. V takomto kontexte poľahky dáme za pravdu Aristotelovi, podľa ktorého je politika najdôležitejšou činnosťou, lebo pomocou nej sa ľudia snažia zlepšiť svoj život a vytvoriť dobrú spoločnosť.[3] Z toho môžeme následne vyvodiť, že človek je prirodzene bytosťou politickou (Heywood 2004: 27).

Politika, jazyk a rétorika

Jadrom činnosti, ktorú nazývame politika, je rôznorodosť ľudských názorov. Vďaka rôznorodosti sa spoločenská interakcia stáva *politickou* a tiež sa neoddeliteľne spája s konfliktmi a spoluprácou. Politika ako interakcia ľudských bytostí je nepredstaviteľná bez interakčného kódu. Prevažujúcou formou dorozumievania ľudských bytostí je dorozumievanie jazykové (lingválne), zahŕňajúce prvky verbálne a paraverbálne.[4] Lingvistika teda skúma znaky nielen v rámci systému a štruktúry jazyka, ale v rámci konkrétnej orálnej komunikácie musí prihliadať tiež na paraverbálne ako aj na paralingválne prvky (napr. gestika, okuletika a i.), ktoré ovplyvňujú význam každého komunikátu. Preto ak v súlade s názvom tejto interdisciplinárnej konferencie uvažujeme o *jazyku a politike* v spoločných súvislostiach, pričom sa opierame o disciplíny, ktoré predmetné javy skúmajú, menovite o lin-

[1] Aristoteles, *Politika* I,2, s. 20. K tejto téme pozri bližšie Heywood (2004: 24).

[2] Sloveso „zdieľať“ či komunikovať pochádza z latinského slova *communicare*/ *communicatio* a v klasickej latinčine znamenalo deliť sa s kým o čo, zverovať sa komu s čím, zhovárať sa, radiť sa s kým o čom, ale aj profanizovať či dokonca znesvätiť. Intranzitívne znamená tiež mať vzťah s niekým, súhlasiť s, byť v spoločenstve s ďalšími ľuďmi.

[3] Aristoteles, *Politika* I,1, s. 19: „Keďže vidíme, že každý štát je istý druh spoločenstva a že každé spoločenstvo sleduje určité dobro (lebo všetci ľudia robia všetko pre to, čo pokladajú za dobro), je zrejmé, že všetky spoločenstvá smerujú k nejakému dobru, ale najväčšmi zo všetkých a k najvýznamnejšiemu dobru smeruje to spoločenstvo, ktoré je zo všetkých spoločenstiev najvýznamnejšie a zahŕňa všetky ostatné. To je takzvaný štát a štátne spoločenstvo.“

[4] Paraverbálnymi označujeme tie prvky, ktoré sa v písomnej forme nedajú dostatočne dobre (alebo vôbec) realizovať – hlasitosť, melódia, tempo reči a pod.

gvistiku a politológiu, nemôžeme v tejto súvislosti obísť ešte jednu disciplínu, bez ktorej nie je skúmanie politického jazyka či jazyka politických rečí kompletné: rétoriku.

To nás opätovne vracia do gréckej antiky. Starogréckym výrazom, z ktorého pochádza dnešný termín „rétorika“, sa pôvodne označovalo „umenie reči“ (z gr. *rhétorikè téchne*). Aristoteles definuje rétoriku nasledovne: „Rétorika je podľa môjho názoru umenie, schopné v každom danom prípade vystihnúť, čo je presvedčivé.”[5] Cieľom dobre prednesenej reči pomocou pôsobivého formulovania myšlienok bolo teda predovšetkým presvedčiť publikum v súlade so zámermi rečníka. Potrebu zdokonaľovať svoj rečový prejav v antickom Grécku podmienila požiadavka individuálnej obhajoby počas súdnych procesov, no vyžadoval si ju aj politický diskurz v rámci aténskej demokracie.[6] Celkom prirodzene sa pestovala aj v ďalších oblastiach, súvisiacich s politickou činnosťou ľudí, akou je napr. ideológia, a neskôr tiež v diplomacii, ktorou sme začali označovať politické konanie na medzinárodnej úrovni. Avšak niet pochýb o tom, že aj mimo spomínaných oblastí človek oddávna používal svoj dorozumievací kód a rečové schopnosti na rovnaké účely ako dnes – na dosahovanie zväčša osobných cieľov, a to nezriedka vedomým a zámerným skresľovaním reality. Rétorické umenie ako existenciálne podmienená schopnosť sa v staroveku stalo predmetom skúmania a jeho deskripcia teoretickým návodom na dosahovanie týchto rôznorodých individuálnych, a neskôr v masovom meradle, aj nadindividuálnych cieľov.

Vzťah rétoriky a dialektiky

Človek spoznáva a snaží sa pochopiť komplexnosť sveta okolo seba prostredníctvom jazyka verbalizáciou svojich zmyslových vnemov. Ako hovorí Aristoteles, „človek je jediný tvor, ktorý má reč, kým hlas, znak bolesti a slasti, majú aj ostatné živočíchy“ a pokračuje, že táto ľudská „reč slúži na to, aby naznačovala, čo je užitočné a čo škodlivé, a tak aj čo je spravodlivé a čo nespravodlivé.“[7] Kognícia človeka je teda nerozlučne spätá s jazykom

[5] Aristoteles, *Rétorika* I,2, s. 31.

[6] K otázke počiatkov a rozvoja rétoriky v antickom pozri bližšie Vertanová a kol. (2015: 147-156).

[7] Aristoteles, *Politika* I,2, s. 22. Témy súvisiace s jazykom, ktoré Aristoteles prezentuje vo svojich dielach, patria do oblasti fyziológie reči, všeobecnej psycholingvistiky a semiotiky, ale aj do sféry štylistiky a rétoriky. Problematiku výpovede, tvrdenia, výroku (*logos*) a jeho zložiek rozpracoval Aristoteles v spise *O vyjadrovaní* (*De interpretatione* 1-4) a doplnil ich tiež o poznámky z vyššie citovaného diela *Politika*,

a s aktívnou rečovou činnosťou. Veď ako si lepšie uvedomíme, že nejakému javu dostatočne nerozumieme? Kedysi sme sa učili o atómovom čísle, logaritmoch či o fotosyntéze, ale boli by sme schopní vysvetliť podstatu týchto javov dieťaťu v predškolskom veku – len tak, bez prípravy? Až verbalizáciou svojich myšlienok dospievame ku korekcii nami vytvorených úsudkov, čo následne vedie aj k skutočnému poznaniu.

Náuka o správnom usudzovaní (dialektika) zohrávala významnú úlohu už v antike a podľa starých Grékov je to metóda skúmania pravdy pomocou otázok a odpovedí. Aristoteles stotožňuje dialektiku s logikou a zároveň ju považuje za príbuznú náuku s rétorikou.[8] „Rétorika je teda akousi vetvou dialektiky a tej časti etiky, ktorú môžeme právom nazývať vedou politickou. Aj tí, čo sa rétorike venujú, skrývajú ju pod rúcho politickej vedy pre nedostatok iného vzdelania alebo pre iné ľudské príčiny a dôvody. Rétorika je však iba jej časťou, podobá sa dialektike. Ani jedna, ani druhá nemajú vlastný predmet skúmania, ktorý majú iné vedy, no obidve sú zamerané na hľadanie argumentov.“[9] Aristoteles zároveň zdôrazňuje, že rétorika je právom aj umením, a to najťažším, umením slova, ktorým vyjadrujeme pravdivosť, právo, spravodlivosť čistotou jednoduchého slova pravdy. Avšak dialektika ani logika túto pravdu nie vždy plne postihujú.

Záujem o rétoriku ako o overenú disciplínu na podporu spoznávania sveta, ale aj na hľadanie objektívnej pravdy prostredníctvom verbálneho, a tak nevyhnutne aj politického konania v rámci dialógu s inými ľuďmi, pretrvával ešte aj počas stredovekých učebných osnov v rámci povinného *trivia*.[10] Bola pevnou súčasťou budovania ľudského poznania a významnou

---

ako aj zo spisu *O sofistických dôkazoch* (*Sofistici elenchi*). Dotýka sa v nich otázok komunikácie, jazyka ako znaku a jeho arbitrárnosti, a tiež problematiky vzťahu medzi myšlienkou, výpoveďou a napísaným textom. (Buzássyová 2016: 24-25)

[8] Cicero v spise *Rečník* vníma rozdiel medzi rétorikou a dialektikou nasledovne: „...je rozdiel medzi rozprávať a rečniť, no pri obidvoch veciach je spoločné to, že tu ide o logický rozbor. Metodika diskusie a rozpravy spadá do pôsobnosti dialektikov, kým metodika reči a skrášlenia prejavu je záležitosťou rečníkov. Zenon, slávny zakladateľ stoickej školy, mal zvyk rukou názorne ukazovať, v čom spočíva rozdiel medzi jedným a druhým umením: keď zovrel prsty a zaťal ruku v päsť, vravel, že takto vyzerá dialektika, keď však prsty roztiahol a ruku vystrel, tvrdil, že na túto dlaň sa ponáša elokvencia.“ Cicero, *Rečník* 32,114, s. 40.

[9] Aristoteles, *Rétorika* I,2, s. 32-33. Podľa Aristotela rečník i politik musia v každom verejnom vystupovaní poznať verejnú mienku a psychológiu poslucháčov, ale aj dialektiku, ktorá je základom rétoriky, a tá zas musí poznať dialektiku politiky.

[10] V poslednom desaťročí svojho života usporiadal rímsky autor Marcus Terentius Varro Reatinus (116 - 27 p. n. l.) v deviatich knihách svojho diela *Disciplinae* (*Vedné odbory*) všetko dovtedajšie poznanie do tej podoby, ktorá neskôr podmienila členenie vedy v západnej Európe. Zaviedol totiž rozdelenie slobodných umení do ne-

oporou pre ostatné vedy. Pre ľudské kognitívne aktivity bolo „ešte donedávna charakteristické úsilie o komplexný pohľad na svet. Zhruba od 17. storočia nastáva výrazná fragmentácia vedy. Kvantifikovanú predstavu o nej nám poskytuje nárast počtu vedeckých časopisov: Prvý vedecký časopis vyšiel v roku 1665. O tristo rokov neskôr ich celkový počet dosiahol úctyhodné číslo 200 000“ (Lahita 2015: 11-12).

Postupné štiepenie filozofie na čoraz špecializovanejšie vedné odbory spôsobilo úžasnú diferenciáciu profesijných orientácií – v súčasnosti sa odhaduje počet povolaní na 30 000. (Lahita 2015: 16) Tento trend sa prirodzene odrazil aj v systéme vzdelávania: viacero teoretikov vzdelávania dospelo k záveru, že univerzálnosť je nemožná. Postupujúcou špecializáciou sme napokon dospeli do stavu takej prenikavej atomizácie poznania, že sa zo samotných vedeckých kruhov začínajú ozývať hlasy po nevyhnutnej potrebe opätovného zjednotenia poznania, prednostne po prepojení prírodných a spoločenských vied (tzv. *consilience*[11]), ktoré by nám umožnilo lepšie porozumieť komplexným problémom aktuálneho sveta a následne nachádzať ich riešenia (Wilson 1999).

Postavenie rétoriky v kontexte súčasných vedných disciplín

Ako súvisí súčasné postavenie rétoriky v učebných osnovách so stavom dnešného sveta a akú rolu v tom zohráva politika? Je evidentné, že pôvodná široká koncepcia chápania sféry politiky ako aktivity zameranej na zlepšovanie života človeka sa postupne vytráca a pojem politika v súčasnosti pokrýva iné konotácie: politika ako umenie vládnuť, politika ako veci verejné (teda to, čo sa odohráva až za dverami nášho domu), politika ako kompromis a konsens, politika ako moc a rozdeľovanie zdrojov... (Heywood 2004: 24).

Ak teda odhliadneme od v úvode prezentovaného názoru, že každý človek je vzhľadom na interakciu s inými ľuďmi bytosťou politickou, máme v súčasnom svete skupinu ľudí, ktorí sú takými bytosťami vlastne „z povo-

---

skoršieho (pre stredovek typického) usporiadania, do tzv. *trivia* (gramatika, rétorika, dialektika) a *quadrivia* (geometria, aritmetika, astronómia, hudba). V posledných dvoch knihách sa venoval lekárstvu a architektúre, čiže dvom „umeniam“ skôr technickej povahy, ktoré sa k slobodným umeniam (*artes liberales*) nepočítali. (Conte 2003: 212)

[11] Tento termín sa v pôvodnom anglickom tvare v súčasnosti používa na označenie možnosti zjednotenia (súladu) prírodných vied (fyzika, chémia, biológia) a spoločenských vied (psychológia, sociológia, pedagogika, politológia), medzi ktorými je hlboká priepasť.

lania.“ Niet však dôvodu predpokladať, že sa do zastupiteľských orgánov v rámci demokratických systémov dostane iná vzorka jedincov, než akú tvorí zvyšok populácie. V súlade s pozorovaním najvýznamnejšieho rétora, filozofa a štátnika Rímskej ríše Marca Tullia Cicerona (106 p. n. l. – 43 n. l.) platí dodnes, že *senatores boni viri, senatus mala bestia* (senátori sú dobrí muži, ale senát je zlá beštia).[12] Ak je teda súčasný jedinec vyškolený v priemere na tri povolania z 30 000 existujúcich, je kompetentný posúdiť asi jednu desaťtisícinu relevantných otázok resp. je manipulovateľný pri rozhodovaní o zvyšných 99,99 percent. Rovnaká charakteristika platí pre politikov, pričom pri rozhodovaní o veciach verejných môže navyše každý jeden z politikov svojím poznaním pokrývať inú časť objektívnej reality. Ich vzájomná komunikácia preto ťažko môže stavať na porozumení – nielen samotnej konkrétnej veci, ale i na porozumení vzájomnom.

Ako konštatuje Lahita, „spoliehanie sa na kolektívny mozog je iluzórne, jednoducho preto, že také čosi neexistuje. Máme k dispozícii v najlepšom prípade mozgy jednotlivcov, a pokiaľ tie budú zamerané jednostranne, nebude žiaden inteligentný orgán, ktorý by vyriešil komplexné problémy. (...) Súčasná deľba práce a s ňou spätá deľba poznania problematizujú kompetentnosť demokraticky prijatých rozhodnutí. (...) Bez masovo rozšíreného všestranného vzdelania je demokracia nerealizovateľná. Skupiny ovládajúce masmédiá môžu manipulovaním verejnej mienky zneužiť princíp demokracie vo svoj prospech.“ (Lahita 2015: 11)

Tieto slová opäť nahrávajú antickému chápaniu rétoriky, podľa ktorého mal byť rečník nielen profesionálnym majstrom slova, ale aj všestranne vzdelaným človekom, ktorého úlohou bolo sa celoživotne vzdelávať aj v iných vedných disciplínach a umeniach, aby bol schopný kompetentne vystúpiť či už na fóre alebo na súde. Rímsky historiograf a rečník Publius Cornelius Tacitus (55 – 117 n. l.) to vo svojom diele *Dialóg o rečníkoch* komentuje nasledovne: „Veď nevzdelávame filozofa ani druha stoikov, ale toho, kto by si mal určité umenia plne osvojiť, iné aspoň okúsiť. Preto starí

[12] Ako píše Dimitrijević, Ciceronovmu spôsobu používaniu citácií nebola doposiaľ v odbornom prostredí venovaná dostatočná pozornosť. V jeho prípade ide o citácie, ktoré slávny rímsky rečník preberá od iných autorov, ako aj o tie, ktorých pôvodcom je on sám. Mnohé z nich nadobudli v priebehu antiky i v neskorších obdobiach hodnotu prísloví (Dimitrijević 2006: 46). To je zrejme aj dôvod, prečo sa uvedený citát senatores boni viri, senatus mala bestia tradične pripisuje Ciceronovi aj napriek tomu, že nemáme k dispozícii nijaký presnejší údaj o tejto zmienke v jeho dochovanej spisbe.

rečníci študovali občianske právo a vzdelávali sa v gramatike, v hudbe i v geometrii.“[13]

Záver

Takéto všestranné vzdelanie sa však v kontexte súčasného vzdelávacieho systému javí takmer ako utópia. Tu sa nám pochopiteľne natíska otázka čo robiť, aby sme sa vyhli potenciálnej manipulácii zo strany rôznych záujmových skupín. Odpoveď môžeme znovu hľadať v slove *rétorika*. Ak sa naše školstvo opätovne vráti k vyučovaniu rétoriky, bude ďalšia generácia mladých ľudí vedieť sama nielen rétoricky kompetentne vystupovať, ale zároveň bude schopná aj lepšie rozlíšiť, kam sa ju druhá strana snaží vmanipulovať. A tak v situácii, keď mase atomizovane vzdelaných jedincov hrozí podliehanie manipulácii mocnej hŕstky, javí sa ako nanajvýš aktuálny antický odkaz od neznámeho autora, ktorý znie: „Kto neštuduje rétoriku, stane sa jej obeťou.“

Literatúra

ARISTOTELES (1988): *Politika.* Prel. Špaňár, J. Bratislava: Pravda.
ARISTOTELES (2009): *Rétorika.* Prel. Kuklica, P. Bratislava: Thetis.
BUZÁSSYOVÁ, Ľ. (2016): *Od hlasu k hláske. Z dejín antickej náuky o reči.* Bratislava: Univerzita Komenského.
CICERO, M. T. (1982): *Rečník*. Prel. Škoviera, D. Bratislava: Tatran.
CONTE, G. B. (2003): Dějiny římské literatury. Praha: KLP.
DIMITRIJEVIĆ, D. (2006): Oderint, dum metuant. The Rhetorical power of a quotation. In: *Sobria ebrietas*, s. 37-46.
HEYWOOD, A. (2004): *Politologie*. Praha: Eurolex Bohemia.
LAHITA, Š. (2015): *Beati pauperes a iné eseje*. Bratislava: IRIS.
LUČENIČOVÁ, P. (2016): *Tacitov jazyk a štýl v diele „Dialogus de oratoribus“*. Diplomová práca. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave.
TACITUS, P. C. (2001): *Dialogus de oratoribus*. Ed. R. Mayer. Cambridge: Cambridge University Press.
VERTANOVÁ, S. a kol. (2015): *Tlmočník ako rečník*. Bratislava: Vydavateľstvo Univerzity Komenského.

[13] Tacitus, *Dialóg o rečníkoch* 31,7. K aktuálnym otázkam spájajúcim sa s týmto Tacitovým dialógom pozri bližšie Lučeničová (2016).

WILSON, E. O. (1999): *Konsilience. Jednota vědění. O nezbytnosti sjednocení přírodních a humanitních věd.* Praha: NLN.

Kontakt:

Mgr. Marcela Andoková, PhD.
Katedra klasickej a semitskej filológie
Filozofická fakulta
Univerzita Komenského v Bratislave
E-mail: marcela.andokova@uniba.sk

Mgr. Silvia Vertanová, PhD.
Katedra romanistiky
Filozofická fakulta
Univerzita Komenského v Bratislave
E-mail: silvia.vertanova@uniba.sk

SPEECH ACTS IN POLITICAL DISCOURSE AND POLITICAL SPEECHES

Žaneta Pavlíková

Abstract

In the present paper we discuss the notion of political discourse and political speech as well as speech acts. We also give a classification of speech acts according to different authors and linguists. Finally we offer an analysis of chosen political discourses from the point of view of speech acts.

Key words: political discourse, political speech, speech act, locutionary act, illocutionary act, perlocutionary act

Introduction

Language used in political discourse and speeches deals with the use of power to organize people´s mind and opinion. It is an instrument used to control the society in general. A political speech heard by a lot of people may have different interpretations. Political speech can be seen as a means of establishing and maintaining social relationships, expressing feelings and selling ideas, policies and programmes in any society. In pragmatics aspect, this means Speech Act Theory; a speech act performed by a particular word often depends on the speaker´s intention and the context in which the word is uttered.

Political discourse and political speech

The study of political discourse has been around for as long as politics itself. While there has been a long tradition of interest in political discourse, if one strictly defines political discourse analysis in broadly linguistic terms, it is only since the early 1980s or 1990s that work in this area has come to the fore (Wilson 2007).

As Dulebová (2013) states, there is no valid definition of a political discourse as yet. However it can be reviewed as a verbal communication car-

ried out in certain social and psychological contexts, in which both author and recipient are attributed to specific roles they play in the political life.

According to Dulebová (2013) political discourse is inherently an expression of the complex relationship between man and society and focuses on functional shaping of the image of the recipient´s world of politics. When analyzing political discourse one can understand how the cultural values are being shaped in various language societies, how the social system is promoted and in what ways the conceptual image of the world inherent in any linguistic collective is created. Political discourse has not only meaning, semantic meaning, but has also subjectively direct connection to a particular group or groups of people. Various communication entities are differently manifested indiscourse and various forms of communication form their own content.

Teun A. van Dijk (1997) in his study dealing with political discourse analysis claims that the vast bulk of studies of political discourse is about the text and talk of professional politicians or political institutions, such as presidents and prime ministers and other members of government, parliament or political parties, both at the local, national and international levels. Politicians in this sense are the group of people who are being paid for their activities, and who are being elected or appointed as the central players in the politics. He argues that although crucial in political science and political discourse analysis as actors and authors of political discourse and other political practices, politicians are not the only participants in the domain of politics. From the interactional point of view of discourse analysis, we therefore should also include the various recipients in political communicative events, such as the public, the people, citizens, the "masses", and other groups or categories. That is, once we locate politics and its discourses in the public sphere, many more participants in political communication appear on stage.

Hashim (2015) states, that political discourse is not only about stating public propositions. It is about politics. It is about doing things with words. Words are used to affect the political body. Lexical items not only may be selected because of official criteria of decorum, but also because they effectively emphasize political attitudes and opinions, manipulate public opinion, manufacture political consent, or legitimate power. The same may be true for the pragmatic management of speech acts and interactional self-presentation. In other words, may be the structures of political discourse are seldom exclusive, but typical and effective discourse in political contexts may well have preferred structures and strategies that are functional in the adequate accomplishment of political actions in political contexts.

Political speech is fundamental to democratic society, helping members of the public to form political opinions and participate in the democratic process.

Beard (2000) talks about political speeches as ideas and ideologies need to be conveyed through language so that they are agreed upon by the receivers as well as by others who may read or hear parts of the speech afterwards in the media. Words and expressions are used or omitted to affect meaning in different ways. Moreover, political speeches are composed by a team of professional speech writers who are educated in the use of persuasive language. A political speech is not necessarily a success because of a correctness of truth rather it may be a matter of presenting arguments.

Speech Acts Theory

In everyday communication we are attuned not primarily to the sentences we utter, but to the speech acts that those utterances are used to perform: requests, warnings, invitations, apologies or predictions. Such acts are staples of communicative life, but became a topic of sustained investigation in the middle of the twentieth century. Since that time "speech act theory" has become influential not only within philosophy, but also in linguistics, psychology, legal theory or literary theory (Green 2015).

The British philosopher John Langshaw Austin (1962), dedicated his work to the way we use words to do different things. Whether we assert or suggest, promise or indicate our intention, persuade or argue about things, depends not only on the literal meaning of the words we use, but also what we intend to do with them, and the institutional and social setting of the conversation itself.

Speech Acts according to Austin (1962) fall into three classes, which are: locutionary, illocutionary and perlocutionary acts. A locutionary act is an act of saying something: that is, the act of producing the utterance. A locutionary act can also be viewed from three different perspectives as a:

i) phonetic act: uttering certain noises
ii) phatic act: uttering words "belonging to a certain vocabulary, conforming to and as conforming to a certain grammar"
iii) rhetic act: uttering words "with a certain more-or-less definite sense and reference"

Like Austin (1962), but unlike Searle, Bach and Harnish (1979), argue for the concept of locutionary acts: acts of using sentences with "a more or less definite sense and a more or less definite reference" in Austin´s words. They are more explicit than Austin, and argue that determining what someone has said by uttering a sentence amounts to determining

i) the operative meaning of the sentence
ii) the referents for the referring expressions
iii) the properties and relations being ascribed
iv) the times specified

With this information the hearer identifies what a speaker has said, at the locutionary level. From a contemporary perspective, the most remarkable point here is that they see the determination of the locutionary act by the hearer, not as a matter merely decoding the conventional meaning of the sentence uttered, but as a matter of inference that has to be based on linguistic meaning plus contextual information concerning the speaker´s intentions (Korta, Perry 2015).

Austin (1962) especially emphasized the importance of social fact and conventions in doing things with words, in particular with respect to the class of speech acts known as illocutionary acts. Illocutionary acts are the core of any theory of speech acts. It is identified by the explicit performative. That is the conventional force achieved in the saying of that utterance. This is realized according to Austin (1962) as the successful realization of the speaker´s intention. The perlocutionary act is the effect or influence on the feelings, thoughts or actions of the listener / hearer. Perlocutionary acts could be inspiring, persuading, consoling, etc. it brings about an effect upon the beliefs, attitudes or behaviour of the addressee.

John R. Searle (1969) developed speech act theory as a theory of the constitutive rules for performing illocutionary acts, i.e., the rules that tell us what performing an illocutionary act consists in. The rules are classified as

i) propositional content rules, , which put conditions on the propositional content of some illocutionary acts
ii) preparatory rules, which tell what the speaker will imply in the performance of the illocutionary acts
iii) sincerity rules, that tell what psychological state the speaker expresses to be in
iv) essential rules, which tell us what the action consists in essentially

Searle (1969) proposes a taxonomy of illocutionary acts into five mutually exclusive and jointly exhaustive classes:

1. **Assertives** or **Representative:** commit speakers to the truth of the expressed proposition, e.g. stating, claiming, reporting, announcing, etc.
2. **Directives:** these are statements that compel or make another person´s action fit the propositional element. It is usually used to give order thereby causing the hearer to take a particular action, request, command or advice
3. **Commissives:** commit speakers to some future actions, e.g. promising, offering, swearing, etc. to do something
4. **Expressive:** count as the expression of some psychological state, e.g. thinking, apologizing, congratulating, etc
5. **Declaratives:** these statements are used to say something and make it so, such as pronouncing someone guilty, resigning, dismissing, accepting, declaring a war, etc.

Politicians articulate a lot of intentions in their speeches: they inform inspire, assure, accuse, promise, direct, suggest, apologize, disagree, criticize, etc.

Speech Acts Analysis of chosen political speeches

For the purpose of this paper we have decided to analyse political speeches of three high-ranking state officials of the Slovak republic, namely the President of Slovakia, Mr Andrej Kiska, the Prime Minister, Mr Robert Fico, and finally the Deputy Speaker of the National Council of the Slovak Republic Mr Béla Bugár. All three speeches were given after the approval of the government manifesto of the Slovak republic.

For transparency in listing the locutions we decided to use abbreviations as follows:

Andrej Kiska – AK
Béla Bugár – BB
Robert Fico – RF

The linguistic approach adopted is based on the linguistic framework of Speech Acts Theory of Austin (1962) and Searle (1969). The selected speeches vary in length and number of sentences. Therefore, we extracted specific portions from the speeches, five sentences from each speech.

Locution (AK)
Rastie stále väčšia nedôvera v politiku a politikov a podstatu fungovania demokratického politického systém. Medzi ľuďmi narastá pocit, že nevieme pohnúť s niektorými problémami – vrátane rovnosti pred zákonom – a že to vyzerá, akoby chýbala vôľa s nimi pohnúť.
[There is a growing distrust in politics and politicians, and the essence of the functioning of a democratic political system. There is a feeling growing among the people that we cannot move with some issues – including equality before the law – and that it looks as if there was a lack of will to move with these issues.]
Illocutionary act: Assertive (stating)
Perlocutionary act: Disappointment

Locution (AK)
Chcem veriť, že vláda si plne uvedomuje vysoký stupeň nedôvery – v politickej opozícii aj v spoločnosti – v jej schopnosť tieto zámery aj uskutočniť.
[I want to believe that the government is fully aware of the high level of distrust – in political opposition and society – in its ability to carry out these intentions.]
Illocutionary act: Expressive
Perlocutionary act: Hopefulness

Locution (AK)
Ak by totiž mali mať pesimisti aj medzi vami v tejto sále pravdu, potom politické dôsledky budú nebezpečné a dlhodobé nielen pre dnešných optimistov, ale rovnako aj pre pesimistov.
[If the pessimists even among you in this room should be right, then the political consequences will be long lasting and dangerous, not only for today´s optimists but also for pessimists]
Illocutionary act: Commissive
Perlocutionary act: Threatening

Locution (AK)
Slovensko má pred sebou veľké témy.
[Slovakia faces big issues]
Illocutionary act: Assertive
Perlocutionary act: Hopefulness

Locution (AK)
Aby sme získali ako spoločnosť nové zanietenie. Aby takáto širšia koalícia ochotných postavila hrádzu extrémizmu a fašizmu.

[To get a new passion as a society. So that this coalition of the willing would build a dam to extremism and fascism.]

Illocutionary act: Directive
Perlocutionary act: Hopefulness

Locution (BB)
Som rád, že väčšina z našich požiadaviek sa dostala do priorít vlády, a aj do prerokovaného programového vyhlásenia vlády. A práve to sú konkrétne opatrenia na zastavenie rastu extrémizmu a nespokojnosti občanov.
[I am glad that the majority of our requirements were included into the priorities of the government, and even into the renegotiation of the government programme. And these are the concrete measures to stop the growth of extremism and discontent of the citizens.]
Illocutionary act: Assertive (reporting)
Perlocutionary act: Happiness and hopefulness

Locution (BB)
Schvaľujeme Programové vyhlásenie vlády, ktoré dáva nielen nádej na zlepšenie chodu štátu, na lepšiu správu vecí verejných, ale pre mňa osobne a mojich kolegov je zároveň vážnym záväzkom pohnúť krajinou vpred.
[We are approving the Government programme, which gives not only hope to improve the functioning of the state, to better governance of public issues, but for me personally and my colleagues it is also a serious commitment to move the country forward.]
Illocutionary act: Directive
Perlocutionary act: Challenging

Locution (BB)
Aj preto vážení priatelia teraz a tu, aj v mene mojich kolegov prehlasujem, že tieto útoky, táto nenávisť nás neodradia od toho, aby sme dôsledne plnili to, kvôli čomu sme do tejto vlády išli.
[Therefore dear friends, here and now, also on behalf of my colleagues, I declare that these attacks, this hatred will not deter us from consistently implementing the issue for what we have entered this government.]
Illocutionary act: Commissive (promising)
Perlocutionary act: Encouragement

Locution (BB)
Neverte, ale kontrolujte! A prosím hodnoťte túto vládnu koalíciu na základe toho, ako bude napĺňať jeho literu.
[Do not believe, but inspect! And please evaluate this coalition on the basis of how it will meet its litera.]
Illocutionary act: Directive (demanding, advice)
Perlocutionary act: Inspiring and encouragement

Locution (BB)
Niektorí politici dodnes nespracovali svoju frustráciu z výsledkov volieb.
[Some politicians still have not overcome their frustration from the election results.]
Illocutionary act: Assertive
Perlocutionary act: Disappointment

Locution (RF)
Nevyužili sme ani 30 dní, ktoré máme a už dnes predkladáme návrh programového vyhlásenia vlády so žiadosťou o dôveru. Ak mal niekto pocit o patovej situácii po voľbách, riešenie prišlo.
[We have not used even the 30 days, and today we are presenting the draft of the government programme for approval. If someone had a feeling of stalemate following the elections, the solution has come.]
Illocutionary act: Assertive
Perlocutionary act: Confidence, Hopefulness

Locution (RF)
Nastupujúca vláda je vládou kontinuity a pokroku, s historickou šancou prekonať staré deliace čiary z 90. rokov.
[The upcoming government is a government of continuity and progress, with a historical chance to overomce the old divisions of the 90s.]
Illocutionary act: Assertive
Perlocutionary act: Determining

Locution (RF)
Je cieľ vytvoriť 100.000 nových pracovných miest a dostať sa pod 10 percent s mierou nezamestnanosti. Tieto ciele sú na jednej strane ambiciózne, na druhej strane sú absolútne reálne.
[There is an intention to create 100,000 new jobs and set the unemployment rate under 10%.These new goals are ambitious on one hand, and absolutely realistic on the other hand.]

Illocutionary act: Commissive
Perlocutionary act: Promising, Hopefulness

Locution (RF)
Vítam aj to, že sme sa dohodli pritvrdiť podmienky voči tým, ktorí nemajú záujem pracovať, vyhýbajú sa možnosti nájsť si prácu a spoliehajú sa na sociálny systém nášho štátu.
[I also welcome the fact that we have agreed on toughening the conditions for those who do not want to work, avoid the possibility of finding a job and rely on the social system of our country.]

Illocutionary act: Declarative
Perlocutionary act: Promising, Hopefulness

Locution (RF)
Budeme rozširovať systém povinného zverejňovania zmlúv, bude zavedená protikorupčná doložka pri návrhoch zákonov a pokračovať proces profesionalizácie štátnej správy a vymedzenia politických nominácií.
[We will extend the system of mandatory contract publication, an anti-corruption clause will be introduced and a process of professionalization of the state administration and the definition of political nomination will continue.]
Illocutionary act: Commissive
Perlocutionary act: Hopefulness

Table of illocutionary acts used in selected political speeches

Illocutionary act	Frequency	Percentage
Assertive	6	40%
Directive	3	20%
Commissive	4	26%
Expressive	1	7%
Declarative	1	7%

The table above shows that the selected utterances are dominantly assertive illocutionary acts in the first place and commissives in the second place. Taking into account that the selected political speeches were given after the approval of the government manifesto, this result is not surprising. From the point of view of perlocutionary acts most of the selected utteranc-

es express hope, promise, challenge or determination. It is essential for the politicians to use assertive and commissive statements to persuade their listeners of their future work and determination to change the current political situation or even change it to better.

Conclusion

Political discourse and political speeches are used by politicians to communicate directly with the general public in order to convince them of their programmes or ideas. The speakers usually promote their self and talk about their potency to be a good leader with all their goals to convince their listeners. In this area, the speech act analysis of the political speeches provides the understanding that political leaders perform various acts through their speeches.

Literature

AUSTIN, J. L. (1962): *How to do Things with Words*. Oxford: Oxford University Press.

BACH, K.; HARNISH R. (1979): *Linguistic Communication and Speech Acts*, Cambridge, Mass.: MIT Press

BEARD, A. (2000): *The Language of Politics*. New York: Routledge.

DULEBOVÁ, I. (2013): K otázke definície pojmu politický diskurz. In: Ondrejkovič, S. (ed.): *Sociolinguistica Slovaca 7, Jazyk a diskurz v kultúrnom a politickom kontexte*. Bratislava: Veda, Vydavateľstvo SAV, pp. 45-51.

GREEN, M. (2015): Speech Acts. In: ZALTA, E. N. (ed.): The Stanford Encyclopaedia of Philosophy (Summer 2015 Edition), http://plato.stanford.edu/archives/sum2015/entries/speech-acts/ [2.8.2016].

HASHIM, S. S. M. (2015): Speech acts in political speeches. In: Journal of Modern Education Review, July 2015, Vol. 5, No. 7, pp. 699–706.

KORTA, K.;, PERRY, J. (2015): Pragmatics. In: ZALTA, E. N. (ed.): *The Stanford Encyclopaedia of Philosophy* (Winter 2015 Edition), http://plato.stanford.edu/archives/win2015/entries/pragmatics [2.8.2016].

SEARLE, R. J. (1969): *Speech Acts; An essay on in the philosophy of language*. Cambridge: University Press.

VAN DIJK, T. A. (1997): What is political discourse analysis? In: *Belgian journal of linguistics*, Vol. 11, No.1 (1997), pp. 11-52.

WILSON, J. (2007): *Political Discourse. The Handbook of Discourse Analysis*. In: SCHIFFRIN, D.; TANNEN, D.; HAMILTON, H. E. (eds): Blackwell Publishing. Blackwell Reference Online. 03 March 2007, http://www.blackwellreference.com/subscriber/tocnode?id=g9780631205968_chunk_g978063120596821 [2.8.2016].

Contact:

PaedDr. Žaneta Pavlíková, PhD.
Katedra anglického jazyka
Fakulta aplikovaných jazykov
Ekonomická univerzita v Bratislave
E-mail: zaneta.pavlikova@euba.sk

LINGVISTICKÉ ASPEKTY DEFEKTNÉHO REČOVÉHO PREJAVU SLOVENSKÝCH POLITICKÝCH REČNÍKOV

Pavol Štubňa – Stanislava Moyšová

Abstract

Slovak Public Speaking – the Most Frequent Pitfalls and Errors from Linguistic Point of View. *Political speeches aim at convincing the listener by arguments or to persuade him or her on an emotional level. In general, a speech must be appropriate for the size and location of the audience, as well as for its familiarity with the topic. As pitfalls and errors in Slovak public speaking we detected: unclear thinking, wrong level of abstraction, no pauses, irritating non-words, grammatical errors, data centric presentations, no emotional connection, small scale of movements and gestures and others. This article is a detailed study of Slovak public speeches, delivered over the last decade, analysed from different linguistic points of view.*

Kľúčové slová: slovenčina, politický diskurz, reč, verejný, defektný prejav, lingvistický aspekt
Key words: Slovak, politics, public speaking, pitfall, linguistic point of view

Úvod

V oblasti hovoreného prejavu vládne v rámci daného jazykového spoločenstva spravidla oveľa väčšia variabilita než v oblasti prejavu písaného. Odchýlky od kodifikovanej normy v písme sú evidentnejšie a aj výraznejšie vnímané ako kultúrny nedostatok.

Ak sa za tradičný zdroj kodifikácie písomnej formy jazyka považuje jazyk popredných spisovateľov, je prirodzené, že za vzor starostlivej artikulácie sa považuje prejav profesionálov hovoreného slova. Pre slovenčinu bola ešte nedávno (50. až 70. roky 20. storočia) ortoepickým vzorom *javisková výslovnosť* hercov činohry Slovenského národného divadla. Keďže ústny prejav je prostriedkom širšieho verejného styku, mali herci, recitátori, hlásatelia a ostatní kultúrni činitelia za úlohu pôsobiť súčasne ako „osvetoví pra-

covníci“. Na tieto účely boli náležite školení pedagógmi reči (Jenča 2009: 104).

V súčasnosti divadelná scéna, film, rozhlas a televízia prestali byť etalónom spisovnosti, ktorým boli kedysi. V podstate, žiadna inštitúcia ako celok dnes už nie je všeobecne uznávaným vzorom jazykovej kultúry. Jej nízku rečovú úroveň determinujú v masovom meradle najmä moderné komunikačné prostriedky, najmä súkromné, a v neposlednom rade určite aj masové rozšírenie sociálnych sietí na internete, kde je nespisovný jazyk identifikovaný v mimoriadne veľkom rozsahu. Nedostatočná pozornosť k spisovnej jazykovej norme v slovenských školách, ktorú konštatovali naši jazykovedci už v minulosti, pretrváva dodnes. Podľa Kráľa (2005: 27) *„vyššia frekvencia nekultivovaných prejavov vytvára dojem, že úroveň jazykovej kultúry poklesla, že žijeme v stave všeobecného úpadku jazykovej kultúry.“* Je zrejmé, že tieto zmeny v používaní jazyka a postojov k jazyku sú dôsledkom situácie jeho používateľov. *„Politická nestabilita a neusporiadanosť po roku 1989 sa odrazili v prehlbovaní nedostatku sebavedomia a národnej hrdosti.[...] V jazyku sa to prejavilo nadbytočným a módnym preberaním cudzích slov, [...] chaotickým prispôsobovaním cudzieho slova slovenskej výslovnosti, deštrukciou intonačného systému slovenčiny, ale aj ľahostajnosťou i neúctou k materinskému jazyku“* (Kráľ 2005: 14).

Je zrejmé, že pokiaľ ide o hovorený prejav treba odlišovať dva typy situácií: *súkromné* a *verejné* a tiež tzv. *prirodzený rozptyl* – odklon od normy v dôsledku subjektívnych charakteristík dikcie jednotlivcov (farba a výška hlasu, osobné tempo a dynamika reči). Ako konštatuje J. Findra (2013: 35) *„vzhľadom na napätie na osi spisovnosť – nespisovnosť [...] nejde ani tak o prestíž spisovného jazyka, ale skôr o schopnosť uplatniť jazykovú kompetenciu v rozmedzí individuálne – sociálne, pričom závažnú úlohu zohráva schopnosť funkčne prepínať kód.“*

V rámci výskumného projektu KEGA realizovaného na Filozofickej fakulte UK v Bratislave pod vedením doktorky Silvie Vertanovej v rokoch 2013-2015 zistil výskumný kolektív dôslednou lingvistickou analýzou hovorených verejných prejavov slovenských politických rečníkov za ostatné desaťročie viaceré spoločné (negatívne) charakteristiky ich vystúpení. Z globálneho hľadiska ich popisujeme v prvej časti predkladanej štúdie. Jej druhá časť je venovaná detailnej lingvistickej analýze rečových nedostatkov, ktoré sa opakovane vyskytovali vo verejných prejavoch slovenských politikov. (Ďalšie relevantné informácie k tejto téme nájde čitateľ v publikácii *Tlmočník a rečník* (2015), ktorá bola jedným z výstupov uvedeného grantového projektu.)

V našom výskume sme sa zamerali na dva typy prejavov, s ktorými sa v praxi stretávame najčastejšie:

1) verejné politické prejavy v slovenskom kontexte – *mediálny rozhovor,*
2) verejné politické prejavy v zahraničnom kontexte – *prejav na medzinárodnom fóre*.

Globálna charakteristika (defektných) slovenských politických rečníkov

Vo všeobecnosti možno konštatovať, že slovenskí politici v styku s médiami volia buď subštandardnú úroveň slovenčiny, akoby sa podvedome chceli priblížiť k čo najširšej vrstve obyvateľstva, alebo siahajú k neodôvodnenému používaniu cudzích slov, aby vyvolali dojem kompetentných odborníkov. V lexikálnej rovine teda u nich môžeme zaznamenať aj nespisovné výrazy. Zriedkavosťou nie je ani subštandardná výslovnosť či prízvuk typický pre región, z ktorého rečník pochádza.

Z hľadiska syntaxe vytvorený slovosled nezodpovedá vždy pravidlám spisovnej slovenčiny. V prejavoch sa frekventovane vyskytujú defektné syntaktické väzby.

Ďalším typickým znakom slovenských politických prejavov sú frázovité vyjadrenia (*floskuly*), ktoré slovenskí verejní činitelia s obľubou používajú, napríklad: „*nasmerujme túto debatu do inej roviny*“; „*Je to na hlavu postavená otázka, ktorú treba naformulovať z iného uhla.*“; „*patová situácia konfliktu*“ a podobne. Rečníci týmto typom vyjadrení buď zámerne znejasňujú význam politickej výpovede, alebo si takpovediac „šetria sily“, pretože je zjavne ľahšie použiť známy frázovitý zvrat ako sformulovať vlastnú myšlienku. Iným dôvodom môže byť snaha zakryť nedostatok vlastnej rečníckej invecie. (Vertanová 2014)

Opakovanie v rétorike zvyčajne slúži na zdôraznenie významu výpovede, ktorá tým nadobúda na naliehavosti. Niekedy je však jeho použitie redundantné a cieľom rečníka je iba takpovediac „získať čas“ na formuláciu ďalšej myšlienky, napríklad: „*Na Slovensku sme všetky peniaze zdanili, uhm, peniaze sa zdanili a všetky peniaze, ktoré som mal, som investoval a sú na úložkách... časť, ktorá nie je investovaná v spoločnostiach, je investovaná na úložkách v Slovenskej banke*.“

Vystúpenia slovenských politikov sú takmer vždy vopred pripravené. Majú teda relatívne prehľadnú a jasnú logickú štruktúru. Väčšinou je už na začiatku prehovoru jasné, kam rečník smeruje a čo je jeho zámerom. V jadre prejavu následne objasňuje súvislosti a fakty, predkladá závery k analyzovaným problémom, prípadne zaujíma hodnotiace postoje. Záver jeho vystúpenia je väčšinou jednoznačný a presvedčivý, často obsahuje expresívnejšie výrazy.

Pri čítaných prejavoch je však očný kontakt rečníka s publikom zväčša zautomatizovaný (pozrie sa naň spravidla po každej prečítanej vete alebo vôbec). Gestikulácia takmer celkom absentuje. Slovenskí rečníci len zriedka využívajú mimiku.

Keďže rečník pri čítaní prejavu nie je zvyčajne nútený uvažovať nad tým, čo hovorí, dochádza neraz ku chybám vo výslovnosti, k rôznym *lapsusom* a následným opravám, napríklad: „*Hovoríme o člens... členoch a občanoch Európskej Únie.*"

Pozitívnym trendom je, že v súčasnosti sa na medzinárodných fórach stále častejšie objavujú takí slovenskí rečníci, ktorí svoje príspevky nečítajú, ale pripravia si ich v bodoch. V tom prípade vo väčšej miere udržiavajú očný kontakt a prirodzene gestikulujú. Ak je však prejav načrtnutý len v bodoch, prirodzene bude obsahovať viac opakovania, redundancie a parafrázovania. (Vertanová, Andoková, Štubňa, Moyšová 2015)

Zo štylisticko-sémantického hľadiska možno konštatovať, že slovenský politik sa relatívne často konfrontuje s opozičným názorom alebo postoj oponentov priamo ironizuje. Zámerne prehlbuje alebo vyostruje rozdiely medzi deklarovanými vlastnými „pozitívnymi" hodnotami a „záporným" svetom hodnôt jeho politických oponentov. Cieľom takýchto prejavov nie je len prezentovať svoj názor a vnútorné presvedčenie pred potenciálnymi voličmi, ale aj ovplyvňovať ich zmýšľanie.

Niektorí rečníci používajú čisto neutrálny alebo odborný jazyk v závislosti od témy. Iní, naopak, neváhajú svoj prejav ozvláštniť frazémami, expresívne zafarbenými slovami, knižnými či archaickými výrazmi, napríklad: „*Držím Komisii palce.*"; „A *to otvára Pandorinu skrinku extrémneho nacionalizmu.*"; „*Je to taký osobný avanturizmus prezidenta (úsmev) krajiny XY (plná pauza) pretože celá ratifikácia prebehla vo vláde, prebehla v parlamente, prebehla v senáte, takže teraz je to už len taký kapric prezidenta".*

Musíme tiež konštatovať, že prevažná väčšina prejavov slovenských politikov je z pohľadu rétoriky monotónna. Rečníci nenarábajú (správne) s intonáciou, používajú nadmerné množstvo klišovitých výrazov, ktoré pozornosť publika len oslabujú. Ich prejavy sú neraz nadmieru ťažkopádne a rozvláčne.

Špecifické lingvistické aspekty defektných politických prejavov v slovenčine – 1 Fonetika a fonológia

Výslovnostné chyby v slovenčine vznikajú najčastejšie z príčiny nedodržiavania znelostného vyrovnávania, čiže *spodobovania*.

Nesprávna artikulácia samohlások sa zvyčajne vyskytuje ako dôsledok:
- nedostatočného otvárania úst,
- nezachovávania kvantity dlhých samohlások,
- pridávania kvantity tam, kde nie je odôvodnená,
- tvorby samohlásky na nesprávnom artikulačnom mieste (napr. slovenské „a“ sa správne vyslovuje vpredu v ústach a nie vzadu ako napríklad maďarské).

Štatisticky sa v slovenčine najčastejšie stretávame s chybami súvisiacimi s predĺžením nesprávnej slabiky (*alokovanou kvantitou* samohlások), čo platí pre všetky slovné druhy: *anesteziológ* (správne anestéziológ), *auditor* (správne audítor), *maligný* (malígny), *mandarinka* (mandarínka), *prevážny* (prevažný), *zadĺžiť sa* (zadlžiť sa), *zákonodárny* (zákonodarný), *zúžitkovať* (zužitkovať), *žiadúci* (žiaduci) a i.

Nesprávna artikulácia spoluhlások býva neraz dôsledkom (neuvedomovanej) rečovej poruchy. Najčastejšie môžeme pozorovať chybnú výslovnosť sykaviek – *sigmatizmus* alebo ľudovo „šušľavosť“, poruchu výslovnosti **l** – *lambdacizmus*, výslovnosti **r** – *rotacizmus* alebo ľudovo „račkovanie“, nesprávne vyslovovanie alebo vynechávanie hlások **g** a **k** – *kapacizmus*, *fufnavosť* – hovorenie nosom, *zajakavosť* a i.

Ku ***zvukovému šumu*** však dochádza aj v dôsledku nezreteľného a prikrátkeho alebo spojitého vyslovovania hlások či slabík.

Veľká časť verejných prejavov zaznieva na medzinárodných fórach a podujatiach, akými sú politické stretnutia, odborné kongresy, vernisáže, medzinárodné festivaly a iné. V priebehu týchto vystúpení musia rečníci neraz zvládnuť správnu ***výslovnosť cudzích vlastných mien*** – napríklad pri oslovovaní alebo predstavení konkrétnych účastníkov a tiež pri výslovnosti cudzích geografických názvov. V prípade, že rečníci jazyk danej krajiny dostatočne neovládajú, mali by výslovnosť takýchto výrazov vopred konzultovať s kompetentným odborníkom.

Zo zdrojov slovenského hovoreného korpusu vytváraného od roku 2007 tiež vyplýva, že zo zvukového hľadiska patria medzi štatisticky najfrekventovanejšie nasledujúce chyby:
- krátka výslovnosť dlhých samohlások: [*bariēram*], [*inštituūciī*],
- tvrdá výslovnosť mäkkých spoluhlások: [*ľudia*], [*pohľady*], [*veľmi*], [*toľko*],
- vynechávanie spoluhlások, prípadne samohlások v dvojhláske: [*vlasne*], [*nemóžem*],
- skomolené slová: [*prepoklad*] namiesto predpoklad, [*kopula*] namiesto kupola,
- predĺženie výslovnosti v dôsledku zaváhania: [*potrebá*], [*urobiťť*],

- nedokončené slová v dôsledku rýchleho tempa reči: [*poveda a urobil*] namiesto [povedal a urobil].

Za fonetickú chybu možno považovať aj výrazný *regionálny prízvuk* rečníka svedčiaci istým spôsobom o nerešpektovaní alebo neznalosti spisovnej normy. Navyše, z hľadiska poslucháčov takáto výslovnosť kladie značné nároky na sústredenie a pozornosť, pretože sú nútení dekódovať obsah komunikátu za neustále sa meniacich zvukových (tónových, melodických, rytmických) podmienok.

V prípade, že rečník sa nachádza v nepriaznivom psycho-fyzickom rozpoložení, môže jeho reč obsahovať *časté* alebo (príliš) *dlhé* ***fyziologické prestávky***. Inou veľmi závažnou chybou rečníka býva *nedodržiavanie logických prestávok*, čiže prirodzené členenie textu na významovo zviazané celky, zoskupené slová, vety či odseky. Do skupiny chýb tohto druhu zaraďujeme aj tzv. *hezitáciu* – neustále prerušovanie prúdu reči, hmkanie alebo zvýraznenie niektorej hlásky (najčastejšie koncovej) oproti iným spôsobené premýšľaním nad nasledujúcou časťou prejavu.

Morfológia

V rámci tejto lingvistickej oblasti sme zistili výskyt nasledujúcich frekventovaných pochybení:

Stupňovanie iného ako akostného prídavného mena. Vyjadriť odlišnú mieru vlastnosti možno iba pomocou nich.

Ukážka: *Týmto spôsobom si o celom jave dokážeme utvoriť* <u>*dokonalejšiu*</u> *predstavu.* (Správne: dokonalú)

Nesprávne predložkové konštrukcie predstavujú vysoko frekventovaný jav**.**

Ukážka 1: <u>*K čomu*</u> *je to dobré? Nie je to vôbec* <u>*k smiechu.*</u> (Správne: *Na čo je to dobré? Nie je to vôbec na smiech.*)

Ukážka 2: *Zamestnanec neprišiel do práce* <u>*kvôli chorobe*</u>*.* (Správne: *Zamestnanec neprišiel do práce pre chorobu.*)

Druhotná predložka *kvôli* primárne vyjadruje účel alebo prospech. (*Obetoval sa kvôli synovi. Urobili to kvôli lepšej budúcnosti.*) Nie je správne použiť ju na vyjadrenie príčiny. Pre taký prípad máme predložky vyjadrujúce dôvod alebo príčinu: *pre* alebo *vinou*.

Nadmerná derivácia pôsobí na obecenstvo takmer vždy rušivým kakofonickým dojmom.

Ukážka: *V dnešnom dni je pre nás* <u>*sprítomnených*</u> *desať rokov budovania vlastného štátu.*

Nesprávne tvary vykania.

Ukážka: *Mohla/Mohol by ste mi to vysvetliť.* (Správne: *Mohli by ste mi to vysvetliť.*)

Nesprávne zaužívané zámená a prípony privlastňovania.

Ukážka: *Koho je to kniha? Koho sú to veci?* (Správne: *Čia je to kniha? Čie sú to veci?*)

Nesprávne používanie prípon -ich/-ych v numeráliách. (Správne: *V tridsiatich rokoch života…* ale *V tridsiatych rokoch minulého storočia…*).

Nadmerné používanie pomocných slovies mať a byť.

Ukážka: *Zahraničné banky mali v tom čase veľké množstvo likvidného kapitálu a chceli byť tými, ktorí ovplyvňujú politické dianie na medzinárodnej úrovni.* **(**Správny variant: *Zahraničné banky disponovali v tom čase veľkým množstvom likvidného kapitálu a snažili sa ovplyvňovať politické dianie na medzinárodnej úrovni.*)

Syntax

Medzi najčastejšie rečové chyby v syntaktickej oblasti patrí tzv. ***prekríženie odlišných syntaktických väzieb – kontaminácia.***

Ukážka 1: *Považujem to ako…* (Správne: *Považujem to za…*)

Ukážka 2: Bol by som rád, aby… (Správne: *Bol by som rád, keby…*)

Násilná elipsa – zeugma – vzniká prílišnou snahou o skrátenie vetnej konštrukcie. K eliptickému vyjadrovaniu dochádza v hovorenej reči pomerne často. Súvisí to s pragmatickou stránkou jazyka, konkrétne so snahou o efektívnu komunikáciu, v ktorej nie je miesto na zbytočné opakovanie známych alebo zrejmých skutočností. (Pavlovič 2012)

Ukážka: *Pochádzam a bývam v Bratislave.* (Správny variant: *Pochádzam z Bratislavy a tiež tam bývam.*)

Nesprávne používanie spojok sa vyskytovalo predovšetkým v týchto prípadoch:

- redundantné použitie spojky ***že*** pri transformácii priamej reči na nepriamu.

Ukážka: *Zaujímalo by ma, že ako to myslíte.* (Správne: *Zaujímalo by ma, ako to myslíte.*)

- pri uvádzaní príčinnej vety sa má správne používať predložka ***pretože/keďže/lebo***.

Ukážka: *Nevládze, nakoľko je už starý.* (Správne: *Nevládze, pretože je už starý.*)

- nesprávne použitie príslovky ***kedy*** vo funkcii spojky pri uvádzaní vedľajšej vety príslovkovej alebo prívlastkovej s významom času.

Ukážka: *Dnes s hrdosťou oslavujeme deň, kedy vzniklo samostatné Slovensko.* (Správne: *Dnes s hrdosťou oslavujeme deň, keď vzniklo samostatné Slovensko.*)
- chybné použitie zloženej spojky ***a síce*** namiesto **a to** v enumeratívnych formuláciách.
Ukážka: *Postihnutému boli odcudzené doklady a síce občiansky preukaz a vodičský preukaz.* (Správne: *Postihnutému boli odcudzené doklady, a to občiansky preukaz a vodičský preukaz.*)

Používanie nesprávnej spojkovej dvojice:
- ***preto, že*** v príslovkových vedľajších vetách príčiny (kde musí vždy nasledovať spojka **lebo**).
Ukážka: *Opozícia vraj prezidenta podporuje iba preto, že stojí proti premiérovi.* (Správne: *Opozícia vraj prezidenta podporuje iba preto, lebo stojí proti premiérovi.*)
- zamieňanie poradia ***ako – tak*** namiesto **tak – ako** je nedodržaním výrokovej logiky.
Ukážka: *Nadužívanie internetu je rozšírené ako vo veľkých, tak v malých mestách.* (Správne: *Nadužívanie internetu je rozšírené tak vo veľkých, ako v malých mestách.*)

Nesprávne používanie zvratných slovies a deverbatív.
Ukážka: *Musíme si zistiť, o aký typ textu ide.*

Nadužívanie alebo zmätočné používanie neurčitých slovesných foriem.
Ukážka 1: *Za daných okolností sa urobí všetko nevyhnutné.* (Správne: *Za daných okolností urobím/e všetko nevyhnutné.*)
Ukážka 2: *Výrobca aj spotrebiteľ, snažiac sa o zachovanie čo najvyššej kvality výrobku, použil len prvotriedne suroviny a preveril dodržanie výrobných štandardov.* (Správne: *V snahe o zachovanie čo najvyššej kvality výrobku použil výrobca len prvotriedne suroviny a spotrebiteľ preveril dodržanie výrobných štandardov.*)

Lexikálna stránka prejavu

Používanie slov cudzieho pôvodu – lexém pochádzajúcich z iných jazykov – je prirodzený spôsob obohacovania slovnej zásoby. Medzi najčastejšie dôvody preberania cudzích výrazov patria:
a) neexistencia domáceho ekvivalentu (*whisky, pizza, internet, overal, suši*),
b) systémové výhody prevzatého slova v porovnaní s domácim výrazom (*softvér* namiesto programové vybavenie počítača, *top* – oblečenie vrchnej časti tela, *e-mail* – elektronická správa, *kreditka* – úverová karta),

c) obohacovanie synonymických radov, pričom prevzaté slovo môže mať inú štylistickú hodnotu: osobnosť – *celebrita*, tvoriť – *kreovať*, hlavná postava – *protagonista*, oslava – *párty*, alebo môže vyjadrovať odlišné konotácie či pragmatické činitele: vodca, vedúci – *líder*, vzhľad – *look*, oblečenie – *outfit*, obchod, obchodovanie – *biznis* a i. (Ivanová-Šalingová, Šaling, Maníková 1998: 54).

V súčasnosti medzi prevzatými slovami jednoznačne dominujú *anglicizmy*, prednostne v oblastiach ako šport, hudba, veda a technika, móda, ekonómia, stravovanie, umenie a zábava. Preberanie nastáva vo všetkých varietách jazyka, čiže aj v oblasti slangu (*foter, komp, keš*), subštandardnej zásoby (*hic, blbec*), či v dialektoch (*néna, vercajg*). Vo väčšine prípadov platí, že ak nemáme na presné pomenovanie nejakého javu domáci výraz, môžeme bez obáv použiť internacionálne slovo alebo cudzojazyčný výraz. Inou možnosťou je uchýliť sa k tzv. *perifrastike*, teda k opisnému vyjadreniu. Za nežiaduce sa považuje preberanie cudzích slov v prípade, že existuje slovenský ekvivalent. Takéto cudzorodé lexémy nazývame *barbarizmy.* Paradoxne, práve vo verejných prejavoch sa často stretávame nielen so zámerným používaním barbarizmov, ale aj s nenáležitým používaním cudzích či prevzatých slov. Ukážka: *Naša strana chce byť po voľbách alternatívou slušnosti, odbornosti a demokracie.*

Bohemizmy predstavujú špecifickú kategóriu používania cudzích výrazov v slovenčine. (Vzhľadom na existenciu domácich ekvivalentov možno vlastne hovoriť o *barbarizmoch*). Vplyv českého jazyka na slovenčinu je fenoménom dávnejších čias a súvisí so skoršou kodifikáciou spisovnej češtiny a tiež s prekladmi Biblie. Sklon používať bohemizmy teda nie je iba dôsledkom koexistencie oboch jazykov v spoločnom štáte v rokoch 1918 – 1992, keď ich paralelný vývoj zahŕňal celoplošné spoločné televízne vysielanie, prelínanie knižných trhov a iné kultúrne fenomény. V rámci slovotvorby sa za nespisovné v slovenčine považujú substantíva vytvorené použitím *českých sufixov* (Sokolová 1991)*:*

a) ***-tko*** (Slovenčina má príponu ***-dlo***, napr. ležadlo, slúchadlo, špáradlo, tlačidlo namiesto *lehátko, sluchátko, špáratko, tlačítko.* Iné, takto utvorené nespisovné výrazy, sú napríklad: *lízatko*, *vodítko*, *razítko.* Tieto majú slovenčine podobu podstatného mena ženského rodu: lízanka, vôdzka a pečiatka.)
b) ***-ík*, *-ník*** (V slovenčine správne ***-ár, -ista, -ok***, napríklad *kominík* – kominár, *varhaník* – varhanista, *rohlík* – rožok.)
c) ***-iště*** (V slovenčine správne **-isko**, napr**.** *popraviště* – popravisko, *parkoviště* – parkovisko, *jeviště* – javisko.)
d) ***-ice*, *-kyně*** (V slovenčine tvar ***-ka, -níčka****, napr. zdravotnice* – zdravotníčka, *předsedkyně* – predsedníčka, nie *predsedkyňa*.)

e) ***-ština*** (Používa sa na označenie cudzích jazykov. Táto prípona je v slovenčine prípustná v prípade francúzštiny, čínštiny, ruštiny, poľštiny. Inak sa používa nórčina, arabčina, maďarčina, a nie *nórština, arabština, maďarština*.
f) ***-čí, -ění, -í*** (Pre adjektíva, namiesto slovenských: ***-ový, -ivý***, napr. *tvůrčí* – tvorivý, *lněný* – ľanový, *výchozí* – východiskový.)

S rozdielmi medzi oboma jazykmi sa stretávame aj pri *slovotvorných prefixoch*: *náväznosť* namiesto *nadväznosť*, *oplatiť* namiesto *odplatiť*.

Pokiaľ ide o vplyv češtiny na slovenčinu v rámci syntaxe je potrebné poukázať predovšetkým na kríženie predložkových väzieb (tzv. *kontamináciu*), a to najmä v kombinácii so slovesami: byť milý *na niekoho* – správne: k niekomu, byť závislý *na* – správne: od niekoho, hrať *na niečo* – správne: na niečom, chápať *tomu* – správne: to, mať otázku *na niekoho* – správne: k niekomu, odsúdiť *k* – správne: odsúdiť na, rozumieť *to* – správne: rozumieť tomu, *zúčastniť sa* niečoho – správne: na niečom, naučiť sa *čomu* – správne: naučiť sa čo; ale aj v prípade enumerácií a časových údajov: *za* prvé – správne: po prvé, *za desať minút* – správne: o desať minút, *vzhľadom k* – správne: vzhľadom na.

Veľmi početnou kategóriou bohemizmov zaužívaných v hovorovej slovenčine sú lexikálne prevzatia, ku ktorým prišlo napriek existencii slovenského ekvivalentu:
- s odlišným slovotvorným základom, napríklad: *bedňa* (debna), *bezvadný* (bezchybný), *deska* (platňa), (suma) *činí* (predstavuje), *dielčí* (čiastkový), *dojednať* (dohodnúť) a iné.
- s rovnakým slovotvorným základom, napríklad: *axiom* (axióma), *bielko* (bielok vajca), *celkom* (celkove, celkovo, spolu, (s)úhrnne, dovedna), *Češi* (Česi), *detekovať* (detegovať), *díky* (vďaka), *diskuzia* (diskusia), *divoký* (divý) a iné.

Frekventované sú aj zaužívané nesprávne ***viacslovné konštrukcie***, ktoré vznikli ako dôsledok vplyvu češtiny na slovenčinu, napr. *a síce* (čiže, a to), *budiž* (no nech, no tak dobre, nech je tak), *cestou súdu* (prostredníctvom súdu, súdnou cestou), *cez to všetko* (správne napriek všetkému), *čas od času* (z času na čas) a podobne.

Defektné slová – expletíva. Ide o tzv. „prázdne“ slová, ktoré nie sú nositeľmi vlastného významu. Ich zvyčajnou funkciou je pomôcť rečníkovi vyplniť čas, zatiaľ čo sa rozhoduje, ako vo svojom výklade pokračovať: *nuž, totiž, takže, teda, vlastne, no, v podstate, pravdupovediac, ako* a iné.

Do tejto kategórie patrí aj tzv. ***ráz***, čiže vydávanie neartikulovaných zvukov, hmkanie, ktorého sa často dopúšťajú neskúsení rečníci.

Slang. Používanie subštandardných výrazov, ktoré sú bežné v súkromnom či inak neoficiálnom prostredí, je ďalšou výraznou charakteristikou ré-

toricky nekompetentného rečníka. Medzi výrazy tohto typu v súčasnosti patria: *éčka* (eurá), *helfnúť* (pomôcť), *bus* (autobus), *žúrka* (oslava), *fušovať* (pokaziť), *flek* (miesto), *vyhadzov* (prepustenie z práce), *zdrhnúť* (utiecť), *sekáč* (second hand), *byť švorc* (byť na mizine), *intrák* (internát), *kuknúť* (pozrieť), *prachy* (peniaze), *cestovka* (cestovná kancelária), *šmejd* (nekvalitný tovar), *depka* (depresia) a pod. Ukážka: *Aj miliardári sa handrkujú o ceny.*

Nárečové výrazy – dialektizmy. Nárečia predstavujú teritoriálne varianty spisovného jazyka. Najčastejšie registrovanými v hovorovej reči sú prvky z prostredia západoslovenského (*ne* – nie, *lutujem* – ľutujem, *niegdo* – niekto, *nehám* – nechám, *trinac* – trinásť, *vela* – veľa a i.) alebo východoslovenského nárečia (*hutorec* – hovoriť, *idzem* – idem, *bo* – lebo, *skorej* – skôr, *jak* – ako a pod.)

Expresívne výrazy. Citovo zafarbené slová môžu mať kladný odtieň (*eufemizmy*, *deminutíva*, *hypokorystiká*) alebo záporný (*dysfemizmy*, *pejoratíva*, *augmentatíva*, *vulgarizmy*). Samotná expresívnosť výrazu však neznamená jeho nespisovnosť, len vyjadruje subjektívny postoj alebo citovú zaujatosť autora. (Rončáková 2008) V profesijnej či v akademickej oblasti je však ich používanie takmer jednoznačne ukazovateľom neznalosti spisovnej jazykovej normy.
Ukážka: *A preto si vážim kolegov poslancov, ktorí nekydajú na ostatných len preto, že s nimi nesúhlasia.*

Skratky. Používanie skratiek, najmä cudzojazyčných, neraz skôr bráni porozumeniu medzi rečníkom a poslucháčmi (pri ich neznalosti), namiesto toho, aby ho uľahčovalo či zrýchlilo. Navyše, pri skloňovaní skratiek v slovenčine môžu vzniknúť ťažkosti v súvislosti so správnym určením ich gramatického rodu.
Ukážka 1: *SZO bola založená 7. apríla 1948 ako špecializovaná agentúra OSN.* (*SZO* zastupuje názov *Svetová zdravotnícka organizácia.*)
Ukážka 2: *NATO dnes vyjadrilo obavy z obrannej iniciatívy štyroch krajín EÚ.* (Skratka *NATO* sa v slovenčine dlhodobo používa. V dôsledku toho sa už vníma ako samostatné neutrum.)

Faux amis. *Zradné slová* sú zvyčajne výsledkom sémantickej interferencie – nesprávneho transferu z cudzieho jazyka do materinského alebo naopak. Môžu vznikať nielen v rámci oddelených lexém, ale aj v rámci slovných spojení, dokonca sa vyskytujú aj vo frazeológii. Tiež možno hovoriť o gramaticky alebo štylisticky zradných slovách, pričom *zradnosť* môže byť tiež absolútna alebo len parciálna.

Výskyt dvojíc tohto typu je vyšší v jazykoch, ktoré zdieľajú istú spoločnú základňu (napr. *latinizmy*, resektíve internacionalizmy v rámci indoeu-

rópskych jazykov, napr. medzi slovenčinou a románskymi jazykmi alebo angličtinou).

Štylistická stránka prejavu

V oblasti štylistiky sme detegovali nasledovné rečnícke pochybenia.

Kakofonické prvky sa v prejavoch prednášateľov prejavili predovšetkým ako:

- *nadmerné využitie slov jedného slovného druhu v tesnej nadväznosti.*

Ukážka: *Naším zámerom je konať jednoznačne, zodpovedne, efektívne a súčasne humánne.*

- *používanie nadmerne dlhých slov negatívne ovplyvňuje plynulosť výkladu* (rečník má ťažkosti s ich súvislou výslovnosťou).

Ukážka: *Je neoddiskutovateľnou skutočnosťou, že v roku 1918 Slovensko dostalo svoje meno.*

- deiktické slová (tzv. t-slová): *ten, tá, tu, takto, toľko, odtiaľ.*

Ukážka: *Tento muž sa týmto svojím nepremysleným konaním dopustil takého vážneho trestného činu, akým je zanedbanie starostlivosti.*

- *nadbytočné používanie privlastňovacích zámen.*

Ukážka: *V našej súčasnej dobe je čestný politik skôr výnimkou.*

Tautológia znamená použitie synoným na vyjadrenie rovnakého významu, resp. použitie pojmu definovaného samým sebou.

Ukážka: *Takisto je dôležité poznať aj sociálne zázemie psychologických pacientov.* (Iné: *dnešná súčasnosť, mladiství adolescenti, hovoriť ústne, napísať písomne.*)

Osobitným druhom tautológie je tzv. *pleonazmus*, čiže používanie slov s rovnakým slovotvorným základom, napríklad: *jeden jediný*, *všetci a všetko*, *viac a viac*, *reagovať reaktívne*. Ten sa však často používa na zvýšenie rétorického účinku prejavu.

Nesprávna tvorba vetných konštrukcií sa najčastejšie prejavuje ako:

- *gramatický nesúlad medzi členmi v súvetí, najmä pri enumeráciách.*

Ukážka: *Ľudia u nás dokážu uniesť aj veľa námahy a odriekania, ak vieme, že to má zmysel a ak máme cieľ.*

-*nedodržanie správnej výstavby súvetia môže vyústiť až do sémantického nonsensu.*

Ukážka: *Keď ľudia počujú o baktériách, spôsobujú skôr odpor.*

- *neopodstatnené a nežiaduco rozvinuté enumerácie, odbočenia od témy v rámci nesprávne zoštylizovaného súvetia.*

Ukážka: *Želám vám, nech sa vám všetkom darí, či už je to slušný život pre vaše rodiny, študijné výsledky, prosperujúca živnosť alebo vysnívaný projekt, ktorému veríte, ale nie vždy, a nie ľahko, a nie na prvý raz sa podarí.*
- *používanie rozsiahlych súvetí uberá prejavu na zrozumiteľnosti a prehľadnosti.* Súčasne často vedie k hromadeniu rovnakých spojok.
Ukážka 1: *Považujem za potrebné, ba nevyhnutné povedať to aj pri tejto slávnostnej príležitosti, pretože už samotné odsúvanie vyriešenia tohto problému v zmysle nálezu nášho ústavného súdu ďalej prehlbuje v domácej aj zahraničnej verejnosti oprávnené obavy o budúcnosť našej demokratickej ústavnosti, nášho právneho štátu.*
Ukážka 2: *Získaný štatút, ktorý je výsledkom boja, ktorý viedli naši predkovia už celé desaťročia, sme si právom zaslúžili.*

Zámena dokonavého vidu za nedokonavý (***a naopak***) je relatívne zriedkavou štylistickou chybou, avšak objavuje sa aj vo verejných prejavoch.
Ukážka: *Rečník vo svojom prejave poukazoval na následky dekriminalizácie marihuany.* (Správne: *Rečník vo svojom prejave poukázal na následky dekriminalizácie marihuany.*)

Medzi ďalšie *prejavy nedostatočnej jazykovej kultúry* patria:
- *používanie neurčitých výrazov, nekonkretizácia: istý druh*, *niečo ako*, *niekto*, *ktosi*, *niečo*, *viacerí*, *mnohí*, *nejaký* a pod.
Ukážka 1: *Podarilo sa nám zrealizovať kľúčovú reformu v zdravotníctve aj niečo navyše*.
Ukážka 2: *Aktuálne výsledky volieb predstavujú niečo ako víťazstvo spravodlivosti.*
- *nadmerné používanie slov cudzieho pôvodu alebo odborných termínov.*
Ukážka: *Kríza parlamentarizmu na Slovensku sa prejavila aj v tom, že náš parlament si len s vynaložením enormného úsilia dokázal udržať elementárnu spôsobilosť prijímať legislatívu.*
- *nadmerné používanie superlatívov, hyperbol a diminutív.* Niektorí rečníci sa k nemu utiekajú so zámerom obecenstvo zavádzať a cielene vyvolávať v jeho radoch ilúziu dokonalosti nejakého s nimi súvisiaceho javu, alebo naopak bezvýchodiskovosti nastoleného problému.
Ukážka: *Našu politickú stranu podporilo najviac voličov, čím sa jednoznačne dokázala jej absolútna prevaha v najširšom politickom spektre. Naši najväčší* politickí *oponenti nepreukázali ani minimálnu schopnosť dosiahnuť podobný veľkolepý volebný výsledok – boli definitívne porazení a rozdrvení – nezmohli sa ani na najmenší vzdor, teraz sú takíto maličkí (rečník ukáže rukou), neostalo z nich takmer nič.*
- *nedostatočná znalosť významu frazém alebo ich adekvátneho použitia vedie k tvorbe sémanticky chybných výrokov.*

Ukážka: *Každý cestujúci so zakúpeným predplatným cestovným lístkom sa môže prepravovať všetkými mestskými linkami čo mu hrdlo ráči.*
- *nadužívanie vágnych (bezobsažných) vyjadrení, expresívnych slov, rečníckych klišé alebo floskúl, napríklad: ako sa hovorí… takto by som povedal… kráčať s duchom doby... otvárať priestor širokým možnostiam* a pod.
- *rozvláčny prejav, bezúčelné opakovanie a rozsiahle rečnícke digresie* sú v slovenských prejavoch vysoko frekventovanou štylistickou chybou. Ich pôvodný zámer ilustrovať alebo exemplifikovať konkrétnu situáciu či jav môže vyústiť až do výrazného narušenia textovej kohézie a koherencie prednášaného prejavu.
Ukážka: *Buďme vďační každému, kto sa v minulosti pričinil o pravdivý obraz tejto historickej udalosti a kto v súčasnosti tento pravdivý obraz a odkaz udržiava, pestuje, odovzdáva. Osobnitne v tom chcem povzbudiť učiteľov našich detí, dnešných a budúcich študentov, aby aj ďalšie generácie porozumeli tejto udalosti hlavou, a aby jej odkaz cítili aj srdcom. Aby rozumeli hodnote slobody, aby ju potom mohli a aj chceli chrániť. Nikto z nás nevie, či sa pred podobnými výzvami raz neocitneme aj my, alebo generácie, ktoré prídu po nás.*
- dôvodom *nedodržania štylistickej roviny prejavu* môže byť aj snaha rečníka pôsobiť originálne, neformálne či familiárne. Môže však tiež prezrádzať zanedbanú prípravu, rečnícku nekompetentnosť alebo nedostatok osobnej kultúry.
Ukážka: *Nemyslím si, že pán Ch. je bývalý politický väzeň, skôr je to tunelár, ktorý by mal ihneď ísť do basy. Nebudem sa zastávať tunelárov a nebudem sa zastávať ani kuriev z hudobnej scény, ktoré sa vyhlasujú za politických väzňov, a pritom robia bordel v pravoslávnom chráme a verejne súložia v pokročilom štádiu tehotenstva.*
- *nadmerná abstraktnosť, nekonkrétnosť a neosobnosť.*
Ukážka: *Minulý rok došlo k významným zmenám v súdnictve, a ľudia, verejná mienka, si vynútili aj ďalšie zmeny v niektorých iných prípadoch.*

Sémantická stránka rečníckych prejavov

V tejto oblasti sme najčastejšie zaznamenali nasledujúce chybné vyjadrenia.

V*ýznamovo nesúladná kombinácia slov* sa v rétorickej praxi prejavila ako:
-*nesúlad sémantiky slovesa a predmetu.*
Ukážka: *Takíto politici dokážu rýchlo reagovať a flexibilne povzbudzovať užitočné projekty a dobré myšlienky.*

- *nesúlad medzi pozitívne a negatívne ladenými časťami súvetia*, ktoré sa mali pôvodne vzťahovať na významovo identický koncept.
Ukážka: *Snažíme sa materiálne podporovať aj ekonomicky najslabšie skupiny občanov, nielen občanov na hranici chudoby.*
- *nedodržanie konceptuálnej dichotómie.* (Ide o zriedkavejšiu štylisticko-sémantickú chybu.)
Ukážka: *Ponechajme si každý svoje presvedčenie, ale pokúsme sa porozumieť nielen tomu vlastnému.*
- *logický protiklad* vzniká najčastejšie v dôsledku preexponovanej snahy rečníka zaujať.
Ukážka: *Boli to aj naši králi a panovníci, nezbavujme sa ich a nenechajme si ich vziať.*
- *členenie súvetia (napríklad použitím doplnku) so zahmlievaním logicko-sémantických väzieb na jeho jednotlivé členy.* Ukážka: *Rád by som vám zaprial schopnosť a možnosť, ak niekoho máme radi, povedať mu to ešte dnes.* (Ja by som vám rád zaprial, ak my niekoho máme radi, aby ste mu to vy povedali ešte dnes.)
- *sémantický nesúlad medzi jednotlivými prvkami výpočtu.*
Ukážka: *A preto musíme ku všetkým národnostným, etnickým, náboženským, rodovým, ekonomickým menšinám aj zdravotne postihnutým pristupovať rovnoprávne.*

Používanie synoným v nesprávnej väzbe, respektíve používanie domnelých synoným:

Ukážka: *Vstupné je možné zakúpiť v pokladni.* (Správne: kúpiť vstupenku/zaplatiť vstupné.)

Nedodržanie logickej postupnosti.

Ukážka: *Som presvedčená a dúfam, že...* (Správne: *Dúfam, ba som presvedčená, že...*)

Tvorba neadekvátnych metafor. Metafora je síce efektným, avšak súčasne na tvorivosť rečníkov a na predstavivosť poslucháčov pomerne náročným rétorickým prostriedkom, ktorý je zrozumiteľný a účinný iba za predpokladu dodržania istých logických väzieb. Prenos významu z jednej veci na druhú, ktorý sa zvyčajne uskutočňuje na základe vonkajšej podobnosti alebo protikladnosti, by mal byť všeobecne zrozumiteľný a prijateľný. (Kačala, 2001)
Ukážka: *Na to musí mať človek bunky a vlastnosti, aby zvládol tento palác hrôzy, lebo to, čo tam vystrája dnes opozícia, to je dom hrôzy.* (Pozn. Rečník mal na mysli slovenský parlament.)

Záver

Napriek skutočnosti, že výkon každého politického rečníka ovplyvňuje tzv. osobnostný, vzdelanostný a skúsenostný *komplex*, ktorý je u každého jednotlivca rozdielny, a že v oblasti hovoreného prejavu prevláda v danom jazykovom spoločenstve spravidla oveľa väčšia variabilita než v oblasti prejavu písaného, musíme konštatovať, že verejné prejavy slovenských politikov sa vyznačujú mnohými jazykovými aj rétorickými nedostatkami. Odstrániť ich možno tak zámernou kontrolou vlastnej verbálnej produkcie, ako neprestajným vzdelávaním sa a dopĺňaním nielen odbornej slovnej zásoby, ale aj informácií týkajúcich sa spisovnej jazykovej normy.

Záverom môžeme konštatovať, že potreba venovať sa lingvistickým aj osobitne rétorickým aspektom rečového prejavu Slovákov – vo všetkých sferách verejného života – je aj dnes viac než aktuálna.

Literatúra

FINDRA, J. (2013): *Jazyková komunikácia a kultúra vyjadrovania.* Martin: Osveta.

IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, M.; ŠALING, S.; MANÍKOVÁ, Z. (1998): *Slovenčina bez chýb.* Veľký Šariš: Samo.

JENČA, I. (2009): Jazyková kultúra a vysielanie slovenského rozhlasu. In: POVAŽAJ, M. (ed.) *Jazyková kultúra na začiatku tretieho tisícročia.* Bratislava: Veda, s. 103–110.

KAČALA, J. (2001): *Spisovná slovenčina v 20. storočí.* Bratislava: Veda.

KRÁĽ, Á. (2005): *Pravidlá slovenskej výslovnosti. Systematika a ortoepický slovník.* Martin: Matica slovenská.

PAVLOVIČ, J. (2012): *Syntax slovenského jazyka II.* (učebné texty online), http://pdf.truni.sk/e-ucebnice/pavlovic/syntax-2 [28.6.2016].

RONČÁKOVÁ, T. (2008): *Najčastejšie prehrešky proti spisovnej slovenčine v súčasnosti a ich prenikanie do spravodajstva.* In: Kvalitatívna a kvantitatívna analýza spravodajských relácií slovenských mienkotvorných televízií. Ružomberok: Filozofická fakulta Katolíckej univerzity v Ružomberku, s. 184–196.

SOKOLOVÁ, M. (1991): *Český jazyk (Diferenčné javy a cvičenia).* Košice: FF UPJŠ.

VERTANOVÁ, S. (2014): *El actual discurso político eslovaco. Algunos escollos de su interpretación al español.* In: ULAŠIN, B. (ed.) Quo vadis Romanística? Bratislava: UK, s. 263-269.

VERTANOVÁ, S.; ANDOKOVÁ, M.; ŠTUBŇA, P.; MOYŠOVÁ, S. (2015): *Tlmočník ako rečník.* Bratislava: Univerzita Komenského.

Kontakt:

Mgr. Pavol Štubňa, PhD.
Katedra romanistiky
Filozofická fakulta
Univerzity Komenského v Bratislave
E-mail: pavol.stubna@uniba.sk

Mgr. Stanislava Moyšová, PhD.
Katedra romanistiky
Filozofická fakulta
Univerzity Komenského v Bratislave
E-mail: stanislava.moysova@uniba.sk

CAMPAIGN LANGUAGE IN SLOVAKIA PRIOR TO THE 2016 PARLIAMENTARY ELECTIONS

Ľudovít Barac

Abstract

This article analyses the use of political language over the course of electoral campaigns leading up to the 2016 Slovak parliamentary elections. The authors' main interest is in the lexical sphere, namely how Slovak politicians have shaped the use of vocabulary related to key issues, and how certain parties have overlaid some of these words with particular connotations in public discourse. Three of the most critical issues in the election – education, health care, and international migration – have played a disproportionate role in shaping public discourse in the 2016 electoral campaign. These areas are used to examine the greater scope of political use of language in the 2016 election (as compared to those previous ones).

Keywords: Slovakia, election, language, political communication

Introduction

Language cannot be classified as a mere political tool, but as the chief source of its existence (Girnith 2015). Without language, communication both among political actors and between these actors and the public is rendered impossible. It is through the vehicle of language that politicians express their opinions, explain their decisions, criticize their opponents, and present their own methods of dealing with major social issues, whether in print media, on the radio or television, or online. On television and on the web especially (including on social media), language is enhanced by the use of visual aids, but the core political message is always expressed in words, whether it is a factual message expressed in earnest or one shared with the sole purpose of swaying voters (Dulebová 2009). The features of political language are today being examined as a new social scientific and linguistic sub-discipline known as politics linguistics (Dulebová 2011; Štefančík 2015).

A few months prior to the Slovak parliamentary elections of 2012, it seemed as though the theme that would dominate the political sphere and

most influence voters at the ballot box was the European sovereign debt crisis, particularly the so-called Euroval bailout (Slovak: *európsky záchranný mechanizmus* or *záchranný mechanizmus eurozóny*, i.e. European/Eurozone rescue mechanism). Following the December 2011 leak of a wiretap and other documents related to government and media kickbacks in privatization and procurement contracts, the 2012 electoral campaigns came to feature no word more prominently than gorilla (Slovak: *gorila*), the word having come to denote not just the figures in question – the word *gorilla* originally referred to Zoltán Varga, an ex-police officer and businessman who was the centre of the investigation, owing to his stature— but to any and all political corruption in Slovakia. The question was whether such a word would once again feature in the 2016 elections, or if another would supplant it.

This article analyses the manner in which political language was used in the campaigns leading up the 2016 elections for the Slovak Parliament, comparing it to the use of language in previous campaigns and examining the manner in which Slovak politicians have enriched the lexical inventory typical for political rights in the period in question. Our focus will be primarily on the lexical sphere, and on the issue areas we feel to have been the most influential in this past election, those being education, health care, and international migration, bearing in mind the fact that policy and politics will always be affected by other factors, however marginal.

Language and the Electoral Campaigns

When referring to electoral campaigns in this article, we mean the period six months prior to the election in question. This time frame differs slightly from the definition set in Slovak legislation; per the Act on Election Campaigns of May 2014, the period of campaign is set as "beginning on the date elections in the Slovak Republic are announced and ends 48 hours before polling day." The formal period of elections is insufficient in the case of Slovakia; political parties begin their campaigns long before the President of Parliament declares it officially (Žúborová 2015). For example, the 2016 parliamentary elections were announced on November 12, 2016, but the political parties had begun their campaigns long before.

In our current digital and globalized age, campaigns have become increasingly professionalized (Gibson, Römmele 2009). Premodern campaigns relied primarily on labor-intensive, inter-personal, and local-centric methods to rally voters *(e.g. print media, rallies and local meetings, foot soldiers)*, while modern campaigns switched to capital-intensive, indirect,

and national-centric means of attracting voters *(e.g. polls, national broadcast ads, party loyalty structures)*. Contemporary professional campaigns have in many ways blended these two methods in their new voter-as-consumer approach; voters are enticed by both local- and national-centric methods of advertising which is in many cases targeted and continuous, further underscoring the need for effective communication. In fact, many of the 12 criteria of the professionalized campaign as outlined by Gibson and Rommel (2009) – *telemarketing, direct mailings, emailin* – language is the main prerequisite for their use. This evolution of campaigns over time has thus seen language escalated from a marker of social identity to its current position as the central means of communication between voters, politicians, and other political actors.

Language as it is used in electoral campaigns is a specific type of political language. Unlike the language utilized in the legal landscape of in individual policy areas *(i.e. the social, health, educational, defence, foreign policy, immigration, and similar spheres)*, campaign language is characterized by its diversity. On one hand, it is tied to the ideological basis to which the candidates subscribe, and on the other, it is dependent on the communication strategy of the electoral team (Štefančík 2015). Its aim is quite clear: to shape people's thoughts, and to persuade various elements of the population coming from diverse socio-economic segments to act as the politician would have them do, that is, to support the candidate and/or party the polls.
Beyond the persuasive nature of political speech, several other functions can be identified, although all are at least tangentially related to *persuasion*. These range from voter mobilization and thematically directing the elections to the presentation of political content and political staff. The task is gargantuan, and indeed political parties are faced with extremely heterogeneous electorates, and political speech, with the help of visual effects, must speak to differing interests and objectives while still being couched in the terms with the broadest possible appeal.

During electoral campaigns, language appears in multiple textual or verbal forms, the four most common of which are:

Election slogans: Among the lowest forms of political communication which the average voter encounters throughout the course of their everyday life are the various forms of print media, such as flyers, brochures, billboards, or in electronic form, items shared on social media, especially from the web portals of particular parties or candidates. Compared to other lexical units, these are characterized by a specific structure and function in political communication: that being the limiting of topics over the course of the campaign in such a way so as to best attract voters to the candidate or party promoted. Since the slogan is so short, it must be concise, clear, and

easy for various social groups to remember. Memorability is particularly important; as a rule, the voter must be able to justify his decision, and this buzzword provides guidance for explaining this decision; the role of these slogans is to summarize the most important priorities of the pre-election party and to present them publicly. For this reason, expert teams work on these slogans to organize the campaigns. What is characteristic for this language unit is its short-term topicality; most slogans are active only in a particular period and find their context in response to a certain set of issues. As new topics come up, however, new solutions are needed and these slogans fall into disuse, replaced by simplified versions of the political situation in the form of more recent slogans.

For example, during the division of Czechoslovakia, the slogan which dominated the political landscape, that of independence and self-reliance, was connected to the constitutional situation in Slovakia, and then was associated with membership in the European Union. When later problems arising from this membership mandated the use of new slogans, parties were quick to coin them. This does not mean that the parties themselves perceive the status of Slovakia in the European Union as problematic, but they use the slogans with the understanding that they will motivate a certain subset of the society.

Election slogans cannot lose their timeliness over the course of one campaign. SMER-SD (Direction- Social Democrats, the leading party in 2016) had opted for the slogan *We protect Slovakia* (Slovak: *Chránime Slovensko*), focusing its attention on the problem of mass migration. Migration, however, faded to the background as teachers and nurses went on strike in the last week of the campaign, making this slogan irrelevant.

Electoral platforms: This is a political text which is used to varying extents for a political party or single candidate (in presidential systems) to achieve its political ends. Platforms are generally formulated in one parliamentary term (four years in Slovakia). The sense of the declared platform is questionable when it comes to the general election as at that point, the focus shifts from the platform to a specific candidate (Štefančík 2007). Generally, only a select portion of the voting public will read this full platform. Nevertheless, the platform should be written in such a way that it is readily comprehensible language for the general public, and should clearly explain the goals of the party or candidate to the general population, as these will often dictate media portrayal.

Pre-election debates: These are especially popular in the United States – not only in primary elections for candidates in both major parties (Democrat and Republican), but also leading up to the general election- where their history dates back to the 19th century (Trent, Friedenberg, Denton

2011). In Slovakia, pre-election debates have become increasingly important, especially as a method of reaching undecided voters who are not pushed to a decision until the very last moment. As pre-election debates are broadcast live, candidates must be well-prepared and level-headed in discussing each idea, not only with respect to what they say but to how it is said. The language is in this case important, although it is perhaps outshined by non-verbal forms of communication in this platform. One quintessential example illustrating the prime role of non-verbal language is the series of 1960 U.S. presidential debates between John F. Kennedy and Richard Nixon. Several experts on political communication have cited the visual aspects of a candidates clothing, gestures, facial expressions, poise, and overall appearance as critical in determining his or her perceived success in the debate (Donaldson 2007).

Pre-election partisan meetings: Despite the various innovative technologies and conveniences internet partisan campaigning should facilitate, partisan meetings remain alive and well as the traditional forum in which political aims are communicated directly to voters. Whether these are organized as street rallies or as party meetings, they contrast heavily to the debates in the sense that the base gathers to solidify its support rather than to assess the fitness of a candidate for office through a series of tough questions offered by a moderator. On the contrary, in this forum, the moderator asks questions which will stress the candidate's positive traits and which may allow for criticism or ridicule of opponents. Since parties expect to see members of various socio-economic groups at these rallies and party meetings, the language is again meant to be broad so as to appeal to each person in attendance.

Language leading up to the Parliamentary Elections of 2016

The use of language prior to an election is influenced by a number of factors, but it crucially embodies the dominant themes of a campaign. Long before the election in 2016, the issue of international migration, meaning the refugee influx from Syria and its neighbours, had come to dominate political discourse not only in Slovakia, but throughout the European Union. Though the Slovak Republic is a mere transit country for refugees- extremely low numbers of asylum seekers have passed through in recent years, much less been accepted for residency- the issue of international migration had come to influence public debate several months before the election up until teachers and nurses launched an extended nationwide strike, and, respectively, some corruption scandals featured in media coverage.

In public discussion, four dimensions of communication in relation to international migration can be identified. The first can be stated as an effort to name (objectively or otherwise) the subjects of this migration. They were referred to variously as *migrants, immigrants, emigrants, refugees, and economic migrants*. These are all various ways of denoting a person who, for a host of reasons, left his or her country of origin for another country to find protection and safety.

The second dimension of public debate hinged on the coexistence of various groups within society, primarily domestic Christians with members of other religious groups, especially Muslims. Words such as *Muslim, Islam, culture, identity, and security* figured prominently in this aspect of the discussion.

The third dimension of the debate reflected the question of the nation state and its relation to and within the European Union. The first question was how sovereign nation states are to tackle the problems associated with international migration in keeping with common provisions, and with it, how they were to address the influx separately. This begged the deeper question of the status and competence of the European Union on the whole in relation to matters of international migration. In this context, the words most frequently used were: *Schengen, Dublin, and border control*, but the central concept in Slovakia was without question that of *quotas,* meaning the system of distributing asylum seekers among member states of the European Union according to a predetermined table. Many of the smaller countries including Slovakia responded to this policy with malignant scepticism, and the word came to represent feelings of animosity towards the European Union's *dictatorship* in its approach to smaller countries.

Finally, the last dimension of the debate centered around the names of individuals (or groups) relevant to the issue area. The majority of Slovaks approached refugees and the European quota system negatively, other groups did their best to present it in a positive light. In public debate as on social networks and web forums, the negative group used demeaning language to refer to those who were trying to promote the more diverse view, calling them optimists with rose-coloured classes (literally: sunnies, *slniečkári*), intellectuals (*intelektuáli*), Bratislava café (*bratislavská kaviareň.* An English-language equivalent might be: "ladies who lunch." This term plays to preexisting tensions between residents of Bratislava, Slovak's capital, and the rest of the country; Bratislava is often condescendingly shortened to *Blava* and its residents to *Blavčania* from *Bratislavčania, all of which is wrapped up in this term*), and do-gooders (*pravdoláskár*: literally, lovers of right/truth).

In addition to international migration, two other themes emerged in the debate before the election: education and healthcare. Deep issues in both of these sectors had been felt for a long time as there had been a series of strikes in both fields in preceding years, but they came to the forefront of the election in association with their public protests. In addition to content words related to the education and nursing professions, the focus words became strike (*štrajk*) and all related concepts: social status (*sociálne postavenie*), education (*školstvo*), standard of living (*životná úroveň*), and wage assessment (*mzdové ohodnotenie*), among others. In this context, the means of expression could not themselves be said to have fostered any new concepts, nor to have indicated a new reality, although in the field of education in particular, many proposals for school re-design which drew from modes of education elsewhere in the world were perhaps introduced to the wider public consciousness.

Conclusion

It follows that the campaigns before the Slovak parliamentary elections in 2016 were dominated by several topics, each of which came to impact the development of political communication and language as its main instrument. International migration was given a means of expression in the public forum whereas it had been previously marginalized. There have since come to be many more professional discussions of this issue area. Conversely, in education and health, no new political language came to penetrate these sectors as they had themselves already identified longer-term problems. Therefore, we claim that any new and longer-lasting expressions in general public discourse were limited to the areas of conflict and complex disputes between at least two socio-economic segments, which by their nature also came to affect communication between parties. We can therefore agree with the Slovak political scientist Radoslav Štefančík (2015) according to whom new expressions have appeared and have been registered in the Slovak political science lexicon. International migration or problems in healthcare and education are not yet to the point that they have given rise to more series conflicts in the greater community. Notwithstanding this observation, the moment that international migration is again propelled to the leading position in Europe-wide discourse, it is expected to be reflected accordingly in the development of new political language by the Slovak political elite.

Literature

DONALDSON, G. (2007): *The first modern campaign. Debatte Nixon vs. Kennedy*. Rowman & Littlefield.

DULEBOVÁ, I. (2009): Jazyková manipulácia v politickom diskurze Slovenska a Ruska a internacionálna frazéma. In: LOJOVÁ, G. (ed.): *Lingvistika a lingvodidaktika V.: zborník vedeckých prác*. Bratislava: Z-F LINGUA, pp. 105-111.

DULEBOVÁ, I. (2011): Politická lingvistika ako nový vedecký smer. LANČARIČ, D. (ed.): *Jazykovedné, literárnovedné a didaktické kolokvium IX.: zborník vedeckých prác = Linguistic, literary and didactic colloquium IX.: non-conference reviewed collection of papers*. Bratislava: Z-F LINGUA, pp. 51-57.

GIBSON, R.; RÖMMELE, A. (2009): Measuring the Professionalization of Political Campaigning. In: *Party Politics*, Vol. 15, No. 3, pp. 265-293.

GIRNTH, H. (2015): *Sprache und Sprachverwendung in der Politik*. Berlin. Boston: Walter de Gruyter.

ŠTEFANČÍK, R. (2007): Fenomén personalizácie v predvolebnej kampani. In: GBÚROVÁ, M. (ed.): *Voľby 2006 v štátoch V4*. Prešov: SLOVACONTACT, pp. 327–337.

ŠTEFANČÍK, R. (2015): Politische Sprache im Konzept der sozioökonomischen Konfliktlinien – eine politikwissenschaftliche Perspektive. In: ŠTEFANČÍK, R. et al.: *Aktuelle Tendenzen in der Sprachforschung*. Eisenstadt: E. Weber Verlag, pp. 136-156.

TRENT, J. S.; FRIEDENBERG, R. V.; DENTON, R. E. (2011): *Political Campaign Communication. Principles and Practices*. 7th edition. Lenham et al.: Rowman and Littlefield Publishers.

Zákon o voľbách do Národnej rady Slovenskej republiky z roku 2014.

ŽÚBOROVÁ, V. (2015): Get Americanized? The presidential election in Slovakia. In: *Studia medioznawcze = Media Studies*, Vol. 63, No. 4, pp. 21-31.

Contact:

PhDr. Ľudovít Barac
Katedra jazykovedy a translatológie
Fakulta aplikovaných jazykov
Ekonomická univerzita v Bratislave
E-mail: ludovit.barac@euba.sk

SEMANTIC ANALYSIS AND PRAGMATIC ASPECTS OF US PRESIDENTIAL CAMPAIGN SPEECHES: DONALD TRUMP'S SPEECH ON FOREIGN POLICY

Daniela Breveníková

Abstract

The paper contains a survey of semantic analysis of D. Trump's speech on foreign policy of the United States delivered during his election. The paper contains two main chapters; the first one deals with the analysis of Trump's speech on foreign policy in terms of his concept of the glorious past and shameful present time in the history of the United States and brief comments on selected lexical and syntactic stylistic devices used in his speech on foreign policy. The second part is a brief summary of how political analysts and media react to Trump´s rhetoric. The paper is the author's partial outcome of work on the research project VEGA 1/0347/15 "Parliamentary Discourse in the Concept of Splitting Lines."

Keywords: argumentation, rhetoric, election campaign, presidential candidate, USA

"There is no necessary connection between elections and democracy, for even monarchies have been elective..."
(Robertson 1985)

Introduction

Every election campaign turns out into the battlefield of argumentation, accompanied with manipulation with words and emotions, tough criticism of opponents and sweet promises of the rosy future, which reflect the voters' wishes that will be fulfilled if the candidate wins the battle.

Rhetoric can be described as an art of persuasion; in political rhetoric this art lies in the knowledge of argumentation of political rivals as well as the deep knowledge of people's innermost fears and wishes. This kind of knowledge is a basis of suitable argumentation and manipulation with people's emotions and words. Our contribution to the topic of the research project on political linguistics lies in the analysis of a single speech delivered

by the Republican presidential candidate Donald Trump in terms of semantic and pragmatic aspects. The analysis presented in the first part of the paper concerns only the verbal aspects of the speaker's way of communication.

Timeline and Contrasts in Trump's Speech on Foreign Policy

In the first part, I will try to look at Donald Trump's speech on foreign policy in terms of its macrostructure based on a simple triad: the Glorious Past – the Ugly and Shameful Present – the Hopeful Future – under Trump's administration (Painting the picture of Glorious Past, hideous and shameful present and optimistic future (under Trump administration).

The glorious past contains the image of the United States as the saviour of the world from "Nazi and Japanese imperialists" as well as from totalitarianism and communism. And then America – in Trump's projection of the world history – won the Cold War by making Gorbachev "*heed the words of President Reagan when he said, tear down the wall*." What followed, according to Trump was "*steering off the course*" resulting in "*weakness, confusion, and disarray*".

Table 1: Timeline and contrasts in Trump's speech on foreign policy

Before **GLORIOUS PAST**	**Later and Now** **UGLY AND SHAMEFUL** **PRESENT**	**After** **HOPEFUL FUTURE UNDER TRUMP ADMINISTRATION**
... we saved the world ... we won and won big President Reagan our great president ... we got Mr. Gorbachev to heed the words of President Reagan when he said, tear down the wall	Our foreign policy steered badly off course Logic... replaced by foolishness and arrogance Throw the region (Iraq) into chaos (we) tore up...institutions (what we unleashed) Civil war, religious fanaticism, Lives, lives, lives wasted Dollars lost	A free world that is properly armed and funded beautifully ... no nuclear weapon owned by (Iran) This will all change when I become president. FOCUS ON: Nation-building, New foreign policy We will win (all the

	Our foreign policy is a total disaster No vision. No purpose. • our resources are over extended: Wasteful spending, immense debt, low growth, large trade deficit; • our allies must contribute toward financial, political and human cost (NATO) Our military is depleted... • relationships with friends Reference to the deal with Iran NOW: humiliation of the United States in negotiations – picking fight with oldest friends Loss of respect for the US (Cuba, Saudi Arabia) – gutted, abandoned, ousted (criticism of President Obama Weakness, confusion, disarray	struggles) when I become president... What is NEEDED: We have to be smart. We have to be vigilant. Less predictability Rebuild the military and our economy Our military dominance must be unquestioned, and I mean unquestioned, by anybody and everybody Veterans' treatment Identifying priorities: Middle East; Russia and China We're not bound to be adversaries regaining respect from Russia and China strong and smart America WHAT IS NEEDED: Disciplined, deliberate, and consistent foreign policy

Delivered on April 26, 2016
Source: Own analysis based on the Transcript of Donald Trump foreign policy remarks, as transcribed by the Federal News Service, 2016.

In the speech, Donald Trump identifies what he sees as the current principal five weaknesses of the US foreign policy, which may be arranged under five rubrics:

First, our resources are overextended
Secondly, our allies are not paying their fair share.
Thirdly, our friends are beginning to think they can't depend on us.
Fourth, our rivals no longer respect us.
Finally, America no longer has a clear understanding of our foreign policy goals (lack of coherent foreign policy) (The National Interest, Trump on Foreign Policy, http://nationalinterest.org/feature/trump-foreign-policy-15960).

Stylistic Devices Used in Trump's Speech on Foreign Policy

A special attention is paid to stylistic devices in the speech, which are used to appeal to emotions. The focus is on lexical means, in particular repetition/anaphor and contrast, and syntactic structures, and especially one-member nominal sentences or structures.

Contrasting concepts which stand for either the evil (shameful present) or the good (glorious past)
Western values...versus ... *universal value that not everybody shares or wants*
Our friends – our allies versus *enemies*
Humiliation versus *respect*
Logic versus *foolishness and arrogance*

Disciplined, deliberate, and consistent foreign policy versus reckless, rudderless (without anyone in control), and aimless foreign policy
Contrast/paradox is also expressed by means of antithesis:
We're rebuilding other countries while weakening our own.

Repetitions of words (anaphora) with alliteration**:**
We won and we won big
In 1940 we saved the world... we saved the world again.
Lives, lives, lives lost/ Lives lost; massive moneys lost. (Reference to Libya events).

Repetition appears in separate reduced constructions added to statements for emphasis:

It has to be first. Has to be (reference to putting the interest of the American people above everything else).
It's called no respect. Absolutely no respect.
Our commitment to them is absolute, and I mean absolute. (Reference to President Obama's welcome in Saudi Arabia).

Emphasis expressed by means of one-member sentences (sentence fragments).Short nominal phrases uttered by the speaker in a staccato tone of voice appeal to listeners' feelings and may result in an imminent call for change, for instance:
No vision. No purpose. No direction. No strategy. NOT GOOD.

Efficient means of persuasion are the elliptical statements of the type *So, so important* used by the speaker to stress the relevance of his ideas.

The appeal for change is expressed in the speech by impersonal constructions starting in the dummy subject *It*:
It's time the shake the rust off America's foreign policy.

To win his voters' credibility, the speaker presses on his supporters with words that can hardly be questioned or discussed about:
... believe me, I know them all

Trump persuades his supporters about his own unique character and suitability for the presidency:
I am the only person who understands this...
The world must know that...

David. B. Cohen comments on it that it looks as if Trump was trying to persuade himself when he repeats the phrase. Although politicians usually have their own crutches, Trump's "believe me" is unique "he used it some thirty times – at a rate 56 times greater than his opponents..." (Viser 2016). George Lakoff, a professor of linguistics of the University of California, Berkley notes that in the phrase "believe me" the stress is on *me*, and it suggests that the knowledge comes from direct experience... "You should believe me because I know" (Viser 2016).

The speaker's metaphor *False song of globalism* offers several interpretations is an example of what journalist called "multiple-choice" arguments. The statement allows various interpretations.

In Trump's conception, the consequences ("the legacy") of Ms Clinton's intervention in foreign policy will be weakness, confusion, and disarray. In

contrast to this picture of *Reckless and aimless foreign policy* Trump offers his supporters and prospective voters the return to Western values and institutions, respect from allies and friends, disciplined, deliberate and consistent US foreign policy.

The presidential candidate's pledge of making America the priority of his policy and strengthening the country's military status (*Our military dominance must be unquestioned, by anybody and everybody*), as well as securing adequate care of US servicemen and women during their service and after their return back home may be a response to those hidden wishes and fears of many Americans. Trump's promise "No one dollar will be wasted" contrasts with his criticism of the recent losses of lives and money.

Repetition of emotionally positive words in Trump's speech strengthens the appeal of his message to Americans and the entire world:
America will continue and continue forever to play the role of peacemaker.

Others – Analysts and the Media – about Donald Trump

The second part of the paper contains reactions of media, those of election analysts and ordinary citizens to his visions and images he has projected. These analyses or responses point to paradoxical aspects of Trump's rhetoric that journalists and political analysts sometimes describe as brilliant, while referring to the speaker as the "populist" or "the demagogue".

Why is that so? After mockingly referring to Trump' supporters as "poorly informed voters, swept up by a modern circus act orchestrated by a mass media-age", more and more journalists and election campaign analysts admit that there is more to Trump's rhetoric than the outward side and a passing fad (Peysha 2016).

What do others say about Trump's rhetoric? Analysts of his speeches point out that Trump practises what one might call "multiple-choice communication." Whenever he speaks on a given topic, he gives multiple options on what he might mean. The statement about the false song of globalism is an example of this type of communication.

Some observers go as far as to claim that they describe Trump's style of speaking as rhetorically brilliant, while at the same time, they refer to the speaker as the demagogue. The Greek word "demagogue" literally means "a leader of the people." Today, however, it is used to describe a leader who capitalizes on popular prejudices, makes false claims and promises, and uses arguments based on emotion rather than reason. "Donald Trump's speaking style is said to be off the cuff and spontaneous. Far from it. He's actually using a very sophisticated doublespeak.", Mark Peysha claims and at the

same time calls the candidate for presidential office "a dangerous demagogue" (Peysha 2016).

Donald Trump appeals to voters' fears by depicting the American nation in crisis, while positioning himself as the nation's hero – the only one who can conquer America's enemies and "Make America Great Again." In the foreign policy speech, he presents himself as a person of no restraint and an uncontrollable leader.

Conclusion

Donald Trump's rhetoric has been described as self-assured, convincing, but also using fallacious and divisive arguments. Then again – why is it that so many voters remain faithful to him, although he describes himself as an uncontrollable leader? There are two main answers to this question:

Trump draws on the *myth of American exceptionalism*. He depicts the United States as the world's best hope: there is only one chosen nation and, as president, all of his decisions will work towards making America great. He makes a solemn promise that the major topic of his administration will be America.

His rhetorical brilliance may be based on the following: "Trump uses simplistic phrasing and the repetition of phrases to both make sure his audience understands what he is saying and drive home the point he is making. Trump thus avoids the mistake many politicians make by talking over the head of the common citizen having the audience lose confidence in their ability to understand, and re-act negatively to the politician and his or her message." (How Trump Speaks May Be More Important Than What He Says 2016). It is worthwhile remembering these words; however, what if the secret lies in the fact that the most efficient voters' motivators are fears and deep-seated wishes?

Sources

CENTER FOR SOCIAL POLICY RESEARCH. *How Trump Speaks May Be More Important Than What He Says. Center for Social Policy Research*, http://issuesconnect.com/how-trump-speaks-may-be-more-important-than-what-he-says.html [17.8.2016].

PEYSHA, M. (2016): *Donald Trump is no fool: The dangerous demagogue knows exactly what he's saying*. In: salon.com, Jun 10, 2016, http://www.salon.com/2016/06/10/donald_trump_is_no_fool_the_da

ngerous_demagogue_knows_exactly_what_hes_saying_partner [17.8.2016]
ROBERTSON, D. (1985): *Dictionary of Politics*. Harmondsworth: The Penguin.
SWARTZ, I. (2016): *Real Clear Policy. Trump Full Speech: This Could Be Most Peaceful and Prosperous Century, The World Has Ever Known*, 26 April 2016, http://www.realclearpolitics.com/video/-2016/04/27/trump_this_could_be_most_peaceful_and_prosperous_century_the_world_has_ever_known.htmlv [17.8.2016].
THE NATIONAL INTEREST (2016): *Trump on Foreign Policy*. http://nationalinterest.org/feature/trump-foreign-policy-15960 [17.8.2016].
VISER, M. (2016): Donald Trump relies on a simple phrase: "Believe me". In: *The Boston Globe*, https://www.bostonglobe.com/news/-politics/2016/05/24/donald-trump-relies-heavily-simple-phrase-believe/0pyVI36H70AOHgXzuP1P5H/story.html [17.8.2016].

This contribution is the partial result of the research project VEGA 1/0347/15 *Parliamentary language in the concept of cleavages.*

Contact:

Doc. PhDr. Daniela Breveníková, CSc.
Katedra jazykovedy a translatológie
Fakulta aplikovaných jazykov
Ekonomická univerzita v Bratislave
E-mail: daniela.brevenikova@euba.sk

SHAKESPEARE'S LEGACY IN 2016: TO BE, OR NOT TO BE (IN THE EU)?

Denisa Čiderová

Abstract

Albeit the year 2016 marks a number of anniversaries, the scope of this paper focusing on the context of pending digression on the British Isles from the mainstream European integration path allows to address merely legacy of – first and foremost – William Shakespeare, and – last, but not least – sir Winston S. Churchill. In an earlier paper titled "External Relations of the EU: Focus on the North Sea Region" (Kovačević, Čiderová 2016), attention was paid to the prospect of a macro-regional EU Strategy for the North Sea Region among established EU macro-regional initiatives. Now an outlook vis-à-vis pending digression from the mainstream European integration in terms of overlapping multiple dimensions is reflected on.

Keywords: William Shakespeare; Hamlet; British Isles; United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland; European Union; referendum; Brexit

Introduction

"Being a northeastern arm of the Atlantic Ocean, "[t]he North Sea has had a strong influence on European history," the online version of the Encyclopaedia Britannica claims, adding that "[i]ts waters have protected the ***British Isles*** *from invasion from the Continent for more than a thousand years, yet the North Sea also has served as a springboard for the growth of the overseas empires of the countries bordering it"."*

D. Kovačević & D. Čiderová, *External Relations of the EU: Focus on the Atlantic Region*. In: SGEM 2016 International multidisciplinary scientific geoconference. Sofia: STEF92 Technology, 2016.

"The North Sea with its extensions towards the East (the Baltic Sea) and the South (the English Channel/La Manche) is as if the Mediterranean of the North of Europe: since long ago it has been a trade crossroad between complementary economies and naval powers of the Low Countries and Eng-

land. It continues to represent one of the busiest seas in the world, bearing in mind the traditionally prominent role of Europe in world trade and a number of major European ports (such as Amsterdam, Antwerp, Bremen, Calais, Dunkerque, Hamburg, Rotterdam) located in the so-called "Northern Range"."

D. Kovačević & D. Čiderová, *External Relations of the EU: Focus on the North Sea Region*. In: SGEM 2016 International multidisciplinary scientific geoconference. Sofia: STEF92 Technology, 2016.

At the time a series of earlier papers (Kovačević, Čiderová 2016) went to press the outcome of the United Kingdom (UK) in/out European Union (EU) referendum scheduled for 23 June 2016 remained open; yet, it continues to go without saying that (multiple) incorporation of the UK in a (number of) macro-regional strategy initiative(s) such as projected *EU Strategy for the North Sea Region* (EUSNSR) would underline sustainability in EU-UK interaction.

This paper associated with research projects: KEGA project No. 002EU-4/2015 (Department of International Trade, Faculty of Commerce of the University of Economics in Bratislava) and VEGA project No. 1/0654/16 (Institute of Economics and Management, University of Economics in Bratislava) is linked to the Ph.D. thesis of Ms. Dubravka Kovačević titled *Reflection of V4 Interests in the Context of V4 Presidencies in the Enlarging and Reforming European Union as a Prerequisite for Agenda-shaping in terms of the Netherlands – Slovakia – Malta (2016 – 2017) Presidency Troïka*, supervised by Assoc. Prof. Dr. Denisa Čiderová.

During her visit (28 July 2016) to the Slovak Republic holding its Presidency of the Council of the European Union (1 July 2016 – 31 December 2016), the UK Prime Minister Theresa May reiterated that the UK would not trigger Article 50 of the Lisbon Treaty (*Consolidated version of the Treaty on European Union*. Official Journal of the European Union C 115/13, 9 May 2008) vis-à-vis the so-called *Brexit* (Box 1 below) before the end of 2016. Thus, the story of the – in terms of the 2007 Lisbon Treaty in place – unprecedented decision to withdraw from the European Union unfolds throughout just like, needless to say, even beyond the Netherlands – Slovakia – Malta (2016 – 2017) Trio Presidency, with:

- firstly, the *Netherlands Presidency* experiencing the UK in/out EU referendum day (23 June 2016);
- secondly, the *Slovak Presidency* interacting with two UK Prime Ministers (The Rt Hon David Cameron MP prior to 13 July 2016 and Rt Hon

Theresa May MP since 13 July 2016), following the 23 June 2016 UK in/out EU referendum (*"Should the United Kingdom remain a member of the European Union or leave the European Union?"*: 72.2 percent turnout, with 48.1 percent for *Remain* and 51.9 percent for *Leave*, THE ELECTORAL COMMISSION (2016): *EU referendum results*, http://www.electoralcommission.org.uk/find-information-by-subject/elections-and-referendums/upcoming-elections-and-referendums/eu-referendum/electorate-and-count-information);

- thirdly, *Presidency of Malta* envisaged to witness Article 50 of the Lisbon Treaty (formal **withdrawal** process) being triggered vis-à-vis the so-called *Brexit*;
- whilst fourthly, the *Estonian Presidency*, and, fifthly, the *Bulgarian Presidency*, having their presidency terms accelerated from early & late 2018 to late 2017 & early 2018, respectively, as a result of the official UK notification of the decision not to hold its scheduled 1 July 2017 – 31 December 2017 rotating Council Presidency (*The presidency of the Council of the EU*, http://www.consilium.europa.eu/en/council-eu/presidency-council-eu/ [27. 7. 2016]).

Box 1. Article 50 of the Lisbon Treaty (2007)

*"**Article 50***

1. Any Member State may decide to withdraw from the Union in accordance with its own constitutional requirements.

2. A Member State which decides to withdraw shall notify the European Council of its intention. In the light of the guidelines provided by the European Council, the Union shall negotiate and conclude an agreement with that State, setting out the arrangements for its withdrawal, taking account of the framework for its future relationship with the Union. That agreement shall be negotiated in accordance with Article 218(3) of the Treaty on the Functioning of the European Union. It shall be concluded on behalf of the Union by the Council, acting by a qualified majority, after obtaining the consent of the European Parliament.

3. The Treaties shall cease to apply to the State in question from the date of entry into force of the withdrawal agreement or, failing that, two years after the notification referred to in paragraph 2, unless the European Council, in agreement with the Member State concerned, unanimously decides

to extend this period.
4. For the purposes of paragraphs 2 and 3, the member of the European Council or of the Council representing the withdrawing Member State shall not participate in the discussions of the European Council or Council or in decisions concerning it. A qualified majority shall be defined in accordance with Article 238(3)(b) of the Treaty on the Functioning of the European Union.

5. If a State which has withdrawn from the Union asks to rejoin, its request shall be subject to the procedure referred to in Article 49."

Consolidated version of the Treaty on European Union. *Official Journal of the European Union* C 115/13, 9 May 2008.

The scope of this paper focusing on the context of pending digression on the British Isles from the mainstream European integration path allows to address merely legacy of – first and foremost – William Shakespeare, and – last, but not least – sir Winston S. Churchill. Continuous multidisciplinary relevance of insight into the issue derived from the primary concept of *integration* – and applied to the secondary concept of *disintegration* – seeks a synergy effect resulting from an analytical and comparative approach.

Rosamond (2015) argues that *"**[i]nterdisciplinarity** is often cited as a necessary condition for the proper appreciation of transnational phenomena such as **European integration**, which, it is claimed, require an escape from the shackles of methodological nationalism. The problem with such interdisciplinary calls to arms is that they are easier to proclaim than they are to perform. A more explicit unpacking and mapping of methodologies in EU studies might offer one small, but crucial, step beyond words to deeds."* (NB: *Interdisciplinary research* as defined by the National Academy of Sciences, US (2004) and quoted in Aldrich et al. (2014) stands for *"a mode of research by teams or individuals that integrates information, data, techniques, tools, perspectives, concepts, and/or theories from two or more disciplines or bodies of specialized knowledge to advance fundamental understanding or to solve problems whose solutions are beyond the scope of a single discipline or field of research practice".*). Now an outlook vis-à-vis pending digression from the mainstream European integration in terms of overlapping multiple dimensions is reflected on.

Shakespeare's Legacy of "*To be, or not to be*"?

"The 14th century was marked by the growth of political power in areas where the Hanseatic merchants had [t]hitherto penetrated with little opposition, and by the appearance of strong resistance from local merchants who were developing sufficient strength and experience to resent and to try to oust the intrusive foreigners. Probably, too, the steady expansion in the volume of freight carried on the northern seas ended or weakened at that point, and the relative stagnation of trade exacerbated the other difficulties."

Arthur Boyd Hibbert, *Hanseatic League*, https://www.britannica.com

"The Sound has long been an important commercial sea lane. In the past, political control of The Sound, the shortest route from the Kattegat to the Baltic, conferred great commercial benefits. Between 1429 and 1657, Denmark controlled both shores and exacted tolls from all shipping passing through. Even after Skåne was annexed by Sweden in 1658, the great Danish coastal fortress of Kronborg at ***Helsingør*** *continued to levy The Sound toll until 1857."*

The Sound, https://www.britannica.com

The **Hanseatic League** *alias* "Hansa" (or "Hanse") came to existence in order to protect mutual trading interests of north German towns and German merchant communities abroad: on the one hand, German towns formed loose **unions** (*alias* associations of cities seeking removal of obstacles to trade); and, on the other hand, merchants far from their hometowns sharing a common interest in a particular branch of foreign trade were increasingly prone to engage in Hanses. Yet, the *"drive for monopoly and the protectionist and restrictive policies that went with it were not characteristic of the earliest period of the Hanseatic League. In northern Germany, the Baltic, and Scandinavia, the Germans had at first a natural geographic advantage and merchant naval superiority"* (Hibbert, *Hanseatic League*, https://www.britannica.com).

In mid-14th century the *"Hanse of the merchants of Germany"* turned into *"the cities belonging to the German Hanse"*, and focus of the Hansa oriented on defending monopolistic old markets vis-à-vis intensifying competition rather than acquisition of prospective markets: in terms of a threat of Hanseatic trade **withdrawal**; economic embargo; or blockade, the economic, political, and perhaps even military potential was mobilised – as in the

case of the *Danish War* (1368-70). Having annexed Skåne and the island of Öland in 1360 under the rule of the Danish king *Valdemar IV Atterdag* (1340-1375), Denmark got in charge of The Sound *alias* "Øresund" (or "Öresund") and the Skåne herring industry; furthermore, Danish diplomacy challenged an alliance of Hansa with Norway and Sweden. A common military action was agreed by representatives of the Hanseatic cities in 1367 and following the defeat of Denmark a year later, the *Treaty of Stralsund* (1370) provided for the Hansa to benefit from:

- free passage through The Sound;
- control of fortresses dominating the herring fisheries;
- two-thirds of revenues of Skåne;
- and even the right to determine the succession to the Danish throne for 15 years to come

(NB: *Margaret I* – daughter of the Danish king *Valdemar IV Atterdag* and regent of Denmark from 1375; of Norway from 1380; and of Sweden from 1389 – succeeded in acquisition of the west coast of Scandia from the Hanseatic League in 1385, and endorsed formation of the so-called *Kalmar Union* dating to 1397 and uniting Denmark, Norway as well as Sweden until 1523, whereas the Danish-Norwegian union lasted until 1814; Norman, *Margaret I*., https://www.britannica.com).

The Sound as the strait between Zealand *alias* "Sjælland" (Denmark) and Skåne (Sweden) vertically links the Kattegat strait with the Baltic Sea, with a horizontal 5 km divide stretching between Helsingør (Denmark) and Helsingborg (Sweden). And it is indeed "Helsingør" *alias* "**Elsinore**" that will now be drawn attention to in the framework of Shakespeare's legacy in 2016 as the *leitmotif* of this paper. William Shakespeare's "Hamlet, Prince of Denmark" *alias* "Hamlet", situated in the Elsinore castle:

- stands not only for his most extensive play, but also for his major theatrical production as documented by S. Gillespie (*"Hamlet seems always to have been the most discussed work of literature in the world. […] It has been adapted as play, film, novel, story and cartoon, countless times throughout the world by writers major, minor, and somewhere in between. It has been classed as a tragedy, a 'problem play', 'revenge play', and seen as entirely sui generis."*) in the Alexander Text (2006);
- in terms of the timeline spreading from 1589 ("Henry VI, Part I") to 1614 ("The Two Noble Kinsmen") dates to the 1599-1601 mid-term years;

- among Shakespeare's tragedies written between 1593-1594 and 1607-1608 yet again dates to the (1599-1601) mid-term years (Dunton-Downerová, Riding 2006; Graham 2007).

Besides the "generic" *sui generis* portrayal of the European Union, and the comparable *sui generis* feature of Shakespeare's "Hamlet, Prince of Denmark" referred to above, the universally well-known Hamlet's contemplation *"**To be, or not to be – that is the question**; ..."* (Hamlet, *Hamlet,* Act Three, Scene I, by Shakespeare) as a metaphor vis-à-vis the European Union membership echoes the dilemma associated with the 23 June 2016 UK in/out EU referendum. Nevertheless, before the referendum follow-up itself is referred to, an insight into the, primarily, *integrationist* and, secondarily, *disintegrationist tendencies* will be pursued in the following passages.

The United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland vis-à-vis European (dis)integration

*"All the Hanseatic cities had to make a common front against their common enemies; every town had to prohibit the permanent residence of foreign traders; every town had to see to it that no partnerships were made between their own merchants and foreigners; and all had to boycott any person who robbed or broke his contract with a member. It was also of vital importance, in view of the fact that the league had no common treasury or navy, that there be the maximum of cooperation from all cities in contributing proper shares to the financial and naval levies imposed by the diet. All these were great demands to make of so loose an organization, but they were met in great part while the towns were convinced of the **mutuality of** their **interests and** while the **threat of "unhansing"** (involving the loss of all privileges and the arrest, boycott, and confiscation of merchants, trade and goods, respectively) remained a fearful sanction."*

Arthur Boyd Hibbert, *Hanseatic League*, https://www.britannica.com

Structure of the Hansa originating in the 13th century necessitated a revision by the second half of the 14th century; hence, delegates of the Hanseatic Towns and Cities attended the so-called "Tagfahrt" *alias* "convening day" to address current issues and to negotiate joint resolutions on the basis of unanimity (NB: In procedural terms, matters either beyond the scope of the letter of invitation to the Hansa Convention, or not mentioned therein, were in terms of *ad referendum* subject to discussion with the Councils and

Assemblies of the various home cities first.). Resolutions of the Hansa Conventions *alias* "settlements" became valid only upon promulgation *alias* reading out at the offices and municipal assemblies of individual towns and cities. Yet, *"[a]nything that ran counter to the interests of the respective towns and cities was simply left out. This meant that in fact there was very little chance of a "settlement" becoming legally valid in all Hanseatic towns and cities."* (*The History of the Hanse Day*, http://www.hanse.org).

The quote from Hibbert's entry in the *Encyclopaedia Britannica* above refers to regulations such as: "*every town had to see to it that no partnerships were made between their own merchants and foreigners*"; "*all had to boycott any person who ... broke his contract with a member*"; "*[i]t was also of vital importance, in view of the fact that the league had no common treasury or navy, that there be the maximum of cooperation from all cities in contributing proper shares to the financial and naval levies imposed by the diet*" – pointing out a certain degree of co-ordination, though concurrently claiming that *"[a]ll these were great demands to make of so loose an organization, but they were met in great part while the towns were convinced of the mutuality of their interests and while the threat of "unhansing" ... remained a fearful sanction"*.

For 55 years now Balassa's theory of economic integration (1961) cited in Box 2 below has been the most prominent categorisation of economic integration:

Box 2. Theory of economic integration by Balassa (1961)

"Economic integration [...] can take several forms that represent varying degrees of integration. These are a free-trade area, a customs union, a common market, an economic union, and complete economic integration. In a ***free-trade area****, tariffs (and quantitative restrictions) between the participating countries are abolished, but each country retains its own tariffs against non-members. Establishing a* ***customs union*** *involves, besides the suppression of discrimination in the field of commodity movements within the union, the equalization of tariffs in trade with non-member countries. A higher form of economic integration is attained in a* ***common market****, where not only trade restrictions but also restrictions on factor movements are abolished. An* ***economic union****, as distinct from a common market, combines the suppression of restrictions on commodity and factor policies. Finally,* ***total economic integration*** *presupposes the unification of monetary, fiscal, social, and countercyclical policies and requires the setting-up of a supranational authority whose decisions are binding for the member*

states. […] Political motives may prompt the first step in economic integration, but economic integration also reacts on the political sphere; similarly, if the initial motives are economic, the need for political unity can arise at a later stage."

Source: BALASSA 1961: 180-181, 183.

and has varied in illustrations (quoted in Čiderová 2015), including the cumulative one in Diagram 1:

Diagram 1. Theory of economic integration by Balassa (1961)

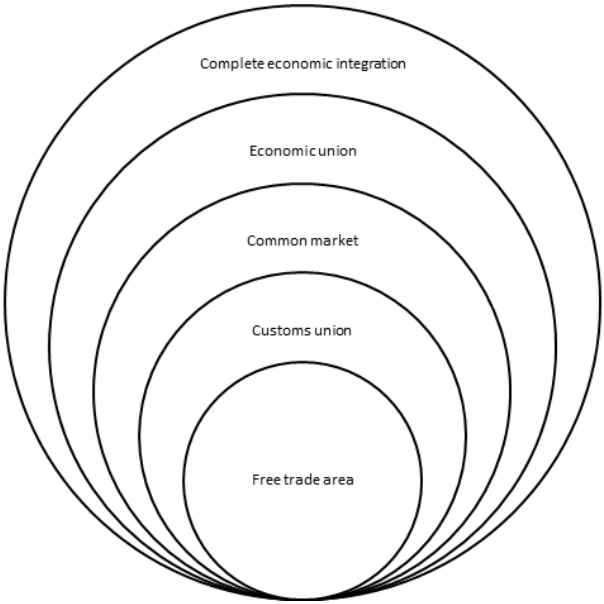

Source: Balassa (1961).

Being closely linked to the theory of economic integration above (Diagram 1), the practice of economic integration in the framework of the mainstream European integration project on the background of leading Treaties adopted between 1951 and 2007 (albeit for simplicity associated with multidisciplinary focus and scope of this paper not referring to the 2012 *Treaty on Stability, Coordination and Governance in the Economic and Monetary Union*) is summarised next in Figure 1.

Figure 1. Evolution of European institutions

European institutions	Years and treaties						
	1951 Paris Treaty	1957 Rome Treaties	1986 Single European Act	1992 Maastricht Treaty	1997 Amsterdam Treaty	2001 Treaty of Nice	2007 Lisbon Treaty
ECSC	✓	✓	✓	✓	✓		
EURATOM		✓	✓	✓	✓	✓	✓
EEC		✓	✓				
European Community				✓	✓	✓	
European Union (EC + JHA + CFSP)				✓	✓	✓	
European Union							✓

Source: Triulzi & Montalbano (2016) quoted in Triulzi (2016).

The European Union as a *sui generis* form of integration – enjoying international legal personality established by the Lisbon Treaty – pursues its activities on the grounds of its member states pooling their sovereignty. Correspondingly, a "state-centred diagram of power" (Allen 2008) is depicted in Diagram 2 below by Ghannad (2014) through the stages of formation, sustainability and development of statehood (in the light of the so-called "physical infrastructure" and the so-called "infrastructural power").

Diagram 2. Formation, sustainability, development and geopolitical dynamics of statehood

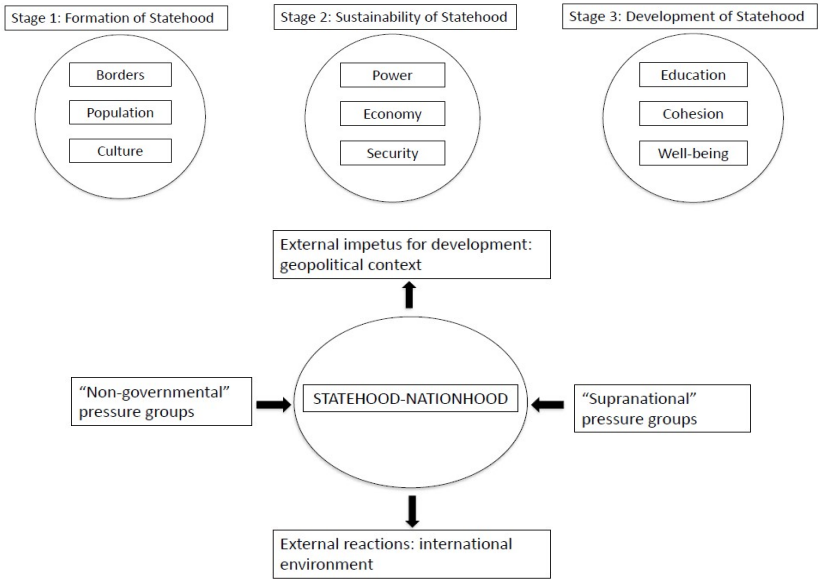

Source: Ghannad (2014) quoted in Čiderová, Kovačević (2015).

Being aware of the UK status of a constitutional monarchy, in a retrospective zoom-out perception the *fin de siècle* brought about developments in the framework of shaping the British Isles with an approximate periodicity of a turn of centuries (Morgan et al. 1999) under the reign of English rulers:

- the turn of the 14th and 15th centuries witnessed a shift from the *House of Plantagenet* represented by Richard II (1377-1399) to the *House of Lancaster* symbolised by Henry IV (1399-1413),
- and a shift from the *House of York* (Richard III, 1483-1485) to the *House of Tudor* (Henry VII, 1485-1509) at the turn of the 15th and 16th centuries, respectively;
- whilst the turn of the 16th and 17th centuries was marked by a shift from the *House of Tudor* championed by Elisabeth I (1558-1603) to the *House of Stewart/Stuart* embodied by James I (1603-1625), with the *House of Stewart/Stuart* witnessing the turn of the 17th and 18th centuries (William III (of Orange), 1689-1702; Anne, 1702-1714);

just like under the reign of sovereigns of Great Britain from the *House of Hanover*: George III (1760-1820) at the turn of the 18th and 19th centuries, and Victoria (1837-1901) at the turn of the 19th and 20th centuries, respectively.

Analogically to the earlier zoom-out perspective (Morgan et al. 1999), in a zoom-in perspective shown in Diagram 3 below (Morgan et al. 1999; Wormaldová (ed.) 2007; Moody, Martin, et al. 1996; Churchill 1996-1999; Judd 1999; Frank 2006-2007; Dunton-Downerová, Riding 2006), the *fin de siècle* is associated with:

- the *House of Lancaster* and the *House of York* rivalry (following the turn of the 14th and 15th centuries);
- the birth of the **Kingdom of England** (1536-1707) uniting England and Wales (following the turn of the 15th and 16th centuries);
- the birth of William Shakespeare's *Hamlet* drama (following the turn of the 16th and 17th centuries);
- the birth of the **Kingdom of Great Britain** (1707-1801) uniting England, Wales and Scotland (following the turn of the 17th and 18th centuries);
- the birth of the **United Kingdom of Great Britain and Ireland** (1801-1922) uniting England, Wales, Scotland and Ireland (following the turn of the 18th and 19th centuries);
- and, the birth of the **United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland** (since 1922) uniting England, Wales, Scotland and Northern Ireland (following the turn of the 19th and 20th centuries).

Diagram 3. Chronological formation of the contemporary United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland

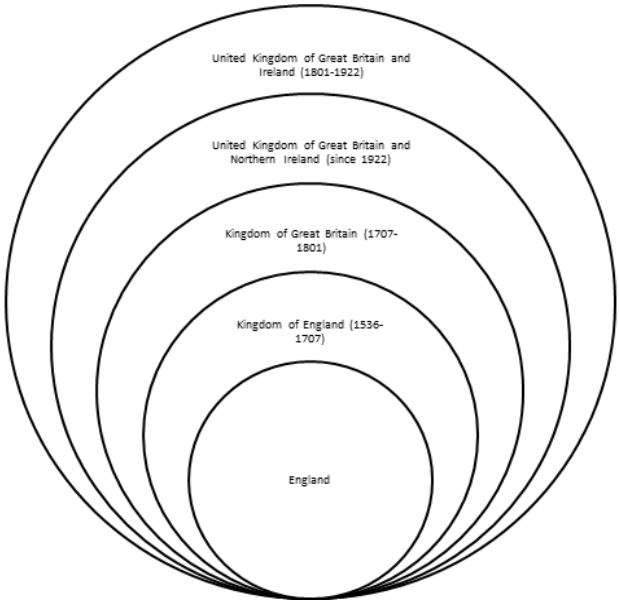

Source: Morgan et al. 1999; Wormaldová (ed.) 2007; Moody, Martin, et al. 1996; Churchill 1996-1999; Judd 1999; Frank 2006-2007; Dunton-Downerová, Riding 2006.

Allen (2008) points out that *"[f]or many nowadays, though, the recognition that fixed territories and bounded states no longer possess the last word on power and authority has altered their understanding of the political landscape. Even though it is hard to let go of the fact that power is something which is distributed intact to authoritative locations from an identifiable center, this view now happily coexists with the idea that power may be diffused, decentered, and networked"*. Since the so-called "multi-tier" or "multi-level" governance has been crowding out "top-down" or "centre-out" steering (cf. the prism of exercising **"power over"** others in terms of domination vs the prism of exercising the **"power to"** act in terms of empowerment), *"[i]n place of the conventional assumption that the state is the only actor of any real significance, the playing field is now shared with nongovernmental organizations, multinational enterprises, and other supranational, as well as inter-state, organizations. In this more complex political geography, power is largely about the re-organization of scale, insofar as it is*

redistributed to take account of overlapping sites of authority and multidimensional boundaries." (Čiderová, Kovačević 2015).

In this context it is not to be abstracted from the fact that the course of time witnessed developments in terminology and composition of:

- the British Empire;
- the British Commonwealth of Nations;
- the Commonwealth of Nations.

Judd (1999) highlights (not just) academic discourse on the so-called "First" British Empire and the so-called "Second" British Empire marked by independence-seeking movement in the so-called "New World" (NB: The year 1776 of the *Declaration of Independence* coincides on one side with the year of the Danish government assuming full monopoly of trade with Greenland, together with closing Greenland's coast to foreign access; and, on the other side, publication of Adam Smith's *The Wealth of Nations* in 1776 alike.). Sir Winston S. Churchill's political career (Ponting 1997) overlaps with the era of both sovereigns ruling partly in the 20th century: *Queen Victoria* in the 19th and the 20th centuries; and *Queen Elisabeth II* in the 20th and the 21st centuries, with their respective reigns exceeding a Diamond Jubilee.

Timing of the mandate of his successor Sir Anthony Eden in the position of the Prime Minister (1955-1957) was concurrent with negotiations on the Rome Treaties; still, rather than becoming one of the signatories of the Rome Treaties, the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland opted for the launch of the European Free Trade Association (in terms of a ***centrifugal integrationist course***), before switching back (in terms of a ***centripetal disintegrationist course***) to the shaping mainstream European integration *alias* the *sui generis* contemporary European Union.

The following Cabinets – both Conservative and Labour (*Past Prime Ministers*, https://www.gov.uk/government/history/past-prime-ministers) – engaged in the application process vis-à-vis the shaping mainstream European integration as follows:

- **1961 UK EEC application** in terms of a ***centripetal integrationist course*** (1957-1963 **Harold Macmillan**, Conservative Party) – vetoed;
- **1967 UK EEC application** in terms of a ***centripetal integrationist course*** (1964-1970 **Harold Wilson**, Labour Party) – vetoed;
- **1969 UK EEC application** in terms of a ***centripetal integrationist course*** (1964-1970 **Harold Wilson**, Labour Party) – **1973 accession** (1970-1974 **Sir Edward Heath**, Conservative Party).

Therefore, it may take by surprise that a referendum on continued membership was held in 1975 (NB: *"The UK would have had to rule out further payments to Brussels immediately and prepare for a rapid exit if the public had voted to leave the European Economic Community in 1975, James Callaghan, foreign secretary, told officials at the time."*, Mance 2016), preceded by a renegotiation of membership terms in 1974.

xxx

"[G]rave and mounting external pressures set up severe strains within the league and destroyed its unity of purpose. […] Cooperation between the members of the league became increasingly difficult. Membership dwindled; effective common action became rare; and other developments sped the process of disintegration."

Arthur Boyd Hibbert, *Hanseatic League*, https://www.britannica.com

"Despite […] obstacles in the internal organisational structure, ***the Hanseatic League was a major influence in shaping economic, trading and power policies in Northern Europe from the mid-13th century until the end of the 17th century, and in some areas it was the decisive influence****."*

The History of the Hanse Day, http://www.hanse.org/en/die-hanse-historic/the-story-of-hanse

The legacy of the mainstream European integration *alias* the *sui generis* contemporary European Union shaping in time has been the one of *integration rather than disintegration*; nonetheless, following the granting of home rule by Denmark to Greenland in 1979, the latter as the world's largest island with deeply indented coastline roughly equivalent to the Earth's circumference at the Equator (Rasmussen, *Greenland*, https://www.britannica.com) disengaged from the mainstream European integration by 1982, commented by Dinan (2010) as follows: *"The impending improvement in the EC's fortunes was by no means apparent at the time. The twenty-fifth anniversary of the Rome Treaty, observed in March 1982, was a dismal affair. Remarking on a report that the Council had canceled the official celebration, the president of the EP [European Parliament] compared the Community to "a feeble cardiac patient whose condition is so poor that he cannot even be disturbed by a birthday party." [quoted in Lagerfeld 1990]. Under the circumstances, Greenland's decision in February 1982 to be-*

come the first (and so far only) territory to leave the EC seemed entirely appropriate."

Conclusion

*"As with **Shakespeare**, **Churchill**'s words can be endlessly glossed and often appear contradictory. In his spirited biography The Churchill Factor: How One Man Made History, Boris Johnson devotes several pages to proving to his own satisfaction that Churchill was never really all that pro-European. Sadly for Mr Johnson, most of the extracts he quotes give the opposite impression. He has to resort to assertions that Churchill 'would have' wanted this, 'would have' wanted that. Of course, what Mr Johnson says Churchill 'would have' wanted – by an unstrange coincidence – appears to match the London mayor's views on European matters. But to be fair, Mr Johnson accurately writes that Churchill "is claimed by both sides. Europhiles and Eurosceptics: both factions believe in him"."*

D. MacShane, *Brexit – How Britain will leave Europe*. London & New York: I. B. Tauris, 2015.

Staněk & Ivanová (2016) maintain that the **European Union** sets goals for its member states while letting them to pursue their individual paths towards achieving them on the basis of own *status quo*. Their argument – reasoning that such strategy is likely to considerably ***take the edge off centrifugal tendencies within the Union's member states*** as well as to ***attenuate disintegrationist initiatives vis-à-vis the EU*** – may be, indeed, endorsed.

In contradiction to the dimension of the term "Grexit" (relating to the Euro Area or the Schengen Area vis-à-vis Greece), the term "Brexit" denotes the UK leaving the EU. In the case of the latter, now, what has been ascertained by the time this paper goes to press is that just like UK's EU accession was being negotiated by a series of consecutive governments, Cabinets of at least two Prime Ministers will be involved in negotiating UK's disengagement, on one hand. On the other hand, what remains open is the degree of UK's disengagement: either on the scale referred to in Diagram 1 above, or in terms of alternative scenarios considered (House of Commons, 2013). Additionally, Kovačević & Čiderová (2016) continue to advocate the parallel prospect of incorporating the UK in a (number of) macro-regional strategy initiative(s) such as projected *EU Strategy for the North Sea Region* (EUSNSR), bearing in mind the reflection by Vachudova (2005): *"Joining the EU has costs:* ***a considerable loss of sovereignty and, for wealthy***

members, usually net contributions to the EU budget. But only states that have an independent source of economic wealth *– and here the chief example is Norway with its discovery of vast oil reserves in the* ***North Sea*** *–* ***can afford to shrug off the costs of exclusion****".*

References

ALDRICH, J. et al. (2014): *Interdisciplinarity – Its Role in a Discipline-based Academy*. Oxford: Oxford University Press.

ALLEN, J. (2008): Power. In: AGNEW, J.; MITCHELL, K.; Ó TUATHAIL, G. (eds.): *A Companion to Political Geography*. Malden: Blackwell Publishing.

BALASSA, B. (1961): The Theory of Economic Integration. In: NELSEN, B. F.; STUBB, A. (eds.) (2003): *The European Union – Readings on the Theory and Practice of European Integration, 3rd ed. – comprehensively revised and updated.* Basingstoke: Palgrave Macmillan, pp. 179-184.

CHURCHILL, W. S. (1996): *Dějiny anglicky mluvících národů – Díl první: Zrození Británie.* Praha: Český spisovatel.

CHURCHILL, W. S. (1998): *Dějiny anglicky mluvících národů – Díl druhý: Nový Svět.* Praha: Český spisovatel & Argo.

CHURCHILL, W. S. (1999): *Dějiny anglicky mluvících národů – Díl třetí: Věk revoluce.* Praha: Český spisovatel & Polička: Argo.

CHURCHILL, W. S. (1999): *Dějiny anglicky mluvících národů – Díl čtvrtý: Velké demokracie.* Praha: Český spisovatel & Polička: Argo.

Consolidated version of the Treaty on European Union. *Official Journal of the European Union* C 115/13, 9 May 2008.

ČIDEROVÁ, D. (2015): Prológ k 2. časti (2015) II. vydania (2014-2015). In: ČIDEROVÁ, D.; KITTOVÁ, Z. (eds.): *Alternatívy vývoja európskej integrácie – Časť 2 (druhé, prepracované a doplnené vydanie)*. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM, pp. 17-22.

ČIDEROVÁ, D.; KOVAČEVIĆ, D. (2015): *Macroregional strategies of the European Union through the prism of multidisciplinary geo-heterogeneity*. In: SGEM 2015 International multidisciplinary scientific conference on social sciences and arts. Sofia: STEF92 Technology, pp. 199-206.

DINAN, D. (2010): *Ever Closer Union – An Introduction to European Integration*, 4th ed. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

DUNTON-DOWNEROVÁ, L.; RIDING, A. (2006): *Shakespeare a jeho svět.* Praha: Ikar.

Encyclopaedias: ENCYCLOPAEDIA BRITANNICA, https://www.britannica.com; ROYAL ENCYCLOPAEDIA, https://www.royal.uk [1.8.2016].

THE ELECTORAL COMMISSION (2016): *EU referendum results*, http://www.electoralcommission.org.uk/find-information-by-subject-/elections-and-referendums/upcoming-elections-and-referendums/eu-referendum/electorate-and-count-information [1.8.2016].

FIALA, P.; PITROVÁ, M. (2009): *Evropská unie (druhé, doplněné a aktualizované vydání).* Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.

FRANK, J. (2006): *Irsko.* Praha: Libri.

FRANK, J. (2007): *Skotsko.* Praha: Libri.

GHANNAD, H. (2014): *Manuel de géopolitique*. Levallois-Perret: Studyrama.

GILLESPIE, S. (2006): *Introduction to Hamlet*. In the ALEXANDER TEXT: *The Complete Works of William Shakespeare – The Alexander Text introduced by P. Ackroyd*. London: HarperCollins Publishers, pp. 1079-1080.

GRAHAM, R. (2007): *Shakespeare bleskově.* Praha: Albatros.

HIBBERT, A. B.: *Hanseatic League*, https://www.britannica.com [22.7.2016].

The History of the Hanse Day, http://www.hanse.org/en/die-hanse-historic/the-story-of-hanse [22.7.2016].

HOUSE OF COMMONS (2013): Leaving the EU. *Research Paper* 13/42, 1 July 2013.

JUDD, D. (1999): *Impérium – Britská imperiální zkušenost od roku 1765 do současnosti.* BB art.

KOVAČEVIĆ, D.; ČIDEROVÁ, D. (2016): *External Relations of the EU: Focus on the Atlantic Region*. In: SGEM 2016 International multidisciplinary scientific geoconference. Sofia: STEF92 Technology, pp. 879-886.

KOVAČEVIĆ, D.; ČIDEROVÁ, D. (2016): *External Relations of the EU: Focus on the North Sea Region*. In: SGEM 2016 International multidisciplinary scientific geoconference. Sofia: STEF92 Technology, pp. 887-894.

MACSHANE, D. (2015): *Brexit – How Britain will leave Europe*. London & New York: I. B. Tauris.

MANCE, H. (2016): Lessons from 1975 haunt Cameron's EU referendum plans. In: *Financial Times*, 8 April 2016, https://next.ft.com/content/-6a0eb4d8-fced-11e5-b3f6-11d5706b613b [1.8.2016].

MOODY, Th. W.; MARTIN, F. X., et al. (1996): *Dějiny Irska.* Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
MORGAN, K. O. et al. (1999): *Dějiny Británie.* Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
Past Prime Ministers, https://www.gov.uk/government/history/past-prime-ministers [1.8.2016].
PONTING, C. (1997): *Churchill.* BB art.
Prime Minister's Office, 10 Downing Street, The Rt Hon Theresa May MP: *PM and Slovakian Prime Minister Fico statements in Bratislava*, 28 July 2016, https://www.gov.uk/government/speeches/pm-statement-after-meeting-slovakian-prime-minister-fico-in-bratislava-28-july-2016 [1.8.2016].
The presidency of the Council of the EU, http://www.consilium.europa.eu/-en/council-eu/presidency-council-eu [27. 7. 2016].
RASMUSSEN, R. O.: *Greenland*, https://www.britannica.com [23.7.2016].
ROSAMOND, B. (2015): Methodology in European Union Studies. In: LYNGGAARD, K.; MANNERS, I.; LÖFGREN, K. (eds.): *Research Methods in European Union Studies*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, pp. 18-36.
The Sound, https://www.britannica.com [23. 7. 2016].
STANĚK, P., IVANOVÁ, P. (2016): *Štvrtá priemyselná revolúcia a piaty civilizačný zlom*. Bratislava: Vydavateľský dom ELITA.
TRIULZI, U. (2016): *Le politiche economiche dell'Unione Europea*. Firenze: Mondadori Università.
VACHUDOVA, M. A. (2005): *Europe Undivided – Democracy, Leverage, and Integration after Communism*. Oxford: Oxford University Press.
VEBER, V. (2004): *Dějiny sjednocené Evropy – od antických počátků do současnosti.* Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
WORMALDOVÁ, J. (ed.) (2007): *Dějiny Skotska.* Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

Contact:

Assoc. Prof. Dr. Denisa Čiderová
Department of International Trade
Faculty of Commerce
University of Economics in Bratislava
E-mail: denisa.ciderova@euba.sk

THE DISCOURSE OF MULTICULTURALISM AND INTEGRATION IN BRITAIN

Ildikó Némethová

Abstract

This papers aims to analyse the evolution of multiculturalism as a discourse and a set of policies in Britain since the late 1950s. It demonstrates the cleavage between supporters and opponents of multiculturalism in the discourses of the Labour Party and the Conservatives, and also examines the debates about the success and limitations of multicultural practices in Britain after the arrival of New Labour in power. The discourse on British multiculturalism has undoubtedly become significant since 2001, following the riots in the north of England, and has governed the political scene ever since, as part of an all-embracing discussion of what it means to be British and how to keep a collective identity in an increasingly disintegrated society. The paper discusses Labour's discourse during the years of 1997-2001, when multiculturalism was extensively applauded, and the forcible events of 2001, which reshaped Labour's discourse from multiculturalism to a glorification of British citizenship. Finally, it also focuses on the reconciliation of discourse between the Labour Party and the Conservatives about integration and citizenship, and signals a special challenge represented by the radicalised periphery in the Muslim community to modern multiculturalism.

Keywords: multiculturalism, integration, diversity, unity, citizenship, Britishness.

Introduction

From the 1970s to mid-1990s, there was a clear trend across Western democracies towards the increased recognition and adjustment of diversity through a display of multicultural policies. These policies were recognised both at the domestic level in some countries and by international organisations, and involved a renouncement of earlier ideas of unitary and homogenous nationhood. Since the mid-1990s, however, there has been an adverse retreat from multiculturalism, and a reassertion of ideas of nation building,

common values and identity, and unitary citizenship, even a call for the return of assimilation. This retreat has been driven by fears among the majority groups that the recognition and adjustment of diversity have intimidated their way of life. But the retreat has also envisaged a belief that multiculturalism has neglected to help minority groups to address the underlying sources of their social, economic, and political exclusion and may have unintentionally contributed to their social isolation.

The original concept of multiculturalism, characterised by a vivacious glorification of ethnocultural diversity, and the affirmation of the splendid display of customs, traditions, music, and cuisine, could not deal with the real problems facing ethnic communities in Britain, since the difficulties of unemployment, poor educational outcomes, residential segregation, poor English language skills, and political marginalisation cannot be resolved simply by glorifying cultural differences. Furthermore, such form of multiculturalism may activate people to share customs, but the anticipation that each group has its own emblematic customs ignores processes of cultural adaptation, as well as occurring cultural commonalities, thereby substantially intensifying perceptions of minorities as constantly others, and leading to the strengthening of prejudice and stereotyping, and more generally to the divergence of ethnic relations.

The increasing recognition of these shortcomings underlies the retreat from the original concept of multiculturalism and signals the search for new models of citizenship that emphasise political participation and economic opportunities over the symbolic politics of cultural recognition; human rights over respect for cultural traditions; the building of all-embracing national identities over the recognition of hereditary cultural identities; and cultural change and cultural mixing over the personification of static cultural differences. However, a new model of multiculturalism as citizenisation requires both the majority and minority groups to engage in new practices, to enter new relationships, and to accept new concepts and discourses, and to modify their own identities.

The Beginning of Modern Mass Immigration to Britain

Although there had been large-scale immigration to Britain during the 19th century, the population of Britain remained strongly white until 1948. The unskilled labour shortage that resulted in the years following the Second World War can be accredited both to Britain's need to transform its economy and the reallocation of British labour to skilled work. This shortage could only be built up by massive immigration. The Commonwealth coun-

tries provided an already available source of unskilled labour force. The arrival of the cruise ship Empire Windrush from Jamaica at Tilbury Docks on 22 June 1948, labelled the outset of modern day mass immigration to Britain. In the 1950s and early 1960s immigrants arrived from the West Indies, India, Africa and Hong Kong. The 1948 British Nationality Act gave citizens of Commonwealth countries special immigration status, allowing them to freely enter, work, and settle with their families. From 1948 up until 1962, Britain experienced massive waves of immigration from the new Commonwealth countries.

The large influx of coloured labourers into substantially white British cities finally began to lead to social tension. Discrimination soon turned into aggression. Violent riots broke out in 1958 between local whites and black immigrants in Notting Hill, London, and Nottingham. A letter from eleven Labour MPs to Clement Attlee clearly demonstrated the racist atmosphere of the time directly following the Second World War: "The country may become an open reception centre for immigrants not selected in respect to health, education, training, character, customs, and above all, whether assimilation is possible or not. The British people fortunately enjoy a profound unity without uniformity in their way of life, and are blessed by the absence of a colour racial problem. An influx of coloured people domiciled here is likely to impair the harmony, strength and cohesion of our public and social life and to cause discord and unhappiness among all concerned. In our opinion colonial governments are responsible for the welfare of their peoples and Britain is giving these governments great financial assistance to enable them to solve their population problems" (Hampshire 2005: 63).

The Evolution of Multicultural Discourses in Britain

Multiculturalism as a discourse and a set of policies started as a result of ethnic tension in the late 1950s and 1960s. Even though the Race Relations Acts of the 1960s and 1970s did not overthrow racial discrimination, they made an official proclamation about the values of the British society, and as such signalled a turning point in the development of a multicultural society in Britain. Roy Jenkins, Home Secretary in Wilson's Labour government, set out to pave the way for encompassing and efficient race relations legislation, and to move public opinion to promote measures to support equality and equal citizenship. He was the first senior politician to inaugurate the foundations of British multiculturalism when he defined integration "not as a flattening process of assimilation but as equal opportunity, accompanied by cultural diversity, in an atmosphere of mutual tolerance" (Jones 2001:

148). Roy Jenkins stood for a sophisticated, plural, and secular society in which there was appreciation for variegated faiths and beliefs, but his commitment to cultural diversity and mutual tolerance did not mean giving way to claims within ethnic or religious minorities to approve customs and practices which, for example, abused the rights of women and children, or other vulnerable groups.

By the beginning of the 1960s, with large numbers particularly of men from the West Indies and the Indian sub-continent coming to Britain to work, the government was becoming disturbed by the influence this non-white new Commonwealth immigration was having on the British society in terms both of the tension it placed upon public goods such as housing and its impact on community cohesion and race relations. The Conservative government of the day therefore initiated the Commonwealth Immigrants Act 1962 to restrict such immigration, partly by means of a system of work vouchers, thereby launching the first system of pre-entry controls based on labour market requirements. Although the 1962 Act was not the cause of a sizeable decrease in the number of immigrants as expected, its significance lies in the fact that for the first time Britain used legislative powers to curb immigration from the new Commonwealth countries, providing a precedential basis for future restrictive measures. It was also the first time that British law announced a division between, on the one hand, the rights of British subjects born in Britain and holding a passport issued in Britain, and, on the other hand, British subjects who held passports issued by other Commonwealth governments.

However, the 1962 Act failed to restrict the growing politicisation of immigration and race-related issues. Subsequently, the Commonwealth Immigrants Act 1968 was passed to check the number in particular of Asian Africans coming to Britain, driven from places like Uganda, Kenya and Tanzania, which, recently independent, were encouraging policies of Africanisation. The new Act stipulated that British subjects would be free from immigration control only if they, or at least one of their parents or grandparents, had been born, adopted, registered or naturalised in Britain. The Act therefore intentionally supported white Commonwealth citizens more likely to have British ancestry.

Two days before the introduction of the 1968 Race Relations Bill, Enoch Powell, the member of the Conservative's Shadow Cabinet, made a compelling speech accusing the Labour government's immigration policy. Addressing a Conservative association meeting in Birmingham, Enoch Powell said that Britain had to be mad to allow in 50,000 dependents of immigrants each year. He compared it to watching a nation eagerly engaged in heaping up its own funeral pyre. Powell turned the logic of the antidis-

crimination legislation on its head, arguing that the bill was yet another tool that the immigrant would use to frighten and govern the native population. The media's unrelenting coverage of the repulsive speech helped disperse his ideas to the public, who glorified Powell with thousands of letters of support. Powell (1968) applied emotions of horror, animosity, and humiliation throughout his Rivers of Blood speech. He wanted the British electorate to focus on keeping Britain white, and utilised emotional examples to take them along to his petrified mindset, announcing that they were in danger due to the immigration of Black Anglophones. He claimed that "while, to the immigrant, entry to this country was admission to privileges and opportunities eagerly sought, the impact upon the existing population was very different. For reasons which they could not comprehend, and in pursuance of a decision by default, on which they were never consulted, they found themselves made strangers in their own country."

The electorate identified with Powell's xenophobic campaign. In fact, it was when Powell and his ideas came to superiority in the late 1960s that the British voter had begun to draw clear lines between the Conservatives and Labour on matters of immigration. The Tories' unforeseen victory in the 1970 general election has often been attributed to Powell's anti-immigration campaign. The 1971 Immigration Act stabilised the anti-immigration agenda of the Conservatives. The legislation primarily broadened the notion of an ethnic preference, introduced in Labour's 1968 Act, by differentiating between patrials, individuals with a British-born parent or grandparent, and non-patrials, Commonwealth or other citizens lacking such a connection. Patrials could enter, settle, and work in Britain without restrictions, while non-patrials were subject to steadfast immigration controls.

The Conservatives argued that legislation was vital that would finally dispose countries of the lingering notion that Britain was haven for all those whose countries it once governed. The 1981 British Nationality Act fulfilled this goal and established three classes of British citizenship, only one of which, involving patrials, was awarding settlement rights. Moreover, the act relinquished a simple jus soli rule, as children born in Britain who did not have at least one parent born or legally settled in the country no longer automatically gained British citizenship. Immigrant groups denounced the act as the latest confirmation of institutionalised racism. The 1981 Act was not the only event to exacerbate racial tensions during Margaret Thatcher's first premiership. In 1981 tensions between the police and Britain's immigrant population burst into urban riots in Brixton and Liverpool. These riots were succeeded by the publication of the momentous Scarman report in 1981, which criticised the attitude of the police towards young Blacks and claimed the government should act more vigorously to address Black youth unem-

ployment and social drawbacks. The report highlighted the problems of racial disadvantage and inner-city recession and urged for a more consolidated approach to dealing with them. Although Scarman refused the allegation of institutionalised racism, he went on to say that if practices endorsed by public bodies as well as private individuals unintentionally discriminated against black people, this would be worthy of serious consideration and prompt remedy (Schnapper 2011).

In 1985 the Swann report, entitled Education for All, analysed racism and inequalities in Britain and argued that British schools should do more to admit the diversity of cultural experiences and to include them in their curriculum. While continuing to acknowledge the influence of both individual racism and a more omnipresent climate of racism, the Swann Report also shifted its emphasis away from outright antiracist strategies toward a form of inclusive multiculturalism. It saw multicultural education as enabling all ethnic groups to fully participate in forming a society, while also allowing ethnic minorities to maintain their distinct ethnic identities within a framework of commonly shared values. But this form of multiculturalism also had its limits. Despite acknowledging the longstanding presence of Anglican, Catholic, and Jewish schools, it viewed the prospect of Muslim schools as socially divisive. Moreover, it firmly distanced itself from religious instruction in schools.

The Swann Report was the first major government report to focus on issues influencing the educational achievements of ethnic minorities. The report urged for a new approach where a multicultural curriculum was offered to demonstrate the multiracial character of British society. The report was published in a time of paramount social unrest among ethnic minorities in Britain; and the riots of the early 1980s were stimulated largely by racial tensions. The term education for all rather than multicultural education was used to prevent focusing rigorously on race or culture, but rather to stress the priority of education for every child, regardless of ethnicity. Contrary to 1960s and 1970s education policies, where assimilation and integration were the solution for the educational problem, the Swann Report urged a new approach in the educational system to respond to the changing nature of British society, i.e. a so-called multiracial and culturally diverse society. It argued that education had to fight racism and combat inherent myths and stereotypes while multiracial understanding had to invade all aspects of education.

Not surprisingly, some Conservatives exhibited vivid criticism of this multicultural model and scepticism over its capacity to integrate ethnic minorities. In the spring of 1990 the Conservative Party ideologist Norman Tebbit created a blast of controversy in Britain when he criticised many

Asian immigrants to Britain for their disloyalty. It appeared to him that immigrants to Britain retained fundamental allegiance to the land of their origin. David Fraser (2005: 307) noted that Tebbit appealed to the so-called cricket test claiming that many Asians failed the basic standards of patriotic loyalty "by cheering for the country they had come from rather than the one they now lived in. It is an interesting test, he said. Are you still harking back where you came from, or where you are?"

Multiculturalism was one element of the reconstructed post-war British national identity from the 1960s onwards as a result of the fact that some degree of official recognition was given to ethnic minorities that had come from the new Commonwealth countries. It was a certain perpetuity of the imperial identity, and that is why, Britain came to be identified as a post-imperial, multicultural country. Yet this somewhat oversimplified vision was confronted when the Rushdie affair exploded in 1989. British Muslims became relentlessly involved in a campaign to prohibit The Satanic Verses, written by Salman Rushdie, which they considered as a repugnant and contemptuous assault on the Islamic faith. The campaign against The Satanic Verses took a striking turn when the Ayatollah Khomeini urged Muslims throughout the world to execute Rushdie, since he claimed the book was against Islam, the Prophet, and the Koran. The campaign against The Satanic Verses raised concerns about the influence of Islamic fundamentalism in Britain and efforts by Muslim groups to set up their own educational institutions. During the Rushdie affair the Conservative Home Office minister, John Patten spoke of the need for the Muslim community to integrate into British society. His letter in 1989 to leading British Muslims raised questions about the relationship between a universal loyalty to a religious tradition and community and a particular loyalty to a civic society and state. In On Being British, Patten stated that "Being British means exactly what it says. One cannot be British on one's own exclusive terms or on a selective basis. Nor is there room for dual loyalties where these loyalties openly contradict one another" (Weller 2009: 107).

A Muslim identity was emerging, as opposed to the ethnic Black or Asian identities which had occupied the political scene until then, with a unique agenda which clashed with a greatly secular mainstream political culture. It questioned the sovereignty of British law and the absolute authority of the state. Straightaway the prosperous integration of the Muslim minorities through the public recognition of their cultures was questioned. Another signal came in 1992, when the Muslim Parliament of Britain was established by Kalim Siddiqui on a radical platform, the basis of which being that Muslims living in Britain had to comply with the laws of the state only provided that they did not conflict with their dedication to Islam. The

Muslim Parliament of Britain was intended as a radically new type of political organisation for Muslim communities, by providing a minority political system for Muslims in Britain and a non-territorial Islamic state.

The Rushdie affair had rendered the Muslim community considerable political prestige. The General election of 1992 also represented the growing participation and prominence of black people in mainstream politics. The three major parties selected nineteen African-Caribbean and Asian candidates, of whom nine were Labour, seven Conservative, and three Liberal Democrat. However, the persistence of prejudice against black immigration among members of the British elite was still observable in 1993, when Winston Spencer-Churchill, a Conservative MP, called for the termination of the relentless flow of immigrants that was frightening to change forever Britain's way of life.

Changing Discourse on Integration and Britishness

In the pre-2001 period, the New Labour government made clear that its priorities were to promote the integration of ethnic minorities and therefore maintain a strong sense of national unity. The pre-eminence of the multiculturalist discourse of New Labour emerged in the report by Bikhu Parekh on The Future of Multi-Ethnic Britain in 2000. The Parekh Report grasped multiculturalism as the tradition of diversity and a view of Britain composed of a patchwork of communities and identities. The report discussed Britain not as a single homogenous entity, but as marked by many different and sometimes overlapping communities, "Britain needs to be, certainly One Nation, but understood as a community of citizens, not as a place of oppressive uniformity based on a single substantive culture. Cohesion in such a community derives from widespread commitment to certain core values, both between communities and within them: equality and fairness; dialogue and consultation; toleration, compromise and accommodation; and, by no means least, determination to confront and eliminate racism and xenophobia" (2000, p. 56). The report presented the case for a multiculturalist approach to British race relations, stressing the need for the majority to redefine Britishness in term which would be consistent with the experiences of the ethnic minorities in Britain, and would therefore allow Britain to be both a community of citizens and a community of communities. The Parekh report plainly emphasised that the white quality of Britishness was a crucial source of racial dissonance.

Not surprisingly, the Parekh report's definition of Britishness was severely attacked by the Conservative Party leader, William Hague, who ar-

gued that the Conservative party believed in personal freedoms, but at the same time acknowledged the seriousness of social cohesion. Furthermore, he highlighted that the Conservatives did not accept the deceitful separation that was made between fostering the lifestyle decisions of individuals and encouraging mainstream values. William Hague (2000) argued that "Our nation is a nation of immigrants. Celts, Picts, Saxons, Angles, Normans, Jews, Huguenots, Indians, Pakistanis, Afro-Caribbeans, Bengalis, Chinese and countless others. These are British people, all of them. It is what makes our country such an exciting and varied place to live. So we are proud of our ethnically diverse culture, but like British blacks and British Asians, we totally reject ludicrous government reports that say that the word British is racist, or that the so-called Rule Britannia mindset seen at the Last Night of the Proms is a major part of the problem of Britain. I say that the problem when it comes to tackling issues of race and ethnic diversity is not the Rule Britannia mindset but the Cool Britannia mindset that pigeonholes people with quotas and thinks that the idea of nation is dead."

The end of the 1990s and the first years of 2000 were dominated by Blair's New Labour multicultural policies. Blair's government focused on multiculturalism and the acceptance of diverse values, in a struggle to reorganise the nation, so as to include black and Asian people more centrally within the national identity. In April 2001, Robin Cook, the Labour foreign secretary, made a speech that symbolised the spirit of these new times. In his Chicken Tikka Masala speech, he outlined an inclusive version of Britishness bringing together a variety of pluralism. He portrayed the changing ethnic composition of Britain in the course of history, and asked the British to cherish multiculturalism as a positive power for the economy and society. Robin Cook stated that "It is not just our economy that has been enriched by the arrival of new communities. Our lifestyles and cultural horizons have also been broadened in the process. This point is perhaps more readily understood by young Britons, who are more open to new influences and more likely to have been educated in a multi-ethnic environment. But it reaches into every aspect of our national life. Chicken Tikka Masala is now a true British national dish, not only because it is the most popular, but because it is a perfect illustration of the way Britain absorbs and adopts external influences" (Nagle 2016: 45). However, the frivolity of his speech was easily critiqued within a few days, when an Indian restaurateur and founding editor of the Tandoori magazine, Iqbal Wahhab opposed the foreign secretary's vision of Britain as a chicken tikka masala society, and asked, "Should we be proud, or should we be appalled, that the chicken tikka masala has become the cultural symbol of our times? A bit of both, I suspect. But either way, the question arises of why exactly Foreign Secretary Robin Cook set-

tled on this particular made-up dish, concocted to soothe the sensitive British palate, when he was searching for the perfect metaphor to show how successful that other concoction, multiculturalism, had become? It makes it absolutely fascinating that the chicken tikka masala, and by extension the Indian restaurant in general, should be selected to provide a cultural capsule of Britain today. After all, the great British curry house is still modelled on a design that owners a couple of decades ago thought reflected what the British thought of India. Minarets for the exotic touch, pub-style velour seats for recognisable comfort. Who are we kidding? Genuine multiculturalism, this is not" (Nagle 2016: 45).

The year of 2001 was a turning point in British diversity policies. The sustained multicultural consensus was harshly shaken, and the race relations framework transformed into a community relations paradigm. It underlined the need for social cohesion in a society segregated along socio-economic, ethnic, and religious lines. If inquiries and reports had previously emphasised the state's responsibility to enforce anti-discrimination legislation and improve police service, the new line of thinking was complemented by a more assertive approach demanding greater commitment to British citizenship from minority ethnic groups. Riots in Oldham, Burnley, Leeds, Bradford, and other towns in Northern England broke out in 2001 as a result of increased tension between the established white community and growing ethnic minority communities. The Cantle commission was set up to help rebuild communities in the areas hit by the riots. The Cantle report expressed concerns that some communities were so segregated that they were living parallel lives. David Blunkett, Labour's Home Secretary after the 2001 general election, ushered in a return to integrationist policy-making and took the opportunity to introduce compulsory citizenship lessons in schools, an oath of allegiance for newcomers, and English language tests for immigrants. He also called for the definition of common core values, and claimed that the crucial point is to pursue integration with diversity. Citizenship means finding a common place for diverse cultures and beliefs, consistent with British core values.

Against a background of concern about the circumstances recorded in the Cantle report and a belief in multiculturalism's divisive character, and shocked by the events of 9/11, the British government sought to reorient policy in a series of consultations and strategy initiatives concerned with economic and social inclusion on the one hand, and cohesion and identity on the other. The Crick report in 2003 assumed that citizenship was concerned with rational decision-making in the public sphere, and highlighted that emotions were confined to the private, non-political sphere of personal and family relationships. Citizens were viewed as bound together by ration-

al, often hierarchical, social or economic contracts, rather than by a sense of interdependence (Cremin and Faulks 2005). The Crick report attempted to contribute to government policy in the areas of strengthening the importance of British citizenship, supporting community cohesion and glorifying diversity. The significance of the process of acquiring British citizenship was also enforced by David Blunkett, Labour Home Secretary, who noted that "to be British means to respect the laws, the elected parliamentary and democratic political structures, traditional values of mutual tolerance, respect for equal rights and mutual concern; to give allegiance to the state in return for its protection, and respect those over-arching specific institutions, values, beliefs, and traditions that bind us all, the different nations and cultures, together in peace and in a legal order" (Bradley 2007, p. 34).

The Strength in diversity consultation paper in 2004 drew attention to the way in which public services fought to embrace diversity, and argued that there was space within the concept of Britishness for people to express their religious and cultural beliefs. The paper explained that while recognising the implicitly multi-ethnic character of Britain more integration was needed, "we also want each community to feel proud of its heritage and traditions, in other words, we need a type of multiculturalism in which everyone supports the values and laws of the nation, whilst keeping hold of their cultural identity. To achieve this everyone must have a real sense of belonging and they must share common values" (Pitcher 2009: 45).

Not until David Goodhart published a long essay did anyone describe the strain between diversity and the welfare state, and the danger to national cohesion due to the bitterness among working-class whites that was caused by the arrival of many immigrants, "the laissez faire approach of the post-war period in which ethnic minority citizens were not encouraged to join the common culture (although many did) should be buried. Citizenship ceremonies, language lessons and the mentoring of new citizens should help to create a British version of the old US melting pot. This third way on identity can be distinguished from the coercive assimilationism of the nationalist right, which rejects any element of foreign culture, and from multiculturalism, which rejects a common culture" (Goodhart 2004, p. 135).

Conclusion: The Crisis of British Multiculturalism after 2005

On 7 July 2005, London experienced the first ever homegrown suicide bombing in Western Europe, committed by second-generation young Caribbean, Kashmiri, and Pakistani Muslim men from the North of England

who attacked public targets in London. The fact that most of the individuals engaged were born or brought up in Britain, a country that had given them or their parents a refuge from persecution, fear or poverty, and a guarantee of freedom of worship, led many analysts to conclude that multiculturalism had failed, or even worse, that it could be blamed for the bombings. The Conservative Shadow Home Secretary Davis David called on the Labour government to scrap its outdated policy of multiculturalism, and urged Muslims to demonstrate their integration by eradicating extremism. He claimed that "Britain has pursued a policy of multiculturalism allowing people of different cultures to settle without expecting them to integrate into society. Often the authorities have seemed more concerned with encouraging distinctive identities than with promoting common values of nationhood. Let us be clear. Non-Muslims have obligations to their fellow citizens, but Muslims in turn have obligations: not simply to condemn terror, as one Labour MP put it, but to confront it" (2005).

Especially after the 7/7 London bombing, the Labour government adopted increasingly critical views on its multicultural race relation policies. In a 2006 speech on Multiculturalism and Integration the Prime Minister Tony Blair talked of the duty to integrate, and redefined integration as common and unifying British values which took clear precedence over any cultural or religious practice. He emphasised that migrants should adhere to British values or refrain from coming to the country. The Muslim reactions to his speech were rather critical. Muhammad Abdul Bari, secretary-general of the Muslim Council of Britain argued that it was disappointing to see that the British prime minister saw the phenomenon of terrorism as a clash of values rather than examining whether some of Britain's misguided policies in the Middle East had contributed to gravely exacerbating the threat from extremist groups.

Tony Blair, in the final months of his premiership, articulated New Labour's stance that integration was not about culture and lifestyle, but about values. He argued that his government did not represent assimilation because it was tolerant of different cultural traditions. The emphasis on values was justified because the prime task for the government was integrating citizens not people. Blair argued that the core British values consisted of tolerance, solidarity, and equality. He claimed that citizens have the right to differ from each other, but have to express these differences in a manner that respects shared values and practices. He defined Britishness as the right to be different, and the duty to be integrated. The new Britishness discourse after 2005 clearly demarcated the line between tolerance and intolerance through stating who was un-British, and therefore intolerable; i.e. those who did not share common British values. Blair's duty to integrate could be

interpreted as an attack on privileging the ummah in Muslim communities. He claimed that loyalty to the ummah would come at the expense of being loyal to the political community of the nation. According to Parekh (2006) British citizens who prioritise their loyalty to the ummah over their loyalty to Britain can be described as Muslim Britons, i.e. individuals who want to be British in a Muslim way, rather than Muslims in a British way. In contrast, British Muslims privilege their British identity; they practice their religion according to British values and practices.

By the end of the Blair premiership, the public perception of the cohesion of the British society was quite bleak. There were divided communities leading separate lives, Muslim communities affected by extremism, and no common Britishness. The discourse of integration had shifted from an endorsement of multiculturalism as a government policy, which stressed the need for the state to support minorities and enable them to maintain their distinct cultures and identities, to the promotion of citizenship, where rights could not be granted without responsibilities and where the duty to integrate was shared between the majority and the minority, with an increasing focus on the Muslim minority after July 2005. Official governmental discourse had replaced diversity with unity. This led to a multifaceted government policy which addressed newcomers with the naturalisation ceremony but also young people of all origins through the mandatory citizenship education. This policy meant to foster bonds between individuals and communities and stress their common Britishness.

With the change of government in 2010, and the replacement of Gordon Brown's Labour government by the Conservative-Liberal Democrat coalition led by David Cameron and Nick Clegg, the concept of community cohesion was challenged and some modification were introduced. Not surprisingly, however, he pivotal assumption of shared values and citizenship were not challenged, and actually were strengthened. The trend towards enhancing neo-assimilationism became evident in the moves by Theresa May, the Conservative Home Secretary of the coalition, to harden the requirements for the acquisition of citizenship. Generally, the term integration was given an increased prominence. In 2012, the coalition published a document entitled Creating the Conditions for Integration, which pushed further the move away from multiculturalism that had been started by Labour. The overall objective was to enhance five factors contributing to integration: tackling extremism and intolerance; social mobility; participation; responsibility and common ground. Cameron's approach to local government and community partnerships in the first years of his government introduced the concept of the Big Society, which aimed to support civic involvement by all citizens in the provision of public services and community activities. The

innovation after 2010 was that the coalition promoted the role of the Church of England only, thus getting rid with the pluralism that was forceful in New Labour's attitude to religion.

Undoubtedly, no tolerant society based on liberal principles would ever venture to standardise subcultures and command conformity. Indeed, diversity could strengthen Britain from many perspectives. Nonetheless, this diversity only becomes valuable when there is dynamic social dialogue, when a subculture is actively involved in a cultural exchange with the mainstream and when there is reciprocity. The current model of multiculturalism has considerably failed to develop such dynamic social dialogue. Both the political system and the separated communities have not done enough to convert the differences into cohesion and social tenacity. Thus, in order to actualise the positive potentials of diversity, new measures should be taken to address the repercussions of multiculturalism in Britain.

References

BRADLEY, I. (2007): *Believing in Britain: The Spiritual Identity of Britishness.* I. B. Tauris: London.

DAVIS, D. (2005): *Why Cultural Tolerance Cuts Both Ways,* http://www.telegraph.co.uk/comment/personal-view/3618791/Why-cultural-tolerance-cuts-both-ways.html [26 July 2016].

FRASER, D. (2005): *Cricket and the Law: The Man in White is Always Right.* Routledge: London.

GOODHART, D. (2004): *Discomfort of Strangers,* http://www.theguardian.com/politics/2004/feb/24/race.eu [26 July 2016].

JONES, C. (2001): *Immigration and Social Policy in Britain*. Routledge: London.

HAMPSHIRE, J. (2005): *Citizenship and Belonging: Immigration and the Politics of Democratic Governance in Post-war Britain.* New York: Palgrave Macmillan.

MACPHERSON, W. (1999): *The Stephen Lawrence Inquiry,* https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/277111/4262.pdf [26 July 2016].

MARWICK, A. (1990): *British Society since 1945.* London: Penguin Books.

PAREKH, B. (2000): *The Future of Multi-Ethnic Britain.* The Runnymede Trust: London.

PITCHER, B. (2009): *The Politics of Multiculturalism: Race and Racism in Contemporary Britain.* Palgrave Macmillan: London.

POWELL, E. (1968): *Rivers of Blood*. http://www.telegraph.co.uk/-comment/3643823/Enoch-Powells-Rivers-of-Blood-speech.html [26 July 2016].
SCHNAPPER, P. (2011): *British Political Parties and National Identity.* Newcastle: Cambridge Scholars Publishing.
SWANN (1985): *The Swann Report: Education for All.* http://www.educationengland.org.uk/documents/swann/swann1985.html [26 July 2016].
WELLER, P. (2009): *A Mirror of Our Times. The Rushdie Affair and the Future of Multiculturalism.* Continuum: London.

Contact:

PhDr. Ildikó Némethová, PhD.
Department of Intercultural Communication
Faculty of Applied Languages
University of Economics in Bratislava
E-mail: ildiko.nemethova@euba.sk

POJEM IDEOLÓGIA PODĽA TEÓRIE POLITICKÝCH STRÁN

Miroslav Řádek

Abstract

The Concept of Ideology According to the Theory of Political Parties. *Meaning of concept of political ideology is in an environment of political science problematic element. The definition, epistemological questions as well as the development of the concept of political ideology inspire ongoing discussions in professional and lay public. This conference paper analyses the most important theories of political parties and their relationship to the concept of ideology.*

Kľúčové slová: ideológia, politické strany, teória politických strán, vývojové typy, konfliktné línie, frakcie
Keywords: ideology, political parties, the theory of political parties, development stages, cleavages, fraction

Úvod

Pojem ideológia je predmetom záujmu hneď viacerých spoločenských vied. Skúma ju psychológia, sociológia a prirodzene sa ňou zaoberá politológia a rovnako aj v prostredí lingvistiky nájdeme autorov, ktorí sa ideológiám venujú zo svojej perspektívy.

V rámci politológie sa jej osobitne venuje teória politických strán. Kay Lawson (cit. podľa Hloušek, Kopeček 2004) zadefinoval päť základných metód výskumu: historická (konkrétna krajina alebo región, podmienky vzniku, vývoj strán v kruhu); štrukturálna (organizačná štruktúra, členstvo, disciplína, voliči strán); behaviorálna (ľudský činiteľ – vedenie, aktivisti a voliči); funkčne systémová (strana a spoločnosť a iné časti spoločnosti, jej úloha v politickom systéme) a napokon ideologická (hodnoty, názory a ciele). Autorom v súčasnosti najkomplexnejšej učebnice je Andrew Heywood (2008), ktorý analyzoval všetky politické ideológie (vrátane totalitných). Hneď v úvodnej časti hovorí o pôvode tohto diskutovaného pojmu vo francúzskej revolúcii z konca 18. storočia a zmene jej významu v dvoch nasledujúcich storočiach. Heywood súčasne vysvetľuje rozdiel medzi filozofiou, ideológiou a politickou praxou a ich vzájomných vzťah. Podstatné je, že

predstaviteľmi politických ideológií nie sú len konkrétni myslitelia alebo intelektuáli, ale v politickom živote sú to najmä politické strany. Preto sa tento príspevok bude zaoberať vzťahom relevantných teórií politických strán a ich vzťahom k politickej ideológií.

Politická ideológia má totiž bezprostredný vplyv na formovanie politického jazyka (Dulebová 2015; Štefančík 2015), resp. politického diskurzu (Dulebová 2012). Z ideológií sa odvíjajú špecifické výrazy, ktoré sa v politike používajú, resp. ktoré sú charakteristické pre určitý typ politických strán. Predpokladá sa totiž, že slovník typický pre ideológiu sociálnej demokracie bude obsahovať iné výrazy, ako lexika ideológie kresťanskej demokracie. Rovnako jedna a tá istá skutočnosť môže byť pomenovaná v rámci rôznych ideológií odlišne. Čo liberál pomenuje ako ukončenie tehotenstva, kresťanský demokrat to nazve vraždou. Je teda evidentné, že v politickej komunikácii zohrávajú ideológie nepostrádateľnú úlohu, pretože charakteristika politického jazyka je, že sa nejedná o neutrálny prostriedok na vyjadrenie.

Význam ideológie v rámci vývojových typov politických strán

Historické a sociálne podmienky modernej politiky rodiaceho sa parlamentarizmu a jeho následný vývoj sú okrem teórie konfliktných línií základom teoretickej reflexie politických strán. Hlavné vývojové typy politických strán identifikovali celkom štyri základné úrovne strán – elitná strana, masová strana, univerzálna (catch-all) a kartelová. Obdobie od vzniku parlamentarizmu na európskom kontinente, ktorého začiatok plynie od zasadnutia Generálnych stavov v roku 1789 vo Francúzsku až do polovice 19. storočia je obdobím, kedy mali politické strany najskôr podobu elitných spoločenských klubov aristokracie a meštiactva. Michal Klíma (2003) ich charakter priblížil pripomenutím definície Maxa Webera: „*Pri analýze fenoménu formovania počiatočného typu strán – strán elitných – sa budeme zaoberať problematikou ich organizačnej štruktúry. Podľa M. Webera dominovali v parlamente – v počiatočnom období zakladania strán – aristokratické strany zastupujúce záujmy niekoľkých veľkých šľachtických rodín. Kontrolovali spolu s kráľom priebeh volieb vo väčšine výsadných miest, ktoré mali zastúpenie v parlamente (Spojené kráľovstvo do roku 1832)*“.

Keďže so šíriacou sa priemyselnou revolúciou a rastom obchodu získavala stále významnejšiu politickú pozíciu tzv. buržoázia, najmä vo veľkých mestách začali preto vznikať politické kluby vážených osobností, ktoré sa ako združenia intelektuálov začali ideologicky vymedzovať. Politická prax teda obsahovala ideologickú dimenziu už v rámci prvého vývojového stup-

ňa vývojových etáp politických strán – pri elitných stranách. Treba však dodať, že tieto politické formácie boli stále voľnými združeniami v ktorých ešte neexistovalo formálne členstvo. Vzhľadom na rastúcu agendu poslancov, ktorí potrebovali komunikovať s vlastnými volebnými obvodmi vznikli neskôr prvé profesionálne politické kancelárie – stranícke centrály.

Veľká francúzska revolúcia sa stala matkou všetkých súčasných politických ideológií. Ciele revolučného liberalizmu prirodzene odmietané konzervatívcami sa avšak postupne naplnili. V rovnakej chvíli kedy svoje ciele naplnil liberalizmus, začal v Európe súčasne pôsobiť nacionalizmus. Meštiactvo sa stalo politickým víťazom, avšak priemyselná revolúcia, ktorej produktom buržoázia bola, umožnila tiež vznik novej spoločenskej triedy, ktorá v prvej polovici 19. storočia dostala pomenovanie proletariát. V jeho mene bola európskymi intelektuálmi sformulovaná nová politická ideológia – socializmus. Všetky centristické ideológie tak vznikli ešte v prvej polovici 19. storočia.

Druhou vývojovou etapou politických strán boli masové strany (Kirchheimer 1965; Liďák, Koganová, Leška 1999). Laická verejnosť používa pojem masová strana v rôznych súvislostiach aj pre súčasné politické strany, ale v prípade teórie politických strán sa pojem masová strana spája s rozširujúcim sa všeobecným volebným právom a vznikom socialistických a kresťanských strán. Autorom delenia politických strán na elitné a masové je francúzsky politológ Maurice Duverger, ktorý si uvedomil priamu súvislosť medzi uplatňovaním všeobecného volebného práva a úpadku politického vplyvu privilegovaných spoločenských vrstiev. Klasifikačným prvkom určovania typu politických strán je u Duvergera (1959) spôsob vzniku politických strán. Politické strany vznikali buď interne (priamo v parlamente) alebo externe (mimo parlament). Masové politické strany sú typom politických strán, ktoré vznikli druhým spôsobom. „*Druhý spôsob vzniku politických strán je charakterizovaný mimoparlamentnou cestou. Sú to externe vzniknuté strany, ktoré nielenže vznikli mimo legislatívneho orgánu, ale naopak sa snažili presadiť svojich zástupcov do mocenských štruktúr. Ich založenie priamo súvisí s rozširovaním volebného práva, ale i s rastúcim vplyvom socialistických a kresťanských ideológií. Z toho vyplýva, že externé strany sa začali formovať neskôr – väčšinou v poslednej tretine 19. storočia*“ (Klíma 2003).

Duvergerovo tvrdenie vystihuje politické strany v Uhorsku. Aj počiatky prvých slovenských konfesionálnych a robotníckych strán spadajú do spomínaného obdobia. Hoci Slovenská ľudová strana (SĽS) vznikla v roku 1906, jej zakladateľ Andrej Hlinka predtým ako zástupca slovenského katolíckeho segmentu pôsobil v Katolíckej ľudovej strane. V rovnakom roku sa pokúsili o samostatnosť slovenskí sociálni demokrati, ale Emanuel Lehot-

ský neskôr pokračoval v angažovaní sa v celouhorskej sociálnej demokracii, ktorej členom bol už od konca 90. rokov 19. storočia. Masové politické strany boli teda zakladané na jasne vymedzenej ideologickej platforme, pričom tieto reprezentovali určitý socioekonomický segment.

Univerzálna strana je vývojový typ politických strán, ktorý podľa nemeckého politológa Otta Kirchheimera (1965) fungoval v straníckych systémoch západných demokracií po 2. svetovej vojne. Dva veľké svetové konflikty v priebehu polstoročia spôsobené extrémistickými politickými ideológiami a následná hospodárska konjunktúra mali vplyv na identitu a fungovanie politických strán: „*Znižovala sa predovšetkým intenzita triednych a náboženských rozporov. Pôvodné rigidne skupinové vzorce politického myslenia a chovania sa postupne prežili. Prístup k politike sa individualizoval. Stále viac občanov sa zbavovalo ideologických predsudkov a svojho tesného napojenia na tú ktorú masovú stranu. Politické strany museli reagovať na nový typ občana – voliča, ktorý sa stal na základe svojich politických a volebných preferencií relatívne flexibilný*“ (Klíma 2003). Na zmeny voličského správania reagovali politické strany najmä v 60. rokoch 20. storočia orientáciou na oslovenie čo najširšieho elektorátu; uvoľnením vzťahov s členskou základňou (radovými členmi); centralizáciou vedenia volebnej kampane a väčšou ponukou osobností namiesto volebného programu. Pôvodne rigorózne vymedzený ideologický základ masových strán sa pri univerzálnych stranách po 2. svetovej vojne rozptyľoval. Ideologická intenzita sa v rámci politických strán znížila.

Súčasná podoba politických strán ovplyvňujúca politickú súťaž má formu tzv. kartelu. Kartelové politické strany ako model fungovania politických strán zadefinovala dvojica politológov Peter Mair a Robert Katz (1995). Patrí im aj autorstvo sumarizácie vývojových typov politických strán. Strana kartelu mohla vzniknúť aj ako dôsledok financovania politických strán štátom, ktoré sa v západných demokraciách začalo uplatňovať v 60. rokoch minulého storočia. Zníženie intenzity ideologickej identity politických strán umožnilo novú kvalitu medzistraníckych vzťahov – tzv. zápas v rukavičkách. „*Proces vzďaľovania sa občianskej spoločnosti a prepojovanie so štátom, typický pre univerzálne strany, je charakteristický i pre štvrtý stranícky typ. ‚Strana kartelu´ (po roku 1970) odráža kvalitatívne pokročilý stupeň tohoto procesu. Väzby medzi stranou a partikulárnymi väzbami jednotlivých segmentov spoločnosti sa stále rozvoľňujú. Tomu zodpovedá aj pokles významu tesného napojenia medzi členstvom a vlastnou stranou, ako i medzi sympatizantmi a stranou. Organizované členstvo, formálna štruktúra strany a tesné napojenie na voličstvo sa javia pre samotnú stranu skôr ako príťaž. S tým však súvisí tá skutočnosť, že strana stráca svoje vnútorné zdroje pre chod straníckej organizácie a pre vedenie volebnej*

kampane. Náhradu – vonkajšie zdroje – nachádza u štátu v podobe štátnych dotácií a vstupu do verejnoprávnych oznamovacích prostriedkov (televízia, rádio)" (Klíma 2003). Podoba vzťahov s „externým prostredím" – teda mimostraníckym prostredím, financovanie strán ako aj formálna organizácia kartelových politických strán (vzťahy medzi vedením, základným členstvom a voličmi strany) predstavujú ústredné prvky problémov mnohých liberálnych demokracií. Spôsobujú nestabilitu politického systému, pretože korupčné škandály pri financovaní politických strán, ale tiež politická kultúra a ďalšie okolnosti spôsobujú elementárnu nedôveru voličov v politiku a vyvolávajú dopyt po nových alternatívnych politických stranách. V krajných prípadoch pôsobenie kartelových strán podnecuje úvahy o alternatívnych politických systémoch.

Ideologická klasifikácia v teoretickej koncepcii straníckych rodín

Autorom ďalšej významnej politologickej klasifikácie politických strán, ktorá je založená priamo na ideologickej reflexii je Klaus von Beyme (2000). Jej platnosť pre oblasť mimo Európy je síce obmedzená a isté výnimky sa nachádzajú dokonca v niektorých európskych straníckych systémoch, avšak jej význam v politickej teórii tým nie je znehodnotený. Beymeho historický prístup skúmania politických strán mu umožnil zadefinovať celkom deväť typov politických strán: liberálne a radikálne, konzervatívne, socialistické a sociálnodemokratické, kresťanskodemokratické, komunistické, roľnícke, regionálne a etnické, krajne pravicové a ekologické. Koncept ideologických rodín aj v súčasnosti odmieta zmenšovanie intenzity ideologickej identity politických strán: „*Beyme napr. spochybnil výsledky výskumov, ktoré hovorili o tom, že programová diferenciácia sa medzi stranami v Rakúsku a Nemecku zmenšuje a je menšia ako v USA. Nepotvrdili sa ani závery súvisiace s tézou o odideologizovávaní, že rozdiely v programovom vymedzení strán sa postupne stierajú a nehrajú už žiadnu úlohu. Ideologická dištancia sa síce v rade krajín znížila, ale zostala naďalej platnou a pozorovateľnou*" (Fiala, Strmiska 2009). Odmietnutie tézy o odideologizácii politiky je tiež logické aj v tom zmysle, že stieranie ideologických rozdielov medzi stranami, by mohlo napokon viesť k popretiu teórie ideologických straníckych rodín ako takej. To by však viedlo k redukcii politiky na záujmy a to tak, ako to predpokladá teória racionálnej voľby.

Práve teória racionálnej voľby sa snaží spochybniť vzťah politických strán k hodnotám: „*Alternatívna koncepcia spojená s teóriou racionálnej voľby zase hovorí, že politické ideológie sú len inštrumenty, ktoré strany prispôsobujú predstavám svojich voličov s cieľom získať viac hlasov vo*

voľbách. Nie sú to teda ideológie, ktoré formujú strany, ale naopak, politické strany s vlastným ideovými konceptmi narábajú často utilitárne, sú pre ne len prostriedkom na ceste k vládnym kreslám" (Rybář 2011). Obidva koncepty – ideologických rodín i racionálnej voľby – majú svoje teoretické slabiny a boli predmetom kritiky. Väčší problém s aplikovaním na prax má teória racionálnej voľby, pretože rozhodovanie jednotlivca príliš zjednodušuje. Jeho použitie v politológii má preto skôr doplnkový charakter a pri politických stranách sa uplatňuje málo.

Ideologická dimenzia Rokkan – Lipsetovej teórie

Súčasne s teóriou ideologických rodín je ďalšou významnou teóriou s historickou sociologickým prístupom teória konfliktných línií. Z hľadiska vzťahu politických strán a ideológie ide o teóriu, ktorá identifikovala kľúčové ideologické konflikty, ktoré sa najmä v ostatných dvoch storočiach podpísali na podobe politických strán (Štefančík 2014).

Náznaky k sformulovaniu tejto teórie politických strán existovali skôr, ale v politológii sa teóriu konfliktných línií podarilo sformulovať Steinovi Rokkanovi a Martinovi Seymour Lipsetovi až v roku 1967. V ich podaní politické strany predstavujú zoskupenia vznikajúce zo širších historicko-sociálnych súvislostí. Podľa oboch autorov priemyselná a národná revolúcia rozdelili európsku spoločnosť podľa štyroch štiepení: centrum – periféria, cirkev – štát, mesto – vidiek, vlastníci – zamestnanci. Každé štiepenie historicky prinieslo konkrétny typ politických strán. Štiepenie centrum – periféria vzniknuté v procese budovania moderného národa, ktorý bol v Európe komplikovaný a zanechal na politickej geografii Európy svoje následky, podnietil vznik regionálnych strán. V podmienkach strednej Európy to svojou podstatou boli národne orientované politické strany. Konflikt cirkev – štát ktorého základom je spor o miesto viery a pôsobenie cirkvi vo verejnom živote (vrátane politiky), spôsobil vznik kresťanskodemokratických strán na obranu záujmov veriacich a cirkvi.

Ďalšie dve štiepenia majú ekonomický základ. V prvom prípade sa tu vidiek chápe ako producent poľnohospodárskych komodít nachádzajúci veľkú časť odbytu v mestách. Jeho záujmom je draho predávať svoju produkciu obyvateľom miest, ktorých záujmom je lacný nákup. Z tohto dôvodu vznikli na obranu záujmov poľnohospodárov roľnícke strany. Tieto však dnes vzhľadom na systém poľnohospodárskych dotácií existujú len okrajovo. Posledný konflikt vlastníci – zamestnanci reprezentuje odlišné ekonomické záujmy zamestnávateľov a pracujúcich. Prirodzeným záujmom zamestnávateľov je lacno kupovať prácu od zamestnancov, ktorí ju chcú pre-

dávať čo najdrahšie. Opačné záujmy umožnili vznik socialistických a sociálnodemokratických strán. Komplexný pohľad na teóriu konfliktných štiepení je treba doplniť o hypotézy o zamrznutí a rozmrznutí straníckych systémov: „*Rokkanova a Lipsetova práca z roku 1967 vyústila v známu hypotézu o zamrznutí straníckych systémov (freezing hypothesis). Podľa nej západoeurópske systémy ‚vydržali' až do konca 60. rokov 20. storočia v takej podobe, v akej sa konštituovali o pol storočia skôr na začiatku 20. rokov. (...) ‚Rozmrznutie' (unfreezing) straníckych systémov sprevádzal úpadok identifikácie voličov s etablovanými stranami a v súvislosti s tým erózia väzby voličov na tradičné strany a rast voličskej fluktuácie (volatility). Dôležitý bol ďalej pokles počtu členov tradičných strán a ešte viac expanzia nových straníckych alternatív*" (Hloušek, Kopeček 2004).

Ideológia, frakcie a politické strany v etymologicko-historickom vývoji Giovanni Sartoriho

Strany a stranícke systémy Giovanni Sartoriho predstavuje jedno z najpozoruhodnejších diel v oblasti problematiky politických strán. Jednou z unikátnych častí je jeho prezentácia vývoja pojmu politická strana ako ho vnímali klasickí filozofi Viscount Bolingbroke (1678 – 1751), David Hume (1711 – 1776), François-Marie Arouet Voltaire (1694 – 1778), Edmund Burke (1729 – 1797), Niccolo Machiavelli (1469 – 1527) a Charles Montesquieu (1689 – 1755). Sartoriho deskripcia vývoja etymológie pojmu politická strana predovšetkým v 17. a 18. storočí okrem iného poukazuje na spojitosť politickej ideológie a pojmu politická strana ako je približne vnímaný v súčasnosti.

Podľa Sartoriho anglický filozof Bolingbroke patril medzi prvých myslieľov, ktorý vo svojej dobe vlastnými úvahami začal prekračovať dobové chápanie pojmu frakcia a politická strana. Hoci obidva pojmy odsudzoval, jeho chápanie predsa prinieslo nenápadnú kvalitatívnu zmenu, keď rozdelil politické strany na dva základné druhy. Tzv. národné strany zo 17. storočia sú ešte tými, ktoré rozlišujú medzi tzv. národnými záujmami a osobnými záujmami. Chápal tak strany z obdobia Slávnej revolúcie z roku 1688, pretože sa mali stať hlasom celej krajiny. V konečnom dôsledku teda mali tieto strany ako časti spoločnosti záujem na blahu celej vlasti. Pojem frakcie sa vzťahoval na tzv. stranu dvora na čele ktorej mal stáť panovník nerešpektujúci ústavu. Keďže však pojem strana a frakcia stále nebol jasne etymologicky rozlíšený, Bolingbroke v konečnom dôsledku odsudzoval politické frakcie aj strany ako také. Podobný postoj zastával v diele Eseje o stranách škótsky filozof David Hume. Politické frakcie spájal s negatívnymi emó-

ciami a politickými činmi, avšak politické strany ako jeden z prvých myslite ľov hodnotil priaznivejšie: „*Len v prípade frakcií je rovnako prudký, pretože ‚frakcie podrývajú vládu, robia zákony neúčinnými a plodia najzúrivejšiu nenávisť medzi ľuďmi jedného národa'. Ku stranám je Hume zhovievavejší. V skutočnosti však robí o jeden dôležitý krok viac ako Bolingbroke, pretože pripúšťa, že odstrániť všetky stranícke rozdiely by nemuselo byť vykonateľné a snáď ani žiaduce počas slobodnej vlády*“ (Sartori 2005). Hume, ale svoje hodnotenie vyslovoval pri pomyslení na už Bolingrokom spomínané strany Slávnej revolúcie 1688, pričom nové politické strany whigov a toryov mu boli cudzie, nakoľko kriticky hodnotil ich zámery a princípy. Hume tieto politické strany hodnotil ako frakcie, pretože mali byť založené na osobných záujmoch. V ďalšom diele O stranách vo Veľkej Británii vymedzil náboženské politické strany, ktoré odsudzoval za ich fanatizmus a ostatné politické strany akceptoval ako nevyhnutnosť slobodnej vlády.

Myšlienkový smer naznačený Bolingbrokom a Humom dotvoril írsky filozof Edmund Burke. Najskôr špecifikoval rozdiel medzi frakciami a stranami. Následne dal stranám namiesto abstraktného konkrétny význam a napokon vyslovil dovtedy bezprecedentnú úvahu, že politické strany majú vykonávať vládu: „*Burke naopak umiestnil ‚stranu' dovnútra sféry vlády, keď ju preformuloval ako časť, ktorá už nepatrí medzi poddaných a suveréna, ale medzi suverénov. V jeho dobe existoval konsenzus ohľadom ústavy, avšak ďaleko menší konsenzus a bolo tiež ďaleko menej jasné ako a prostredníctvom koho má byť ústavná vláda vykonávaná. Burke navrhoval, že by to mohla byť doména strán – ak sa stranami stanú. Burke vlastne formuloval ‚stranu', skôr ako začala existovať, a skutočne poskytol ideu, ktorá pomohla postupom času stranám prerásť frakcie*“ (Sartori 2005). Intelektuálne prostredie Veľkej Británie tak na platforme filozofického liberalizmu pomohlo postupne legitimizovať politické strany ako súčasť slobodnej a ústavnej vlády. Ide pritom o unikátny krok, ktorý sa v ďalších krajinách, kde prebehla liberálna politická revolúcia (USA a Francúzsko) neopakoval a politické strany tu zostali v kategórii odmietaných a nebezpečných politických pojmov.

Záver

Každá z vyššie uvedených teórií politických strán reagovala na pojem ideológia a z nej vyplývajúcim osobitným politickým jazykom špecifickým spôsobom. Vývojové typy politických strán hodnotíme z tohto pohľadu nielen ako sociálno-politické fenomény patriace do istej historickej etapy. Jednot-

livé vývojové typy politických strán predstavujú tiež kvalitatívne odlišný vzťah k politickej ideológii. Pokiaľ elitné strany boli voči politickej ideológii indiferentné, lebo predstavovali parlamentné kliky na kontrolu záujmov šľachty, potom masové politické strany stáli na prísne vymedzenom ideologickom základe. Ich nasledovníčky – catch all party – po 2. svetovej vojne si síce svoju ideologickú identitu udržali, ale v politickom živote došlo k jej uvoľneniu, ktoré sa prejavilo zmenou voličskej základne politických strán. Istý ústup od ideológie pokračoval aj po nástupe postmaterializmu v 60. rokoch 20. storočia, kedy sa politické strany neostýchajú oslovovať voličov prakticky všetkých spoločenských skupín. Význam politickej ideológie sa v politickej súťaži nezmenil ani počas posledného vývojového typu politických strán kartelu. Ideológia, ktorej význam bol najintenzívnejší v masových politických stranách, je však stále súčasťou politického života v nasledujúcich obdobiach ako aj v súčasnosti.

Teória konfliktných teórií, ktoré definuje politické strany ako výsledok európskeho sociálno-historického vývoja síce priamo na politickú ideológiu neodkazuje, ale politické strany, vzídené zo štiepení medzi centrom-periférioru, cirkvou-štátom, mestom-vidiekom a zamestnávateľmi-zamestnancami mali svoje jasne formulovaný ideologický obsah. Každá zo strán týchto spoločenských konfliktov svoje záujmy okrem iného obhajovala aj prostredníctvom abstraktných hodnôt.

Okrem tejto perspektívy je však dôležité upozorniť, že každá z uvedených ideológií vyjadrovala záujmy určitého socioekonomického segmentu. Myšlienky jednotlivých ideológií boli vyjadrené konkrétnymi slovnými výrazmi. A práve v tomto sa stretáva predmet záujmu politológie a lingvistiky.

Literatúra

BEYME, K. von (2000): *Parteien im Wandel: von den Volksparteien zu den professionalisierten Wählerparteien*. Wiesbaden: Westdeutscher Verlag.

DULEBOVÁ, I. (2012): Politický diskurz ako objekt lingvistického výskumu. In: *Jazyk a kultúra*, roč. 3, č. 9.

DULEBOVÁ, I. (2015): *Kulturologické aspekty lingvodidaktiky cudzích jazykov*. Bratislava: Stimul.

DUVERGER, M. (1959): *Die politischen Parteien*, (ed. Landshut, S.). Tübingen: J. C. B. Mohr.

FIALA, P., STRMISKA, M. (2009): *Teorie politických stran.* Brno: Společnost pro dobrou literaturu – Barrister a Principal.

HEYWOOD, A. (2008): *Politické ideologie.* Plzeň: Vydavatelství Aleš Čeněk, s. r. o.
HLOUŠEK, V., KOPEČEK, L. (2004): *Konfliktní demokracie.* Brno: Mezinárodní politologický ústav.
KATZ, R. S.; MAIR, P. (1995): Changing Models of Party Organisation and Party Democracy. The Emergence of the Cartel Party. In: *Party Politics*, Zv. 1, č. 1, s. 5-28.
KIRCHHEIMER, O. (1965): Der Wandel des westeuropäischen Parteiensystems. In: *Politische Vierteljahresschrift*, roč. 6., č. 1, s. 20-41.
KLÍMA, M. (2003): *Volby a politické strany v moderních demokraciích.* Praha: Radix.
LIĎÁK, J., KOGANOVÁ, V., LEŠKA, D. (1999): *Politické strany a hnutia na Slovensku po roku 1989*. Bratislava: EKONÓM.
LIPSET, S. M.; ROKKAN, S. (1967): Party Systems and Voter Alignments: An Introduction. In: LIPSET, S. M.; ROKKAN, S. (eds.): *Party Systems and Voter Alignments. Cross-National Perspectives*. New York: The Free Press, s. 1-64.
RYBÁŘ, M. (2011): *Politické strany a stranícke systémy.* Bratislava: Univerzita Komenského.
SARTORI. G. (2005): *Strany a stranické systémy.* Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
ŠTEFANČÍK, R. (2014): Politický jazyk v koncepte konfliktných línií In: BREVENÍKOVÁ, D.; KVAPIL, R. (eds.): *Cudzie jazyky v premenách času IV* ; Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM, s. 252-257.
ŠTEFANČÍK, R. (2015): *Politische Sprache im Konzept der sozioökomischen Konfliktlinien. Eine politikwissenschaftliche Perspektive.* In: ŠTEFANČÍK et al. Aktuelle Tendenzen in der Sprachwissenschaft. Eisenstadt: E. Weber Verlag, s. 136-156.

Kontakt:

PhDr. Miroslav Řádek, PhD.
Katedra politológie
Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne
E-mail: miroslav.radek@tnuni.sk

PRÁVNE VEDOMIE – JAZYKOVÁ VÝCHOVA – ŠKOLA

Szabolcs Simon

Abstract

Legal Consciousness – Mother-Language Education – School Education. *The study is based on terms such as legal consciousness, mother-language education, and school education in relation to the Hungarian minority in Slovakia. The relationship between language education and legal consciousness is examined in details. Examples from school textbooks demonstrate how ideology appears in textbooks. The study argues that language ideology, which corresponds with educational targets, must be represented particularly in education. Adequate ideology must be manifested as a result of conscious planning in mother language education, too.).*

Kľúčové slová: právne vedomie, vyučovanie materinského jazyka, maďarská národnostná menšina na Slovensku, vzdelávanie, ideológia

Keywords: legal consciousness, mother-language education, Hungarian minority in Slovakia, education, ideology

Úvod

Táto štúdia sa venuje otázkam právneho vedomia, výchovy v materinskom jazyku a školstva v spojitosti s maďarskou menšinou na Slovensku. Skúma súvislosti medzi výchovou v materinskom jazyku a právnym vedomím. Na základe príkladov z učebníc poukáže na prítomnosť ideológie vo vyučovacom procese. Stať dôvodí za to, že vo vzdelávaní treba klásť veľký dôraz na jazykovú ideológiu adekvátnu vzdelávacím cieľom.

Jazykové práva, právne vedomie Maďarov na Slovensku

Ottó Vörös (2009) sformuloval vznik jazykového práva takto „… štátotvorní jedinci v demokratickom štáte s podmienkami, ktoré vznikli tradične alebo boli vytvorené vedomou tvorbou zákonov a formulovaním ústavného zákona, uzatvárajú zmluvu o utváraní svojho života, na čo zabezpečujú ma-

teriálne podmienky daňami. Na výmenu však očakávajú, že štát vytvorí podmienky na ich osobné (v spoločenstve prežívané) šťastie. Najdôležitejšou podmienkou je otázka jazyka, keďže ten je nástrojom spoločenskej organizácie (práca, kultúrny život, rodina), ktorá spravuje štát, ale je aj nástrojom na získanie poznatkov, ktoré jedinec potrebuje pre šťastný život. Teda ako som už viackrát podčiarkol, štát zo svojej podstaty nemá jazyk, má ho len občan."[1]

Z vyššie uvedeného vyplýva, že jedinec si za svoje dane od štátu objednáva aj uplatňovanie svojho jazykového práva (É. Kiss 2004). Toto právo má však jednu osobitosť: dá sa síce definovať aj ako individuálne, teda osobné právo (tak ho využívajú napr. migranti), no nedá sa uplatňovať bez jazykovej komunity. Teda v štátoch, kde sú jazykové práva zákonodarstvom definované len ako individuálne práva, nechápu podstatu jazyka, jazykovosti. Zároveň však v našom vednom odbore, jazykovede, už storočie v duchu diela švajčiarskeho jazykovedca Saussura hovoríme, že jazyk je dielom ľudskej komunity. Všetky jazyky teda nielen pramenia v ľudskej komunite, ale sú aj základom každodenného života.

Hoci logika vyššie spomínanej argumentácie je nesporná, v bežnom živote sme často konfrontovaní s faktom, že Maďari na Slovensku, dokonca ani maďarská inteligencia na Slovensku, nie je v otázke používania vlastného materinského jazyka dostatočne sebavedomá.

Vo výskume v roku 1997 sme zistili (Simon 2002), že respondenti z radov maďarskej inteligencie na Slovensku (spisovatelia, redaktori, pedagógovia, vysokoškolskí poslucháči) mali indiferentný postoj k vtedy ešte novému zákonu o štátnom jazyku. Väčšina ho nečítala a nemala presnejšie informácie ani o jeho obsahu. Výskum sme zopakovali v roku 2012 s cieľom zistiť, či sa atitúda maďarskej inteligencie v tomto ohľade zmenila. Chceli sme poznať odpoveď na otázku, či pod vplyvom diania v uplynulom období hodnotí svoju situáciu inak, či sa v tomto ohľade stali sebavedomejšími občanmi, než boli predtým (Simon 2013). Predpokladali sme, že vďaka demokratizácii spoločenského života, resp. prístupnejším informáciám sa inteligencia zaujíma o jazykové zákony živšie, resp. vo väčšom pomere než v minulosti pozná novelu zákona o štátnom jazyku. Naše očakávania sa však nenaplnili.

V nasledujúcej tabuľke sumarizujeme výsledky výskumov z rokov 1997 a 2012.

[1] Maďarský príručný výkladový slovník vymedzuje slovo právo takto: „podst. m. 1. Súhrn, systém štátom určených povinných pravidiel správania, ktoré vyjadrujú vôľu panujúcej triedy." (*Magyar értelmező kéziszótár*, Akadémiai Kiadó 1972: 626).

Tabuľka č. 1: Znalosť zákona o štátnom jazyku v kruhu maďarskej inteligencie na Slovensku v rokoch 1997 a 2012

Znalosť zákona o štátnom jazyku	**1997**	**2012**
jazykový zákon čítali	32,1 % (17)	24,2 % (54)
jazykový zákon nečítali v nijakom jazyku, len o ňom počuli	64,2 % (34)	73,1 % (163)
prečítali si ho raz	18,9 % (10)	17,5 % (139)
prečítali si ho viackrát	9,4 % (5)	4,5 % (10)
dôkladne ho preštudovali	3,8 % (2)	2,2 % (5)

Zdroj: vlastný výskum

Jazykové práva Maďarov na Slovensku v zrkadle stredoškolskej učebnice maďarčiny

V menšinovej situácii je veľmi dôležité, aby si žiaci uvedomili, v akých komunikačných situáciách môžu používať svoj materinský jazyk. Je pre nich prirodzené, že v príbuzenskom kruhu a medzi priateľmi, prípadne – pokiaľ žijú v obci s dominantným maďarským obyvateľstvom – v obchode či na pošte hovoria po maďarsky, no mnohí sú si neistí, keď musia čosi vybaviť na úrade: nevedia totiž, či môžu, alebo nemôžu hovoriť materinským jazykom, pričom nie sú pripravení ani na to, ak majú do činenia s úradníkom, ktorý nehovorí po maďarsky. Cieľom kapitoly o jazykových právach v učebnici maďarčiny pre prvý ročník gymnázií je to, aby žiaci poznali odporúčania základných medzinárodných dokumentov o jazykových právach, resp. aby poznali možnosti, ktoré ponúkajú slovenské právne normy. Autori informujú o používaní jazyka osôb patriacich k menšine, napríklad, takto:

„Osoby patriace k národnostnej menšine môžu používať svoje mená a priezviská v súlade s pravidlami svojho materinského jazyka. Ak v občianskom preukaze nemáš meno uvedené v maďarskom tvare (Nagy Zsuzsanna), ale napríklad ako Zuzana Nagyová, tvoji rodičia môžu požiadať o nový výpis z matriky a následne o vystavenie nových osobných dokladov. Ak si dospelý, teda si završil osemnásť rokov, môžeš tak urobiť aj sám“ (Misad, Simon, Szabómihály 2009: 34; Misad 2015: 78).

Podobné texty/učivo o jazykových právach sa do vyjdenia spomínanej učebnice v domácich maďarských učebniciach nevyskytovali, podobne ako

sa v učebniciach nereflektovala ani domáca maďarská jazyková realita (porov. Misad, 2015; Simon, 1996; Simon – Misad, 2009; Szabómihály, 2010; Lanstyák – Szabómihály, 2011). Pre zdravé jazykové vedomie žiakov sú však texty vysvetľujúce jazykové práva nevyhnutné, dokonca by v niektorých prípadoch mohli učebnice maďarčiny uvádzať aj analýzy porušenia jazykových práv (viď v kapitole *Ideológia v učebniciach*).

Jazyková výchova, škola

V zóne stretu regionálnych jazykov by bolo odôvodnené posilniť – hoci aj zákonmi a medzinárodnými zmluvami – vzdelávanie v materinskom jazyku a výučbu materčiny. Týmto krokom sa dá zabrániť vzniku dvojnásobnej „poljazyčnosti“, keďže tento neželaný jav je jedným z dôvodov zaostávania regiónov. Darmo európske právo hovorí o slobodnom pohybe pracovnej sily, keď v jednotlivých zónach má pracovná sila slabé jazykové vzdelanie, preto nedokáže túto možnosť využiť, ale nedokáže ani podnikať doma.

Staršia predstava je taká (Vörös 2002, 2009), že ako prvý cudzí jazyk by sa mal aj v jednojazyčnom hraničnom pásme viacjazyčných regiónov učiť susedný jazyk. Štátne školstvo by to malo umožniť vzdelávaním učiteľov jazykov a zabezpečením vzdelávacieho zázemia v školách. (Prípadne presvedčivou reklamou.) Vďaka blízkosti prostredia cieľového jazyka by sa letnými a zimnými tábormi a výmenou študentov dala lacno zvýšiť efektívnosť vzdelávania. V „školstve nižšieho stupňa“ by sa mali vytvoriť podmienky na výučbu jedného regionálneho a jedného „svetového“ jazyka, v stredných školách by sa potom mali žiaci motivovať k tomu, aby si okrem dnes vyučovaných jazykov prehĺbili aj vedomosti z regionálneho jazyka, ktorého základy už poznajú. Tento princíp by bolo dobré presadiť aj v našom okolí. Veľkú pomoc by mala poskytnúť politická elita, napríklad vytvorením adekvátnej spoločenskej atmosféry, ktorá by mala priaznivý dopad na uplatňovanie týchto tradičných foriem jazykovej výučby.

Ideológia[2] v učebniciach

Osobitnú pozornosť si zasluhuje otázka používania geografických názvov v maďarských učebniciach vydaných pre maďarské školy na Slovensku. 37. ustanovenie novely zákona o štátnom jazyku z roku 2009 hovorí, že

[2] Definícia slova *ideológia* v Maďarskom príručnom výkladovom slovníku: „podst. m. 1. Systém ideí, pojmov, ktoré sa prejavujú vo formách spoločenského vedomia, politike, mravoch, vede, umení a náboženstve.“ (*Magyar értelmező kéziszótár*, Akadémiai Kiadó 1972: 579).

v učebniciach, učebných textoch a pracovných zošitoch vydaných v jazyku národnostných menšín treba uvádzať miestne názvy v dvoch jazykoch: najprv v jazyku danej menšiny a následne (v zátvorke alebo za lomkou) v štátnom jazyku. Úprava bola ešte v tom istom roku zapracovaná do školského zákona (porov. školský zákon), jej dôsledky môžeme vidieť už v učebnici pre 1. ročník maďarských stredných škôl, napr.:

„*Vagyis jogot sért az, aki Pozsonyban/Bratislava, Besztercebányán/Banská Bystrica vagy akárhol másutt rád szól, hogy ne beszélj magyarul az utcán, a hivatalban, az üzletekben, a kórházban vagy máshol.*“ (*„Teda protiprávne koná každý, kto ťa v Bratislave/Bratislava, Banskej Bystrici/Banská Bystrica alebo hocikde inde zahriakne, aby si na ulici, v úrade, obchodoch, nemocnici či inde nehovoril po maďarsky*“ (Misad, Simon, Szabómihály 2009: 34).

Úpravu, ktorá vyvolala veľkú nevôľu, sa napokon vďaka stanovisku slovensko-maďarskej komisie pracujúcej ako poradný orgán slovenského ministra školstva podarilo zmeniť, preto v textoch učebníc vydaných po roku 2012 (Simon 2015) figurujú miestne názvy už v maďarčine, ich slovenský ekvivalent sa uvádza už len v poznámke pod čiarou, napr.

„Kassa[1], ahol az idegenvezető született, szép város.
[1]Kassa/Košice (Uzonyi Kiss, Csicsay 2012: 11)“ (Misad 2015).

K tejto problematike uvedieme, že vlastné mená majú v ktoromkoľvek národnom jazyku rovnaké funkcie ako všeobecné podstatné mená. Samostatnú podskupinu vlastných mien tvoria miestne názvy. V prípade pojmov jazyk absenciu pojmu v danom jazyku nahrádza rôznymi spôsobmi: odvodzovaním, tvorbou slov, resp. preberaním z cudzieho jazyka. V prípade miestnych názvov však nejde o jazykovú absenciu. V maďarských učebnicových textoch by sa malo siahať k preberaniu z cudzieho jazyka len vtedy, keď maďarčina nemá vlastnú adekvátnu lexikálnu jednotku, teda slovenský geografický názov je na mieste len v prípade, ak nemá maďarský ekvivalent. To však nebol prípad učebníc, ktoré vyvolali búrku nevôle. Na hodine zemepisu sa deti neučia slovenské geografické názvy, ale zemepis Slovenska. Patrí sa naučiť aj slovenské geografické názvy, ale nie bezpodmienečne pomocou maďarsko-jazyčnej učebnice, ale na konci vhodných textov vybraných do učebníc slovenčiny. Je absurdné, keď štátny orgán určuje, aké lexikálne prvky môže jazyk obsahovať.

Nasledujúci príklad je iný. V novembri 2013 vyvolala obrovskú nevôľu čítanka pre základné školy (Hirschnerová, Muntágová, Nemčíková 2013).

V učebnici bol totiž príbeh o chlapcovi menom Žigmund, ktorý žije s matkou, a občas k nim zájde sused Žubajík opraviť kvapkajúci vodovod. Zo suseda sa však zrazu stane chlapcov nevlastný otec. Na text v učebnici najprv upozornil denník *Nový Čas*. Po kritike verejnosti, cirkvi a istých odborných kruhov venovalo pozornosť inkriminovanému textu aj ministerstvo školstva, ktoré napokon nariadilo kontroverzný text vymeniť. Vtedajší minister školstva Dušan Čaplovič sa k veci vyjadril takto: „*Nie som presvedčený o tom, že malé deti by mali byť v ranom veku atakované problémami dospelých ľudí, ich rodičov. Najmä nie v prvom ročníku, v šlabikári základnej školy*," www.cas.sk [stiahnuté 29. mája 2014] Názory sa rozchádzajú na otázku, že sa text nehodí do učebnice, resp. že odzrkadľuje skutočnosť, preto je ako učebný text prijateľný.

O prípade treba vedieť aj to, že ministerstvo školstva poskytlo na vydanie 30-tisíc „kontroverzných" učebníc vyše 100-tisíc eur. Novinári sa pýtali aj na to, kto za učebnicové fiasko ponesie zodpovednosť. Je zaujímavé, že po obrovskej vlne kritiky si inkriminovanú čítanku v školskom roku 2014/2015 objednalo o štvrtinu menej škôl, než je obvyklé.

Obrázok č. 1: Text z čítanky pre 1. ročník

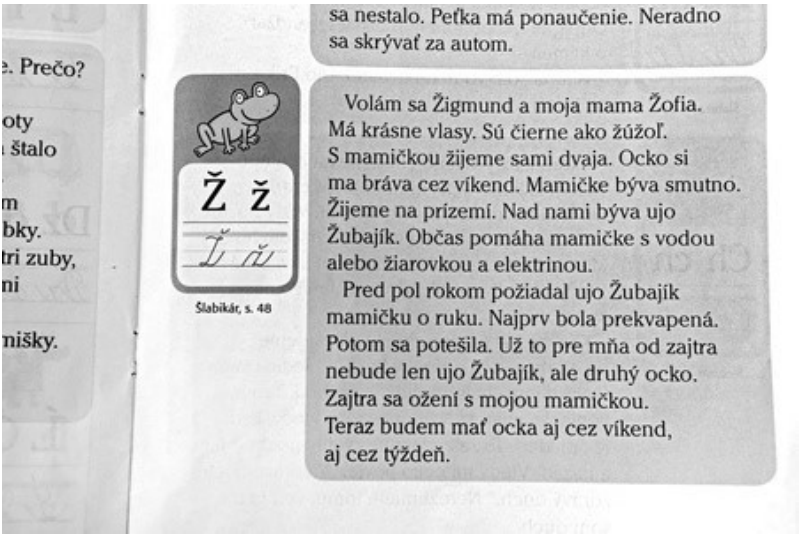
sa nestalo. Peťka má ponaučenie. Neradno sa skrývať za autom.

Volám sa Žigmund a moja mama Žofia. Má krásne vlasy. Sú čierne ako žúžoľ. S mamičkou žijeme sami dvaja. Ocko si ma bráva cez víkend. Mamičke býva smutno. Žijeme na prízemí. Nad nami býva ujo Žubajík. Občas pomáha mamičke s vodou alebo žiarovkou a elektrinou.

Pred pol rokom požiadal ujo Žubajík mamičku o ruku. Najprv bola prekvapená. Potom sa potešila. Už to pre mňa od zajtra nebude len ujo Žubajík, ale druhý ocko. Zajtra sa ožení s mojou mamičkou. Teraz budem mať ocka aj cez víkend, aj cez týždeň.

Ž ž

Šlabikár, s. 48

Zdroj: Hirschnerová, Muntágová, Nemčíková 2013. *Hupsov šlabikár Lipka pre 1. ročník základných škôl,* 2. časť. Vydavateľstvo AITEC, Bratislava, s. 9.) www.cas.sk [stiahnuté 29. mája 2014].

V opravenom vydaní učebnice hovorí vymenený text o úplnej rodine, ktorá cestuje vlakom do Žiliny. Udalosti nastoľujú otázku, či učebnica skutočne spôsobila takú škodu, že sa výdavky navyše oplatili? Učebnice a učebné plány sú vždy nositeľom otvorenej alebo skrytej ideológie, ktorá je akcentovaná práve tým, že sa nachádza v učebniciach. Na druhej strane poznamenáme, že ideologický obsah je fundamentálnou otázkou prípravy učebníc (Csernicskó,Váradi, 1996; Simon 2007, 2014, 2015; Vančo, Kozmács 2014).

Ideológia patrí medzi ťažko definovateľné pojmy. Pojem ako taký chápeme ako systém viac-menej súvisiacich názorov, ktorý je založený na vymedzenom náboženskom a hodnotovom systéme (porov. *antiškola*, *academia* – internetové zdroje). Slovo *ideológia* vyvoláva v ľuďoch vo všeobecnosti negatívne konotácie, čo má historické korene. Existujú aj názory, že v politike treba ideológiu zrušiť a rozhodnutia prijímať len na vedeckom základe. Poškodilo by to však demokraciu – preto treba nechať, aby sa v spoločnosti presadili rôzne záujmy (každý je podložený ideologicky), politika potom rozhodne, ktorý akceptuje, resp. ktorý sa stane východiskom pre zákony a právne normy. Napokon aj politika vytvára ideológiu, teda vysvetlenie (ktorým verejnú mienku presvedčí o správnosti rozhodnutia). Ideológia je teda prítomná aj v tvorbe práva. Prirodzene, hrozí nebezpečenstvo, že politika, štát v danej situácii neuplatňujú adekvátnu ideológiu, ale takú, ktorá je, napríklad, diskriminačná alebo poškodzuje záujmy menšinových skupín. Ak sa v školstve presadzuje nesprávna ideológia, tak to má evidentne vážne dôsledky.

Plánovanie jazyka a plánovanie mena

Ponaučením z viacerých prieskumov a pozorovaní je to, že sa musíme venovať aj otázke zvyku, ktorý je dôsledkom bilingválnosti, resp. spolužitia jazykovo zmiešaného etnika. Táto otázka by sa mala objaviť aj v školstve. Riešenie je úlohou plánovania jazyka, ktoré súvisí sčasti s plánovaním statusu a sčasti s plánovaním korpusu. Problém môžeme najnázornejšie prezentovať na situácii zmiešaných rodín.

Keďže sú naše rodinné zákony alebo aspoň zvykové právo ešte stále mužsko-centrické, problém plánovania mien súvisí s prijatými menami manželiek, resp. praxou používania mien detí. Dnes je najrozšírenejší zvyk, že manželka preberá priezvisko muža, ktoré používa s vlastným rodným menom. Zvyk, ktorý nie je neznámy ani v maďarskej praxi, umožňuje vznik tzv. dvojjazyčných ženských mien. Napr. k slovenskému rodnému menu, ktoré sa líši aj pravopisne, sa môže viazať priezvisko s maďarským pravo-

pisom. Ak sa *Krisztina Tóth* vydá za *Františka Bača,* po vydaji sa bude volať *Krisztina Bačo*, pričom meno má sčasti slovenský a sčasti zasa maďarský pravopis. Platí to aj pre ich budúce deti v závislosti od toho, na čom sa rodičia spolu dohodnú. Takáto podoba mena je prirodzený útvar, ktorý musíme akceptovať ako jednu variantu ženských mien, pričom z hľadiska onomastiky nejde o novinku, ale má pravopisné dôsledky, čo sa vzťahuje aj na deti.

Preto odporúčame v pravidlách maďarského pravopisu venovať osobitný paragraf tomu, aby sa v maďarskom texte nevynechávali v menách písaných latinkou diakritické znamienka. Ak sa na základe tradície dajú písať maďarské priezviska cudzieho pôvodu ako *Fischer*, *Winter*, *Wéber*, prečo by sme na základe tejto zásady nepísali *Bačo, Vančo a atď*.? Sme presvedčení, že by sme tým maďarskému čitateľovi pomohli pri výslovnosti. Ak je v našej abecede *q* a *x*, pri výučbe pravopisu by sa deti mohli naučiť nekomplikované diakritické znamienka, ktoré používajú s nimi žijúce národy. Náš názor potvrdzuje aj skúsenosť, že pravidlá pravopisu by zachytávali vskutku už existujúcu a zakorenenú prax.

Zodpovednosť za materinský jazyk. Čo robiť?

Akú má jedinec či komunita, jazykovedec či politik v materskej krajine, resp. v menšinových podmienkach zodpovednosť za zachovanie materinského jazyka? Prirodzene, odpovede na túto otázku sú rôznorodé. Z hľadiska materskej krajiny nie je táto otázka veľmi zaujímavá, iná a komplikovanejšia je však z hľadiska Maďarov na Slovensku. Z tohto aspektu len úmysel používať jazyk nestačí. Zároveň je to však nevyhnutný základ, ktorý potrebuje každý používateľ materinskej reči. Zodpovednosť a zámer: používať materinský jazyk. Ak je táto podmienka splnená, môžeme pokročiť: Ako a v akých podmienkach ako menšinoví používatelia jazyka svoj materinský jazyk používame? Do akej miery je pre nás dôležitý?

Prvoradú úlohu v tejto problematike zohráva motivácia; rovnako na individuálnej i spoločenskej úrovni. Najviac pre zachovanie materinského jazyka môže urobiť rodinná výchova, čo znie už ako fráza (najmä ak rodičia nežijú v národnostne zmiešanom manželstve). Motivácia v tomto prípade pramení najmä z tradície. Ďalším dôležitým faktorom je školské vzdelávanie a výchova v materinskom jazyku. Je veľmi pravdepodobné, že maďarsko-jazyční ľudia na Slovensku, ktorí sa v škole učia v materinskom jazyku, budú mať materinský jazyk dominantný na rozdiel od tých, ktorí chodia do školy vyučujúcej vo väčšinovom jazyku. V ešte väčšej miere to platí pre ich potomkov, ktorých budúcnosť je z hľadiska materinského jazyka neistá;

pravdepodobne u nich nastane výmena jazyka. V tomto prípade musí motivovať téza, že sa oplatí vzdelávať v materinskom jazyku, lebo v ňom sa dajú získavať vedomosti najefektívnejšie, tak je to aspoň v počiatočnej etape školského vzdelávania a výchovy. Takáto výučba determinuje aj vytvorenie zdravého národného povedomia dieťaťa.

Motivácia zachovať materinský jazyk na spoločenskej úrovni môže byť viacsmerná: Štát, ak nechce byť národným štátom, považuje viacjazyčnosť za hodnotu a podporuje menšinové jazyky. V našom prípade to znamená, že Slovenská republika nepovažuje jazyk Maďarov – najmä z dôvodu ich početnosti – za druhoradý jazyk a garantuje právnu a praktickú rovnoprávnosť menšinových jazykov. Materská krajina, prirodzene, podporuje zachovanie jazyka časti národa, ktorá sa ocitla v menšine. Táto podpora sa – ako je známe – realizuje v mravnej, finančnej a inej rovine, napr. vzdelávaním v materskej krajine, štipendijnými programami, podporou vedeckých výskumov, zakladaním inštitúcií, podporou knižníc atď. Okrem toho je dôležitý aj pozitívny vzťah obyvateľov materskej krajiny k príslušníkom menšiny, veľkú rolu v tom môže zohrať popularizačná práca.

Aj samotná menšina vyvíja sebaorganizačnú činnosť. V rámci svojich možností využíva príležitosti na používanie materinského jazyka, chráni svoj materinský jazyk, a to najmä budovaním a rozvojom siete škôl vyučujúcich v materinskom jazyku. Veľmi dôležitá je rola menšinového, dobre premysleného a inštitucionálneho plánovania jazyka. Z hľadiska spoločenskej – komunitnej motivácie je na jednej strane veľmi podstatné udržiavanie intenzívnych kontaktov s materskou krajinou, ako sú, napríklad, vysielanie maďarských televíznych a rozhlasových staníc, školské súťaže v materinskom jazyku (pri ktorých pomáhajú odborníci z materskej krajiny atď.), na druhej strane je dôležité vybudovať aj dobré a priateľské vzťahy s väčšinovým národom.

Záver

Naším spoločným cieľom je, aby sa v Európe maďarčina zachovala aj ako menšinový jazyk. Z tohto cieľa vyplývajú rôzne jazykovedné a najmä (vzdelávacie) politicko-spoločenské úlohy a povinnosti. V školstve je potrebné klásť mimoriadny dôraz na prezentáciu adekvátnej jazykovej ideológie. Adekvátna ideológia musí byť aj vo výchove v materinskom jazyku dôsledkom vedomého plánovania.

Literatúra

CSERNICSKÓ, I.; VÁRADI, T. (1996) (red.): *Kisebbségi magyar iskolai nyelvhasználat*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.

É. KISS, K. (2004): A nyelvi jogok Szlovákiában. In: *Anyanyelvünk állapotáról*. Budapest: Osiris Kiadó, s. 156-159.

MISAD, K. (2015): A kétnyelvűség aspektusának vizsgálata a szlovákiai magyar tannyelvű középiskolák anyanyelvtankönyveiben. In: ZIMÁNYI, Á. (red.): *A tudományoktól a művészetekig*. Eger: Líceum Kiadó, s. 72.83.

SIMON, Sz. (2002): Szlovákiai magyarok és nyelvtörvények. In: *Magyarok és nyelvtörvények*. Az V. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus (Jyväskylä, 6. – 10. august 2001) „Magyarok és nyelvtörvények" c. szimpóziumának tanulmányai. Red. Miklós Kontra a Helga Hattyár. Budapest: Teleki László Alapítvány, s. 25-52.

SIMON, Sz. (1996): Nyelvváltozatok a szlovákiai magyar tannyelvű középiskolák számára írt magyar-nyelv-könyvekben. In: CSERNICSKÓ, I.; VÁRADI, T. (red.): *Kisebbségi magyar iskolai nyelvhasználat*. Budapest, MTA Nyelvtudományi Intézetének Élőnyelvi Osztálya, s. 17-27.

SIMON, Sz. (2007): Purizmus az anyanyelvi nevelésben. In: DOMONKOSI, Á.; LANSTYÁK, I.; POSGAY, I. (red.): *Műhelytanulmányok a nyelvművelésről*. Dunaszerdahely, Budapest, Gramma Nyelvi Iroda: Tinta Könyvkiadó, s. 219-229.

SIMON, Sz. (2013): Szlovákiai magyarok és újabb nyelvtörvények. In: *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 2013/2, s. 109-121.

SIMON, Sz. (2013): Szempontok, irányzatok a tankönyvek és egyéb iskolai dokumentumok elemzésével kapcsolatos szlovákiai magyar szakirodalomban. In: LŐRINCZ, J.; SIMON, Sz.; TÖRÖK, T. (red.): *Tanulmányok a tankönyvkutatás feladatairól, módszereiről*. Bratislava: Terra Kiadó, s. 27-38.

SIMON, Sz. (2014): A szlovákiai középiskolai magyarnyelv-tankönyvek – néhány szempontból. In: LŐRINCZ, J.; SIMON, Sz.; TÖRÖK, T. (red.), *Tanulmányok a tankönyvkutatás feladatairól, módszereiről*. Bratislava: Terra Kiadó, s. 125-134.

SIMON, Sz. (2015): Ideológia a tankönyvekben és a tantervekben. In: *Innováció és kreativitás az oktatásban és a tudományban*. Komárno: Univerzita Jánosa Selyeho v Komárne.

SIMON, Sz. (2015): Helyzetfelmérés a magyar nyelv és irodalom tantárgyról a szlovákiai magyar tannyelvű középiskolákban, különös tekintettel a tankönyvekre. In: ZIMÁNYI, Á. (red.): *A tudományoktól a művészetekig*. Eger: Líceum Kiadó, s. 51-62.

SIMON, Sz.; Misad, K. (2009): Nyelvi ideológiák és nyelvhelyességi babonák egy szlovákiai magyarnyelv-tankönyvben. In: *Eruditio – Educatio*, 2009, 4/2, s. 61-68.

SZABÓMIHÁLY, G. (2010): A magyar nyelvű oktatás Szlovákiában a rendszerváltozás után. In: BARTHA, Cs.; NÁDOR, O.; PÉNTEK, J. (red.): *Nyelv és oktatás kisebbségben*. Budapest: Tinta Könyvkiadó, s. 279-316.

LANSTYÁK, I.; SZABÓMIHÁLY, G. (2011): Anyanyelvi nevelés kétnyelvű környezetben. In: *Nyelv*. Magyarok Szlovákiában, VII. zv. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Šamorín, s. 511-514.

VANČO, I.; KOZMÁCS, I. (red.) (2014): *A kisebbségi magyar nyelvtantanítás kihívásai a 21. század elején*. Nitra: Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-Európai Tanulmányok Kara.

VÖRÖS, O. (2002): Nemzeti-ségi iskolák – Euro-iskolák. In: RUDA, G. (red.): *Nemzetiségi iskolák – kétnyelvű oktatás*. Pilisvörösvár, Graz: Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület, s. 98-102.

VÖRÖS, O. (2009): Gondolatok a kárpát-medencei magyar – nem magyar kétnyelvűség és oktatás nyelvpolitikai és államelméleti összefüggéseiről. In: NAGY, M. (red.): *„Oktatás – Tudomány – Társadalom“*. A Selye Komárno: Univerzita Jánosa Selyeho v Komárne.

Elektronické pramene

Zákon z 22. mája 2008 o výchove a vzdelávaní [školský zákon] o zmene a doplnení niektorých zákonov. http://www.uips.sk/sub/uips.sk/images/-PKvs/z245_2008.pdf [12. 4. 2014]

ANTISKOLA.EU: http://antiskola.eu/hu/beszamolo-beszamolok-puskak/-23251-az-ideologia-fogalma [4. 11. 2015]

PAP, M. (2015): *Az ideológia fogalma. Bevezetés az ideológia tanulmányozásába (The concept of ideology: An introduction to study ideology)*, http://www.academia.edu/1815462/Az_ideol%C3%B3gia_fogalma [4. 11. 2015].

Učebnice

HIRSCHNEROVÁ, Z.; MUNTÁGOVÁ, L.; NEMČÍKOVÁ, M. (2013): *Hupsov šlabikár Lipka pre 1. ročník základných škôl, 2. časť*. Vydavateľstvo AITEC, Bratislava), www.cas.sk [29. 5. 2014].

MISAD, K.; SIMON, Sz.; SZABÓMIHÁLY, G. (2009): *Magyar nyelv a gimmnázium és a szakközépiskolák 1. osztálya számára*. *Maďarský jazyk pre 1. ročník gymnázií a stredných odborných škôl s vyučovacím jazykom maďarským*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.

UZONYI KISS, J.; CSICSAY, K. (2012): *Magyar nyelv*. *Tankönyv a gimnáziumok és a szakközépiskolák II. osztálya számára. Maďarský jazyk. Učebnica pre II. ročník gymnázií a pre II. ročník stredných odborných škôl s vyučovacím jazykom maďarským*. Bratislava: Vydavateľstvo TERRA.

Kontakt:

Szabolcs Simon, Ph.D.
Katedra maďarského jazyka a literatúry
Pedagogická Fakulta
Univerzita J. Selyeho v Komárne
E-mail: simon.szabolcs@ujs.sk

Zoznam autorov/List of Authors

Prof. PhDr. Lívia Adamcová, PhD. (Ekonomická univerzita v Bratislave)
Mgr. Silvia Adamcová, PhD. (Ekonomická univerzita v Bratislave)
Mgr. Pavol Adamka, PhD. (Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre)
Christian Ahlrep, MA (Ekonomická univerzita v Bratislave)
Mgr. Marcela Andoková, PhD. (Univerzita Komenského v Bratislave)
PhDr. Mária Bláhová, PhD. (Ekonomická univerzita v Bratislave)
Doc. Mgr. Alena Bohunická, PhD. (Univerzita Komenského v Bratislave)
Doc. PhDr. Daniela Breveníková, CSc. (Ekonomická univerzita v Bratislave)
PhDr. Ľudovít Barac (Ekonomická univerzita v Bratislave)
Mgr. Nina Cingerová, PhD. (Univerzita Komenského v Bratislave)
Doc. Ing. Denisa Čiderová, PhD., MA (Ekonomická univerzita v Bratislave)
PhDr. Irina Dulebová, Ph.D. (Univerzita Komenského v Bratislave)
Doc. PhDr. Ľubomír Guzi, PhD. (Prešovská univerzita v Prešove)
Mgr. Tomáš Hájik (Technická univerzita v Košiciach)
PhDr. Tatiana Hrivíková, PhD. (Ekonomická univerzita v Bratislave)
Doc. PhDr. Martina Kášová, PhD. (Prešovská univerzita v Prešove)
Doc. PhDr. Danuša Lišková, CSc. (Ekonomická univerzita v Bratislave
PhDr. Marián Macho, PhD. (Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre)
Prof. Ing. Anna Majtánová, PhD. (Ekonomická univerzita v Bratislave)
Mgr. Stanislava Moyšová, PhD. (Univerzita Komenského v Bratislave)
PhDr. Ildikó Némethová, PhD. (Ekonomická univerzita v Bratislave)
Prof. PhDr. Oľga Orgoňová, CSc. (Univerzita Komenského v Bratislave)
PaedDr. Žaneta Pavlíková, PhD. (Ekonomická univerzita v Bratislave)
Mgr. Pavel Reich, Ph.D. (Vysoké učení technické v Brně)
PhDr. Miroslav Řádek, PhD. (Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne)
Szabolcs Simon, Ph.D. (Univerzita J. Selyeho v Komárne)
Prof. PhDr. Jozef Sipko, PhD. (Prešovská univerzita v Prešove)
PhDr. Radoslav Štefančík, MPol., Ph.D. (Ekonomická univerzita v Bratislave)
Mgr. Pavol Štubňa, PhD. (Univerzita Komenského v Bratislave)
Mgr. Soňa Tereková (Ekonomická univerzita v Bratislave)
Mgr. Silvia Vertanová, PhD. (Univerzita Komenského v Bratislave)
Univ.-Prof.in Dr.in Irena Zavrl, PhD. (Fachhochschule Burgenland GmbH Eisenstadt)

Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie
Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie

Language and Politics. Between Linguistics and Political Science
Conference Proceedings International Scientific Conference

Recenzenti/ Reviewers:

Prof. PhDr. Richard Repka, CSc.
Prof. PhDr. Ján Liďák, CSc.

Editor: PhDr. Radoslav Štefančík, MPol., Ph.D.

Konferencia bola organizovaná a zborník vychádza ako súčasť projektu VEGA 1/0347/15 s názvom *Parlamentný jazyk v koncepte štiepnych línií*.
The Conference was organized as a part of the VEGA project 1/0347/15 *Parliamentary language in the concept of cleavages.*

Bratislava, EKONÓM, 2016

ISBN 978-80-225-4292-0